CÜNEYT ARCAYÜREK

açıklıyor -3

BİR İKTİDAR BİR İHTİLAL

1955 1960



BİLGİ

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ : 33

CÜNEYT ARCAYÜREK AÇIKLIYOR : 3

Birinci Basım
Ocak 1984

BİLGİ YAYINEVİ

Meşrutiyet Cad. 46/A
Telf : 31 81 22 — 31 16 65
Yenişehir - Ankara

Babıâli Cad. 19/2
Telf : 5 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

CÜNEYT ARCAYÜREK

BİR İKTİDAR, BİR İHTİLAL

1955 — 1960

BİLGİ YAYINEVİ

kapak : fahri karagözoğlu

Bu Dizide Çıkan Kitaplar

CÜNEYT ARCAYÜREK AÇIKLIYOR :

1. «Demokrasinin İlk Yılları» (1947 — 1951)
2. «Yeni İktidar, Yeni Dönem» (1951 — 1954)
3. «Bir İktidar, Bir İhtilal» (1955 — 1960)

Olgaç Basımevi — Ankara

İÇİNDEKİLER

3'üncü Cilt İçin 2'nci Ciltten Bağlantı ve Üçüncü Kitap İçin Giriş ... 8

Önceki 2 Cilde Okur ve Dost Katkıları ... 11

BİRİNCİ BÖLÜM

SESSİZLİK

Sükût ... 27
Gerçeğin Kapısı ... 29
James «Metin» Bond «Toker» ... 31
Gelişme ... 36
Kedili Fareli Siyasal Manzara ... 43
Kurtulamadıklarımız ... 56
«Bahar Havası»nın Sonu ... 64
«...Kulağından Tuttukları Gibi...» ... 69
İhtilal ... 75
Pazar Konuğu ... 78
Çıkış ... 83
Bir Yazı ... 86
Gelişme-Çelişme ... 89
Çelişmenin Gelişmesi ... 98
«İnşallah, İnşallah!..» ... 112
Cesaret Kızlar!. ... 117
Önemli Bir Aşama ... 122

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞME

«...Diyemem ki Sosyalist Değilim...» ... 139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AYNADA DEVLEŞENLER

Fuat Köprülü ... 151
Mükerrem Sarol ... 155
Celal Bayar ... 164

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜKLERE MASALLAR

1973'ten 1983'e ... 175

BEŞİNCİ BÖLÜM

DIŞ KREDİLER, IMF, BATI, ABD, VB,

Dünden Bugüne ... 183
IMF'ye Üye Sosyalist Ülkeler ... 192
Bahar Havası ... 198
Diyalog ... 207

ALTINCI BÖLÜM

İHTİLALE DOĞRU

Aylak Yıllar ... 213
Peşin Yargılar ... 230
«Hürriyet» Beni Seçiyor ... 239
«27 Mayıs Günü» Dert Yaratıyor ... 245
1957-60 Arası Olaylarına Toplu Bakış ... 257
Değerlendirilmeyen İhbar ... 261

YEDİNCİ BÖLÜM

BAYAR, 27 MAYIS'I ANLATIYOR

«Sokağa Çıkalım, Savaşalım...» ... 267
«Dört Kurşun Onlara, Bir Kurşun Bana...» ... 270
26 Mayıs 1960 Günü Çankaya'da Durum ... 274
Genel Kurmay Başkanı Komutanlara Nasihat Ediyor ... 276

Herkes «Fena Gidiyor» Diyor Ama «Vaziyeti İdare Eden Yok 279
Yazılmamış Gerçekler : «Orduya Karşı Tam Emniyetteyiz» 282
«Hükümet Çekilsin!..» 285
Menderes'e Göre Dehlizden Çıkışın Yolu 288
«Kendi Hesabına» 290
Erken Seçimden Vazgeçiliyor : «Zemin Temizlenmeli, Olaylar Sonuçlanmalı... Sonra..» 292
Bayar'ın Ordu Üzerine Düşünceleri ve İlk İhtilal Girişimi 295
Bayar'ın Önemli Açıklamaları 297
Bayar'a Göre, İhtilali Var Eden Kimlerdir? 299
«CHP, İktidara Seçimle Gelme Yolunu Yitirdiği İçin ...İhtilal Yoluyla...» 301
Eski DP'lilerin Anı Defteri 304
Bayar - Menderes Aynı Düşüncede 306
27 Mayıs İhtilali'nin Lideri Hakkında Bayar'ın Notu 309
Anılar - Anılar 311
«Eşhası Biliyorduk» 313
Nereden Nereye? 315
Notların Sonucu 318
Olan Oldu 319
Üçüncü Cildin Sonu, Dördüncü Cildin Başlangıcı ... 327

3'ÜNCÜ CİLT İÇİN İKİNCİ CİLTTEN BAĞLANTI

Saygınlığımızın, çalışarak yorulmaktan doğan rahatımızın doruğa çıktığı günlerden bir gün, derginin kapısı açıldı. Emniyet birinci şubeden bir polis, savcılığa kadar gelmemi, ancak yanımda nüfus cüzdanımı da bulundurmamı istedi.

Metin'e baktım, gözlerini kırpıştırıyor, bir şey söylemiyordu.

«İçeri atacaklar bu kez» dedim.

«Hadi hadi, olmaz öyle şey!» dedi bana.

Oysa, beni, DP iktidarının buyruğuyla hapse atacaklarını birkaç gün öncesinden öğrenmişti. Bozulup korkmamam için söylememişti.

Çıktım basımevinden.

Bir saat sonra Ankara cezaevine giriyordum.

Hapse düşmem, gelişen siyasal olaylar... Eski insanların yeni karakterleri, Türkiye siyasasındaki oluşmalar... Kişisel ıstıraplar... Hepsi, hepsi 1960 ihtilaline değin uzandı.

«Üçüncü cildin» ana öyküleri olarak...

(İkinci cildin son bölümü)

ÜÇÜNCÜ KİTAP İÇİN GİRİŞ

Ve... Üçüncü cildin öyküleri, Ankara kapalı cezaevinin demirden kapısı 20 Mayıs 1955 Cuma günü arkamdan gürültüyle kapanırken başlıyordu.

Yaşamımda yeni bir aşamaya giriyordum, o gün, cezaevine adım atarken... 27 Mayıs ihtilaline değin...

OKUR VE DOST KATKILARI

Bülend ULUSU
Başbakan

Sayın Cüneyt ARCAYÜREK

ANKARA
31/8/1983

Muhterem Kardeşim,

CÜNEYT ARCAYÜREK açıklıyor - 2 isimli kitabını aldım. Çok teşekkür ederim. Şahsiyle yakından ilgilenmiştim. Başladım bile.

Bu vesileyle en iyi dileklerimi, sağlık, huzur içinde başarı dileklerimi sunar, yanaklarından öperim.

Bülend



25.08.1983

SAYIN ARCAYÜREK

TÜRK OKURUNA (VE BU ARADA BANA)
VERDİĞİNİZ DEĞERLİ ARMAĞAN İÇİN
YÜREKTEN TEŞEKKÜR EDERİM.

ÖZER
ARAL

İkinci kitabımız «Yeni İktidar - Yeni Dönem» için de dostlarımızın ve okurlarımızın ilgisi sürüyor. Yayın organlarında çıkan dost katkılarına ve gelen okur mektuplarına gönül dolusu sevgiler, saygılar...

1

Üniversiteli genç bir okurum Zuhal Deliorman, bu dizide çıkan iki kitabım için bana şu uzun mektubu gönderdi :

Sayın Cüneyt Arcayürek;

Ben, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih kürsüsünde okuyan **«Demokrasinin İlk Yılları»** isimli kitabınızda kendinizden bahsettiğiniz yaşlarda bir genç kızım. Ne kadar ilginç ki siz demokrasiye geçiş yıllarını benim yaşımda küçük bir gazeteci olarak izlemişsiniz; ben ise küçük bir üniversite talebesi olarak şimdi izliyorum. «Küçük bir üniversite talebesi» olarak diyorum, çünkü sizin gibi yanılgılar, hayretler, tedirginlikler, heyecanlar, hattâ zaman zaman korkular, zaman zaman da duygusallıklar içindeyim.

Kitabınızın I. cildini henüz bitirdim. II. cildini ise yüz sayfa okudum. Okurken size bu satırları yazmak geldi içimden ve kitabı bir köşeye bıraktım, saat 24.00 olmasına rağmen saçma da olsa, hiç tanımadığım bir insana yazıyorum.

Kitabınızdan, Oktay Akbal'ın yazdığı bir makale münasebetiyle haberdar oldum. Ertesi gün sahaflardan gidip hemen aldım. Hemen almamın sebebi ne Oktay Akbal'ın o güzel ve reel anlatımı, ne de size olan hayranlığım. Çocukluğumdan bu yana Tarih'i hep sevmişimdir. Şimdi de zaten Tarihçi olacağım. Hem de bir tarih araştırmacısı ve eminim ki iyi bir tarihçi de bir entellektüel gibi çok okumalı ve boyutlu olmalıdır. Demokrasiye geçişten 60 ihtilaline kadar olan dönem hep bende bir merak konusu olmuştur.

Yeni yeni bilinçlenmeye başladığım yıllarda ilk bu konuyu babama sormuştum. Fakat babam Atatürk döneminde üniversiteyi bitirmiş, İnönü yıllarında doğuda hizmet yapmış, daha sonraki yıllar Türkiye'nin muhtelif yerlerinde büyük emekler vererek ve özveri ile çalışmış dürüst, devletçi ve koyu CHP'li bir mühendistir. Nedense o dönemleri anlatırken hep DP'yi karalar durur. Eski Demokrat Partili birkaç eş dost ise CHP'yi İnönü'yü eleştirir. Okuduğum lise, İzmir Kız Lisesiydi. Oldukça muhafazakâr bir eğitim olduğu için bu tip şeyler tarih derslerinde veya başka bir derste konuşulmazdı. Hattâ, o günlerin keskin siyasisi arkadaşlarım bile bu konuya ait pek bilgiye sahip değildi.

Biraz olsun merakımı Şevket Süreyya Aydemir'in kitaplarıyla gidermeye çalıştım. Ama inanın, sizin kitabınız gibi açık, yalın, samimi ve demokratik bir anlatımla yazılmış bir kitap okumadım. İçinde söz ettiğiniz birçok insan bana son derece tanıdık. Bir kısmını ise hiç tanımıyorum. Sizin Nâzım Hikmet'den söz ederkenki duyduklarınızı, Sabahattin Ali ile ilgili acı anınızı, Yaşar Kemal ile yozlaşmayan arkadaşlığınızı, Çetin Altan ile ilgili maceralarınızı, Orhan Veli'nin gizemini inanın ki içimde hissettim. Meyhane maceralarınız ise ayrı bir sevimlilik. Bana parasız günleri hatırlattı. Nice devlet adamını daha yakından tanıma olanağı buldum. Ayrıca sizi de...

Oktay Akbal'ın «Ölümsüz Oyun» isimli kitabında Necati Cumalı için düşündüklerini ben de bir an sizin için düşündüm.

Oktay Akbal der ki: Cumalı, İnsanları çok sever. Bu sevgisi o kadar büyük ki, hiç bir insanı kötüleyemez. En kötü kahramanında bile mutlaka iyilik öğeleri vardır. Hikâyelerindeki insanlar iyilik ve kötülükleriyle anlatılmıştır. Sizin de kitabınızda aynı şeyler gözüme çarptı. Böylesine yazarlar öyle az ki Türklye'de. Siz de her halde insanları olduğu gibi kabul ettiğiniz için iyi bir gazeteci oldunuz. İyi bir entellektüel değil de iyi bir gazeteci!...

Sizi 12 Eylül öncesi (koalisyonlarda TRT henüz bir çiftlik değil iken) TRT'de düzenlenen açık oturumlardan hayal meyal hatırlıyorum. Nazlı Ilıcak ve Uğur Mumcu ikilisinden zaman kalırsa arasıra konuştuğunuzu biliyorum. Ama ne söylediğinizi ne anlattığınızı hiç hatırlamıyorum. Ama Nazlı Ilıcak ve Uğur Mumcu'nun tiradları hâlâ hafızamda. Kitabınızı okuduktan sonra düşündüm ki, onca olaya şahit olmuş, insanları olduğu gibi kabul eden biri olarak asıl dinlenmesi gereken sizdiniz herhalde. Yaşam yanılgılarla dolu. Ama bu yanılgıların körüklenmesi daha da kötü.

Siz kendi durumunuzu bir köprüye benzetmişsiniz. Bizim durumumuz ise asma bir köprüden aşağıya atılmaktı. Siz halen tutunabiliyor, hattâ bu köprüde yer bile alabiliyorsunuz. Ama bizim niceleri-

miz aşağıya düştüler. İnanın yaşamınızın birçok kısmını kendimde buldum. Anlattığınız birçok olay bana yakın ve sevimli geldi. Benden daha şanslısınız ki, zamanında hakikaten tutarlı ve gerçekten aydın ve aydın sorumluluğu taşıyan düşünce insanlarıyla birlikte olmuş, tartışmış ve öğrenmişsiniz. Zamanımızda öyle tutarlı aydın sorumluluğunu yozlaşmadan taşıyan insan o kadar az ki...

Dediğim gibi, yaşam kesitlerimiz, sorunlar, olaylar hep aynı, değişen tek şey zaman... kitabınız bendeki (ve eminim birçok okurunuzda) boşlukları kapattı. Size bu kitaplar için teşekkür ediyorum. Dilerim ki diğer sayılarını da bu kadar içten ve yılmadan hazırlayabilesiniz. Sizi de bir aydın olarak kabul ediyorum ve bir aydın olarak tüm yaşadığınız bu tip önemli konuları halka aktarmak sizin sorumluluğunuzdur.

Düşünürdüm ki 50'den 60'a kadarki olan dönem ne zaman tarih olarak kabul edilecek de tıpkı Tanzimat dönemi gibi, üzerinde tartışmalı çalışmalar yapılacak. Hiç böylesine objektif ve yazını samimi bir kitap okumadım. Bu konu ile ilgili kimse çalışmadı sanıyorum. Oysa bu dönem Türkiye için bir Tanzimat dönemi kadar önemlidir. Yanılgılar için ise iyi bir deneyim. Neden bu kadar geç kalındı? İyi bir tahlili gerekmez miydi. Bu affedilecek bir hata değildir. Bir gençlik, hattâ birkaç genç neslin hayatına malolmuştur. Bilgiye aç bırakıldık ve açlığımızdan birbirimizi yedik ve bunun da sorumluluğu gençlere yıkıldı. Sorumluluk kimindi acaba?

Şundan eminim ki Tarih bilen bir insan çok daha temkinli, çok daha boyutlu, hattâ daha demokratik ve makul oluyor.

Tarih okumaya başladığım günden bu yana öyle farklı bakmaya başladım ki olaylara. Eskisine göre daha derin ve düşünceliyim. Üç yıldır Tarih okuyorum. Tabii üç yıldır da ailemden ayrı İstanbul'da öğrenimimi sürdürüyorum. Yalnız yaşamanın da getirdiği bir olgunlukla birlikte okuduğum bilim dalının da çok büyük etkisi var sanıyorum. Gerçi üniversite daha doğrusu bölümüm çok şey vermiyor ama ben onun dışında da okuyorum.

Tarih derken sakın yanlış anlamayın Lise yıllarında okutulan, tarih'e hiç benzemeyen dersten söz etmiyorum. Tarih ekonomi ve sosyolojiyi içeren bir bilim dalıdır. Araştırmacı olarak yetiştiriliyorum, bunun için de Osmanlıca ve birinci elden kaynaklar kullanarak okuyorum. Ya da tarihimizle ilgili yapılmış iyi araştırmaları inceliyorum. Karaosmanoğlu ile ilgili «Osmanlıca» anınızı gülerek okudum ama inanın kalbim kan ağladı. Bir an kendi hocalarımla aramda geçen olaylar film şeridi gibi gözümün önünden geçti. Dediğiniz gibi, hep Cumhuriyet neslini göz ardı ederler nedense. Benim de göz ardı edildiğim

öyle çok olay oldu ki okulda. Karaosmanoğlu gibi koca muhafazakârlar tarafından. Ama yine de inançlıyım.

Fuat Köprülü bizim okulun eski hocalarından ve Başbakanlık arşivine büyük emeği geçmiş insanlardan birisidir. Birçok konuda değerli sayılabilecek araştırması vardır. Birçok kez çalışma yaparken kendisinin araştırmalarından yararlandım. Onu o kadar merak ederdim ki! Sizin kitabınızdan, az çok hakkında en azından tipi ile ilgili kesin bilgiler edindim. Hattâ Politikaya atıldığını ilk kez sizin kitabınızdan öğrendim. Bir bilim adamının böylesine iğrenç bir şekilde politikaya bulaşması beni düş kırıklığına uğrattı diyebilirim. Kimbilir diğer kitaplarınızdan ne kadar çok şey öğreneceğim. İnanın merakla bekliyorum. Tekrar teşekkürler. Size yazın ve gazetecilik hayatınızda başarılar dilerim.

Not : Oktay Akbal'ın Necati Cumalı için yazdığı cümleler daha değişik olabilir. Kitabı iki yıl önce okudum ve şu an yanımda yok. Gecenin bu saatinde de aklıma gelmiyor ve hatırladığım kadarı ile yazdım. Ama içerik olarak hemen hemen aynı. Yazıtı hiç okumadım. Eğer okursam size gönderemem sanıyorum. Hatalar için özür dilerim.

Zuhal Deliorman
6 Eylül 1983

2

Oktay Akbal, Cumhuriyet'teki köşesinde «Gazeteci Olayların İçindedir» başlığı altında şunları yazdı :

1951 - 1954 yılları... Otuz yıl mı geçmiş? İnanılır gibi değil! Kişi, zaman denen oyuna kendini bir kaptırmasın, bir de bakar ki yıllar akıp gitmiş; olaylar, insanlar, serüvenler arasında yaşlanıvermiş!..

Bana sorsalar «iyi gazeteci nasıl olur?» diye, Cüneyt Arcayürek'i gösteririm. Gazetecilik, haber avcılığı demektir. Herkesten önce almak, bulmak o haberi; herkesten önce okura sunmak. Bu kadarı yetmez. O haberi yazarken de 'en iyi' en etkileyici biçimde vermek... Son otuz yılın gazetecileri arasında ön yeri alan bir iki —o kadar çok değil— kişiden biri sayarım Arcayürek'i... Yakından tanımadım, dostluk etmedim, o hep Ankara'da çalıştı, ben İstanbul'da. Üstelik o benden genç. Ne kadar genç? Beş yaş. Ama gençlikte önemlidir beş yaş. Çocuk sayarız, biz yirmi beşindeyken yirmisinde olanı. Ama zamanla yaşlar elliye altmışa yaklaşınca beş yaş, yedi, sekiz yaş farkı ortadan kalkar, herkes eşit olur.

'Cüneyt Arcayürek Açıklıyor' dizisinin ikinci kitabını bir solukta okudum. Bu kitap 'Yeni İktidar Yeni Dönem - 1951 - 1954' başlığını ta-

şıyor. 'Hayır' diyen bir el, seçim sandığından çıkmış... Kapakta böyle bir resim var. Gerçekten de 1950-51 yıllarını simgeleştiren bir görüntü. 'Artık Yeter' demişlerdi 27 yıllık bir iktidara. Kimlerdi yeter diyenler? O 27 yıllık iktidarın içinde olanlar, hem de en önde sorumluluk yüklenmiş kişiler!.. Bakan, Başbakan, Vali, Parti Müfettişi, Milletvekili olarak 'tek parti' döneminde önemli etkinlik göstermiş insanlar, 1945'ten sonra yeni bir partide bir araya gelmişlerdi. 1950 seçiminden sonra da iktidarın sahibi olmuşlardı. İşte Cüneyt Arcayürek, 1950'nin 14 Mayıs seçimlerinden sonraki dört yılı anlatıyor. Gencecik, çiçeğl burnunda bir gazete muhabiri gözüyle...

Önce Arcayürek'in anlatımını övmek isterim. Ne kadar yalın, ne kadar açık! İçtenlik dolu bir anlatış... Hiç bir şeyi gizlemiyor, abartmıyor, övmüyor, yermiyor. Ne kendini yüceltiyor, ne başkalarını... O, genç bir gazeteci olarak o yıllarda bir çok olaya tanık olmuştur. İçinde yaşamıştır nice nice ilginç serüvenin. Ta 1950'deki iktidar değişiminden bu yana... DP dönemi, 27 Mayıs, İnönü koalisyonları, AP yönetimleri, 12 Mart günleri; ardından yeni ortaklıklar, ortanın solu iktidarları, yine MC'ler, ardından da 12 Eylül... Arcayürek bir usta gazeteci olarak hepsinin içindedir, ortasındadır. Sanırım 'anı'larında sırayla hepsini anlatacak, okuru o günden bu günlere kadar getirecek...

1950'deki iktidar değişmesi!.. Gerçekten ilginç günlerdi onlar. Ben de Ankara'daydım o sıralarda. Parlamento'nun yapısında yüzde doksan oranında değişme oldu. Yepyeni insanlar çıkıp geldiler Başkente ulusun seçtiği temsilciler olarak... Eski seçimlerde Meclis'te pek az değişme olurdu. Eski Meclis'teki üyelerin yüzde sekseni yerlerini korurlardı. Ama ilk kez, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra TBMM'ne büyük oranda yepyeni kişiler girmişti. Ankara otellerinde, lokantalarında değişik türde milletvekilleri doluşmuştu. Yadırgatıcı tiplerdi bunlar. Uzun yılların durmuş oturmuş milletvekillerine hiç benzemiyorlardı. Ankara'nın 'eski'leri onları horluyor, küçümsüyordu. Yeni bir dönemin başladığını görüyor, seziyorduk. Ama ne getirecekti bu sözde 'demokrasi' dönemi?

Cüneyt Arcayürek, 27 yıl sonra halkın oylarıyla devrilen bir iktidarı gazetesinde genç bir gazeteci olarak çalıştığı günleri anlatıyor. 'Ulus' gazetesindedir. Ama o gazeteye ve basımevine, yasa yoluyla, devlet el koymuştur. Bu kez 'Yeni Ulus' çıkar, oraya geçerler. Yeni iktidara karşı şiddetli bir savaşım verilmektedir. Arcayürek de, tam bir içtenlikle o savaşımın gazeteci erlerindendir. Ama yavaş yavaş 'politikacı' adı verilen insanları tanır, hem de çok yakından tanır...

'Yeni İktidar Yeni Dönem' kitabından size sunmak istediğim pek çok bölüm var. Hangisini almalı? Basına en büyük özgürlükleri vereceğini söyleyerek işbaşına gelenlerin bir kaç yıl içinde basına düşman oluşları... İnönü'nün 'insan' yanları... Nihat Erim'in ve o günlerdeki iktidar ve muhalefet liderlerinin gerçek kişilikleri...

Arcayürek'in anlattıklarının çoğunu biliyorum. İçinde yaşadığımız olaylar. Ama bugünün kuşakları için yepyeni, ilginç öyküler bunlar. Öyle öyküler ki, hepsinde nice ders gizli. Arcayürek, bu dersleri öyle ustalıkla sunmuş... Demokrasi savaşımında nerelerden, nasıl geçmişiz, kimlere kapılmışız? Neden durmadan 'al baştan' yapmak zorunda kalmaktayız? Bunları göreceksiniz bu kitapta.

(24 Ağustos 1983)

3

Altan Öymen, Milliyet'te, «Bir Yeni Arcayürek» başlığı altında şunları söyledi :

Gene de, kalan yerimin ölçüsünde değineyim:

Arcayürek'in yeni çıkan kitabı, Bilgi Yayınevi'nin «Cüneyt Arcayürek Açıklıyor» başlığıyla yayınladığı dizinin ikinci kitabı...

Birinci kitap daha çok 1950 öncesiyle ilgiliydi. Bu 1951-1954 arasından söz ediyor. O dönemin bilinen kişilerinden ve olaylarından.

Orhan Veli, Adnan Menderes, Cahlt Sıtkı Tarancı, İsmet İnönü, Samet Ağaoğlu, Basri Aktaş, Bülent Ecevit, Halil Özyörük, Suphl Taşhan, Nihat Erim, Fethi Giray, «Kürt Mehmet», Rüknettin Nasuhioğlu, Erol Simavi, Seyfi Kuntbek, Yaşar Kemal, Fuat Köprülü, Sabahattin Sönmez, Çetin Altan, Celal Bayar, Metin Toker, Tevfik İleri, Namık Zeki Aral, Hikmet Bayur, Sıtkı Yırcalı, Nasuh Akar, Cemal Gürsel, Ahmet Salih Korur...

Sayfalarını yeniden karıştırırken bir kere daha görüp hatırlıyorsunuz ve bazen şaşıyorsunuz. Şarkıdaki gibi «Kimler gelmiş, kimler geçmiş...» Ve kimler kalmış? Nasıl kalmış?..

Bir kere de dünyanın «20'inci Yüzyıl Tarihi»ni karıştırırken başıma gelmişti de sözünü etmiştim: İnsan sık sık böyle kitaplara bakmalı...

Cüneyt Arcayürek, Türkiye'nin o dönemindeki pek çok ünlüsünün yakından izlediği özelliklerini anlatmakla kalmıyor... O dönemle ilgili ilginç sentezler de yapıyor.

«(Muhalefettekiler) kendi aralarında toplanıp konuşuyor, sonra da halkın «iktidardan soğuduğu»na karar verip dağılıyorlardı. İşin

kötü yanı, bu yargıya Ankara'daki merkez örgütünün önder kadrosunun da inanmış olmasıydı.»

«(İktidar) halktan aldığı gücü daha pekiştirince, bu gücün karşısında hiç kimsenin durmaması gerektiğine dayalı bir mantığa sarılıyordu. Bu desteğin hiçbir zaman kalkmayacağını, yıllar yılı süregideceğini sanıyordu.»

Bu yanlış sanılar karşısında «doğru»ların görülememesi nedeni olarak da şöyle diyor Arcayürek:

«Kitlelerin ne düşündüğünü saptayan bir araç, bir ölçek yoktu elimizde...»

O zamandan bu zamana koşullar, tabiî çok değişti. Arcayürek'in sözünü ettiği «araç ve «ölçek» konusunda da, kamuoyu araştırması metodları geliştirildi. Batı ülkelerindeki uygulamalar, hem muhalefettekileri hem iktidardakileri böyle vaktinden önceki yanlış sanılara saplanmaktan kurtarıyor. Umarız yeniden demokrasiye geçişimiz sırasında bu metodlardan ülkemizde de faydalananlar olur.

Arcayürek'in kitabını okumak, bunun gereğini görmek bakımından da yararlı. Başka bazı bakımlardan da yararlı... Herkese tavsiye ederim.

(28 Ağustos 1983)

4

Eleştirmen ve araştırmacı Muzaffer Uyguner, haftalık Dergi «Somut»ta «Yeni İktidar-Yeni Dönem»in değerlendirmesini şöyle yaptı:

Cüneyt Arcayürek, gazetecilikle ilgili yaşantısından bazı ilginç konuları, belirli ölçüler içinde açıklamaktadır. İlk kitap **Demokrasinin İlk Yılları 1947 — 1951** adıyla yayımlanmıştı. İkinci kitap ise **Yeni İktidar — Yeni Dönem 1951 — 1954** adını taşımaktadır. Bu ikinci kitap, böylece, CHP'nin iktidardan düşmesini ve o zamanki adıyla DP'nin seçimle iktidara gelmesini ve bu iktidarın ilk dört yıl içindeki yaptıklarını açıklamaktadır. Kitabı baştan sona okuduğumuzda, CHP—DP didişmesini, CHP'nin güçsüz duruma gelmesi için yapılanları, DP'nin de kendini güçlü bir temele oturtmak için yaptığı savaşımını izliyoruz. CHP kanadında Nihat Erim, uzun süre olayların başında yer almaktadır. Ulus Gazetesi'nin başında bulunması ve bu sırada CHP'nin mallarına ve Ulus Gazetesi'ne el konulması, Nihat Erim'i, olayların da içinde ve başında bulunmaya zorunlu kılmıştır. Erim, o sıralarda, «CHP'nin mallarını gasbedebilirler, ama Ulus'a dokunamazlar. Çünkü Ulus Gazetesi, Atatürk tarafından, O'-

nun verdiği sermaye ile kurulmuş, vasiyetinde de yer almış bir tesistir, yapamazlar, buna davranırlarsa hukuka aykırı olur» diyormuş (s. 120). Ama elkonulmuş işte, elde yalnızca imtiyazı kalmış ve onu da CHP kullanmak istememiş. Erim de, «hele Atatürkçü sayılan Bayar'ın bu girişimi desteklemesi»ni usa aykırı bulmuş yalnızca. Arcayürek, o sıralarda Ulus'da çalışan bir muhalif gazetecidir ve bu yüzden ağırlık CHP kanadındaki görüşlerdedir diyebiliriz. CHP yönetıcilerinin korkulu davranışları, partinin yeniden güç bulması için yapılan çalışmaların kendi örgütünde bile olumlu sonuçlar vermemesi, sonraki yıllarda Erim'in dramı, DP içindeki olumsuz kıpırdanışlar ve bunların uygulamaya konulması bu kitabın içerliğini oluşturmaktadır.

Kitabı okurken, içinde yaşadığımız o günlerin kısır parti çekişmelerini bir kez daha anımsamaktayız. Arcayürek, bir gazeteci olarak içinde yaşadığı o günleri, o günlerde yazıp söyleyemedikleriyle birlikte, anlatmaktadır. Kitapta, siyaset dışı bazı olaylara ve kişilere de yer verilmiştir: Yaşar Kemal, Orhan Veli, Aziz Nesin, Sabahattin Ali, Cahit Sıtkı Tarancı, Çetin Altan gibi.

Arcayürek, dört yıl içindeki olayları, ayrıntılara gitmeden ve zaman zaman belgelere ağırlık vererek açıklamıştır. Yeni bir partili döneme girerken, yeni partilerimizin bu kısır çekişmelere iltifat etmemesi, gereksiz durumlar yaratmaması için bu kitabı okumaları gerektiğine inanıyorum.

(9 Eylül 1983)

5

Dostum Mehmed Kemal, Cumhuriyet'te «Politika ve Ötesi» başlıklı köşeyazısında, kitabımızdaki bir sözümüzden dolayı tazelenen bir anısını, «Şehir Bahçesi» başlığı altında şöyle dile getirdi:

Bazı sözler vardır, kişinin belleğinde yer eder ama, nerede, ne zaman söylenmiştir bilinmez. Orhan Veli'nin ölüm haberini alınca Fethi Giray'ın «Bir güzel yazı yazayım Orhan için...» dediğini Cüneyt Arcayürek'in kitabında görünce (Yeni İktidar — Yeni Dönem, Bilgi Yayınevi) bu sözlerden birini anımsadım. Gerçekten de aramızdan biri ölünce, «oturup bir güzel yazı yazayım.» diye sözler edilirdi. Bunu ilkin kim ederdi, unutmuştuk. Meğer Fethi Giray etmiş ilkin.

Rahmetli Fethi Giray, çağına göre ateşli bir şairdi, düzyazı yazmazdı. Muhabirlik ettiği yıllarda yazdıklarına imza koymadığı için ne yazardı, nasıl yazardı bilinmezdi.

Fethi Giray, demek Orhan'ın ölüm haberini alınca, ne yapacağını şaşırmış, «**Oturup bir güzel yazı yazayım.**» demiş. Acaba yazdı mı? Bu sözü ederken Çetin Altan da orada imiş. Bir güzel çıkışmış:

«Ulan Fethi,» demiş. «Bir ıstırabı dile getireceğine, geçmiş karşımıza, 'Orhan için bir güzel yazı yazayım» diyorsun. Orhan Veli'ye bir güzel yazı yazmak için ölümünü mü bekledin?»

Orhan Veli'nin çok genç yaşta (36 yaşında) ölümü Posta Caddesinin bütün gazetecilerini üzmüştü. Orhan Veli, başka şairlere benzemezdi; genç yaşlı demez bütün gazetecilerle dostluk ederdi. Gazeteciler onu sevdikleri gibi, o da gazetecileri severdi. Sadece Ankaralı gazeteciler değil, İstanbul'un gazetecileri de onu severlerdi. Orhan Veli için, belki de gazetecilerle sıkı fıkı dost olan ilk şairdir denebilir. Şairlerle gazeteciler arasında sürekli bir burukluk sezilirdi. Yıllar sonrası Orhan Veli'nin bu davranışını Melih Cevdet'e söylemiştim.

«Evet,» demişti. «Gazetecilerle heplmizden çok ahbaplık ederdi, onlara değer verirdi.» Orhan Veli, gazetecilere nasıl değer veriyorsa, gazeteciler de Orhan'a öteki şairlere göre daha fazla değer verirlerdi. Orhan Veli adının gazetelerde çok sık görünmesinde bu değer vermenin payı var mıdır? Hiç unutmam. Orhan Veli, bir gün Boğaz'ın Anadolu yakasında bir yerde teknesi devrilmiş, denize düşmüştü. Sabah gazeteleri bu denize düşmeyi birinci sayfada, en önemli haberler arasında göstermişlerdi.

Cüneyt Arcayürek'in Orhan Veli üstüne fazla anısı yok, «Ulus'ta, Karpiç lokantasına yapışmış 'Şehir Bahçesi'nde ayakkabılarını boyatırken görürdüm.» diyor. Şimdi anımsıyorum, Orhan Veli, ayakkabı boyatmaya, gerçekten meraklıydı. O bahçede de istediğinden çok boyacı bulunurdu. İstesen de, istemesen de, «Ağabey boyayım,» diye dolanırlar, insanı zorlarlardı. Boyacıların rahatsız edişlerinden kurtulmak için ayakkabılarını boyatan çok olurdu.

Bir gün Orhan Veli'nin ayağında, çevre köylülerinin giydiği, Saraçlar çarşısından alınmış bir yemeni görmüştüm. Yemeniyi giymiş, bu bahçede boyatıyordu. Boyatmasa belki dikkatimi çekmezdi. O yıllarda böyle köylü işi yemeni giymek, bizim gibilere yakışmazdı. Orhan Veli, kural tanımıyor, yakışır mı, yakışmaz mı aldırmıyor, giyiyordu. Orhan Veli'ye biraz da giyim kuşamından ötürü Bobstil demezler miydi? Böyle köylü işi eşyaları giyinip kuşanmayı Bedri Rahmi icat etmişti. Bir gün Bedri Rahmi'nin belinde kuşak olarak örme torba bağı görmüştüm. Baktığımı görünce, «Reis ne güzel kuşak değil mi?» diye bastırıyordu.

Çok merkezî olan Şehir Bahçesi içindeki bu kahveye bir zamanlar çok dadanmıştık. Masrafsız bir yerdi de... Bir çay, ya da bir kahve içtin mi, istediğin kadar, saatlerce otur, kimse niye oturuyorsun, ne bekliyorsun? Demezdi. Sonraları kahvenin sahibi yakınmaya başladı. «Sizler geldiniz, polisler de doluşmaya başladı.» dedi. «Zaten burası dar bir yer, rica edeceğim başka kahveye gidin!» Adamın ricası üstüne yeri değiştirdik, başka kahveye taşındık. Ressam Mübin'le Fahir Aksoy, bizden sonra, bu kahvede epeyce kaldılar. Bahçeli kahvenin de, o dönem sanatçıları arasında, unutulmaz anıları vardır.

(28 Ağustos 1983)

6

Haftalık haber dergisi «Yankı»nın «Kitap Köşesi»nde, «Arcayürek'in Anıları» başlığı altında şu değerlendirme yazısı çıktı:

Gazeteciler Shakespeare'in oyunlarındaki gibi birdenbire ortaya çıkıp verdikleri haberlerle oyunun kaderini etkileyen habercilere benzerler. Bu habercilik görevi, gazetecinin tarihin aktüel bir tanığı olmasını sağlayan en önemli etkenlerden birisidir.

Cumhuriyet tarihinin son 30 yıllık önemli gazeteci tanıklarından birisi de Cüneyt Arcayürek. Patlayıcı madde örneği etki yaratan «büyük» haberlerin altına imzasını atmış usta bir gazeteci olan Cüneyt Arcayürek, ilk cildi yayınlandığında üzerinde uzun süre tartışılan anılarının ikinci cildinde de DP'nin ilk iktidar yıllarını (1951 - 1954) bir gazeteci olarak yaşayıp yazdığı önemli olayları, Bayar - Menderes - İnönü çekişmesini anlatıyor. Özellikle Arcayürek'in Menderes'in kişiliği üzerine yazdıkları ilgi çekici. Menderes'teki İnönü fobisinin Bayar'ın bu konuda ona yaptığı sürekli baskı ile oluştuğunu örneklerle anlatan Arcayürek, Menderes'in bugün bile kesinlikle açığa çıkmamış ordu içindeki bazı subayların darbe girişimi ihtimali karşısında nasıl Genel Kurmay başkanı ile kuvvet komutanlarını değiştirdiğini vurguluyor. Menderes, bizzat kendi makamında bu haberi Arcayürek'e vermiş. Kitapta Erim, Ecevit ve diğer eski siyasilerin portrelerinin sergilendiği bölümler de var. Bunların ötesinde kitapta o dönemin gazetecilik anlayışı ve şartlarının güçlüğü dile getirilirken sık sık bugün Türk basınının ulaştığı nokta ile kıyaslanıyor. Bu kıyaslamaların en ilginci ise iki gazete patronunu anlatan «Kişiler, kişilikler» başlıklı bölüm...

Kıyaslanan kişilerden biri Hürriyet'in eski sahibi Erol Simavi. Arcayürek ile yıllara dayanan bir «arkadaş, dost» ilişkisi olan Erol

Simavi'yi öven Arcayürek onun «anadan doğma patron» olduğunu söylerken, ismini açıklamadığı günümüzün bir yeni gazete sahibini ise âdeta yerin dibine batırıyor. Tabii ismini açıklamadığı bu kişinin kim olduğunu onu belirgin çizgileriyle tasvir ettiği için tanıyabiliyoruz. Arcayürek bu gazete sahibini «görmemişliğe, bencilliğe, insanlara yukardan bakmaya bir örnek, demokrasi yanlısı görünüp de salt kendi rahatı uğruna para, ikbal uğruna iktidar sahiplerine olmadık yağ çeken bir insan» diye tanımlıyor.

Gerçekte Arcayürek anılarında bir çok olaya tanıklığının bütün sırlarını açıklamıyor, açıklayamaz. Bu da tıpkı gazetecinin haber kaynağını gizlemesini andıran bir iç saygının gereği. Ama anılarının ikinci cildinde Türkiye'yi bugünlere getiren siyasi dramın boyutlarını da görmemek imkânsız. Kitap yazmayışı zaman zaman yakın çevresinde eleştirilere sebep olan Arcayürek bu kitaplarıyla o eleştirilere en dolaysız cevabı veriyor.

(12 Eylül 1983)

BİRİNCİ BÖLÜM

SESSİZLİK

1

SÜKÛT

Dışarda,
kara zıpkasında kızıl sırmalar yanan
bir eşkiya hali var
bas a bas çakmak çalan havalarda...

Dışarda,
kara kulak bıçaklarla horon oynuyor
askeroz deresinden yirmi huvarda.

Dışarda...

Biz, içerde susuyoruz,
sükûtumuzun boynuna saplı değil
kara bir kartalın kanadından kopan bir ok ..

Dışarda...

Biz içerde susuyoruz,
sükûtumuzun sırtında düğmeleri ilikli
eski bir redingot yok...

Dışarda,
yüzüyor ateş gemiler gibi rüzgârda
sarı
safranların
kokuları...

Dışarda...

Biz içerde susuyoruz,
bir fişek yatağında kurşun nasıl susarsa.
Haykırsın sıkıysa sükûtumuzdan hızlı
gökkubbenin altında öyle bir sada varsa!!!

Dışarda,
karanlıklarda
çatırdıyor deniz, böğründen vurulmuş bir orman gibi.

Biz içerde susuyoruz,
susuyor zindan
kanı içine akan
yaralı bir hayvan gibi...

Nâzım Hikmet
1929

2

GERÇEĞİN KAPISI

Dışarda,

Ülkemin kimi yörelerinde sarı safranların kokusunu rüzgâr taşıyor muydu, bilmiyordum.

Karakulak bıçaklarla Askeroz deresinden yirmi hovarda horon oynuyor muydu, bilemiyordum.

20 Mayıs 1955 günü hapishaneye atıldığımda, tecritin küçük penceresinin demir parmaklıkları arasından Cebeci'nin Topraklık semtine inen bahar yeşiliyle süslü sırtlar görünüyordu. Kafam bulanıktı, kanımda bir gece öncesinin alkolü dolaşıyordu hâlâ.

Nâzım Hikmet'in doğduğum yıl yazdığı «Sükût» şiirini anımsamıyordum bile.

Olayların hızla gelişmesi karşısında şaşkındım. Ankara Adliyesi'nin koridorlarını gözümün önüne getirmek istiyordum, ne çare ki, başaramıyordum. Belleğime işleyen çizgi, gözlükleri ardından bana hamamböceği gibi bakan savcının bir el işaretiyle dışarı çıkartmasıydı. Bu davranışı bir türlü içime sindiremiyordum. İki kat aşağı indirilişim, nöbetçi sulh ceza mahkemesi yargıcının daha ağzımı açmadan «...Bırak, bırak! Suçlu olmasan savcılık seni buraya göndermezdi, seni tutuklluyorum» diye haykırışı... Koridorda belirgin bir telaş, Metin Toker'in sararmış yüzü, foto muhabirinin patlattığı flaşın ışıklarıyla gidip gelen karanlık-aydınlık arası bir evren...

Adliye binasının arkasındaki bir kapıdan hapishane arabasına bindirilişim, Cebeci'ye doğru hızla gidişimiz, demirkapının ağır ağır açılışı...

Ben, içeriye girerken hâlâ dışardaydım.

Bir gece önce Faruk Taşkıran'la geçirdiğimiz cümbüşlü saatlerden aklımda kalan birkaç dize:

«Uyyy, çocuklar kim bilir
ne harikulâdedir
160 kilometre giderken öpüşmesi...»

Hapishane kapısı arkamdan gürültüyle kapanırken, aklımda hâlâ, Taşkıran'ın durmaksızın okuduğu şiirlerle bu dizeler yaşıyordu.

Bir gardiyanın anlamsız davranışlarıyla gerçek, birden önümde patladı ve... Ne zaman çıkacağımı bilemediğim hapishane ile şiirsel hiç bir benzerliği olmayan tanışıklığım birden, olanca ayıbıyla başladı.

3

JAMES «METİN» BOND «TOKER»

«... Bir pazartesi günü derginin telefonu çaldı. O sıralarda Akis, Denizciler Caddesindeki Yeni Matbaa binasının bir odasındaydı. Odada ben ve Yazı İşleri Müdürü Cüneyt Arcayürek beraber oturuyorduk. Bir başka masamız daha vardı, ona derginin hazırlık günlerinde yazarlarımız ve müsahhihimiz Refika Esmer ile Yusuf Ziya Âdemhan, diğer günlerde idare işlerine bakan arkadaşımız yerleşiyorlardı. Bu sıkışıklığa rağmen hayatımızdan memnun, azimli, canlı ve neşeliydik.

Telefonu Cüneyt açtı, bana,

«— Seni arıyorlar..» dedi.

Arayan Kasım Küfrevî idi.

Kasım Küfrevî'yi Edebiyat Fakültesinden tanırım. Ben talebeyken o asistandı. Sonra Ankara'da karşılaştık. O, DP'nin Ağrı milletvekiliydi. Alaycı, şakacı, ona buna takılan, fakat seçim bölgesinde kuvvetli olduğu için kendisine dokunulmayan bir politikacı olarak biliniyordu. Milletvekilliğinin tadını çıkaranlardan biriydi. Onun şu veya bu hakkında yazdığı mizahî şiirler elden ele dolaşır, lâtifeleri nakledilirdi. Menderes'le arası iyiydi. Menderes en yakın arkadaşlarını veya partisinin en üst kademelerini işgal edenleri, otürür, Kasım Küfrevi'yle birlikte alaya alırdı...

...1955 ilkbaharının o pazartesi günü, —16 Mayıstı—, telefonda Kasım Küfrevî beni acele görmek

istediğini söyledi. «Olur» dedim ve akşamüstü Ankara Palas'ta buluşmayı teklif ettim. «Olmaz» dedi. Derhal görmek istiyordu. «Gel bana» dedim. Gene «olmaz» dedi. Çok mühim bir şey söyleyeceğini bildirdi, fakat benimle açıkta görüşmesine imkân bulunmadığını ilave etti.

«— Takip ediyorlar. İnşallah senin telefonunu dinlemiyorlardır. Bak, nasıl görüşebiliriz..» dedi ve anlattı.

Yarım saate kadar Ulus'taki Hachette kitabevinde buluşacaktık. O orada olacaktı ve dipteki masanın üzerinde duran kitapları karıştıracaktı. Ben de gidecek ve aynı noktaya, kimseye farkettirmeden yanaşacaktım. İkimiz de kitaplara bakarken, «mühim şey»i söyleyecekti. «Peki» dedim ve telefonu kapadım. Cüneyt «Ne var?» diye sordu. Tuhaf, bir şey söylemedim. Sadece «Aklını kaçırmış galiba» dedim. Cüneyt «Kim?» dedi. «Hiç» dedim.

O sıralarda James Bond henüz yoktu ama Hachette kitabevine giderken kendimi casus romanlarındaki kahramanlara benzetiyordum. İçeri girdim, baktım Kasım Küfrevî dediği yerdeydi. Zehir Hafiyenin tâbiriyle, çaktırmadan, onun bulunduğu noktaya yaklaştım. Tam yanında durup elime bir kitap aldım ve karıştırmaya başladım. Küfrevî dudaklarının arasından, yavaşça:

«— Adnan bey seni tevkif ettirecek. Bugün savcıya emir vermiş. Tedbirli ol» dedi.

«— Adnan bey beni tevkif mi ettirecek?» diye sordum.

«— Evet.. Şimdi kendisi söyledi. Sana ağız dolusu küfretti. 'Ben onu içeri attırayım da, aklı başına gelir' diyor..»

«— Peki, nasıl tevkif ettirecekmiş?»

«— Akis'te çıkan bir yazıdan dolayı.»

Ben Akis'in sahibiyim. Sorumlu yazı işleri müdürü Cüneyt Arcayürek'ti. O tarihte kanun henüz gazetelerin sahiplerinin de hapsedilmesine cevaz vermiyordu...

... Kasım Küfrevî'ye, «Ne imiş o yazı?» diye sordum. Bilmiyordu. Gene dudaklarının arasından, o gün geçen hadiseyi anlattı.

Sabahleyin DP Meclis grubu İdare Kurulunun toplantısına, birden Adnan Menderes, yanında Genel İdare Kurulu üyeleri olduğu halde gelmiş. Sonra hepsini toplamış, Çiftlik Lokantasına yemeğe götürmüş. Anlaşılan, Meclis Grubu ile Genel İdare Kurulu arasında anlaşmazlık havası olduğu için bir, «birlik gösterisi» yapıyordu. Kasım Küfrevî Meclis Grubunun İdare Kurulu üyesiydi. Menderes benim tevkif edileceğim haberini orada, yemekte vermiş.

Süratle matbaaya döndüm. Cüneyt yerinde, çalışıyordu. «Bizim son iki sayıyı getirsene, bakayım» dedim. Getirdi. Yurtta Olup Bitenler *kısmını dikkatle okudum. Bir şey göremedim. Sonradan bana anlattığına göre, dergileri o kadar itinayla karıştırmışım ki, Cüneyt bir şeyler döndüğünü hissetmiş. Hattâ bana, «Ne var?» diye sormuş, fakat ben «Hiç!» cevabını tekrarlamışım.*

Gerçek şu ki, bana kötülük yapacağız diye Cüneyt'in canını yakacaklarından fena halde endişelenmiştim. Zira kanunen bana dokunamayacaklardı. Gerçi bunun farkına vardıklarında başka çareler aramadılar değil, ama, muvaffak olamadılar. Attıkları taş mutlaka Cüneyt'i yaralayacaktı. Kendisine bir şey söylemedim. Bana ilişemeyeceklerini anlayınca vazgeçeceklerini ümit ediyordum.

Fakat vazgeçmediler.

İki gün sonra, beni ve Cüneyt'i savcılığa çağırdılar. Savcı gerekli emri almıştı. Şimdi, gülünecek bir şey söyleyeyim. Bu savcı kimdi, bilir misiniz? İhtilalden sonra, evet, 27 Mayıs İhtilalinden sonra M.B.K. Hükümetinde Devlet Bakanlığına getirilen Hayri Mumcuoğlu! Hayri Mumcuoğlu'nun serencamı bu kadar da değildir. Hayri Mumcuoğlu YTP etiketiyle Meclis'e girdikten sonra bugün CHP saflarındadır. Ama, garipsenecek ne var? Onun o tarihteki Basın Savcısı kimdi? Firuz Çilingiroğlu! CHP iktidarının, yani son İnönü hükümetinin Ankara Savcılığına tayin ettiği zat. Halen Ankara savcısı olan zat.

Bize, DP Genel Başkanı Adnan Menderes'in, Akis'te çıkan «kedi - fare hikâyesi» yazısından dolayı savcı tarafından açılmak istenilen davaya muvafakat vermiş olduğu bildirildi. Tabii bu, hâdisenin resmî ifadesiydi. Kasım Küfrevî'nin haberi bana işin gerçek mahiyetini çoktan anlatmıştı. İfadelerimizi aldılar. Savcıların tutuk bir halleri vardı. Yazıda bir suç unsurunun zerresinin bulunmadığı öylesine aşikârdı ki... Ama emir, elbette ki, emirdi! «Kedi olmayınca fareler cirit atar» sözünün herkesin bildiği bir söz olduğunu, bununla ne kimseye kedi, ne kimseye fare dendiğini söyledik. Bizi salıverdiler.

Fakat daha iki gün sonra, cuma günü, savcılık Cüneyt'i tekrar çağırdı. Bu sefer, nüfus kâğıdıyla birlikte gelmesini istiyorlardı. Cüneyt «Galiba tevkif edecekler» dedi. «Haydi, canım» diye teselli etmeye çalıştım. «Yok, yok.. Her halde tevkif edecekler,» diye ısrar etti. Ben de biliyordum. Ama, nasıl söyleyebilirdim? Annesi evde hastaydı. Üç gün sonra Şeker Bayramıydı. Kader ağlarını örüyordu. Bir arkadaşı Cüneyt'in yanına verdim. Bir şey olduğu takdirde bana telefon etmelerini söyledim. Yarım saat sonra telefon

geldi. Savcılık Cüneyt'i sıkı bir sorguya çekmişti ve arzuladığı neticeyi alamayınca, tevkif edilmesi talebiyle 2. Sulh Ceza Hâkimliğine sevketmişti. Arzuladıkları netice, Cüneyt'in yazıyı kendisinin değil, benim yazdığımı söylemesiydi. Cüneyt burunlarına gülmüştü. «Yazıyı ben yazdım. Var mı bir diyeceğiniz?» demişti...

... O gün itinayla görevlendirilmiş bulunan hâkim, Cüneyt'i tevkif etti. Evinden yatağını, yorganını aldık, Cüneyt'i hapishaneye bıraktık. Cüneyt Hilton'*u beş yıl süreyle birbiri ardına ziyaret eden Akis mensuplarının birincisi oldu...»*

(Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 yıl,** Birinci Cilt)

4

GELİŞME

1955 Mayısının üzerinden yirmi sekiz yıla yakın bir zaman geçti.

Bu ülkenin değişmeyecek yazgısı mıdır, bilemiyorum. Köprülerin altından akıp giden sular her yıl hep aynı sesi çağıldıyor. Soru, hep aynı soru, kafamızda. Mantığımızı, kimi zaman benliğimizi bir burgu gibi oyuyor. Bir şeyler değişti mi, yoksa hiç bir şey değişmeyip, insanlık açısından önemli kimi öğeler biraz içerik ayırımlarıyla aynı mı kaldı, kalıyor?... Ne olurdu, Yarabbi! Bu kitapların birinde, insanlık yönünden kimi sorunlarla yaşantılar *değiştiiii* diye bir bağırabilsem.

Olaylarla içerikleri küçük ayrıntılarıyla değişir gibi görünüyor, insanların, kadroların davranışları değişmiş gibi gösteriliyor. Kimi olaylarla kimi insanları gördükçe, sanki bir elin eski, köhneleşmiş tabloları atıldıkları bodrumun karanlığından alıp güneşe çıkardığı duygusuna kapılıyorum. Bu kaba, hoyrat elin çağdışı tabloların bir iki yerini cilâlayıp yeniden duvara astığı sanısıyla sarsılıyorum.

Bir gazeteci arkadaşını uyarmak için —bir iktidar milletvekilinin— polisiye romanlara taş çıkaracak girişimleriyle «polis takibinden ve telefonların dinlenmesinden» korkmasının üzerinden yirmi sekiz yıl geçmiş!

Bu iktidar milletvekili, 1950'den önce «polis takibinden şikâyetçi» olan güçlü DP'nin milletvekili! Hazin bir sonuç. Bu milletvekili, 1950'den önceki iktidarın telefonları dinletmesinden yakınan bir partinin üyesi. 1955'deki bu durum, 1955'den sonra akıp giden yıllar boyunca sürdü, gitti. Sürüp gidecek mi, bilinmez.

O tarihte henüz «küçük bir Amerika» olmadığımız için telefon dinleme aygıtlarıyla işlemleri her halde kısıtlı olmalı. Gizli buluşma istemine, izlenme kuşkusuna, telefonların dinlendiği yolundaki öykülere, 1955'de Metin Toker'in tepkisi «adam aklını kaçırmış» cümlesiyle özetlenen bir dönem.

Oysa, zaman geçecek, hiç değilse bir konuda, telefonların dinlenmesiyle ilgili gelişmede büyük yol aldığımızı saptayacaktık. Solcuların nefes alışlarını bile saptadığını Millet Meclisi kürsüsünde «kemal-i iftiharla» söyleyen bir zamanların İçişleri Bakanı, Dr. Faruk Sükan bir gün hayıflanarak bana,

«— Ne çare ki» demişti. «Solcular otomobil içinde buluşur, konuşurlarsa seslerini teybe alamıyoruz.»

Dr. Sükan'a, «Yalnızca solcuların mı?» diye sormuştum, biraz da alayla.

Çok, ama çok daha sonraları bir bakan bana, bir solcu gazeteci dostumla yaptığım telefon konuşmasının tam metnini o günün iktidar sahiplerinden birinin masasında «bizzat» gördüğünü söylemişti. Bir başka «çok yüksek yetkili» ise, telefon konuşmalarıma özen göstermemi, hele düşük iktidar önde gelenleriyle telefonla konuşmamamı, (beni sevdiği için, gizlice) öğütlemişti.

Elbette, bütün bunlar, her anayasada olduğu gibi, bizimkinde de yer alan telefon konuşmalarının izlenmemesi genel ilkesi benimsendiği —böyle olmadığını

nasıl söyleyebilirim ki—, bu ilkeye dayanıldığı zaman birer yalan öyküdür.

Kimi nedenler yüzünden gelişmediğimizi, uygar ülkelere bir türlü yetişemeyeceğimizi söyleyenlere 1955'-de olduğu gibi her dönemde, hattâ bugünlerde işte bu nedenlerle kızıyorum. Bu tepkimi —bugün— açıkça anlatacak yetenekte olmadığım için yaradana da zaman zaman serzenişte bulunmuyor değilim.

Toker'in yazdıklarından ilginç bir sonuç daha çıkıyor: İktidar sahiplerinin basına sövmeleri 1955'lerde gelişmişti. Sonraları dönem dönem, ortamın elverdiği ölçüde basına söven, ama, evrensel koşullar içinde zorunlu olarak yüzüne gülen kudret sahipleri görecektik. Somut biçimde bu olguyu göremesek bile, kudret sahiplerinin yakın çevrelerinden gelen bilgilerle bu tutumu öğrenecek, giderek kimi yerde basına karşı davranışlarından bu duygularını sergilediklerine tanık olacaktık. Mussolini'den Salazar'a değin, gazete sahipleriyle kimi yazarlar hakkında «dosyalar» tutulduğunu bildiğimiz için, koşut davranışların işlemekte olduğundan kuşku duymayacaktık. Nitekim, Adnan Menderes'in Başbakanlıktaki kasasından 27 Mayıs ihtilalinden sonra kimi yazarların mektuplarıyla örtülü ödenekten aldıkları paraların listesi çıkmamış mıydı?... Gelişen bir ülkede, gelişen yöntemlerden kaçınamazdık!

Tarihin akışı içinde değerini yitirmeyen bir kural akıldan çıkarılmamalıydı:

Bütün bu olgular, yaptırımlar, dosyalar, günü gelecek ortaya çıkacak, kimi kişilerin gülen gözlerinin altındaki gerçek yüzleri kamuoyuna yansıyacaktı.

Bu umudumuzu hiç yitirmemiştik.

1954 seçimlerinde aldığı oylarla başı dönen Adnan Menderes'in bir buyruğuyla savcılara gazeteci tutuklattığı günlerde, bu kudrete dayanarak nerelere gitmekte olduğu henüz halk arasında anlaşılmış değildi.

Bir yazı, bir bahaneydi. Asıl sorun, yüzde 58'e yakın oyunu alan, ulusun büyük çoğunluğunca onaylanan bir insanın eleştirilemeyeceğini kimi gazetecilerin anlamadığı idi. Milletin çoğunluğu yanında, bu üç beş «kara haber tellallığı yapan» insanlar da kim oluyordu ki?... Amacı yazının içeriğinde suç olup olmadığını saptamak değildi. Menderes'i tedirgin eden kişinin içeriye atılmasıydı. Ne var ki, Menderes iktidarının gidişi üzerinde yığınların henüz farkına varmadığı oluşmalar karşısında, ülkenin aydın kesiminin —hiç değilse— bir bölümünün gözü açılmıştı. O günü izleyen yıllarda, artık biz, evrenin bir çok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'de de, «bir buyruk»la gazeteci, fikir adamı, sanatçı gibi bireylerin hapse atılacaklarını yaşamımızın ana kuralı olduğunu öğrenecektik. Ama, 1955 Mayısının üzerinden —1966'da— onbir yıl geçtikten sonra «bir gazetecinin nasıl tutuklandığının öyküsünü» tanıklarıyla ortaya koyan belgesel yazılara sahiptik.

O gün bugündür, evrenin hiç bir köşesinde gerçeklerin üzeri sürekli örtülemiyordu. Hiç değilse, bu önemli kuralı da biliyorduk!

1960'da henüz fikre, inançları doğrultusunda davranan kişilere karşı saygınlığımızı yitirmemiştik. «Kardeşi kardeşe vurduran, anayasa gibi yüce bir ülküyü çiğneyen, basın özgürlüğünü yok eden» DP iktidarını bir darbede düşüren Millî Birlik Komitesinin, Menderes'in buyruğuyla basın erlerini hapse atan Hayri Mumcuoğlu'nu ihtilalin hükümetinde Devlet Bakanı yapması karşısında şaşkındık.

Fakat, bir başka gerçek daha kafamıza vuruldu. 1960 öncesi, 1960'ın pek az sonrası parti ya da fikir değiştirenlere karşı öfkeliydik. Bize bu inançlı duyguları aşılayan CHP gibi köklü bir partiydi. Basını hapseden Mumcuoğlu'nu bünyesine alarak CHP de kafamızdaki ideallere daha o günlerde ihanet etmeye başlamıştı. Bizim kuşağımızda başlayan bu şaşkınlık, önümüze konulan bu çelişkilerle dolu ortam, daha sonra, hele 1970'lerde, giderek 1980'lerde —eski deyimiyle— artık «ahval-i adiye»den, sıradan, doğal olaylar haline geldi. İnandığımız insanlar, sosyal bünyeyi uzun süre kemirecek bu kurdu elleriyle, vicdansızlıklarıyla, inançsızlıklarıyla beslemişlerdi.

1955 yılında bizi hapishaneye götüren savcı Mumcuoğlu'nun Basın Savcısı ise, 1960'dan sonra CHP iktidarınca Ankara savcılığına getirilmiş. Bu da ayrı bir terslik. Ama, o zamanın basın savcısı —ki, haftada bir iki kez bizi çağırırdı— Firuz Çilingiroğlu, 1983'de Yargıtay Başsavcısı olarak görevini sürdürüyor.

Hızla gelişen bir ülkeydik, ya bir de gelişemiyor olsaydık!

Demir parmaklıklar arasından —20 Mayıs 1955 cuma günü, öğleden sonra— Cebeci sırtlarını, Topraklık semtini seyrederken hapishane yaşantımın ne denli süreceğinden çok, savcılıktaki davranışımın doğruluğunu tartışıyordum kafamda.

Dergide bir hafta önce yayımlanan «kedi - fare hikâyesi» başlıklı yazıyı, benim değil de Metin Toker'in yazdığını söylesem ne olacaktı sanki?.. Bu tutumum sonucu yalnız Metin Toker'i içeri atmakla kalmayacaklar, derginin sorumlu yazı işleri müdürü olduğum için beni de birlikte hapishaneye göndereceklerdi. Ya-

sa hükmü böyleydi. Yazan da, koyan da aynı ölçüde suçlu!..

Üstelik, bir iktidarla başlayan kavgada —karınca kaderince— yer almış bir genç insan için cepheyi deldirmek yerine, cepheyi savunmak zorunlu idi.

Hele ifademi alanların —eğer doğruyu söylersem— «kurtulacağımı» dokunduran okşayıcı cümlelerini iğrenerek dinlemiştim. Savcının bu tutumu, bana, işkence görenlerin durumunu anımsatıyordu. İşkenceye ara verilip «doğruyu söylerse cezasının azaltılacağı ya da bırakılacağı vaadleri» karşısında —örneklerini daha o günlerde işittiğimiz— insanların sonları akla geliyordu.

Savcılık «Sen yaşa, bırak o ölsün» diyordu. Yasal ya da duygusal tüm olasılıkların vardığı sonuç, olumsuzdu. Akıldan biraz olsun nasibini almış bir insanın yaptığını yapıyor, «Yazıyı ben yazdım. Var mı diyeceğiniz?» diyordum ifademde.

Böyle demeseydim, 20 Mayıs 1955 günü, «meslekte biterdim.»

Arkamdan bir ses, «Mapushane» dedi, «sık sık efkâr bastırır insana kardeş.»

Döndüm, tecrite geldiğim sırada göremediğim orta yaşlı biri sigara paketini uzatıyor. «Yak!» dedi yavaşça.

Sonra, tecritin önünde yüksek duvarlar boyu uzanan dar beton koridordan bir ses duyuldu:

«— Cüneyttttt, Cüneyttttttt!»

Gittim, baktım küçük demir parmaklıklı pencereden. Dar yolun sonunda, uzak bir noktada orta boylu biri sesleniyor:

«— Ben Halil Soyuer be! Hoş geldin aramıza.»

«— Eyvallah!» diye yanıtladım.

«— Yatağın var mı?» diye bağırdı uzaktan Halil Soyuer.

«— Yok, gelmedi» dedim.

«— Sana göndereyim bir şeyler, bu gece idare et, yarın seninkiler nasılsa gelir...»

Halil Soyuer'e teşekkür bile etmedim. Hadi ben, bir kediyle fare uğruna?!

Peki ama, ozan Soyuer'in burada işi ne ola?...

Pencereden çekilirken Soyuer'in güldüğünü, «seni gidi mapushaneci» diyerek sözünü noktaladığını hayal meyal işittim.

Cebimdeki Boğaziçi sigarası paketini çıkarıp ortaya sürdüm. «Buyrun mapushaneci ağalar, içelim» dedim, yeni arkadaşlarıma, yoldaşlarıma.

Biri derinden içini çekti:

«— Allah kurtarsın!» dedi. Beş altı kişiydik tecritte, hepsinin elinde tespihler. Ve aynı tonda yankılandı bu dilek: «Hepimizi, hepimizi!»

«Beni olsa olsa İsmet Paşa kurtarır» dedim içimden. «Allah hepimizi kurtarsın» korosuna zor yetiştim: «Hepimizi, hepimizi,» diyerek tahta ranzalardan birine oturdum.

5

KEDİLİ FARELİ SİYASAL MANZARA

Öylesine yorgun, öylesine öfkeliydim ki... Yorgunluğum bir gece öncesinin taşkınlıklarla dolu saatlerinden kaynaklanıyordu. Öfkemse, —her dönemde olduğu gibi— çalan çırpan, ülkeyi babasının çiftliği sanıp bu yargılarla dilediği gibi yaşayan, bir küçük eleştiri geldiği zaman elindeki kudreti savunusuz kişilere —hele bizlere— karşı bir mızrak gibi kullananlara karşı çaresizlikten doğuyordu.

Oysa yıllar yılı aynı düzeni gördükçe, eline kudreti geçiren insanların herkese, her şeye, özellikle kimi kişilere karşı «ülkeyi yönetmekteki becerilerini kanıtlamak» için 1955 benzeri yöntemlere başvurduklarını görüp, bu olayları kanıksayacaktım.

Tecritteki ilk gecemi Halil Soyuer'in bir gardiyanla gönderdiği kuru yatakta geçiriyordum. Anneme tutuklandığım acaba nasıl anlatılmıştı?.. Kalbinden hasta olan annem de bana karşı aşırı düşkünlüğü dolayısıyla tutuklandığım haberi acaba nasıl etkiler, tepkiler yaratmıştı, hiç birini bilmiyordum. Sarımtrak sönük bir ampulün ışığı altında gözlerimi tavana diktiğim zaman «içeriye alışmış» olanların artık iyimserliğe dönüşen konuşmalarına pek aldırmıyordum. Dinler görünüyor, dinlemiyordum. Metin Toker'in annemi kalbiyle başbaşa bırakmayacağı inancındaydım. Bu inanç biraz olsun içimi rahatlatıyordu.

Hapishaneye gönderilmezden önce —sanırım— birinin uyarısı üzerine cebimde ne varsa Toker'e vermiştim. O günlerin ölçülerine göre oldukça önemli sayılacak para vardı üzerimde. «Bir miktar al yanına, üstünü bırak» demişlerdi. Öyle yapmıştım. Metin'e bu parayı anneme göndermesini söylemiştim.

Annemin terliklerini sürüyerek, ağır aksak kapıyı açışını, kalbindeki düzensizliğin etkisiyle çoğu kez kelimeleri zorlukla söyleyerek gelenleri içeri buyur edişini gözümde canlandırmağa çalışıyordum.

İşte, hayal evrenimdeki bu şerit kafamın içindeki beyazperdeye yansıdığı zaman boğazıma bir şeyler takılıyordu, ama ağlıyamıyordum.

Ağlasaydım belki rahatlayacaktım. Gözyaşlarım yalnızca mapushaneye düşmemin kaderine ağıt olmayacaktı, annemin bu darbeye dayanamayacak olan yüreğinin durması korkusunu da —bir ölçüde— serinletecekti.

Yüreğimin derinliklerinden durmaksızın, «Dayan anne, dayan!» sözcükleri kabarıyordu. Ama nasıl dayanacaktı?... Kimsemiz yoktu. Bir apartmanın yoksul, küçük dairesine sıkışıp kalmış hasta bir ana için, oğlunun hapishaneye düşmesi ne demekti?... Hele, hapishaneye düşmeyi «kötü gözlerle yargılar» arasındaki dar bir açıdan gören «çevrenin» söyleyecekleri annemi nasıl etkileyecekti?...

Aynı apartmanın bir dairesinde oturmakta olan (CHP) Ordu Milletvekili Hüsnü Akyol —gazeteci Mete Akyol'un babası— ile öğretmen olan annesinin bizim eve koşacağından ufacık kuşkum yoktu. Ben içerideyken, annemi evde Akyol'ların teselli edeceklerine inanıyordum.

İki oğlan çocuğunu büyütmek için gösterdiği çabalar sonucu kurumuş bir ağaca dönen annem için yüreğim yanıyordu. Annemi seviyordum.

Yapacak ne vardı ki... Hiç!

İki üç gün sonra Şeker Bayramı geliyordu. Annem, bensiz bir bayramı, hele ilk gününü kimsesiz, çaresiz, ama ıstırap içinde karşılayacaktı.

Bütün bunlar bir yana, annemin tutuklanmamla birlikte gelecek darbeden sıyrılamayıp öleceği aklımdan çıkmıyordu. Bu düşünce bir karabasan gibi kafamı, yüreğimi, çevremdeki evreni kavrıyordu. Unutur gibi olduğum sıralar birden sarıveriyordu bu duygu. O zaman her yanımı ateş basıyordu.

Gecenin ilerlemiş saatinde bedenimdeki yorgunluk, düşlerime, korkularıma egemen olmaya başladı.

«Dayan anne, dayan!» diyerek karanlığa yuvarlandım.

Annemi çok seviyordum.

Düşümde annemin öldüğünü, ardından savcının isteğinde direnmesi sonucu idam edildiğimi, idam sehpasına giderken birden Başbakanlığa koşup Menderes'e sıkı bir yumruk attığımı görüyordum.

«Fareler» ile «kedi» arasındaki savaşımlar da renkli düşlerin arasında oynaşıp duruyordu.

«Kedi» kimdi?... Elbette Menderes'ti.

«Fareler» kimdi?... Bilinmeyecek yanı yoktu: elbette, DP milletvekilleriydi.

«Fareler» köyün kavalcısını beklemeden cirit atmaya başlayınca, «kedi» birden geliveriyor, iki pençe darbesiyle her birini çıktıkları deliğe sokuyordu.

Adliye koridorunda biri, «Ne varmış bunda. Bu, bir benzetme bile değil, ayrıca geçerli olan bir deyim, her yerde kullanılır» demişti.

Git de, bunu Menderes ağa'ya anlat! Türkiye'nin bütün «kedileri» ile «fareleri» dışarıdaydı ne çare ki, ben garip içerdeydim.



METİN TOKER ile BİRLİKTE : «Kedi ile Fareler»in hesabını vermek üzere yargıç huzurundayız. Kalabalık bir meslektaş topluluğu duruşmayı izlemeye gelmişlerdi.
(Foto Hüseyin Ezer koleksiyonundan)

Bana hapishane kapısını açan yazı o denli masumdu ki... Gerçekten, bir hakaret amacıyla yazılmamıştı. Yalnızca, Akis'in kendine özgü üslûbu içinde DP grubundaki havayı verebilmek, hattâ vurgulamak için kullanılmıştı. Bir başka açıdan bakılırsa, «kedi gelince fareler kaçar» yerine, «kedinin olmadığı yerde farelei cirit atar» gibi sözlerle, DP grubunun partinin kurucusu «dörtler», özellikle Menderes karşısındaki korkusu dile getirilmişti. Daha ötesi, bu deyimlerle Menderes'in kudreti anlatılmak istenilmişti gibi bir yorum da yapılabilirdi. Bütün bu değerlendirmeler elbette ki, sağduyusu körelmemiş, başı doruklara erişip burnu Kaf dağına varmamış insanlarla kudret sahipleri için geçerli olabilirdi.

14 Mayıs 1955 günü yayımlanan «kedi-fare hikâyesi» başlıklı yazının dayandığı temel, bir hafta önceki DP grup toplantısındaki cümbüşlü sahnelerdi.

Bir hafta önce, Menderes'in İstanbul'da bulunduğu bir salı günü toplanan DP grubunda, 2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra da bir türlü yapılmak istenilmeyen yerel seçimlerle, DP büyük kongresi «şiddetle» eleştirilmişti.

Milletvekillerinin çoğu, yerel seçimlerin hangi nedene dayanarak ertelenmek istenildiğinin hükümet ve DP Genel Yönetim Kurulunca açıklanmasını istemişlerdi. Seçimlerin ertelenmesini isteyen önerge, oturumu yöneten Hulusi Köymen tarafından oya sunulmuştu. Çoğunluk, ertelemeye karşı oy kullanmıştı. Ama, başkan aksi sonucu ilan etmişti. Bu tutum DP grubunda —bir süredir izlenen— muhalefeti körüklemiş, iktidar grubunda bundan üç dört yıl önceleri görülen «bütünlüğün» yerinde yellerin estiği izlenimi kamuoyuna sızmıştı. Seçimlerin ertelenme gerekçesini açıklamak için hükümet adına kürsüye gelen Namık Gedik'e

«Sen hükümeti temsil edemezsin» diye bağırmışlardı. DP Genel Yönetim Kurulu adına konuşmak isteyen Kâmil Gündeş'e ise, «Seni kim seçti ki, bu kurul adına konuşuyorsun» diye çıkışılmıştı.

Kudretli, bütünlük içinde olan DP grubundaki bu kargaşa, hele 2 Mayıs 1954'deki müthiş oy darbesinden sonra görülen bu sert muhalefet rüzgârı, doğrusu çoğu kimseyi şaşırtıyordu. DP içinde beliren huzursuzluğun, bir kaç noktadan çıkışlı muhalefetin başlıca nedenlerinden biri «partiyi kuran dörtlerin —Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü'nün— başına buyruk hareketlerine karşı ciddi bir tepki»nin oluşmasıydı. Çünkü, milletin DP'ye verdiği oyları «parti kurucularının» âdeta kişiliklerine verilmiş gibi kabul etmeleri sonucu, DP grubunu yalnızca «tepeden gelen emirleri uygulayan bir organ» haline getirdiği kuşkusu kimi milletvekillerine artık egemen olmaya başlamıştı.

Bunun yanı sıra, DP dışındaki muhalefet güçleri, İnönü'nün önderliğindeki CHP'nin, ancak çok özenle çizilmiş bir strateji ile iktidarı durmaksızın hırpalaması, bu büyük etkene —nihayet bir yerde— Türk basınında da başkaldıran kalemlerin, organların sayısının artarak eklenmesi, 2 Mayıs'ın güçlü siyasal gücünü hırpalamaya, daha doğrusu hırçınlığa yöneltmişti.

Bu görünüşü içlerine sindiremeyenler, hele durmaksızın kulisleri, hattâ kimi yerde kahvehaneleri bile dolduran yolsuzlukların basın kanalıyla kamuoyuna aktarılması, iktidarın bu yolsuzluk söylentileri karşısında soruşturma açmak yerine, yazan gazeteciyi, gazeteyi mahkemelere göndermesi... Daha ötesi, yolsuzlukları «ispat etme hakkını» isteyen basının bu haktan yoksun bırakılmakta direnilmesi... DP grubundaki bir bölüm milletvekilini, yönetici kadroya karşı savaşıma itiyordu. Başta —sonradan ve ölünceye değin— CHP'li

olan Turan Güneş gibi, Fethi Çelikbaş benzeri, ekonomik ve sosyal ilkelerde aslında DP'li olan genç kimi iktidar milletvekillerinin, parti yönetimine karşı davranışa geçmelerine yol açıyordu.

İşte bu ortam içinde çalkanan iktidar odaklarında, bir de yerel seçimlerin ertelenmesiyle ilgili sorun ortaya çıkmıştı.

Patırtılı grup toplantısında bir sonuç alınamadan, olayın gelişmesi bir hafta sonraya ertelendi. Çünkü Park Otelde, belki de İstanbul'un imar çalışmalarını —hukuk mektebi mezunu olduğu halde— bir mimar, mühendis dirayetiyle yürütmekte olan Başbakan ve DP Genel Başkanı Menderes'in kesinlikle başkente gelmesi gerekiyordu. Azgın bir boğaya dönüşen DP grubunu yatıştıracak, muhalefete açılan ağızları susturup kapatacak ancak ve ancak Menderes'ti, onun konuşması, üstün zekâsı, ülke çapındaki geniş prestijiydi.

Basına da iş çıkmıştı. 1954 seçimlerinde büyük oy çoğunluğu ile yeniden iktidara gelmesinden sonra Menderes'in gem vurulmaz hırsına, tarihe «ülkeyi bir baştan öteki başa imar etmiş Başbakan» olarak geçmeyi öngören ihtirasına artık bir yerde «dur» demenin ya da bu gidişi frenlemenin gerekirliğinde çoğu kişi birleşiyordu.

Basın, o tarihte de açıktan yaptığı eleştirilerden sonra, devletten kâğıt alamamak, gelişip serpilmesi için dış ülkelerden getirmek zorunda olduğu yeni makineleri sağlayamamak gibi sorunlarla «tehdit» altındaydı. Bu yüzden iktidarın «doğrudan şimşeğini üzerine çekmemek» gibi «idare etmek - görev yapmak» biçiminde çelişkili bir tutumun içindeydi. Ne var ki, DP grubu toplantıları gizli de yapılsa, «dışarıya sızan» haberlerden kimi iktidar milletvekillerinin yöne-

timi eleştirdiğini yayıyordu. DP grubundaki eleştirileri geniş ölçüde sütunlarına yansıtıyor, kişi olarak değeri ne olursa olsun, bu eleştirileri dile getiren DP milletvekillerinin büyük boyda resimlerini basıyordu. Bu «dolaylı muhalefet» halk üzerinde —1955 baharında— nasıl bir etki yapıyordu, pek bilinmiyordu. Basın bu tutumuyla bile hiç değilse, «doğrudan muhalefet»ten yoksun olduğu kanısını silmek istiyor, bu nedenle bir ölçüde olumlu davranıyor sayılırdı.

Kim ne derse desin, basın, o tarihte hiç değilse bilinçli, uzağı gören, her kısıtlamaya karşın görevini yapmağa çalışan bir basındı.

«Doğrudan muhalefet» yapanların başında ise, —Ulus'u saymazsak— Akis dergisi geliyordu. Yazılarındaki inandırıcı üslup bir yana Akis, olayların içeriğini, içyüzünü olabildiğince geniş ölçüde açıklıyordu. Metin Toker'in İsmet Paşa'nın damadı olması, bu yayınlardaki sert tutumun İsmet Paşa'dan kaynaklandığı gibi bir yargıyı iktidarın benimsemesine yol açıyordu. Menderes'in deyimiyle bu ülkeyi «bacak kadar çocuklar» mı yönetecekti. İktidara ders vereceklerdi. Hele «henüz ana rahminde kemikleşmemiş» genç iki erkek kardeşin yürüttüğü tiraj gazetesi mi kudretli Başbakan Menderes'e karşı çıkacaktı?... Bunların her birine «hadlerini bildirmek» gerekiyordu. Millet DP iktidarına verdiği oylarla herkesi hizaya getirecek yasaları çıkarma yetkisini DP iktidarına vermişti.

Öte yandan, 1954 seçimlerini, seçim bölgelerinde dört yılda bir dolaşan gezintiye çıkan şu «miskin milletvekilleri» mi kazanmıştı?... 1954 seçimlerini Menderes'in ülkeyi bir baştan öte başa imar eden, köylüyü bugüne değin almadığı ürün paralarıyla zenginleştiren, küçük esnafı kredilerle süsleyen politikası kazandırmıştı. Sanki bu gerçekler ortada yokmuş, her biri

gerçek değilmiş gibi, şimdi milletvekillerinden kimileri ortaya çıkmışlar, «dörtlü parti yönetimine» saldırıyorlardı.

Kimdi bunlar?... Bu milletvekilleri, bu basın erleri, yazarlar, çizerler... Kimdi bunlar, kim?...

Bu soruyu, dönem dönem kudret sahiplerinden hep işitecektik ama, o günlerde yabancısı idik. Ama öğreniyorduk! Henüz işin başındaydık.

Menderes'in hesaba katmadığı gerçek, basında başlayan eleştiri esintisinin giderek —doğaldır— kimi odaklara, hattâ kendi partisine bağlı olanlara sıçrayabileceği olasılığıydı. Basındaki yangını «icat ettiği baskı yasaları» ile söndürmeye çalışırken, ateş birden partisinin çatısına sıçramak üzereydi.

DP grubundaki fırtınanın üzerinden beş altı gün geçtikten sonra, Başbakan Adnan Menderes'in hava yoluyla, bir salı sabahı Ankara'ya geldiği duyuldu. O sıralar basın, başbakanları hava alanlarında karşılamaz, giderken peşinden koşup vereceği bir haber, bilgi olup olmadığını araştırmazdı. Görevini yapmadığı için mi, hayır, elbette durum böyle değildi. Bir kez, bağımsız basın Başbakan'ın İstanbul'a gittiğini ancak «kuyruğundaki basının bir parçası olan Anadolu Ajansı»'ndan öğrenirdi. Menderes'in yaşamında plan ve program, alaturka bir saat gibi gereksizdi. Aklına eser, o sabah çeker İstanbul'a gider, oradan İzmir'e geçebilir, sıkılırsa döner Ankara'ya gelirdi. Beyfendi'nin ne yapacağını, ancak «beyfendi» bilebilirdi.

Oysa basın, Başbakan'ın güncel sinirsel ve ruhsal dengelerini elinde tutan bir barometreden yoksundu.

Bir başka yanıyla Menderes'in basınla arasındaki köprüler çoktan atılmıştı. Basın derken, gazete sa-

hiplerini söylemek istemiyorum. Gazete sahipleriyle Menderes'in arasında kimi gün su sızmazdı. Menderes, basının çalışanlarına emekçilerine «bigâneydi»... O, bir Anadolu ağasıydı. Ağalar, ancak ağalarla konuşur, anlaşabilirdi. Anlaşma sonunda çalışanlar buyruğu altında oldukları ağanın dediklerini yerine getirmeyip de ne yapacaklardı?... Kuşku yok, bu mantık yalnızca Menderes'e özgü kalmadı. Bu görüş, Türkiye'nin 1960'dan sonra gelen onbeş onaltı yılını aşkın bir süre işlemedi. İsmet Paşa'yla başlayan 1960 sonrasının iktidarları «patron yerine işçi diyaloguna» önem vermeyi ön plana aldılar.

Basına karşı bu ayırımlı yöntem, Menderes'i bir yandan «kendi hataları» ile öte yandan basına karşı takındığı olumsuz davranışın etkisiyle eriyip çözülmeğe götürecekti.

İktidar grubunda başkaldıranların listesiyle öne sürdükleri istekler «yakın çevresi»nce, başta ünlü Dr. Mükerrem Sarol'la Cumhurbaşkanı Bayar, Dışişleri Bakanlığından Devlet Bakanlığına «düşürülmüş» Fuat Köprülü tarafından Menderes'e anlatıldı.

Biz, Ankara Palas salonlarında tanıdığımız DP milletvekillerinden günün gelişmelerini öğrenmeye çalışıyorduk. Basını, Menderes'in bakış açısıyla «umacı» gibi gören DP milletvekilleri dışında kalanlar, Fethi Çelikbaş'lar, Emin Kalafat gibileri bize DP grubundaki «şahlanışın» geçici bir olay olmadığını, bu haftaki toplantıda Menderes'e karşı da benzeri eleştiri furyasının süreceğini söylüyorlardı. İnandırıcı idiler.

Başarılı olamadılar.

Çünkü Menderes, o salı günü DP grubunda yerini aldığı zaman, gülümseyen yüzün yerini asık bir surat,

munis bakışların yerini şimşekler yağdıran gözler almıştı.

Menderes, DP grubunu bir güzel azarladı.

Derslerini verdi.

İbret alınacak manzara bir başkasıydı: Menderes o salı toplantısına uçakla yetişirken havaalanında kendisini Cumhurbaşkanı Bayar da karşılıyor, dört kafadar Zafer gazetesinin usta foto muhabiri Mehmet Sürenkök'ün objektifine gülümseyerek, birbirine dayanarak poz veriyorlardı. Bu fotoğraf Zafer'de büyük boyda yayımlanıyordu.

Dörtler'in bütün bir DP grubuna rest çektiğinin resmiydi bu! DP grubu, bu resti görememişti.

Menderes'in bulunduğu oturumda yerel seçimlerin ertelenmesi konusunun parti genel idare kurulunda görüşülüp «münasip» bulunduğunu içeren bir rapor okundu. Bir hafta önce aksine gösterilerde bulunan kimi DP milletvekilleri, süt dökmüş kediye dönüyor, Menderes'in bulunduğu oturumda DP grubunun büyük çokluğu kendini yalanlıyor, seçimlerin ertelenmesi önerisini oylarıyla onaylıyordu.

Menderes'i, kimi akıl almaz çılgınlıklara sürükleyen etkenleri sıralarken, bu durum neden göz önünde tutulmasındı?

Belki değeri gereği, belki de günün koşullarının dürtüsüyle DP grubunda kararı eleştirmeye çalışan Tekirdağ milletvekili Dr. Zeki Erataman'ın, «Mütemadiyen seçimlerin geriye alındığına şahit oluyoruz. Bu, demokratik rejimimizin de geriye gittiğinin delilidir» biçimindeki cümleleri bir iki sıska alkışla değerlendiriliyordu.

Bütün gazeteciler gibi, Ankara Palas'a giderek günün siyasal gelişmelerine dönük bilgi almaya çalışan, havayı koklamak isteyen Metin Toker'e, DP'deki muhalefetin başkaldırdığı günün bir akşamı, Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevî, otelde şöyle demişti :

«— Kedi yok ya, fareler cirit atıyor. Hele bir gelsin, hepsi kaçacak delik ararlar.»

Metin Toker de, 14 Mayıs 1955 tarihli Akis'te —dostu Küfrevî'nin adını vermeksizin— yazıya «Bir kedi ve fare hikâyesi» başlığını koyarak başlamıştı.

DP grubunun bir hafta önceki gürültülü toplantısının genel çizgilerini onbeş yirmi satırla verdikten sonra, satırbaşı açıyor, «Ama o toplantıda Başbakan Menderes yoktu» diyor ve yeni bir satırbaşıyla ekliyordu :

«... Başbakan Menderes yoktu ve bahis mevzuu milletvekili toplantı dönüşü Ankara Palas'ın geniş koltuklarına yan geldiğinde :

«— Kedi yok ya, fareler cirit atıyor... Hele bir gelsin, hepsi kaçacak delik ararlar» demişti...

«Salı sabahı bir uçak İstanbul'dan Başbakan Menderes'i...» diye sürüyordu yazı. Ardından bir hafta önceki heyecanlı, görkemli DP grubunun, Menderes'in önünde nasıl suspus olduğunun öyküsüne geçiyordu.

Ben, Ankara kapalı cezaevinde tutuklu gazeteci Cüneyt Arcayürek, böylece Kasım Küfrevî ile «patronu» Menderes'in kurbanı oluyordum.

Suçum ise, hükümetin «manevî şahsiyetine hakaret» etmekti.

«Kedi» kimdi? Yanıt: Menderes.

«Fareler» kimdi? Yanıt: DP grubu milletvekilleri.

İşte bu noktada kapalı rejimlere özgü hukuk mantığı işliyordu: DP grubu, Millet Meclisi'nin çoğunluk grubuydu, öyleyse Millet Meclisi'nin ta kendisiydi. DP Genel Başkanı, aynı zamanda Başbakan ünvanını taşıyordu. DP Genel Başkanına hakaret etmek, Türkiye Cumhuriyetinin Başbakanına da hakaret etmekle eşdeğerdi.

Başbakanı «kedi»ye, DP grubunu ise «fareler»e benzetmek, iki suçu bir arada işlemiş olmaktı.

Oysa, bu benzetme dahil, yazının tümünde ne milletvekillerine fare diyen, ne de Başbakanı —doğrusu kimi zaman verdiği pozlarda uysal bir kediyi andırırdı ya— kediye benzetmek isteyen vardı.

Ne var ki, ferman Menderes'den, savcı da, görev aşkıyla tutuşan Hayri Mumcuoğlu olduktan sonra, İzzet ve Mesrure'den doğma 27 yaşındaki Cüneyt Arcayürek'in içeriye atılmaması için ortada geçerli hiç bir neden kalamazdı.

6

KURTULAMADIKLARIMIZ

Hukuk düzeniyle birlikte siyasal yaşamımızı da allak bullak eden yasalar birbiri ardına çıkarılırken, giderek büyüyen «tedirginlikten» etkilenmeyen birkaç kişiden biri, Menderes'ti. «Her mahallede bir milyoner» yaratmakla övünen olumsuz ekonomik gidişin başmimarı olan Başbakan, muhalefetin, basının «baskı vasaları» diye nitelendirdiği girişimlerini «mükemmel kanunlar» diye savunuyordu.

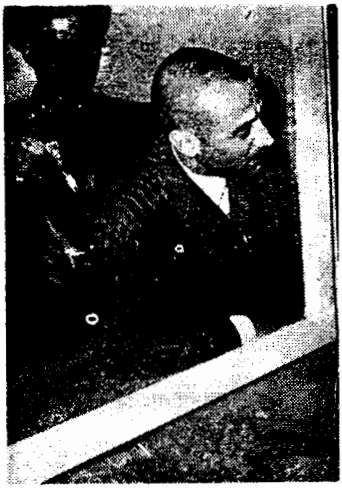
Menderes'e göre, «Böyle muhalefete, böyle kanunlar lazımdı!»

İktidarın lideri, «Bakınız» diyordu DP grubuna. «Hepsi nasıl mum oldu!»

Farkına varmadığı gerçekse, bu davranışlarıyla demokratik rejimin mum gibi giderek eridiğiydi.

Rejimle birlikte eriyip gitme sürecine giren kendisi ve iktidarıydı. Menderes'in Haziran 1955'de yerel seçimleri ertelemeyi istemesinin gerçek nedeni, seçim kampanyasında halk önünde, radyoda «hayat pahalılığının, antidemokratik gidişin, zorbalık, yolsuzluk» gibi ana sorunların kamuoyu önünde alabildiğine tartışılmasından kaynaklanan korkuydu.

20 Mayıs günü «İçeri» girerken, bu korkunun yarattığı gerilimin, DP iktidarı bünyesinde de geleceğin



Beni tecrite almazdan önce hapishane berberinin iskemlesine oturttular. Saçlarımı dibinden, sıfır numarayla tıraş ettiler. «Mapushane cakası» bıyıklarıma dokunmadılar.

(Foto : Hüseyin Ezer koleksiyonundan)

muhalefetini yeşertecek tohumları attığından kimsenin kuşkusu yoktu.

Beni tecrite almazdan önce hapishane berberinin iskemlesine oturttular. Saçlarımı dibinden, sıfır numarayla bir güzel tıraş ettiler. «Mapusun cakası» bıyıklarıma dokunmadılar.

Başı kabak, bir bakıma yalın ayak, tecritte bir iki gece geçirdikten sonra, buradan aldılar. Ne kadar süreyle «mesken edineceğimi» bilemediğim 7. koğuşa aktardılar. Bir yazı yayınlamaktan başka hiç bir günahı olmayan insanı, tecritten koğuşa aktarabilmek için —sonradan öğrendim— «dışardaki dostlar», başta Toker «ilgililer nezdinde» hayli ricada bulunmak zorunda kalmışlardı.

7. koğuş, yetmiş seksen kişilik bir koğuştu. Katiller, büyük hırsızlar, benzeri büyük suçlardan mahkemesi görülenlerle hüküm giymiş olanlar bu koğuştaydı; aralarında idam mahkûmları da vardı. İki katlı tahtadan ranzaların uzayıp gittiği, bu iki kat ranzaların arasındaki dar bir koridorun tuvaletle sonlandığı

7. koğuşta «siyasî mahkûm» sayıldığım için —bir saygı eseri— bana bırakılan, kapıdan girişte, soldaki ikinci ranzanın üst bölümüne yerleştim.

Her akşam üzeri saat 18.30 ile 19.00 arasında gardiyanlardan ikisi koğuşun kapısında durur, 7. koğuş sâkinlerini teker teker sayar ve hepimiz içeri girdikten sonra kapıyı kilitlerdi. Sabah erken saatlerde, 06.30 dolaylarında, bu işlem, koğuştan dışarı çıkarken de yinelenirdi. Kimi akşam üzerleri —insaf sahibi sayılan gardiyanlardan biri— hepimiz koğuşa girdikten sonra «Allah kurtarsın!» diye bağırırdı.

Ne ölçüde iyi niyet sahibi olursa olsun, gardiyandan gelen bu dileğin içtenliğine pek inanılmadığı için çoğu kez yanıt verilmezdi.

Doğal olarak akşam yemeğini koğuşa tıkılmazdan önce yerdik. Parası olanlar, 7. koğuşun arkasına düşen dar bir yerde «mahkûm aşçıların» hazırladığı yemeği yiyebilirlerdi. Çıkan karavana yemeği, normal olarak sade suya tirit gibi bir şeydi. Yağ zerrelerinin gezdiği suyun içinde birkaç fasulye tanesi aranırsa, belki bulunabilirdi. Çünkü, devlet, bütçeden her mahkûm için günde ancak 23 kuruş ayırabiliyordu.

23 kuruşluk bu ödenekle «bir mahkûm beslenecekti. Her mahkûmun her gün bir ekmeğe hakkı vardı. Sabah kahvaltısı diye bir gereksinme söz konusu değildi. Ama, bu 23 kuruşla —parası olmayan— bir insan, hapishanede hem doyacak, hem de gereksindiği proteini alarak sağlıklı yaşayacaktı. Daha ileriye gidersek, bünyesi sağlam kalacak o insanı ruhsal açıdan da bu 23 kuruşla tedavi edecek, klasik anlatımıyla «cemiyete» kazandıracaktık.

Koğuşa gelişimin üçüncü gecesi yattığım ranzanın çevresindeki mahkûmların her birinin yaşam öykülerini, suçlarını, unutamadıkları anılarını birkaç

kez dinlemiştim. Koğuşta tahtakurusundan geçilmediği için sürekli kaşınıyorduk. Sarı ışık saçan birkaç ampulün çıplak bir telle tepemizden sarktığı 7. koğuşun çatısında pencereler vardı. Kimi geceler tavanda yürüyenler olurdu. Ben —aklımdan bir türlü çıkmadığı için midir, nedir—, tavanda farelerin cirit attığını sanır, «Menderes'in farelerini cezalandırdığını» düşünerek aklımca dalga geçerdim. Oysa, yukarıda kimi geceler yürüyenler, 7. koğuşu bütünüyle gören pencerelerden «aşağıda neler olduğunu» izlerlermiş. Giderek mahkûmlar arasında kimi yetkililerin «kadınlar koğuşunu» «tepeden» izlemekten büyük zevk aldıkları söylenirdi. Kadın mahkûmların biribiri ile sevişmesine tanık olmanın bu yetkili kişileri coşkuyla karışık bir mutluluğa sürüklediğini anlatanlar vardı.

Tutuklanmamdan hemen sonra, Metin'le kısa, fakat özlü bir konuşma yapabildik. Görüşme —aklımda yanlış kalmadıysa— hapishanenin «görüş odası»nda gerçekleşti.

Aramızdaki camın ortasına bir delik açmışlardı. Konuşma sırası bana gelince deliğe olanca gücümle bağırıyordum. Sıra Metin'e gelince, o da, aynı biçimde davranıyordu. Tutuklanıp içeri atılmam hem ülkede, hem de Batı basınında geniş tepkilere yol açmıştı. Kuşku yok ki, bu tepki, kişiliğimin öneminden ileri gelmiyordu. Türkiye'de basına karşı iktidarca açılan savaşımın nerelere vardığını simgeliyordu. «İçerde» hiç birinden haberim yoktu.

Tutuklanmamdan sonra 40-50 avukat davayı üstlenmek için başvurmuştu.

Ben ise, CHP'li —ağabey, dost— Sahir Kurutluoğlu'nun avukatlığımı üstlenmesini istiyordum. Ku-

rutluoğlu, davaya kalabalık bir avukat grubuyla girmeyeceğini söylemiş, tek başına beni savunmasını istersem, davayı hemen üstleneceğini bildirmişti. Haklıydı. Mahkemeyi bir siyasal polemiğin arenası haline dönüştürerek işi, içinden çıkılmaz noktalara getirmeyi hiç istemiyordu. Ayrıca, bana avukatlığım için başvuranların arasında «ucuz yoldan» üne kavuşmak isteyenler de bulunabilirdi.

Kurutluoğlu'nun önerisini duraksamadan benimsedim. Mahkemeyi siyasal bir gösteriye çevirmek, gemlenmesi olanaksız çılgın bir gidişi daha da körüklemekten öteye hiç bir yarar sağlamayacaktı. Bu tür olaylar iktidarın hışmını bileyleyebilir, Menderes «...bir pîr-i faninin damadının sahip olduğu derginin sorumlu yazı müdürünü...» —abartmaya izin veriniz— ilelebet hapishaneden çıkarmayabilirdi.

Hâkimler, savcılar, hattâ Yargıtay —yasal dayanaklarla— avucunun içindeydi.

Metin'le bir süre karşılıklı durduk. Istıraplarımızı, duygularımızı, üzüntülerimizi kendimize saklayacağımız konusunda sanki daha önceden anlaşmıştık. Oysa, Metin Toker'in üzgün olmaktan da öteye ıstırap içinde kıvrandığını görüyordum. O, beni nasıl görüyordu, ne düşünüyordu bilemiyordum. Tarafların durumu, doğaldı.

Kendisi yerine, yazdığı yazıdan ötürü «içeride» bulunmamın ruhuna, kafasına sindirdiği baskıyı üzerinden atamıyordu. Yüreği yanıyordu ama, belli etmemek için elden gelen her şeyi yapıyordu. Yıllar sonra Özden Toker şöyle diyecekti bana: «...Sen hapishanedeyken Metin geceleri uyuyamıyordu. 'Çocuk içerde, ben dışarda rahattayım' diyor, evin içinde durmaksızın geziyordu...» Belki evinde böyleydi, evet, kuşku yok ki, Özden Toker'in anlattığı ruhsal bir hırçınlık için-

deydi. Metin'i tanıyanlar için durum «dışarıdan» ayırımlı bir görünüş verebilirdi. Neşesini, sevincini hemen açığa vuran Metin'in, kırgınlığını, kızgınlığını, giderek öfkesini içine hapsetmesini çok iyi beceren bir doğası vardı.

Metin,

«— Bugün büroya gidecek, Başbakan Menderes'ten randevu isteyeceğim» dedi.

«Ne için?» diye sormadım, bekledim.

«— Gidip diyeceğim ki Başbakana, işte basın kartım, dergiyi de kapatıyorum, Cüneyt'i çıkartın...»

Bu, içindeki yangının sonucuydu. Doğrusu, Metin'in ıstırabını bu denli uzağa götüreceğini aklıma getirmemiş, düşünmemiştim de.

«— Çok iyi» dedim. «Çok iyi olur, gider basın kartını verir mesleği bırakırsın, dergiyi de bir güzel kapatırsın.. Peki sonra?.. Elimizde bir dergi var, savunumuzu yapacak, eve bir kaç kuruş gönderecek. Bunları bir kalemde hiç edersin...»

«Olacak iş değil»di. Metin, beni manen doyurmak için bu öneriyle gelmemişti, vardığı sonucu içtenlikle söylüyordu, bundan kuşku duymuyordum.

Savunmamı Sahir Kurutluoğlu ile kimi davalarda birlikte çalıştıkları Asım Ruacan üstlendiler.

Hapse girişimin ertesi günü, —o zamanlar cumartesi günleri tatil değildi, resmi daireler saat 13.00'e değin çalışırlardı— avukatlarım tutuklama kararına itiraz ettiler. 5. Asliye Ceza, 2. Asliye Ceza, son olarak 1. Asliye Ceza mahkemelerine giden dosyamı yargıçlar inceledi, tutuklamayı kaldırma yerine kendilerini reddederek iktidarın hışmından kurtuldular.

Üç saat içinde üç yargıç... Kendilerini kurtarıyorlardı ama —ne gam— hapishanede, haksız yere yatmakta olan bir gazetecinin, karanlık günleri geceleri sürüyordu, sürecekti.



BİZİM MESLEK : Bir dönem geldi ki, mahkeme kapıları bizim meslekle uğraşanların aşındırdığı kapılar oldu.

(Foto : Hüseyin Ezer koleksiyonundan)

Varsın yatsındı o gazeteci. Ankara'nın «bereketli havası» bırakılır, neymiş efendim, bir gazeteciye yapılan haksızlığı düzelteceğim diye, ülkenin bir başka uzak köşesine gidilir miydi?...

Bizi o gün de sonları da hep bu «adam sendecilik» yıktı. «Bana dokunmayan, benim dostumdur» anlayışına sarılan bu tür aydınlarla rejim de yozlaştı, insanlar kahır da çektiler, öldüler de...

Menderes'leri azdıran, çılgına çeviren, «ikinci Atatürk» olduğuna inandıran, evrenin birkaç «büyük» adamı diye anıldığını anlatarak kendinden geçiren, bu adamlardı, o eyyamcı, yazar düşkünü «fikir üçkâğıtçıları»...

Bunlardan hiç kurtulamadık!

7

«BAHAR HAVASI» NIN SONU

Cumhuriyet Halk Partisi Merkez Yönetim Kurulu, tutuklanmamdan hemen sonra bir bildiri yayımladı. Bildirinin metnini cumartesi günü sabahı tecrite değin ulaşan gazetelerde gördüm. Bildiri, DP iktidarının basına karşı sürdürdüğü acımasız kampanyayı, tutuklanışımı da ele alarak ağır biçimde eleştiriyordu.

«— İşte, şimdi yandık» dedim içimden. Tutuklanışımla birlikte olay, iktidarla muhalefet arasında yeni bir siyasal savaşıma dönüşüyordu. Oysa, daha kısa süre öncesine değin —bugünkü kuşaklar bilmez, biz yaştakiler de ya anımsar ya anımsamaz— iktidarla muhalefet arasında «bahar havası» diye adlandırılan ortamda iyi ilişkiler sürdürülmek isteniliyordu. Savaşım yeni bir aşamaya kayıyordu. Menderes'in beni özgürlüğe bırakma olasılığı artık hiç kalmayabilirdi. O sırada Sahir Kurutluoğlu'nu bulsam, «Kaç yıl ya da ay biçerler, sen bunu söyle ağabey,» diye sorabilirdim. Alacağım yanıta göre ben de, artık öteki mahkûmlar gibi, her sabah gazetelerde ya bir af haberi bekler ya da günümü doldurmak için Tanrı'dan, bana Eyüp sultan sabrı ihsan eylemesini dilerdim.

Dava, bu bildiriyle artık «ben» değildim, siyasaldı.

22 Mayıs pazar sabahı gazeteleri kaptım. Bizden esirgenmeyen gazeteleri alır almaz manşetlere takılan

gözlerim, hapishane yaşamımın kısa süreli olmayacağı yolundaki inançlarımı bir çivi daha çakarak perçinledi. Karamsardım.

Avukatlarım beni kurtarmaya çalışırken, cumartesi günü öğleden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinde İsmet Paşa ile Adnan Menderes, birbirlerine girmişlerdi. Konu, iktidarın demokratik rejime «kasteden» davranışlarıyla basına karşı sürdürmeğe kararlı olduğu acımasız girişimlerdi. Meclis'teki siyasal çatışmanın konuları, elbette «rejim sorunları» idi, ama savaşımın ana öğesi —adım söylenmese de— bendim. İsmet Paşa'nın damadı, patronum Toker'di.

Gazeteleri alarak 7. koğuşun önünde avluya yürürken, «Ha, bak arkadaş!» dedim kendi kendime. «Anlaşıldı. Tez elden çıkmak yok! Sen siyasal çarkın bir parçası olmuşsun. İyisi mi, bulunduğun yere, hapishaneye yıllardır yatan bir mahkûmmuş gibi alış ve buranın kurallarına uy!»

Bu karardan sonra ağır bir suçtan hükümlü biri örneği «hür davranışlı bir insanın» hapishane rahatlığına kavuştum.

Hapishaneden çıktıktan sonra Metin Toker, arada sırada konuştuğu infaz savcısının benim için «içeride yıllanmış bir hükümlü ölçüsünde rahat, ama bir kahramanmış gibi yaşadığım» konusunda kendisine garanti verdiğini söylemişti.

«— Hapishaneye alışmaktan başka yapacak bir şey var mıydı, bir çare var mıydı?..» diye sordum Metin'e.

Partiler arasında olumlu sonuçlar vermesi olası «bahar havası» gitmiş, İsmet Paşa ile Menderes arasında esasen pamuk ipliğine bağlı yüzeysel ilişkiler bütünüyle kopmuştu. Millet Meclisinde iki önder, biribirilerine öylesine acımasızca saldırmışlardı ki...

«Kahraman gibi davranma»ya gelince... Eh canım, lütfen kabul edilsin, henüz yaşamımın yirmi yedisindeydim. Düş evrenim de olgunlaşmaya yeni yeni başlayan duygularım da gencecikti. Onca haksızlığa karşılık bedavadan verilen «kahramanlık» nitelendirmeleri çok görülmemeliydi. İsmet Paşa'yla Menderes gibi «devletimizin sahipleri» tutuklanışımdan birgün sonra —tutuklanışımı nedeniyle— Meclis kürsüsünde kıyasıya kavga etmemişler miydi?...

Ben fakirin ekmeği, umut yerine biraz olsun «kahraman gibi görünmekse», bunu bana çok görmenin gereği var mıydı?...

Tutuklandığım günün ertesi, 21 Mayıs 1955 cumartesi günü, öğleden sonra o dönem basınının anlatış biçimiyle TBMM'de «fevkalâde mühim celselerden biri akdedilmişti»..

Günümüzün nesli 1983 seçimlerine girmezden önce, gazetelerin «ağır toplar» diye sundukları kişiler yerine, İsmet Paşa'yla Menderes gibi insanları görebilseler, konuşmalarına tanık olsalardı, bugün politikaya soyunanların eskiler yanında ne denli sönük, —askerî deyimle sözü sürdürelim— ne ölçüde «hafif silahlar» olarak kaldığını rahatlıkla saptayabilirlerdi.

Cumhuriyet tarihinin «demokrasi» aşamasında siyasetin gerçekten «ağır topları», yedekleri, yardımcılarıyla 1950 - 60 yılları arasında siyasal sahnede görünmüşler, sonra aşama aşama çekip gitmişlerdi. Daha sonraları, üç beş yıllık yetişme süreçlerini tamamlayarak bir ikinci kuşak daha siyasal alanların «ağır topları» olmuşlardı.

Bugün, «tornadan üst yönetimlere koşut siyaset adamı çıkarma merakı» doğal gelişme süreçleriyle yeni «ağır toplar» yetişmeyeceği kuşkusunu insana veriyor.

Günümüzün deyimlerini kullanırsak, 21 Mayıs 1955 günü Millet Meclisi'ndeki «olağanüstü önemli oturumda» İsmet Paşa'nın hiddetiyle, Menderes'in öfkesi ayrımlıydı.

İsmet Paşa rejimin temel konularında «muhalefete de iktidar ölçüsünde güvence verilmesi» ilkesinin peşinde dirençle koşarken, basına iktidarın «reva» gördüğü tutumu, ağır eleştirilerinin ana maddesi olarak kullanıyordu. Hemen her olaydan, iktidarın her yanlış adımından «yıpratma yöntemine» yeni öğeler katıyordu.

Basına karşı Menderes'in mantığı «...bu memlekette tenkidin, fikir hürriyetinin hiç bir surette kısıtlanmadığı...» gibi, tümüyle sakat bir görüşe dayanıyordu. Bu denli uzağa, 1955'lere değin gitmeye ne gerek vardı ki: 1983'de hükümetin hazırladığı basın yasasının gerekçesi de bir adım ileri, bir adım geri diye özetlenebilecek bu mantığın sınırlarını zorlamamış mıydı?... Bizleri hapishanelere atmasından doğan «hükümetin şiddet ve hiddet yolunda» olduğu savlarını değil kabul etmeye, düşünde görmeye bile yanaşmıyordu.

TBMM o gün toplandığı zaman, iki taraf işte bu havanın içerisindeydi.

Hemen her parlamenter dönemde olduğu gibi, Meclis'te patlayan o günkü siyasal savaşım da, ana konuların gündemde ele alınmasıyla başlamadı. Meclis'in altı ay süre ile —Mayıs'tan Kasım'a değin— tatile girmesini isteyen, DP grup başkanı Hulusi Köymen'in verdiği bir önerge ilk ağızda klasik tartışmalara yol açtı. Muhalefete göre, Millet Meclisi, tarihinde bu denli uzun süreli tatile girmemişti. Açıkça söylemese de muhalefet, DP iktidarının Meclis çalışmalarından kaçtığı düşüncesindeydi.

1954 seçimlerinde milletvekili sayısı 69'dan 31'e inen CHP grubu, bir avuçluk muhalefet gücüyle öner-

geye karşı çıktı. Ülkenin genel durumu ortadaydı. CHP'ye göre seçim yasası, adlî teminat, basınla ilgili yasa önerileri, hele basına «ispat hakkı» verilmesi gibi bir önemli sorun çözüm beklerken neden tatile girilecekti?...

Oysa, Adnan Menderes muhalefetten gelen, demokratik rejimin özüne değinen bu yasa önerileri üzerinde düşüncelerini DP grubunda açıkça söylemişti. Bu yasa önerilerinin hiç birine önem vermiyordu!

Meclis'in tatile girmesini savunan Hulusi Köymen, Adalet Bakanı Osman Çiçekdağ'ın konuşmaları «hafif topçu atışı» gibiydi, öyle dinlendi.

Gazeteciler bir de baktılar ki, Başbakan Menderes söz istiyor ve kürsüye geliyordu.

Siyasal yaşamımızla Metin ve beni yakından ilgilendirecek sahne işte, açılıyordu.

8

«...KULAĞINDAN TUTTUKLARI GİBİ...»

Menderes, Millet Meclisi'nde kürsüye doğru yürürken, Metin'le benim konumun arasında oldukça önemli bir ayırım vardı.

Ben, hapishane bahçesinde hükümlülerin kara mizaha örnek gösterilebilecek değerdeki yaşam öykülerini dinlerken, Metin de —o cumartesi günü— Menderes'in Meclis kürsüsündeki sözlerini not ediyordu:

«...Menderes o gün, hiç fütursuz benim, Cüneyt'in mahkûm edilmemiz için hakimlere direktif verdi. Galiba, hâlâ, beni de hapsettireceği ümidindeydi. Kendisi tenkitlere, hiç, ama hiç ses çıkarmıyordu. Ne var ki, —evet, bir küçük 'ne var ki...' vardı— bunların terbiye hududu içinde kalması lazımdı...»

DP lideri Başbakan, «Bu hududu geçtiği takdirde adamı alır, içeri korlar» diyerek —hakim kararından önce— suçumu kesinleştiriyordu. Eğer yanlış anımsamıyorsam, hattâ, «...adamı kulağından tuttukları gibi dama atarlar...» demişti. Basında «terbiye sınırları»nın zorlanmamasını isteyen bir başbakan, Meclis kürsüsünde hapishanenin argo sözcüğünü çekinmeden kullanabiliyordu.

Sorun «damad»a gelince, «Bu, bir zâtı âli kadrin damadı dahi olsa, kanunen bu farka itibar edilmez, kendisine lazım gelen cezayı verirler» diye haykırıyordu.

Gazetelerde Meclis görüşmelerini okurken DP grubunun, Menderes'in tutumuyla davranışlarını rahatça gözümün önüne getirebiliyordum. Ustaca seçtiği sözcüklerle DP grubunu yerinde oynatan Menderes, konuşmasını kendine özgü el kol hareketleriyle süsleyerek iktidar milletvekillerini bir anda yanına alıvermişti. Zaten kendi içlerinde çelişkilere, eleştirilere de düşseler DP milletvekilleri Meclis oturumlarında «parti beraberliği»nin örneklerini sunarlardı. İnançlarına ters düşen konuşmaları bile, muhalefeti can evinden vurmak, muhalefete karşı olmak için şiddetle alkışlarlardı.

İsmet Paşa'nın, Adnan Menderes'i yanıtlarken kullandığı «bir zâtı âciz ve mütevâzîn damadı olmak, Başvekil'in hışmına uğrayıp onu Meclis kürsüsünden, behemahal mahkûm ettirmek için gayret sarfetmek doğru olur mu?» cümleleri, Menderes'le, o sırada ona körükörüne bağlı DP milletvekilleri dışında herkesçe sağduyunun sesi olarak onaylanıyordu.

DP sıralarından İsmet Paşa'nın bu sözleri, «Öyle şey yok!» bağırışlarıyla karşılanıyordu.

Beni terbiye etmeğe kararlı Adnan Menderes'in emriyle, «...bir daha suç işlememin önlenmesi amacıyla hapishaneye atıldığım...» günün ertesi, «vaziyet-i siyaset» işte bu ana noktalarda toplanıyordu.

«— Yap gazeteci ağabeyime bir İzmir işi üçlü çay!..» diye bağırdı kantine doğru, pastırma bıçağı ile karısının burnunu bir darbede kesiveren dal boylu Hasan.



ADNAN MENDERES'İN EMRİYLE, «...bir daha suç işlememin önlenmesi amacıyla hapishaneye götürüldüğüm gün...»
(Foto : Hüseyin Ezer koleksiyonundan)

Sokuldu: «Daldın gittin be ağabey» dedi. «Değer mi?»

«— Yapsınlar bir çay, iyi de» dedim Hasan'a. «Adam da Meclis'te Ağzımıza yapıyor.»

Hasan, «İş olacağına varır» diye konuştu.

Ağzımı kapadım. Hasan'ın mantığından sonra, neme gerek!

Gazeteye daldım.

Menderes'in konuşmasında «demokratik basın anlayışını» araştıran tümceler, birer süs gibiydi. «Bir zâtı âli kadr'in damadı»ndan sonra, sıra bana gelmişti:

«— Bu memlekette tenkidin, fikir hürriyetinin hiç bir surette tahdit edildiği vâki değildir» diye başlıyordu Menderes.

«— Fakat küfretmek, hakaret etmek yasaktır. Bu memlekette yasaktır, başka memleketlerde de yasaktır. Bir insana, haysiyet sahibi bir insana sıçan denmez. Bu, nerede olursa olsun hakarettir ve dava açıldığı takdirde bu hakareti yapanı hapse tıkarlar. Hele bir heyeti içtimaiyeye, bir topluluğa karşı bu vasıfları kullanmak içtimaî terbiyenin dışında siyasî sarkıntılık manasını da ifade eder. Yani bu derece laûbali olarak, bir memleketin mesuliyetini sırtında taşıyanlara küfredilemez; bu derece laûbali olarak isimler takılmaz...»

Oysa kimi basında, hele «yağcı» DP kulislerinde Başbakan *beyefendiye* «ikinci Atatürk» olduğu yolundaki yakıştırmalara karşı kılı kıpırdamayan Menderes'in bu davranışı da bir «laûbalilik» değil miydi?... O sıralarda Menderes'i nereye koyacaklarını şaşıranları «bütün evrenin bugüne değin görmediği büyüklükte bir devlet adamına, bir kurtarıcıya sahip» olduğumuz için Türkiye'ye gıpta ile baktıklarını yayanları «muhterem beyfendi» neden susturmuyordu ki?!.

Menderes ikinci Atatürk olduğunu,

Evrenin gördüğü büyük devlet adamlarının önde gidenlerinden biri kabul edildiğini yadsımamak yoluyla benim kadar, Metin kadar Türk halkının sağduyusuna karşı «laûbali» davranarak suç işlemiyor muydu?...

Çocuklarına üniversite öğrenimi vermek için çalıştığı Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 500 bin lirasını zimmetine geçirmekten üç yıl dört aya hükümlü Necip, tavşan kanı çaydan bir yudum aldıktan sonra,

«— Sana bir şey olmaz. Siyasî mahkûm sayılırsın. Bugün içerde, yarın dışarda. Boşver sen yazılanlara» diyordu yanı başımda.

Ama, Adnan Menderes konuşmasını sürdürüyor, bağırıyordu:

«— Şimdi bu genç muharrir arkadaşımız, hikâyesini eğer sâbıkı tanzîr etmek için yazmış olsaydı, bu teşbihleri maziyi hatırlatmak için vermiş olsaydı yerinde olurdu. Bugün için bunun modası tamamen geçmiştir, arkadaşlar. Bendeniz huzurunuza çıkıyorum. Siz bana, sizin iradelerinizi behemahal yerine getirmek için bütün dikkatiyle çalışan bir mesul (sorumlu) gözüyle bakıyorsunuz, teveccüh ve itimat gösteriyorsunuz, siz benim sözlerime itimat ediyorsunuz, ben sizin sözlerinize itimat ediyorum. Bunda kedi ile fare münasebeti nerede?.. Bu ne demektir?.. Bu, sadece tehzil, sadece hakaret için kullanılıyor..»

Görevli olduğu Devlet bakanlığından yarım milyonun üzerinde «bir küçük» pul yolsuzluğundan sanık Sadi, «Yani ne demek istiyor?» diye sordu.

«— 1950'den önce tek parti, tek şef ve de tek ülke dönemi vardı. DP bütün konuşmalarında İsmet Paşa'nın «millî şef» olarak milletvekilleriyle kedinin fareyle oynadığı gibi oynadığı savını kullanırdı. Bunu yazsaymışım, İsmet Paşa'nın bir kedi gibi —milletvekilleriyle— farelerle oynadığını anlatsaymışım, 'yerinde olurmuş'...»

«Ha, anladım» dedi Sadi. «Amma da ince işiniz var be!»

Sonra bir «boşver» çekti.

Gazetelerdeki ayrıntıları okudukça Menderes'e «boşvermek olanağına» asla kavuşamayacağımı anlıyordum. Midem bulanıyor, safram kabarıyordu.

Başbakanın öteki sözlerine sıra gelince «hal-i pür melâlim» konusunda kara düşüncelere dalıyordum, çünkü Menderes vurdukça vuruyor, buyurdukça buyuruyordu:

«— Adliyenin kararında bir kötülük yoktur. Suç işlemekte devam edecek. Halbuki adliye dava açmış. Aynı nokta üzerinde mütemadiyen ısrar suretiyle kendisini fiil-i memnu ika etmekten men etmek mahiyetinde olan bu tevkif kararından dolayı vatan elden gidiyor diye vaveyla koparmak, hakikaten nâbecâdır...»

«Yeni bir suç işlememi önlemek amacıyla» tutuklandığımı, bir kez de Başbakanın ağzından öğrendikten sonra, yüreğimden kopan bir «eyvahhh!» çektim. Sanki son nefes, son söz gibi.

Tıpkı şarkılarda olduğu gibi «bir teselli veriyordu» İsmet Paşa'nın, Menderes'e yanıtları:

«— Bundan evvel yaptıkları gibi, Meclis kürsüsünden hükümete direktif verdiler, adalete emir verdiler ve arzu ettikleri hükümlerin mutlaka verileceğini yanında bulunan Adalet Bakanı arkadaşına temin ettirdiler...»

Ardından, ağır toptan son bir salvo atışı:

«— ...Başvekili bugün ne DP grubu, ne umumî efkâr, ne matbuat olarak yürüdüğü yolda durduracak, itidale sevkedecek bir kudret kalmamıştır...»

Bu sözlerden sonra başlayan kavgalarla, sövgülerle —benim için— Meclis'teki sahne kapanıyordu.

Ama, Menderes için İsmet Paşa'nın son cümlesinde yer alan «tarihî yargı» doğruydu.

Yargının doğru olduğunu, önümüzdeki yıllar bize gösterecekti.

9

İHTİLAL

«Bizlerle» ilgili Millet Meclisi'ndeki bu oturumun başka bir özelliği o sırada yeterince önemsenmemişti.

Türk kamuoyu sözcüğün yabancısı değildi. Türkiye'nin o günkü koşulları içinde bu sözcüğün amaçladığı «eylem»in kopup üzerimize geleceğine inanan hemen hiç kimse yoktu.

Bir önsezisi miydi, yoksa —hiç sanmıyorum ya— gidişin varacağı son istasyonu daha o günden, 21 Mayıs 1955 günü görüp de göstermek mi istemişti Menderes?..

Bunların hepsi, bugün de aydınlığa çıkmış değil.

Ama, o gün Menderes, İsmet Paşa'ya karşı Millet Meclisi kürsüsünden veryansın ederken kendine özgü mantık dizisi içinde, «... *İsmet Paşa bir 'ihtilal' öncülüğü yapıyor...*» deyivermişti.

Türkiye'de ilk kez «ihtilal sözcüğü Menderes'in, hem de beş yıl sonra bir ihtilalle gidecek olan «kudretli» Başbakanın ağzından kamuoyunun kafasına sokuluyordu.

Menderes, «ihtilal»e şöyle gelmişti:

«— Asıl değişmesi lazım gelen bir zihniyet vardır. Değişmesi lazım gelen zihniyet Başvekile atfettikleri zihniyet değildir. İsmet Paşa'ya has olan tahakküm zihniyetidir ki, mutlaka değişmesi lazım gelir. Bugüne kadar gelip geçen bunca hadiselerden sonra görü-

nüz ki, İsmet Paşa hâlâ, eski İsmet Paşa'dır. Damadının söylediğini burada başka laflarla tekrar ediyor. Bu böyle söylendikten sonra artık durulamaz. Beyanlarındaki şiddet politikası dediği, işte odur. Adamın kafasında hâlâ 'Ben İsmet Paşa'yım, kalk ey ehli vatan deyince bütün vatan benim arkamdan kalkar' **vâ**hi emelleri ve tahakküm zihniyeti yaşamaktadır...

...İsmet Paşa bir ihtilal öncülüğü yapıyor...

...Bunca zahmetlerle elde ettiğimiz rejimi, İsmet Paşa'ya karşı müdafaa edeceğiz arkadaşlar. Onun kanun tanımayan, kanununun tesis ettiği şayanı hürmet müesseseleri ayaklar altına almak şeklinde tecelli eden tahakküm zihniyetinin, herhangi bir suretle bu memlekete zarar vermemesini teminat altına alacağız...»

Garip, çok garipti. Bu konuşmadan beş yıl geçti, yine aylardan bir mayıs ayıydı, 21 Mayıs 1955'den 27 Mayıs 1960'a değin geçen beş yıl altı gün sonra, Adnan Menderes, «... diktatörce yönetim kurmak yani 'tahakküm zihniyetini tesis etmek' savıyla...» askerî bir darbeyle düşürülüyordu.

Bu konuşmasını anımsayıp okudukça düşünürüm: Menderes çoğu kez, duygularının kafasına yaptığı yansımalardan doğan bir önsezi ile daha o tarihte bir «ihtilal»in geldiği kanısına mı varmıştı, yoksa Menderes, kimi bilgileri bir araya getirerek böyle bir sonuç mu çıkarmıştı?...

1955 yılında bilinen tek gerçek, TBMM kürsüsündeki konuşmasında Menderes'in «ihtilal» sözcüğü ile eylemin olasılığını Türk siyasal yaşantısının gündemine «resmen» getirmiş olmasıydı.

27 Mayıs 1960 günü askerî darbeyi öğrendiği an, Menderes, beş yıl altı gün önceki bu konuşmasını anımsamış mıydı acaba?...

Bu soruları Menderes idam edilmezden önce yanıtlamış olsaydı, Türk siyasal yaşamı —belki de— ilginç bir başka yörüngeye oturabilirdi.

Olmadı. Sorulara veremediği yanıtlardaki sırları beraberinde götürdü.

Ne olursa olsun, kim ne derse desin, Adnan Menderes «asılacak insan» değildi.

10

PAZAR KONUĞU

«Bugün pazar.
Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.
Ve ben ömrümde ilk defa,
gökyüzünün bu kadar benden uzak
bu kadar mavi
bu kadar geniş olduğuna şaşarak

kımıldamadan durdum.

Sonra saygıyla oturdum,

dayadım sırtımı duvara.»

.....
.....
.....
(Nâzım Hikmet)

Gardiyan, «Hadi kımıldan kardeşim, görüşe gelenlerin var, bekletme.» diyordu, telaşlı telaşlı.

22 Mayıs 1955 pazar günüydü.

Güneşe, her gün olduğu gibi, erken saatte çıkmıştık. 7. koğuşun önündeki dikdörtgen biçiminde, yük-

sek duvarlarla çevrili küçük avlunun sonundaki küçük kantinin yanında tezgâhını kuran hapishane berberi, usturasını kara kayışla bileyledikten sonra beni bir güzel sinekkaydı tıraş etmişti.

Bahardı. Gökyüzü yüzde yüz maviydi, anımsamıyorum ya, diyorum ki şimdi masmaviydi.

Sırtımızı duvara dayayıp güneşe karşı demli çaylarımızı henüz bitirmiştik.

Gardiyan beni dar bir yerden geçirdi. Sonu tecritte biten beton koridordan yürüdük.

Ortası camlı, telli «görüşme hücresi»nde İsmet Paşa ile Metin Toker, karşımdaydı.

«Savaş, diplomasi, siyaset» adamı İsmet Paşa, hatırımı sordu, yüzü gülüyordu.

İyiydim, hapishanede «...rahattım...», ellerinden öpüyordum.

İsmet Paşa, «boynunda halifenin idam fermanıyla siyasete atılmıştı.»

Gelir geçerdi bu sıkıntılar. Kimi sözleri, açıktan yol göstermekten çok, direncimi canlı tutmaya dönük bir davranış gibi geliyordu bana. Metin, Paşa'nın yanında gözlerini sürekli kırpıştırarak duruyordu. Paşa'yla içeriye nasıl girebilmişti, bilemiyorum, Ulus Gazetesinin usta foto muhabiri Hüseyin Ezer de durmaksızın resim çekiyordu. Paşa'yla Metin, daha neler söylediler, yanıtlarım ne oldu, anımsamıyorum.

O gün için, «...Ertesi günü pazardı...» diyor Metin Toker:

«...İsmet Paşa'yla birlikte Cüneyt'i ziyarete gittik. Cüneyt'i, avukatların müvekkilleriyle görüştükleri, ortası camlı ve telli bir hücrede İsmet Paşa'yla görüştürdüler. Hapishaneyi ilk kez görüyordum. Cüneyt'in saçları kesikti. Biz onu teselli edecek yerde, o bizi teselli etti. Sonradan hapishanelerde hep böyle oldu-

ğunu 'şahsî tecrübelerimle' görüp anlayacaktım. Boğazıma bir yumruğun tıkıldığını hissettim. Cüneyt canlıydı, neşeli görünmeye çalışıyordu. Hayatımda pek az şey beni Cüneyt'in başına gelen kadar üzmüştür. Bu, kaba bir haksızlıktı. Bu, bir insafsızlıktı. Bu, iptidaî bir öç almaydı...

...Hapishaneden üzgün ayrıldık. Bu, İsmet Paşa için de, pazar günleri Ankara Hilton ziyaretçileri arasına katılmasının başlangıcını teşkil etti...»

Ertesi günü kel başımla İsmet Paşa'ya bir şeyler söylemeye çalışan hapishane resimleri gazetelerde yer alıyordu. Beynelmilel Basın Enstitüsü (IPI), bu resimlerden birini o ay yayınladığı kitabın ilk sayfalarında —Türk basınının durumunu anlatan— bir yazıyla yayımlıyordu.

Toker'in dediği gibi, «...Memleket, 1955 yazına bu hava içinde girdi...»

İsmet Paşa'nın beni ziyareti hapishanede «müthiş bir etki» yaptı.

7. koğuşun avlusuna döndüm.

Bugüne değin belleğimden çıkmayan Nâzım Hikmet'in «Pazar» şiirinin son dizelerini yineledim:

«bu anda ne düşmek dalgalara,
bu anda, ne hürriyet, ne karım.
Toprak, güneş ve ben...
Bahtiyarım...»

Şiirde «karım» sözcüğü dışındaki bütün öğeler yerli yerinde, 7. koğuş «sakini» olan bana, tümüyle uygundu.

Pazartesi günü ya arife ya da Şeker Bayramının birinci günüydü.



İSMET PAŞA hapishanede ziyaretime geldi. Camın bir yanında O, bir yanında ben... Bu ziyaret hapishanede «müthiş bir etki» yaptı.Ve o ay IPI bununla ilgili resimlerden birini bir kitabının ilk sayfalarında kullandı. (Foto : Hüseyin Ezer koleksiyonundan)

İçimi çektim. Boğaziçi paketini açtım, annemin rahatsızlığıyla gölgelenen «o pazar gününün bahtiyarlığı»nı sigara dumanıyla birlikte, sırtımı dayadığım duvarın dibinden mavi göğe doğru üfürdüm.

«...Gün ola, hayrola...» dedim.

Sadi telaşla yanımdan geçerken «Ulan, benim nişanlı hâlâ gelmedi» dedi.

«Boşver» dedim, hapishaneye boyun eğmiş insanların yumuşaklığıyla, «Boşver!»

Ahh! Bir boş verebilseydim.*

* 20 Mayıs'ta hapishaneye girmemden sonra Ankara cezaevinin kapıları gazetecilere hiç kapanmadı. Yalnız Akis'ciler değil, Ulus'tan, bir ara, «iktidar basınından da içeri girenler var» denilsin diye, DP organı Zafer'den hapishaneye düşenler oldu. Beni tecritten sonra koğuşa almışlardı. İçeriye giren gazeteci sayısı giderek arttığı için, Adalet Bakanlığı'nın emriyle küçük tecrit binası özel düzenlemeyle gazetecilere ayrıldı. Bu özel bölüme, içerdeki ve dışardaki basın «Ankara Hilton'u» adını taktı. Ankara Hilton'un önünde uzanan koridora da «Adnan Menderes bulvarı...»

Ankara cezaevinin «Ankara Hilton'u» 27 Mayıs 1960 ihtilalinden hemen sonra çıkarılan affa değin, DP iktidarınca özellikle Ankara basınına açık tutuldu.

11

ÇIKIŞ

Anamla bir kez telefonla görüştürdüler.

Ağır suç işlemişim gibi, neredeyse ellerime kelepçe vuracaklardı.

Adliye'ye arka kapıdan soktular, arka kapıdan çıkardılar.

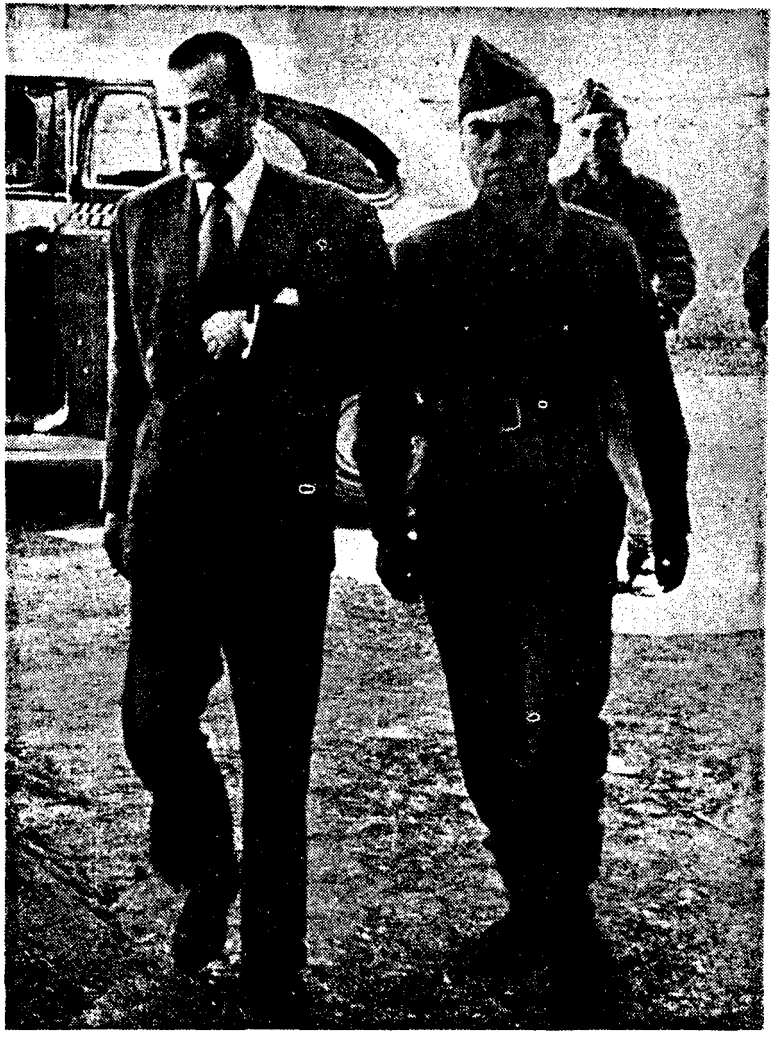
Kimse görmesin, kimse ilgilenmesin diye...

Sahir Kurutluoğlu'nun usta manevrasıyla, ikinci duruşmada «kefaletle tahliye» istemim kabul edildi. Beş yüz lira. Nevzat Ünlü'nün saat 16.30 dolaylarında, beş yüz lirayı bulup vezne kapanmadan yatırarak, hiç değilse o gece evimde yatmamı sağlamak için uğraşması... Metin'in sevinci...

Beni yeniden yaşamın ortasına bıraktılar. Oysa, devrin Adalet Bakanı Çiçekdağ, bir yakınını hapishaneye göndermiş, «af dilediğimi bir mektupla bildirirsem» hemen tahliye edileceğimi duyurmuştu. Kabul etmemiştim. İnsan bir kez «içeriye» düşmesin...

Tahtakurularının istilasına uğrayan hapishanenin DDT ile ilaçlanmasında ufacık bir yardımım da oldu. Adalet Bakanı hapishaneyi «teftiş» ederken, bir isteğim olup olmadığını sormuştu. «Tahtakurusundan yatılmıyor» demiştim. Sert emirler vermişti, o gün bütün koğuşlara bol DDT sıkılıyordu.

Hapishaneden çıktıktan sonra eve gidip annemin elini öptüm.



ADLİYE'ye arka kapıdan soktular, arka kapıdan çıkardılar. Kimse görmesin, kimse ilgilenmesin diye...

(Foto : Hüseyin Ezer koleksiyonundan)

Gecesi, Metin Toker'in evine gittim, İsmet Paşa geldi, yanaklarımdan öptü. Paşa, iktidarın bu tür baskı yöntemleri karşısında gençlerin birden yılgınlığa uğramasından kuşku duyardı. Haklıydı da... O kadar küçük paralar ve görevler için «saf» değiştiriliyordu ki...

İlk önce yedi ay yirmi gün ceza kestiler. Yargıtay'a gitti. Birinci ceza dairesi bozdu, kurtuldum.

Dergideki görevimi gene sürdürmeye başladım. Bir süre sonra... Talih kuşu kapımı çalacak, Akis'teki görevimden azat edilecektim.

12

BİR YAZI

Hapisten çıktıktan sonra, hapishane yaşamını anlatan bir yazımla, imzamı taşıyan bir makale dergide yayımlandı.

«*Bir neslin vazifesi*» başlığını taşıyan, çerçeve içinde yayımlanan yazı şöyleydi:

Bir Neslin Vazifesi

«... *Biz, yaşları yirmi beş ile kırk beş arasında değişen bir nesildeniz. Elbette ki bu, bir telörgü değildir. Yaşları yirmi beşin altında veya kırk beşin üstünde nice insan var ki, gönülleriyle bizim saflarımızdadır. Buna mukabil bizimle aynı senelerde doğan öyle kimseler tanıyor ve biliyoruz ki, neslimizin idealleri ile alakaları bile yoktur. Ama gene de biz bir nesiliz, Atatürk inkılâplarının sonuncusu olan demokrasiyi —sıfatsız bir demokrasi— bu topraklar üzerinde bu millet için gerçekleştirmek bize mevdudur. Bu, bir neslin verdiği savaştır. Her savaşta olduğu gibi bizde de yaralananlar, şehit düşenler olacaktır. Bunların yanında, ters yüzü edip kaçanlarımız da bulunacaktır. Bazılarımız ıstırap çekeceğiz. Bazımız fedakârlık yapmak mecburiyetinde kalacağız. Bir kısmımız ise bile bile tehlikeye atılacak, gönüllü olarak vazife göreceğiz. En sonda zaferin bizde kalacağını bildikten sonra ne gam!. Her şey gelip geçecek, ama bu memleket demokrasiye kavuşacaktır.*

İktidar, muhalefet... Bunlar sunî sınıflandırmalardır. Demokrasiyi isteyenler ve demokrasiyi istemeyenler: İşte çarpışan iki zümre bunlardır. Biz öyle hürriyet kahramanlarına rastladık ki altlarında bir koltuk bulunca seneler senesi şampiyonluğunu yaptıkları fikirleri, davaları bir kenara bıraktılar. Mücadele ettikleri kanaatleri benimsediler, onların avukatları kesildiler. Biz öyle hürriyet kahramanlarına rastladık ki, dünkü sözlerini inkâr ettiler, o sözleri bugün tekrarlamaktan başka suçu olmayanlara yapmadıklarını bırakmadılar. Demokrat Parti... Cumhuriyet Halk Partisi. . Cumhuriyetçi Millet Partisi... Bunlar da birtakım etiketlerden başka bir şey değildir. İçimizde partililer var, partisizler var. Bizi birbirimizden ayıran parti olmadığı gibi, birleştiren de parti olmaktan uzaktır. Davaya inananlar ve davaya inanmayanlar. Hakikat bundan ibarettir.

1945'den bu yana geçen on senenin, pek çok şeyi de beraberinde değiştirmiş bulunduğunu, o on senenin havası içinde büyüyüp yetişenlere artık hürriyetsizliği kabul ettirmeye imkân olmadığını görmemek için kör olmak bile kâfi değildir. Şu parti iktidarı kaybederse, şu parti iktidarı kazanırsa biz şahsen ne elde edecek, elden ne çıkaracağız?.. Hiç bir şey... 1945 ile 1950 arasında elimizden gelen bütün gayretle muvaffakiyetine çalıştığımız fikrin zahirî temsilcisi parti iktidara gelince, kimden gidip ne istedik? Bir tek demokrat lider çıksın da, «Bizden şunu istedi, biz yapmadık» desin, kalemimizi ebediyen kırmaya hazırız. Onlardan istediğimiz, vaat ettikleri demokrasiydi. Onu alıncaya kadar, her ne pahasına olursa olsun mücadelemizden bir an vazgeçmeyeceğiz. Biz, Şef'in adı Ahmet değil de Mehmet olsun diye uğraşmadık. Biz hürriyetimizi temin için çalıştık. Son on senenin havasını teneffüs

edenler, yollarından alıkonulamazlar. Buna teşebbüs edenler ise, bugünkü kudretleri istediği kadar korkunç bulunsun, mağlup olmaya mahkûmdurlar. Azmimizi yenemeyeceklerdir.

Her partiden, her yaştan, her sınıftan demokrasiye inanmış, onun Avrupalı manasına iman etmiş milyonlarca insanız. Bir yerde biri susturulursa, bin yerde bini başlar. Kısa bir müddet için zafer, karşı tarafta kalmış görünebilir. Ama, dünyanın her yerinde muzaffer olan fikirler bizde de nihaî galebeyi sağlayacaktır. Öyle bir an gelecektir ki, cereyan bir çığ halini alacak ve sedler dayanamayacaktır.

Hiç kimseden korkumuz yoktur. Hiç bir şey bizi yolumuzdan döndüremeyecektir. Ne şahsî kinimiz, ne sevgimiz vardır. Tuttuğumuz bir taraf mevcut değildir. Bugün iktidarı ellerinde bulunduranlar demokrasi yolunda bir tek adım atsınlar, onların en candan teşvikçisi, en hareretli müdafileri kesiliriz. Şampiyonluğunu yaptıkları, rey almak için gerçekleştireceklerini vaat ettikleri hürriyeti sağlasınlar, onları daha seneler senesi başımızda tutmaya hazırız. İstediğimiz başka şey yoktur. Ama tohumlarını vaktiyle bizzat attıkları fikirler meyvelerini vermiştir. Şahıslar ezilmekle, susturulmakla o fikirler bu vatanın sathından silinmez. Olsa olsa onları silmek isteyenler ilk seçimde siliniverirler.

Tabiat kanunları, hükümlerini icra edecektir. Saatin ibrelerini hiç, ama hiç kimse ters döndüremez...»

(«Akis», 18 Haziran 1955)

13

GELİŞME — ÇELİŞME

Basınımızın içinde bulunduğu zor koşulları, yönetimin basına yönelttiği saldırılar sonucu «yaşadığımız dramı», bir küçük haber, olanca çıplaklığı ile ortaya koyabilirdi:

Yalnızca 1954-58 yılları arasında 1161 gazeteci hakkında kovuşturma açılmış, 238 gazeteci hapis cezasına hüküm giymişti.

Pek çoğu da içeri girmişti.

Bu, bireysel, gazetecilere yöneltilen saldırıların sonuçlarıydı. Ne var ki, 1950-60 yılları arasında, özellikle 1955'den sonra, gazete ve dergilerin kapatıldığını gördük. Üstelik, Türkiye'de 1950'den beri «çift partiye dayalı parlamenter sistem» vardı. Demokratlaşmıştık!

Demokratik süreç içinde gazete kapatılması olaylarına tanık olanlar, izlenen değişik yöntemler karşısında daha bir direnç içinde, ancak «boyunlarını asla bıçağın altına» uzatmaksızın azimle davranabilme yeteneğini korudular.

Bir ülkede hukuk devleti kavramı geçerli olduğu sıralarda dahi gazete, dergi kapatılır, gazeteciler «masum bir benzetme yüzünden» hapishaneleri boylarlarsa... Varın düşünün, kudret sahipleri, başka güçlerle donandıklarında... Neler olabilirdi!

Ulus ve Akis benzeri yayın organları, 1958-59'lara doğru iki ay, bir ay kapatıldı. Öteki gazete ve dergilerin sorumluları da hapse hüküm giydiler.

Ama, o tarihlerde gazete kapanır, derginin yayımı önlenir, doğal sonucu «batarız» diye Menderes'in ardına düşen gazete ve gazeteci pek yoktu! Basının büyük kesimi kapanırız, yeniden çıkarız, halkın desteğiyle, kişisel ya da kurumsal çeşitli özverilerle güçlenir, yolumuzdan gene de dönmeyiz, inancıyla yaşardı. Çünkü, 1955 ve bu yılı izleyen yıllarda, bir gazetede, ya da dergide «yalın gazetecilik» uğraşısı verilirdi. Gazeteler, dergiler tirajları açısından belki —Türkiye için— bugünün büyük rakamlarına ulaşamamışlardı. Teknik güçleri, belki bugüne oranla daha bir ilkeldi. Yazı, teknik kadroları belki bugün olduğundan daha az giderle çalışabilir durumdaydı.

Fakat, bir ülkede basın kesimi tiraj artmasından, teknik güçleri, yazı kadroları açısından giderek daha «masraflı» düzeye ulaşınca, halkın artık, özgürlük haklarını savunmaktan vazgeçer olması, o basın için pek hayırla anılacak davranışlardan sayılabilir miydi?...

1950'den sonra, hele «büyük basın», Menderes'e «râm olup» dilediğini yazar duruma geçseydi, o gazetelerin sahipleri de, çalışanlarının önde gidenleri de değil kendi geleceklerini, kendilerinden sonraki yedi kuşağı diledikleri gibi yaşayacakları düzeye ulaştırabilirdi. Menderes öyle bir kişiliğe sahipti ki, bu tür bir davranışın karşılığını maddî ve manevî yönleriyle devlet olanaklarını kullanarak o kişilere bin katıyla geri verebilirdi.

Ama Türk basını, kişi olarak Menderes'le değil, Menderes'in temsil ettiği bir «zihniyet ve kafa yapısıyla» savaşıyordu. Trende, otomobilde, kara yolunda, denizde, uçakta «ileriye» gidişin yanısıra, Türkiye'nin ve Türk halkının fikir, düşün ve yazın yaşamında da uygar topluluklarla eşdeğer olmasını istiyordu.

Basın; demokratik rejimin, Türkiye'de gerçek kural ve koşullarıyla yerleşmesinden yana olduğu için o dönemde, ne vicdanıyla kafasını, ne de kalemini yönetime satmadı. İsteseydi diyorum. Yeniden, «dileseydi», diye altını çizerek söylüyorum, Menderes'i haksız baskı yöntemlerinde haklı çıkaracak, basın olarak kendini kamuoyuna ülkenin huzur ve rahatını savunuyormuş gibi gösterecek yüzlerce, binlerce örnek, tabii bu örneklerle birlikte «uyutucu ve inandırıcı masallar» bulabilirdi.

Basın, bunların hiç birini —1955'de— yapmadı. Yapanları ayıpladı. Meslek adına bunları —yanlış bir tutumdu ya— sütunlarında açıklamadı ama, halkın eşsiz sezgisiyle kimin hangi noktada olduğu günü gelip kamuoyunca anlaşıldığı zaman yönetimin ardına düşenler, yönetimin borusunu çalanlar, hepsi ama hepsi, birer ikişer aramızdan göçüp gittiler. Oysa yönetim, bu gazete ve dergileri ne kapatmış, ne de çalışanlarını hapishanelere göndermişti, tersine her birini devlet kasasından «beslemişti.» Ne çare ki, göçüp gittiler.

Günümüzün koşullarında geriye, o günlere, geçmiş yıllara bakınca, Türk basınının düşün ve yazın alanında «altın yıllarının» özellikle 1955 ve sonrası olduğuna içtenlikle inanıyorum. Elbette sıraladığım nedenlerle.

Bu döneme, genç, ünsüz bir gazeteci olarak katkıda bulunduğum için bugün daha fazla kıvanç duyuyorum. İnançlar doğrultusunda —basında— kararlılık okunan günlerden sonra, gazetelerin başına ne zaman yeni bir şeyler gelse, kapanma telaşı, gelir girdilerinde eksilme korkusuyla kimi gazetelerin ya da gazetecilerin düştükleri durumu gördükçe yüreğim sızlıyor.

1956-58 yıllarında yönetime karşı «ispat hakkı» savaşımından sonra partilerinden ayrılan başta Turan Güneş olmak üzere, kimi DP milletvekillerinin, Prof. Aydın Yalçın önderliğindeki kimi öğretim üyelerinin yayınladıkları «Forum» dergisi (lütfen bu dergiyi, 1980'-lerden sonra Prof. Yalçın'ın çıkardığı 'yeni'si ile karıştırmayın) «dış evrenin» Türk basınına nasıl baktığını örnekleriyle sergilemişti.

ABD'li Prof. Howard Reed, 1955'de yayınlanan —bu soru, bugün için de geçerli— «Türk demokrasisi nereye gidiyor» adlı incelemesinde,

«... *Bazı gazeteciler, bariz kömür ve şeker darlığına atıf yaptıkları için mahkemeye verilmişlerdir. Resmî makamlara göre, bu gibi müdahaleler zaten dar olan stoklara karşı bir yığılma yaratmış ve hükümeti zor duruma sokmuştur...*» diyordu.

Hayır, hayır! Yanlış varsayımlara kapılmamalı. Bu tümceler 1955'de yazılmıştı.

1956'da San Jose Mercury gazetesinde şu satırlar okunmuştu:

«... *Türk halkı, ancak hükümetin öğrenmesine izin verdiği şeyleri öğrenebilmektedir...*»

1957 yılında, New York Times ise, «... *Resmî sıfatı olan kişileri küçük düşürmek, ülkenin malî itibarına, kanun düzenine ve güvenliğine zarar verebilecek haberler yayımlamak gibi hareketler için üç yıla kadar hapis cezası konulmuştur. Türkiye'de basın kanunları tümüyle gizli sansür meydana getirmektedir...*» diye yazıyordu.

Evet, yıllar önce, 1957'de...

İnsaf duygularımız körelmediği için şu gerçeği söylemeliyiz: Yönetime karşı o tarihte, yabancı gazetelerde çıkan bu tür yazıları hiç değilse gazetelerde, dergi-

lerde özetleyip yayma hakkını Menderes basından esirgememişti.

Ne var ki, Menderes yönetimi, işine gelmediği zaman, yabancı gazetelerden yapılan bu aktarmaları Türk yazarları yazmış gibi gazete ya da gazeteci hakkında dava açıyordu. Ahmet Emin Yalman —DP'nin 1950'de iktidara gelişinde etkin adlardan biri sanırım—, böyle bir «aktarma yazıdan» sonra, 1959'da hapishaneye düşmüştü.

Dış evrende bizim durumumuza bakıp Allah'a şükredenler de vardı:

«...*Bugün bizler de birer Türk gazetecisi olmadığımız için halimize şükretmeliyiz...*» *(Saratogian gazetesi, 1956)*

Türk basınının dış evrendeki meslekdaşlarına yapabileceği önderlik «hallerine şükretmelerini» sağlayacak örneklerle dolu bir yaşam sürmeye zorlamak olacaktı.

Zaman akıp gidecek, basın için, düşün fikir, yazın evrenimiz için günü gelecek hiç bir şey değişmeyecekti.

İktidarı eleştiren yazıları nedeniyle 1955 yılında 26 ay 20 gün hapsine hükmedilen 80 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın, cezaevinde 3 ay 18 gün kaldıktan sonra, Celal Bayar'ın direnmesine karşın, Menderes'in «malüllük ve kocama gerekçesiyle» affını sağlamasıyla «dışarı» çıktı.

«...*Mesleğimiz çok zordur, hattâ nankördür diyebiliriz. Gazetecilik hayatının bir çeşit fedaîlik olduğunu söylerken hiç mübalâğa etmediğimize emin olunuz...*

...Gazetecilere bir mükâfat kalıyor bu dünyada. O da geceleri yataklarına girip de gözlerini kapattıkları zaman, vicdanlarında 'görevi yaptım, düşünce özgürlüğü uğruna çalıştım' diyebilmektir...»

Bu sözler Hüseyin Cahit Yalçın'a aitti. 1955 yılında Yalçın'ın çizdiği portreye uyanların sayısı elbette ki bugüne oranla kat kat üstündü.

Durum, 1955'de de 1950 öncesinden değişik değildi. İsmet Paşa yönetimi 1950'den önce basına nasıl bakıyorsa, 1950'den sonraki Menderes yönetimi de, koşut bakışlarla, Türk basınını «biçiyor»du. Değişiklik, hamamda değil, yalnızca tellaklarda olmuştu.

Örneğin, 1946'da yönetim basın yasasında yaptığı bir düzenlemeyle «uydurulmuş, saptırılmış, özü esaslı biçimde değiştirilmiş haber ve yazıları bilerek yayınlayanları» hapisle cezalandırıyordu. 1946'nın özgürlük «havarisi» Menderes'e göre, «bunların ne denli ölçüye gelmez belirsiz tanımlar olduğu açıkça» ortadaydı.

O yılların Menderes'i «bu ağır cezaların tamamıyla korkutmak ve eleştiriyi en az düzeye indirmek amacıyla düzenlendiğini» savunuyordu.

1950'de iktidara gelen Menderes, basın yoluyla kendisine indirilen şamardan ürperip çekinir bir noktaya gelince, basının sürdürdüğü muhalefeti durdurmak için «yalan haber» kavramından çıkışla ilgili yeni baskı yasaları getiriyordu. Menderes, savunusunda, «sorumsuzluk rejimi»nin çabalarına değiniyor, «özgürlüklerin kötüye kullanılması, olumsuz düzenlemeleri sanki düşünce ve eleştiri özgürlüğüymüş gibi gösterenlerin ülkeye de rejime de zararlar verecek boyutlara» ulaştığını söylüyordu.

1946'da basın yasasındaki kavramların anlaşılır olmaktan uzak olduğunu savunan Menderes, 1950'den sonra «basın suçlarının açık biçimde saptanmasının olanaksızlığını, bunun hiç bir dönemde gerçekleşmediğini» söyleyecek kadar siyasal ve kişisel geçmişini, unutmuş görünüyordu.

1960 ihtilalinden sonra, «yalan haber» kavramıyla ilgili anti-demokratik tüm hükümler kaldırıldı.

1971'de sıkıyönetim yasasındaki düzenlemeyle yeniden yürürlüğe girdi.

Ve... Basının kaderi bu, sürer gider, sürer gider.

Kitabımızın bölümleri ile ilgili notlarımı derlerken, 1983 yılının Ağustos ayının son günlerinden bir gün, gazeteleri açtım ki, yılların sanat, düşün ve yazın insanı, «usta» Oktay Akbal, hapishaneye giriyor.

Bir resmini bile koymayı esirgeyen öteki gazetelere karşılık, «Cumhuriyet»te bir büyük fotoğraf. Oktay Akbal'ı hapishaneye Nadir Nadi hoca uğurluyor.

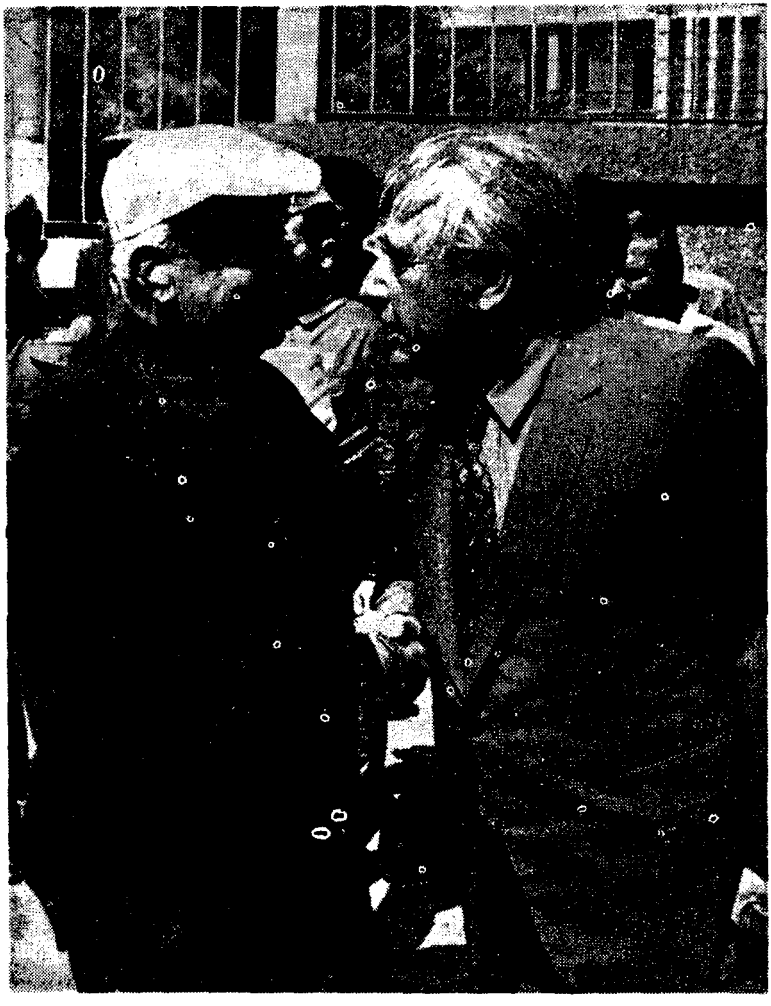
Evet! Yazın ve düşün yaşamımızın en azından elli beş altmış yıllık usta kalemi, bugünlerde, yetmiş beş yaşını dolduracak olan Nadir Nadi...

«Cumhuriyet»teki bu fotoğraf, bana Türk basını için yazılacakların dışında daha ayrıntılı yargıların pekişeceği duygusunu verdi.

Marmara Etap otelinin kapısında karşılaştık.

Erol Simavi ile kucaklaştık. Ayak üzeri bir söyleşi. Ayrılırken, döndü:

«— Son ciltte (ikinci kitap) başkasını yermek için beni fazla övmüşsün» dedi.



YAZIN ve DÜŞÜN YAŞAMIMIZIN İKI USTA KALEMİ : 1983'ün ağustos ayının son günlerinden bir gün... Nadir Nadi, Oktay Akbal'ı cezaevine uğurluyor.

«— Övgünün dozunda abartma ya da başka bir istek yoktu» yanıtını verdim.

Her zaman olduğu gibi, noktalayan cümleyi söyleyip hızla uzaklaştı.

Aslında yapmaya çalıştığım sadeydi, özeti de şöyle:

«... Gerçeği, yalnız gerçeği, salt gerçeği... anlatmak!»

14

ÇELİŞMENİN GELİŞMESİ

Mehmet Sürenkök'ün Celal Bayar onuruna verdiği öğle yemeğine oturmazdan önce, Nezih Demirkent'i telefona çağırdılar. İstanbul'dan yazı işleri arıyordu.

Demirkent, nerede olursa olsun, ister Ankara'da, ister Almanya'da yazı işleri kadrosuyla ilişki kurar, arkadaşlar, Nezih'e olayların bir özetini verir, gazetenin bir gün sonra nasıl çıkacağı konusunda fikir alış-verişi yaparlardı.

Nezih'in aranması bende ve Nevzat Ünlü'de bir heyecan uyandırdı. Ola ki önemli bir olay, önemli bir haber vardı. Nezih telefonla konuştu, yazı işlerindeki arkadaşlara «görüşünü» bildirdi, yemeğe geçtik.

8 Ocak 1981 gecesi, ertesi günkü gazete eve geldiği zaman, birinci sayfanın sağ üst bölümünü kaplayan büyük başlıkları, hele manşetteki ifadeleri süslemek için konulan küçük «vinyetleri» görünce şaşakaldım.

Akaryakıta, tekel maddelerine yapılacak yeni zamlar büyük puntolarla bildiriliyordu. Benzin mi, yanında bir benzin pompası simgesi... Sigara mı, yanında bir Samsun paketi çizimi...

Kimi temel maddelere zam geleceğini biliyorduk. Askerî yönetim olmadığı, sivil hükümetlerin işbaşında bulunduğu günlerde, zam haberleri gazetelerin baştacı

ettiği haberler arasındaydı. Ekonomik gidişteki sürekli inişler, geniş halk kitlelerinin gelirinde bir kıpırdanma görülmezken temel tüketim maddelerine yapılan sürekli zamlar, artık günlük olaylardandı. Ne çare ki, bu haberler gazetelerde göründüğü zaman kimilerinde sanki «ilelebet ve müebbet» kullanılacakmış gibi, içkiye, sigaraya, hattâ kimi yörelerde akaryakıta saldırı başlıyordu. İstifçilerin bu kargaşadan önemli oranda yararlandıkları kuşkusuzdu. Hele kimi maddelerin, örneğin sigaranın çarpık sosyo-ekonomi nedeniyle yeterince üretilememesi, istifçilerin karaborsa yapmasına yol açıyordu. Sivil hükümetlerin basından yakınmaları iki yönlüydü ama seslerini çıkaramıyorlardı. Çünkü basın için doğru haber, haberdi.

Gazeteler, ekonomik gidişin yarattığı iki kara haberi devalüasyon ile enflasyonu artık başköşelerine oturtmuşlardı. Biri olmazsa öteki, öteki gerçekleşmezse ilki... Sürüp gidiyordu.

Ne çare ki, Hürriyet'te akaryakıt ve tekel gibi temel maddelere zam yapılacağının duyurulduğu gün, askerî yönetimin iş başına gelişinin üzerinden henüz ondört, onbeş ay geçmişti.

Haber doğru muydu? Doğruydu.

Ama, ülkede kimi sorunların üstesinden gelebilmeyi açık tartışma, açık haber verme ortamında başarılamayacağını bilenler için böylesine bir haber, herkesin bildiği sakıncaları da birlikte getirebilirdi.

Hürriyet'in 9 Ocak cuma günü verdiği haber, yönetimde bir «şok» etkisi yaptı. Ekonomik sorunları abartarak yazma yoluyla kamuoyunda «telaşa yol açılması»nı istemediğini bildiren —ya da bu yargıyla çalışan— bir hükümet için, «Hürriyet» izlenilen yörüngenin dışına taşmıştı.

O cuma günü öğle üzeri Nezih Demirkent telefonla aradı.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Necdet Üruğ, yazı işlerinden sorumlu görünen Erol Türegün'ü çağırtmış, kısaca «zam haberinin ertesi günü, aynı yerde, aynı puntolarla yalanlanmasını» istemişti. İstememiş, böyle davranılmasını buyurmuştu.

Bu gelişme görüşülürken Nezih, «haberin doğruluğu» üzerinde duruyordu.

Ecevit ya da Demirel hükümetleri zamanında olsa, doğru haber ilkesine dayanarak savunuya geçmemiz —kuşkusuz— sağlam dayanaklı bir yöntem olabilirdi. Fakat, içinde bulunduğumuz koşullarda, hele askerî yönetimin verdiği «talimatlara» aykırı davranmalar karşısındaki tutumunu bildikten sonra —verdikleri buyruğa aykırı— bir yayının geçerli olacağına inanmıyordum.

Olaya, bulunabilecek çarenin kaynağı İstanbul'daydı. Buna karşın Ankara, hükümet merkezi olduğu için kimi girişimler yapılabilirdi.

9 Ocak günü akşam üzeri, Başbakan Ulusu'yu aradım.

Esirgemediği nezaketiyle telefona çıktı. Bir açıklama yapma fırsatını bulamadım, baktım ki, Bülent Ulusu da «barut» gibi... Bana,

«...Yoktan haber imâl ediyorlar. Hükümet düzeyinde kararlaşmamış, ele alınmamış zam haberleri veriyorlar. Biliyor musun bu sabah olanları?..» dedi.

Elbette, bilemeyecektim. Öğrendim ki, haberin patladığı günün sabahı MGK toplanmış, ortalığı bir anda karmakarışık eden zam «duyurusunu» görüşmüş, gazetenin kapatılmasına değin uzanan bir dizi önlem alınması üzerinde durmuş.



BAŞBAKAN ULUSU'YU ARADIM. Esirgemediği nezaketiyle telefona çıktı. Bana, «Yoktan haber imal ediyorlar. Hükümet düzeyinde kararlaşmamış, ele alınmamış zam haberleri veriyorlar.» dedi.

Ulusu, «...Gazeteyi kapatmadılar, fakat haberin aynı yerde özenle yalanlanmasını istiyorlar...» dedi.

Hürriyet'inkine benzer bir haber Günaydın'da da çıkmıştı. Ulusu, bizim dışımızda Günaydın'a da ateş püskürüyordu. Yıllar öncesinden tanıdığım Ulusu'yu böylesine hiddetli, sinirli hiç görmediğim için, haberin «üst düzeylerde ne denli tepkiyle» karşılandığını anlıyordum.

Ulusu, «... Ben Başbakan olarak her pazartesi günü bütün illerden rapor alıyorum, hangi temel maddenin sıkıntısı çekiliyor, tekel maddelerinin durumu nedir diye... Daha dün, ancak yedi ilde kısmî sigara sıkıntısı olduğundan başka 'yok' haberi gelmedi. Bu yayından sonra şimdi ne olacak, öteki illere sirayet etmeyecek mi?...» diyordu.

«— Sayın Paşam», dedim. «Yarın, hükümet zamma karşı çıkıyor diye büyük başlıklarla veriyoruz, böylece düzeltiyoruz.»

«— Yok, istediğimiz bu değil! Yalanlanmasını istiyoruz haberin. Ekonominin gereksindirdiği zaman gerekli olursa yaparız, ama bu zamlar yapıldığı gün yayınlanırsa mesele çıkmaz, olmaz. Hattâ, hükümet zam kararı alırsa, yayınlayın diye biz rica ederiz,» biçiminde konuşuyordu Ulusu, sert sert.

Zamma «hükümetin karşı çıktığını» belirleyen bir haberle yetinilmeyeceği anlaşılıyordu. Nezih Demirkent'e durumu olduğu gibi aktardım, saat 18.00 dolaylarıydı.

Olayların akışında bir hızlanma gözetiliyordu. Biraz sonra Başbakanlığın zam haberini kökten yalanladı-

ğını yansıtan bir Başbakanlık bildirisi çıktı. Telefonla bildirinin metnini aldım, gazeteyi aradım. Nezih çıkmıştı, yazı işleriyle konuştuk. Sabah, hükümetin zamma karşı çıktığı biçiminde yazdığımız haberi yeniden ele aldık, Başbakanlığın yalanlamasını da içeren biçime soktuk. Ancak bu haberin büyük başlıklarında —merkezin kararı gereği— değişiklik yapılmayacaktı, yalnızca yazı işleri ile görüşmelerimizde «Ankara'daki durumu» anlattığım için, üçüncü başlığa «Zammın Başbakanlıkça yalanlandığını» belirten bir satır konuldu.

11 Ocak 1981 pazar günü, yazı işleri müdürü Salim Bayar'ın Emniyet Birinci Şubeye çağrıldığını İstanbul bildirdi.

Emniyet Müdürü Şükrü Balcı ile yıllardır tanışıklığımız vardı. Gazete, Salim Bayar'la ilişki kuramıyordu, «sen ara» dediler.

Balcı'yı görevinde buldum, «Salim yanımda, sohbet ediyoruz» dedi.

Salim'e telaşlanmamasını, elbette «salim bir yolun» bulunacağını söylemeye çalıştım. Ne var ki, Salim korkmuştu. Gazete allak bullaktı. Demirkent, bana, «sorumluluğu olmayan birini aldılar» diyordu. Doğruydu. Salim Bayar, Yazı İşleri Müdürüydü. Yazı işlerinden «sorumlu» müdür ise, Erol Türegün görünüyordu. Bu durum açıklığa kavuşunca Erol Türegün'ü almazlar mıydı?...

12 Ocak günü, Erol Türegün'ü tutukladılar. Hürriyet'e gelen sıkıyönetim yazısında; «halkı telaşa veren zam haberiyle», bir öteki yazıdan ötürü uyarılıyorduk.

Halûk Ülman'ın —eski CHP milletvekili— dış politika yazısında «eskiye dönük politika yapıldığından» söz ediliyor, bu tür olayın ikinci kez yinelenmesi halinde «hiç bir uyarı yapılmaksızın gazetenin kapatılacağı» bildiriliyordu.

Yapılan soruşturmada iki nokta üzerinde duruluyordu: Haberi kim vermişti?... Haberin gazeteye girmesini kim buyurmuştu?...

Türegün'ün içeri alındığı günün gecesi, Demirkent'le yaptığımız görüşmeler sonucu, hükümet ve yönetim «nezdinde» girişimler yapmaya çalışıyorduk. Ne var ki, Pakistan Devlet Başkanı Ziya Ül Hak, gene Ankara'daydı, bütün yetkililer resmî akşam yemeğindeydi.

13 Ocak günü Salim'i serbest bıraktılar. Olayın nereye varacağını artık kestiremiyorduk. Nezih, şaka yollu «beni de içeri alırlarsa» diyordu. «Haberi Cüneyt yazdı derim, seninle birlikte içeride otururuz.»

İyiydi, güzeldi ama, ne haberi yazmıştım, ne de konulmasıyla ilgim vardı.

Tersine, haber bir cuma günü yayımlandı. O haftanın başında pazar gecesi, sekreter ardakaşlardan biri gece beni telefonla aradı. Zam haberi geldiğini söyledi. Kullanmamasını söyledim. O da bir gün sonraya aktarmıştı haberi. Pazartesi, salı günleri «doğru olan» zam haberini koyup koymamak tartışmalarıyla geçmişti. Doğrusu, tersini söyleyecekler de çıkar ama, gerçek olduğu gibi şuydu: Böyle bir haberi «günün koşulları içinde yayınlamamayı» önerdiğimi anımsıyorum.

«Kamuoyunu telaşa verecek» nitelikteki haberlere karşı egemen olan duyarlılığı hepimiz biliyorduk. Nite-

kim, ertesi günü, bizdeki ölçüde olmasa bile zamdan söz etmiş olan Cumhuriyet ve Günaydın, haberi büyük puntolarla yalanladılar.

Yönetimin, basına karşı tutumunu iyi değerlendirmek gerekiyordu. Devlet kurumları dışında kalan odaklar arasında hiç bir ayırım gözetilmemesi genel ilke olarak yürütülüyordu. Hele basının 27 Mayıs'taki yeriyle 12 Eylül'den sonraki değeri arasında oldukça geniş ayırımlar vardı. Büyük ya da küçük, etkili etkisiz olsun hiç bir gazete arasında ayırım gözetilemeyeceği daha ilk günden belliydi. Daha ötesi basına karşı «çok özenli davranmak» gibi bir yöntemin de izlendiğini kabul etmek gerekiyordu.

Zekâsına, bilgisine, konuşma sanatındaki ustalığına her zaman saygı duyduğum Orgeneral Haydar Saltık, bir görüşmemiz arasında, bilgece sesi ve yumuşak cümlelerle,

«— Basın sipere yatmış, bizi eleştirmek için fırsat kolluyor, değil mi?» özetinde kimi anlatımlar kullanmıştı. Saltık gibi bir komutanın kimi yargılarını gelişigüzel kullanmadığı gözönüne alınırsa, yönetimin başarıya ulaşmak için, sırası geldiğinde, «son derece katı» davranacağı anlaşılıyordu.

O görüşmemizde, bu belirlemelerden sonra Orgeneral Saltık, «Siz yazarsınız, biz de güleriz» demiş, ardından da gülmüş ve konuyu kapatmıştı.

14 Ocak günü, bu kez, Seçkin Türesay, yasaya göre sorumluluğu olmadığı halde Sıkıyönetime çağrılıyor, sorgusu yapılıyordu. Haberi yazdığı bildirilen Ankara'dan üç muhabirin ifadeleri alındıktan sonra, bırakılıyordu. Haberi yasaya göre, gazeteye koyduğu için sorumlu olan arkadaş içerideyken, bu kez «yazı işlerinin

yürütüldüğü, gazetenin ayrıntılarına değin hazırlandığı yazı işleri masası»nda kimlerin söz sahibi olduğu, yazı işlerine bu haberin girmesini kimin buyurduğu araştırılıyordu.

Demirkent, o sayının hazırlanışı sırasında Ankara'daydı, bu doğruydu.

Sinirlerin gerilmeye başladığı ortamda, olayın varacağı nokta henüz açıklığa kavuşmadığı sırada Nezih «benim de 'masada' sorumluluğum» olduğunu belirtiyordu.

Olsun ya da olmasın, meslekte bir «toplu dayanışma»ya gereksinildiği zamanlar, sorumluluktan kaçmamıştım ki...

Etimesgut havaalanından kalkan askerî nakliye uçağındaydık.

Devlet Başkanı Evren'le MGK üyeleri, Konya'dan başlayıp İskenderun'u, ve kimi güneydoğu illerini de içine alan bir geziye çıkıyorlardı.

Gazetecilerin bulunduğu uçakta Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin ile Jandarma Genel Komutanı Sedat Celâsun vardı. Erol ve Seçkin'i «içerden kurtarmak» için MGK nezdinde girişimler yapacaktım.

Uçağın ön sıralarında oturuyorlardı. Yerimden kalktım, iki komutanın oturduğu bölmeye gittim. Tam yirmi dakika vardı. Bu süre içinde durumu anlatıp «bir şeyler sağlamaya» çalışacaktım.

Beni nezaketle karşıladılar. İki arkadaşın tutuklandığını söyleyerek, durumu açıklamaya giriştim. Nurettin Ersin,

«— Ama haber, bir spekülasyon» dedi.

Yönetimin kararlılığı karşısında «zam haberini bir spekülasyon gibi» kabul etmeyip —doğru haber ilkesin-

de— direnmenin gereği yoktu. Aslında amaç iki arkadaşın salıverilmelerini sağlamaktı. İki yazı müdürü Selimiye'de yatıyordu, özellikle Erol'un manen sağlıklı olmadığı haberleri geliyordu.

Tutuklanan iki kişinin gazeteci olması nedeniyle «olaya daha başka gözle bakmalarını» diledim. İçerde ve dışarda, yönetimin, basına karşı sert önlemler aldığı biçiminde yorumlanmasından korktuğumu açıklamaya çalıştım.

Konya'ya inmek üzereydik. O dakikaya değin söze karışmayan orgeneral Celâsun, «... Canım, tutuklanan kimi babalar da salıverildi...» dedi. Daha sonraları bir mantık adamı olarak basının sevgisini kazandığına tanık olacağımız Celâsun'un bu sözünü minnetle karşılıyordum.

Ersin, o gün yapacak bir şey olmadığını, gezi sonrası «durumu gözden geçirebileceklerini» söyledi. Uçak Konya havaalanına indi, kente gittik.

Evren, Konya'da «eski parlamenterlerin yeni demokratik düzende görev alamayacaklarını» açıklayan ünlü konuşmasını yaptı.

Gece orduevinde verilen kokteyle çağrılıydık. Devlet Başkanı, Genelkurmay Başkanı, MGK başkanı Evren'e yaklaştım. Bir kadeh içki almış, günün yorgunluğunu gidermeye çalışıyordu. Kısaca iki arkadaşın içeride olduğunu söylüyor, bırakılmaları için yardımcı olmasını rica ediyordum. Olayı baştan sona bildiğinden en ufak kuşkum yoktu. Dinledi. Yayından üzüntü duyduğunu yansıtan bir yüz hareketiyle «ama, bu haber de..» dedi. Biliyorum, yönetim bu tür haberlerin —gerçekleşmeden önce— yayımını istemiyordu. Bir kez olan olmuş, ders alması gerekenler gerekli dersi almışlardı.

Daha ötesi, bunlar, herhangi bir —bölücülük, silahlı eylemcilik gibi— ağır suçtan sorumlu değillerdi, gazeteci idiler.

«— Geziden dönünce...» dedi.

Kokteylde ayaküzeri konuştuğum Deniz Kuvvetleri Komutanı da, «haberin spekülasyon» olduğunu yineliyor, Nurettin Ersin Paşa'nın dediği gibi, «İstanbul sıkıyönetim komutanının, 'mütenebbih' olmaları için bu girişimleri yaptığını» söylüyordu.

Tabii ben de —dilim döndüğünce— olaydan gereken sonuçların çıkarıldığı göz önünde tutulursa, iki arkadaşımızın salıverilmesine yardımcı olmalarını istiyordum. Tümer Paşa şöyle diyordu:

«— Fakat Cüneyt bey, İstanbul Komutanı arkadaşlarınızı çağırmış. Bu haberi 'aynı yerde, aynı puntolarla yalanlayın' demiş. Siz ise —gazeteyi amaçlıyordu— sanki haklı imişsiniz gibi hükümet zamları durdurdu, karşı çıktı gibi yalanlamaya kalkıyorsunuz. Olur mu canım.»

Konya'da o gece bir başka gerçek daha anlaşılıyordu: MGK, gerçekte ülkenin yönetimine bütünüyle egemendi. Yalnız bir ara Devlet Başkanı Evren'in de söylediği gibi, «MGK'ca sıkıyönetim yasasında önemli değişiklikler yapılmış, komutanlara geniş yetkiler verilmişti..»

Komutanlara bu yetkiyi veren MGK, şimdi «kullandığın yetkini geriye alıyorum, ya da kullanmaktan vazgeçmeni istiyorum» mu diyecekti?...

Nitekim Başbakan Yardımcısı Baykara ile geziye çıkmadan önce bu konu üzerinde görüşürken, bana,

«... İstanbul sıkıyönetim komutanına emir vermezler, böyle bil bunu, canım...» demişti.

İskenderun'da, Kahramanmaraş'ta «çocukların kurtarılmasıyla ilgili girişimlerim»i sürdürdüm. Aldığım yanıtları, telefonla değil, teleksle Nezih'e iletiyordum.

20 Ocak günü yazı işlerinde sekreter olarak görev yapan Taygun da içeri alınmıştı.

«Gazeteyi hazırlayan masaya kimin egemen olduğu» araştırılıyordu. Genelde, ifadeleri alınan arkadaşların hepsi, «gazetenin nasıl çıkacağına, bir kişinin değil, hep birlikte karar verildiğini» söylüyorlardı.

Daha sonra, Seçkin Türesay anlattı; sorgusu yapılırken «... Haberi Cüneyt Arcayürek'e sorduk, doğruladı...» demiş. Savcı Arcayürek'in haberi yazıp yazmadığını sormuş, yanıt olumsuz. «Peki» demiş. «Arcayürek'in Ankara'da sorumlu görevi var mı?...»

Anlatırken Seçkin gülüyordu, «Böyle ifade vermemi kararlaştırmıştık, savcıya sorumluluğun olmadığını söyledim ama, 'o bizim ağabeyimiz, sorduk, öyle yayınladık' dedim..» diyordu.

Askerî savcı «olur mu yahu» biçiminde bir yargıya vardığı için İstanbul'a ifade için çağrılmamıştım.

Oysa Evren'le çıktığım bütün gezi boyu İstanbul'daki yetkililere —MGK üyelerinin özenli tutumunu bildiğim için— «İstanbul Komutanı Orgeneral Üruğ'la ilişki kurup, çocukların serbest bırakılmalarının sağlanabileceğini» bildirmiştim. Bir girişimde neden bulunulmamıştı, ya da «çok sonra» buna yakın bir girişimde bulunduğu söylenen Erol Simavi'nin ne yaptığını hiç öğrenemedim.

İstanbul Komutanı «içeriye alınan arkadaşların artık 'mütenebbih' olduklarına karar verdiği» gün, serbest bırakıldılar.

Avrupa Konseyi'ni izlemek için Strazburg'a gidip dönmüştüm ki, bütün arkadaşlar bir küçük lokantada oturmuş, yiyip içip söyleşiyor, iki arkadaşımızın özgürlüğe kavuşmalarını kutluyorlardı.

Gazete patronlarıyla yaptığı bir toplantıda Devlet Başkanı Evren, «zam haberinin devlete milyarlara mal olduğunu» söyleyecekti. O toplantıda Erol Simavi de vardı.

O günlerde durum şuydu: Yönetim basına karşı değildi. Ancak koyduğu kuralların basınca çiğnenmesini de istemiyordu, buna olanak tanımıyordu. «Cumhuriyet»i bir başka açıdan değerlendirirsek, öteki «büyük basın organları»na karşı alınan önlemler değişikti. Ne var ki, aylar geçtikçe neyin ne ölçüde yazılabileceğini saptamakta basın merkezlerinin şaşırdığını görecektik. Nitekim Cumhuriyet'in sahibi ve başyazarı ünlü Nadir Nadi, Devlet Başkanının çağrısı üzerine gazete sahipleriyle yapılan bir «Çankaya toplantısı»nda, orgeneral Evren'e «... Sıkıyönetimden gelen buyruklar çok değişik kademelerden veriliyor, uymak ve uymamak arasında kimi duraksamalar oluyor, belki de yanlış işlemler doğuyor, demiş ve Devlet Başkanından buna bir çare aranmasını» rica etmişti. Çünkü, yazılı buyrukların yanı sıra, çoğu kez, çeşitli kademelerden sözlü buyruklar da gazete merkezlerine ya da Ankara bürolarına iletiliyordu.

Basın merkezlerinin 12 Eylül'ün ilk aylarında yanlış bir yargıya düştükleri sonradan anlaşıldı:

Orgeneral Evren'in yaptığı ilk konuşmalardaki içeriği dikkate alan kimi basın çevrelerine, yönetimin yalnızca «aşırı sol ve sağdaki» yayın organlarına şimşeklerini yağdıracağı izlenimi egemendi.

«Cumhuriyet»in kapatılmasına bu gözle bakıldı. Sağ kanadı esirgeyeceğini sanan ve daha ötesi, 12 Eylül'ün yapılmasında sanki önemli etkenmiş gibi bir kanıya kapılan «bir büyük» gazetenin hiç bir ayrıcalığı olmadığı sonradan anlaşıldı.

Neden itiraf etmeyelim: Gazeteler, kimi gün yönetimden de ötede kendileri yasak uydurup kendilerini bu yasaklara uyduruyorlardı. Oysa yönetimin doğru habere, çıkardığı bildirileri çiğnemeyen yayınlara —başlarda— sesini çıkardığı görülmemişti. Basin ne yapmıştı?... Bir haber mi yazacağız, bu haber ne denli «masum içerikte» de olsa, açıp sıkıyönetim komutanlıklarına sormaya başladık. «Yazalım mı, yazmayalım mı» sorusu sürekli yöneltilince elbette «yazılmaması» yanıtı geliyordu. Çünkü sorunun yöneltildiği yetkili, doğrudan sorumlu olan kişi değildi. Vereceği yanıt, ancak ve ancak «bir tahmine, bir olasılığa» dayanıyordu.

Oysa, yönetim, doğru haberle doğruları içeren yazılara tepki göstermedi. Hiç değilse 12 Eylül'ü izleyen uzun bir süre... Daha sıkı bir denetimi —yönetime yakın görünmeye heves duyanlarla birlikte— basının bizzat kendisi yarattı.

15

«İNŞALLAH, İNŞALLAH!..»

Kimi nedenlerle «kapatılan» iki gazetede Eylül 1983'e değin çalıştım.

Basın öylesine ayrı bir evrendir ki, gazeteler arasında yayın savaşımları olur, yazarları biribiriyle kapışırlar, günlük yaşamdaysa habercilikte biribirini «atlatmak için» olmadık çabalar sergilenir.

Ama bir gazete kapanırsa, hangi çevreye sesleniyorsa, hangi kesimin fikirlerini benimserse benimsesin, buna bakılmaksızın, herkes «ortak bir üzüntünün» tutsağı olur.

«Geçmiş olsun» dilekleri duyurulur, gazetenin kapandığı ve yeniden yayına başladığı günler, bürolar öteki gazetelerin, sendikanın gönderdiği çiçeklerle âdeta çiçek tarlasına dönüşür.

Hangi gazetede çalışırsa çalışsın, herkes, kapatılan gazetenin ne zaman çıkacağını gösteren belirtileri, bilgileri toparlar ve kapatılan gazetenin sorumlularına iletir. O günler basın evreninde bir «barış» günüdür.

Dargınlıklar, kırgınlıklar bir süre için askıya alınmıştır.

«Güneş»te görevliyken (1982) bir gün, öteki kimi özelliklerinin dışında «çelebi» görünüşü, söyleşirlerdeki özenli tutumuyla basın çevrelerine kendini sevdiren

Ömer Çavuşoğlu telefon etti. Sanırım ertesi günü Devlet Başkanının bir yurtdışı gezisine gazete adına katılacaktı.

«— Beni bu gece yalnız bırakmayın» dedi gülerek. «Meslekdaşlarınız çevremi aldılar, hepsi eleştiriyor, dalga geçiyor, takviyeye gereksiniyorum» dedi.

Ben, Önder Şenyapılı ve Nevzat Ünlü kalktık, Ankara oteline gittik.

Geceydi. Ankara Otelinin «roof»unda büyük yuvarlak bir masanın çevresinde büyük gazetelerin ünlü adları hep birlikte oturuyordu. Üçümüze yer açtılar, söyleşi başladı. Basın mesleğini sürdürenlerin birbirleri ile şakalaşmalarıyla konuları aralarında tartışmalarında ayrı bir tad olduğu yadsınamaz. Daha ötesi gazetecilerin —sanki— ayrı bir dili vardır, çevrede oturanlar, o dokundurmaları, cümleler içindeki eleştirileri günü gelir, sırası gelir, doğrusu pek anlayamazlar. Gazetecilerin toplu olarak bulundukları kimi yerlerde aralarında hiç konuşmaksızın, ama bakışlarıyla anlaşarak toplu davranışlarda bulundukları sık sık görülmüştür.

Yanımda Önder Şenyapılı, onun yanındaki iskemlede Mehmet Barlas, bir ötesinde de Hasan Pulur oturuyordu. Pulur, Çavuşoğlu'na takılıyor, «basın mesleğini edinmesinden sonraki duygularını» açmaya, açıklatmaya çalışıyordu.

Mehmet Barlas'ı tanırım. Başarılı bir meslek yaşamını Cumhuriyet'te geçirdi. 1973'den sonra iktidara gelen CHP—MSP ortak hükümeti sırasında İsmail Cem' in TRT genel müdürlüğü döneminde TRT haber müdürlüğüne getirilmişti.

Gaziosmanpaşa'da kiraladığı bahçe içindeki bir eve kimi geceler çağırır, yemek yerdik, içenler de içerdi. Solculuğunu belirgin biçimde ortaya koymazdı ama,

benim için «sağcıdır» önyargısı bulunduğu için bana, bu gözle bakardı.

TRT'de İsmail Cem'in —eğer— «sol» gözüyle bakılan kimi davranışları varsa, bir bölümüne Mehmet Barlas da ortaktı. Tarihini anımsamıyorum ama, 12 Eylül'den bir süre sonra Tercüman gazetesindeki bir açık oturumda TRT'deki davranışlarının ne denli anlamsız olduğunu kabul edip kötülemeye varan cümlelerle —kendisini— eleştirdiğini söyleyebilirim.

Bir ara Mehmet Barlas'a doğru eğildim:

«— Mehmet'ciğim» dedim. «Bugünkü yönetimin en çok sevdiği gazeteci kim?» diye sordum. Parlayan gözlük camlarının ardından şöyle bir baktı, «Bilemiyorum, kim?..» dedi. Yanıtı hazırdı:

«— Sen!..» dedim.

Barlas heyecanlandı, «İnşallah, inşallah!.» diyerek duygularını bütün içtenliğiyle dile getirdi.

Gerçekten de, Milliyet gazetesi başyazarlığına başladıktan bir süre sonra, yazılarının içeriğiyle basında ve kamuoyunda dikkati çeken Mehmet Barlas'ın Devlet başkanınca özenle izlendiği haberlerini alıyorduk. Giderek, kimi zaman Mehmet Barlas'ın başyazılarını okuduktan sonra, «Barlas, içimden geçenleri sanki daha önce öğreniyor» diyormuş. Bu bilgiler, bize Ankara kulislerine «inanılır çevrelerden» aktarılıyordu.

Halkoylamasından sonra kimi sorunları görüşmek üzere gazete sahipleriyle kimi başyazarlar Çankaya Köşküne çağrıldı, konular görüşüldü. Gazeteciler —Çankaya'dan ayrılırken— Cumhurbaşkanının Mehmet Barlas'a teşekkür ettiği basın çevrelerinde yaygınlaştı.

Barlas gibi davranıp düşünenlerle daha başka yöntemleri savunanlar açısından durum ve tutum, elbette bir inanç sorunuydu.

Oysa, kimimizin yeri geldiği zaman yaptığımız açıklamaların bir değeri kalmıyordu. Biz, 12 Eylül öncesini Ankara'da olanca ıstırabıyla yaşayan gazetecilerdik. Gün geldi, ülkenin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulabilmek için «Ordu»nun müdahale etmesinden başka bir çarenin kalmadığını görüyorduk. Biz ki, demokratik düzen içinde «çarenin tükenmez» olduğuna inanan insanlardık. 12 Eylül, başında —hemen her kesiminde— olanca görkemiyle destek gördü. Kapımızın önünde sekizer saatlik üç vardiyadan günde üç polisin nöbet beklediği dönemleri aşıp gelenler arasında ülkenin kan denizinde yuvarlanıp gitmesine yanlı çıkacak —kuşkusuz— hiç kimse olamazdı.

Kimi yazarlar ve gazetecilerle aramızda bir süre sonra başlayan ayrımı yetkililere de anlatamıyorduk. 12 Eylül'ü benimsemek, desteklemek zorunluğuna inanmakla 12 Eylül'den sonra, hele demokrasiye geçiş sürecinin başladığı günlerdeki «uyarıcı» yazılar yazmak, ya da uyarıcı oluşmaları haber vermek arasında bir ilişki kurulmamasını istiyorduk. Bu görevi üstlenmeye çalışanlarla hiç bir eleştiriye girişilmemesi yargısında olanlar arasında —12 Eylül'den kısa bir süre sonra— olaylara bakış açısında bir ayırım başladı.

Ne yazık ki, uygulamaları eleştirmek, yanlışların daha derin izler bırakmasını önlemek için çaba gösterenleri yönetim düzeyinde «ihbar eden» mantık sahipleri de karşımıza çıkıyordu. Hattâ, bu tutumda olan kimi yazarla gazetecileri «12 Eylül'e karşı» birer insanmış gibi göstermeye çalışanlar aramızdaydı. Bizim meslekteydi, içimizdeydi. Günü gelecek, «armutlarla elma-

ları toplamaya çalışan» bu kişilerin «serencamı» elbette ki ayrıntılarıyla yazılacaktı.

Benim kanıma göre, 12 Eylül çoğu sorunlarda önemli görevler üstlendi, fakat basında suyun altında kalmayı beceren kimilerinin de «ne ölçekte insan» olduklarını ortaya çıkardı.

Basın için bence bu sonuç, bir erdemle buluşmayı kanıtlar.

16

CESARET KIZLAR!.

Benim bir hatam var, herkese kendimi sevdirmeye çalışmıyorum.

Sizin bir hatanız yok, herkesi «idare edip» herkese kendinizi sevdiriyorsunuz.

Kimilerinin hataları var, herkese, her kesime kendini sevdirip sevdirmemeyi önemsemiyor.

Benim gibilerinin bir öteki hatası daha var: Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçtiği sıralarda —mesleği dışında— kimi olanakları —mesleğini kullanarak— zorlamıyor, sağlamıyor, bunlara erişmeyi beceremiyor.

Daha doğrusu, istemiyor.

Saydığım, sevdiğim Canan Civaoğlu bir gece Boğaz'daki yalılarında, «Kimseye söylemeyin ama, bir 'şey' anlatmak istiyorum,» dedi.

Güneş gazetesinin yayım hazırlıklarının sürdürüldüğü günlerdi. Güneri Civaoğlu ile bir gazete için sık sık İstanbul'a gidip konuşuyordum.

Kimi geceler evinde toplanıyorduk. İşte öyle bir geceydi.

Civaoğlu, Tercüman'dan ayrılıp Nazlı Ilıcak'ın ağabeyi Ömer Çavuşoğlu'nun sermayedar olduğu yeni gazetenin ortaklarından biri olmuştu. Civaoğlu'na karşı

Ilıcak ailesinin tepkisi büyüktü, özellikle Ömer Çavuşoğlu'na kız kardeşi ateş püskürüyordu. Ne öyküdür Güneş'in çıkışı?...

Canan Civaoğlu'na «kimseye söylemem» dedim. Fakat «yazmam» demedim.

Dedi ki:

«— Nazlı ile ben, İsviçre'de birlikte okuduk. Çok yakın arkadaştık. Nazlı bazı geceler, günler ortaya fırlar, sosyalist nutuklar atardı...»

«Oysa» demek istiyordu, zaman geçti, Nazlı Ilıcak, sağ kesimin yazarlarından oldu. Bu olguyu hiç yadırgamadım. Örneğin Samet Ağaoğlu, iktidardan indikten yıllar sonra bana, «Ben diyemem ki sosyalist değilim» diye konuşmamış mıydı?... Kimi öteki ünlüler vardı, örneğin Sıtkı Yırcalı, Paris'te okurken aşırı solcu mitinglere katılıp fikrin ateşli savunucularından biri değil miydi?...

Zaman, akıp gidiyordu.

12 Eylül'den sonra, Nazlı Ilıcak kalemini esirgemeyen, cesur yazarlardan biri olarak ün yaptı. Birkaç kez birlikte olduğumuz günler ve gecelerin anıları hâlâ taze.

Nazlı Ilıcak'ın kişiliği ve yazarlığı konusunda bir tartışmaya girmeyi düşünmüyorum.

Sözünü edeceğim konu, Nazlı Ilıcak'la yapılmış ve Ağustos 1983'de «Hürriyet»te yayımlanan bir röportajla ilgili. Bu röportajda Babıâli ortamıyla kendi durumunu öylesine açık yüreklilikle ortaya koymuştu ki, 1955'leri yazarken, 1983'deki bu olgudan söz etmeden geçemedim.

«— Yazarlığımı, kocama borçluyum» diyordu Nazlı Ilıcak.

«— Açık söylemem gerekirse, benim yazarlığım şanstır» diyordu Nazlı Ilıcak.

«— Eğer Kemal Ilıcak'ın karısı olmasaydım, acaba bugün bir yazar Nazlı Ilıcak olur mu idi?... Kim koyardı benim yazdıklarımı birinci sayfaya?... Kaç kişiye tanınmıştır bu şans... Babıâli'nin içindeyim... Görüyorum onları... Erkeklerin çoğuna bile böyle bir fırsat tanınmıyor hâlâ... Hele bir kadına? Bu, şansın ta kendisidir. Yani, kendini gösterebilme şansı bu dediğim...»

«— Babıâli'de ayağınızı kaydırmak için oyun tezgâhlayanlar vardır. Eğer güçlü iseniz, size karşı koyamazlar... Ama önce hep ezilirsiniz. Bu kavgada kadına yer yoktur...»

Röportajı yapan Necmi Onur'un sorusu:

«— Sizin için 'cesur yazar' dendiğini biliyor musunuz?

«— Bu, bir cesaret değildir...»

Son yılların Babıâli'de üzerinde çok durulan yazarlarından biri olduğu için, Nazlı Ilıcak'ın bu «açık» sözlerinde önemli «bir şeyler» var.

Tercüman, iki kez, Nazlı Ilıcak'ın yazılarından ötürü kapatıldı.

Birinci kapanışıydı: İstanbul'da, bir iş için ertesi günü bekliyordum. Marmara Etap otelinin «roof»unda —bir bira içip— uyku saatini bekliyordum. Karşımda, birden, sevdiğim bir genç adamı buldum. Genç arkadaşımı severim ben. Yetenekli, nitelikli. Çalışkan. Kimi «ufak tefek hataları» oldu olmasına ama, yerini doldurur. Hürriyet'te uzun yıllar birlikteydik.

Sorumlularından biriydi Tercüman'ın. «Yahu,» dedim genç arkadaşıma. «Nazlı hanımın yazısını koymamak için direnmişsiniz, ama girmiş ve gazete kapanmış.»

Doğruladı olayı. Yazıda «günün koşullarına aykırı gelecek öğeler» saptanmış. Nazlı Ilıcak'a yazısının gaze-



TERCÜMAN, Nazlı Ilıcak'ın yazılarından dolayı, iki kez kapatıldı. Dr. Mükerrem Sarol —ki Nazlı Ilıcak'ın hayranıdır—, bana «O zamanlar küçücük bir kızken, Yassıada'ya babasına yüreklendirici mektuplar yazardı.» demişti.

teye girmemesi gerektiği söylenmiş. Nazlı Ilıcak da direnmiş. Avukatlar gelmiş, onlar da yazıyı sakıncalı bulmuşlar, Nazlı hanım gene direnmiş, kimi yerlerini «biraz olsun» düzeltmişler ama yazı yayımlanınca, gazete, ertesi günü kapatılmış.

Nazlı Ilıcak'ın Hürriyet'teki röportajında söylediklerinden esinlenerek bir soru: Kemal Ilıcak'ın eşi olmasaydı... Yazı girer miydi?...

«— Bilmem ama, her halde girmezdi» dedim.

Tercüman, Nazlı Ilıcak'ın bir yazısı nedeniyle ikinci kez kapatıldı.

«— Kocam Kemal Ilıcak olmasaydı, kim koyardı benim yazdıklarımı birinci sayfaya...»

«— Sizin için 'cesur yazar' dendiğini biliyor musunuz?»

«— Bu, bir cesaret değildir...»

Nazlı Ilıcak'ın isyankâr bir doğası olduğu yadsınamaz. 1960 ihtilali babası Muammer Çavuşoğlu'nu Yassıada'ya götürdü.

Dr. Mükerrem Sarol —ki, Nazlı Ilıcak'ın hayranıdır— bana, «O zamanlar, küçücük bir kızken Yassıada'ya babasına yüreklendirici mektuplar yazardı» demişti.

İki aylık bir hapis yaşamını —geceleri içeride, gündüzleri dışarıda— sürdürdükten sonra, Eylül 1983'lerde gene yargılanıyordu.

«— Ilıcak'ın karısı olmasaydım, acaba bugün bir yazar Nazlı Ilıcak olur mu idi?»

Bilinmez ki.

Cesaret genç hanımlar, kızlar, cesaret!

17

ÖNEMLİ BİR AŞAMA

Adnan Menderes'i şiddete, baskıya götüren siyasal hırçınlıklarla, İsmet Paşa ile partisinin —uyarıcı görünüm altında— kışkırtıcı davranışları dolayısıyla Türkiye, hükümet darbesi niteliğindeki 27 Mayıs 1960 olayına ulaşırken, önemli oluşmalar arasındaki üçüncü önemli etkeni gözden uzak tutamazdık:

Celal Bayar!

Türkiye'nin ihtilale sürüklenişinde Bayar, belli başlı öğelerden biriydi, giderek başlıcasıydı.

Menderes'in, Cumhurbaşkanının manevî baskısı altında kaldığı yadsınamazdı. Yalnız başına kalsa, Başbakanın, İsmet Paşa'yla uzlaşmaya varması olasılığı bulunabilirdi. Daha önce de gördük: Bir uzlaşmaya varılmasında Menderes'in elini tutan, onu alıkoyan etken, doğrudan doğruya Celal Bayar'dı.

Çünkü Bayar, Türkiye'de halkın, —sanki başka partileri tutan yığınlar yokmuş gibi— sürekli olarak, DP'nin yanında kalacağından kuşku duymuyordu.

Bayar, bürokrasiyle kimi aydın çevrelerin DP uygulamalarına, siyasetine muhalefet edişini, CHP sempatizanlığına değil, CHP kışkırtıcılığına bağlıyordu.

Bayar, ordu üst kademelerinde 1950'den başlayarak yapılan değişikliklerle yeni bir kabuğun ortaya çıktığına, —Atatürk döneminde ve Atatürk'ten sonra bir süre görüldüğü gibi— Silahlı Kuvvetlerin komuta zinciri

içinde kalacağına, «sessiz görünümlü» bu kesimden herhangi bir davranış gelmeyeceğine inanıyordu. Bayar'a ve parti önderlerine göre, ordu'nun üst düzeyi DP'yi destekliyordu. Aykırı bir davranış ise, kökende, Türk ordusunun geleneklerine uymazdı.

Bütün bunların dışında, Bayar'a göre: Halkı yanına alan, Türkiye'de görülmemiş imar hareketleriyle toplumsal zenginliği oluşturan, çeşitli sınıfların o günlere değin ulaşamadıkları gelir düzeyini gerçekleştiren DP'ye karşı bir «darbe» söz konusu olamazdı.

DP önderlerine, hele Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes ile Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un verdiği bilgiler, Silahlı Kuvvetlerde Türk Ordusuna özgü gelenekleri zorlayan bir kıpırdanışın olmadığını gösteriyordu. Oysa, 27 Mayıs'ta olduğu gibi, 12 Mart müdahalesinde, 12 Eylül harekâtında Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyma kararını Millî Savunma Bakanları «günü birlik» öğreneceklerdi.

Silahlı Kuvvetlere göre, Millî Savunma Bakanları hem sivildi, hem de bir siyasal gücün adamı, partili idiler.

27 Mayıs'tan sonra Millî Savunma Bakanlarına özde bu yargıyla bakıldığını herkes, hepimiz yakından biliyorduk.

Örnekleyelim:

12 Mart müdahalesinden üç gün önce, Genelkurmay'da «genişletilmiş komuta heyeti» toplantılarına Ankara'da görevli olanlar değil, yurdun çeşitli bölgelerinde komutanlık yapan öteki üst rütbeli subaylar da katılmıştı.

Bir «müdahaleye doğru gittiğimizi» gösteren oluşmalar buram buramdı.

9 Mart günü başlayan bu toplantıları izliyorduk. 10 Mart 1971 günü bir yazı hazırladım. Bu yazı, «En tehlikeli yol» başlığı altında yayımlandı. Özü şuydu: Komutanlar, —Anayasanın içeriğine aykırı davranarak— bir iki gün içinde ya Cumhurbaşkanı Sunay'a bir mektup yazıp hükümetin çekilmesini isteyeceklerdi, ya da doğrudan, hükümete çekip gitmesini bildireceklerdi.

Yazının çıktığı günün sabahı, Başbakan Demirel beni evine çağırdı. Yazıyı görmüştü. Ama, «Devletin istihbarat kaynaklarında» böyle bir sonuca yaklaşılmakta olduğunu gösterecek hiç bir «ciddî» bilgi yoktu. Ama, tedirgindi.

O gece, beni M.S. Bakanı rahmetli Ahmet Topaloğlu aradı. Nereden çıkarmıştım bütün bunları?...

Tekin Erer (İstanbul AP milletvekili) aradı, direndiğimi görünce, bir de kendisinin araştıracağını söyledi, telefonu kapadı. Bir süre sonra telefon eden Erer, başta Topaloğlu ile konuştuğunu, ama yazdığım biçimde bir gelişmenin söz konusu olmadığını öğrendiğini bana bildirdi. Topaloğlu —daha sonra öğreniyordum ki— başta Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler olmak üzere, bir müdahaleyi yapması olası önde giden komutanlarla konuşmuş, her birinden ileri sürüldüğünün tersine, herhangi bir «askerî girişimin» olmayacağını öğrenmişti.

Gelişmeleri çevresinden daha değişik bakış açısıyla gözleyen Demirel, kuşkuluydu. Ne var ki, demokratik rejime bir müdahaleyi «telâffuz etmek» bile istemiyordu.

12 Mart sabahı, MİT başkanı Fuat Doğu Paşa evinde kendisini ziyaret edip, «Sayın Cumhurbaşkanının bir önerisini» önüne koyduğu zaman pek çok bakımlardan şaşkındı. Daha sonraki kitaplarda ayrıntılarıyla anlatılacağı gibi, Cumhurbaşkanı Sunay, MİT Başkanı

eliyle Başbakanın bir an önce istifa edip çekilmesini istemişti. Telefonla bütün aramalarına karşın, Başbakanla görüşmeye yanaşmayan Sunay, sonunda, ancak saat 13'e doğru, Demirel'e yanıt vermiş, «Ne yapayım Süleyman bey, beni de devreden çıkardılar» demişti.

Demirel'in Ordu'yu demokratik rejime müdahaleden kısa süre alıkoyması, bu arada hükümetin «bulacağı bir yöntemle» istifa edip gideceğini söylemesine karşı Sunay, «artık çok geç» demekle yetinmişti. Yapacağı hiç bir şey yoktu!

Demirel, Başbakanlığa gidip, Savunma Bakanı Topaloğlu ile durumu incelemeye başladığı sırada, Ordu'nun müdahale kararını içeren mektubun metni (bugün MDP'li) Musa Öğün Paşa tarafından, TRT Haber Merkezi Müdürü (Bugün MDP'li) Doğan Kasaroğlu'nun önüne konuluyordu. Radyo, haberi 13 bülteninde yayınlıyordu.

Topaloğlu ise, bu olaydan sonra, içine sinen burukluğu ölümüne değin üzerinden atamadı.

12 Eylül harekâtında Millî Savunma Bakanı Ahmet İhsan Birincioğlu idi.

Ortam son derece kararsız ve karamsardı. 11 Eylül günü öğleden sonra Silahlı Kuvvetlerin hava ve deniz komutanlıklarında «kırmızı alarm» verildiğini biz gazeteciler bile öğrenmiştik. Demirel gene Başbakandı. Olup biten üzerinde, sanıyorum az çok bilgisi vardı, kimi beklentileri de... Ancak, herhangi bir müdahale beklediğini açıkça söyleyemezdi. Sorumlu bir Başbakanın —1971 Martında olduğu gibi— Ordu'nun yönetime el koyacağını açıktan kabul etmesi, kuşkusuz, olanaksızdı.

Demirel, saat 20'ye doğru Güniz Sokaktaki evine gelinceye değin, kimi bakanlarla, bu arada Savunma Bakanı Birincioğlu'yla da görüşmüştü. Biliyorduk.

Birincioğlu'nun Ordu'nun kararını bilmediğini ise sonradan öğrenecektik.

11 Eylül, bir perşembe günüydü. Perşembe günleri, Genel Kurmay Başkanlarının Çankaya Köşkü'ne çıkarak Cumhurbaşkanlarıyla «mutat» diye nitelendirilen olağan görüşmelerini yaptıkları gündü.

Türkiye'nin Cumhurbaşkanı seçemediği günlerdi. Senato başkanı olarak —anayasadan gelen kuralla— İhsan Sabri Çağlayangil, Cumhurbaşkanına «vekâlet» ediyordu.

Saat 18.00'den sonra, Çağlayangil'le bir telefon görüşmesi yapmayı başardım. Acaba Genel Kurmay Başkanı görüşme sırasında bir «ima»da bulunmuş muydu?..

Çağlayangil bana,

«— Her zamanki vekar içinde geldiler, çok naziktiler, her hafta yaptığımız gibi çeşitli sorunlar üzerinde durduk, ayrıldılar...» dedi.

Ardından hemen sordu:

«— Sayın Genel Kurmay Başkanı'nın ima etmesi gereken bir husus mu var?»

Ne diyebilirdim?! «Hayır» dedim. «Genel Kurmay Başkanı'nın ima edeceği bir husus yok, efendim!»

Bütün bunları yakın tarihimizin son derece ilginç kimi olaylarını anlatmak için yazmıyorum. 12 Mart müdahalesiyle 12 Eylül harekâtı günü geldiğinde, elbette, bütün ayrıntılarıyla yazılacaktır.

Örnekleri, şu nedenle veriyorum: Ordu, öylesine bir bünyedir ki, kendine özgü kuralları vardı. Karar verdiği yola çıkarken, her şeyden önce bu kararın ardından gelecek uygulamayı büyük bir gizlilik içinde tutardı.

Nitekim, 12 Eylül harekâtı sonuçlandıktan sonra Genel Kurmay Başkanı Evren, İhsan Sabri Çağlayangil'i arayarak «Dün bir şey söylememiş olmamı sanırım mazur görürsünüz» diyordu.

27 Mayıs 1960'da Ordu yönetime el koyduktan bir gün sonra, 28 Mayıs 1960'da ise, o ihtilalin önderliğine getirilen Orgeneral Cemal Gürsel İsmet Paşa'yı arıyor, «harekâttan haberdar etmedikleri için özür diliyor» ve «haber verseydik, bizi engellemeye çalışacağınızdan korktuk, oysa ülkeyi kurtarmak için başka çare kalmamıştı» diyordu.

Üç askerî müdahale sırasında görevde bulunan üç Savunma Bakanının sonraki durumları ayrımlıydı:

27 Mayıs sabahı düşen Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes Yassıada'ya gönderildi, yargıç önüne çıkarıldı, cezalandırıldı.

12 Mart günü düşen Savunma Bakanı Topaloğlu, siyasal yaşamını sürdürdü.

12 Eylül günü bakan olan Birincioğlu ise, harekâttan kısa süre sonra Ticaret Bakanlığı emriyle Ziraat Bankası Yönetim Kurulu üyeliğine getirildi.

Cemal Gürsel'in yanılgısı, İsmet Paşa'nın Menderes'in nasıl düşeceğini bilmediği sanısından kaynaklanıyordu.

İsmet Paşa, 1957'den beri Menderes'in kurmaya çalıştığı düzen ile birlikte «devrileceğini» hem de «nasıl devrileceğini» kesinlikle biliyordu.

O, bir ihtilalci idi. Atatürk ihtilalinden çıkıp gelmiş, ordu gerçeklerini yakından bilen biriydi. Ayrıca İsmet Paşa'ya «hemen her yerden» bilgi geliyordu. Ordu içindeki oluşmaların İsmet Paşa'nın kulağına ulaşmadığı söylenemezdi.

Darbe bir zaman sorunuydu. İsmet Paşa, çok zayıf bir olasılıkla Menderes'e karşı askerî bir darbenin gününü bilmeyebilirdi. «Çok zayıf bir olasılıkla» İsmet Paşa'nın darbenin gününü bilmediğini söylemek bile, çok zayıf bir olasılığa oynamaktı.

27 Mayıs'ı yapan kadronun içinde gözünün pekliği, atak davranışlarıyla ünlenen Orhan Erkanlı, 1960'dan sonra bir gün, laf arasında, «...Biz ihtilali, Akis dergisini okuyarak yaptık...» demişti.

Çünkü, Akis, İsmet Paşa'nın fikirlerini, eğilimlerini yansıtan yayın organı kabul edilirdi. Erkanlı ve öteki ihtilalci subaylar «27 Mayıs'ı yapmaya hazırlanırken iki korkumuz vardı. Birincisi, İsmet Paşa'nın ihtilalden sonra bize karşı ne durum alacağı idi. İkinci nedense, Menderes'in 20 Mayıs 1960'dan sonra çıktığı yurt gezisinde birdenbire genel seçim tarihini ilan etmesiydi...» diye konuşurlardı. Genel seçimin tarihi açıklansaydı, darbeyi yapamayacaklardı.

Bir başka gün Erkanlı ile görüşürken şöyle demişti: «İhtilali yapıp, Millî Birlik Komitesini oluşturduktan sonra, toplandık. Memleketin yönetimini almıştık. Sonra bakıştık, içimizden biri gülerek dedi ki, yahu, düşürdüklerimizin çiğnediği anayasayı getirin, bakalım nasıl bir şey!..»

Erkanlı oldukça ilginç bir insandı. Bütün bunları, belki şaka olsun diye, belki de ihtilalden bir süre sonra içine düştüğü bunalımlı dönemin etkisiyle söylüyordu.

Şöyle ya da böyle... 27 Mayıs darbesi —hiç bir şey getirmediği gibi savlara karşın— Türkiye'yi önemli bir aşamaya ulaştırdı: Uygar toplumlara özgü bir anayasa getirdi.

Ünlü çizgi ustası Turhan Selçuk'tan bir tekzip :

TURHAN SELÇUK ELİYLE ALDIĞIMIZ TEKZİPTİR:

GAZETENIZDE ÇIKAN HAB
ERLER TAMAMEN UYDURM
A OLUP HAKÌKATLE HÌÇ BÌ
R ALÂKASI YOKTUR. SAY
IN BAYAR VE MUHTEREM M
ENDERES ASLA SABIK OLMAM
IŞLAR VE ÌŞ BAŞINDADIRLAR. B
U TEKZÌP YALANCI GAZETENÌZÌ
N ÇIKACAK ÌLK NÜSHASINDA N
EŞREDİLMEK ÜZERE GÖNDERÌ
LMÌŞTİR.

SARIÇİZM
ELİ

YAZILI KARİKATÜR

1954 seçimlerinden sonra İsmet Paşa'nın hemen hiç yanından ayrılmayan, o sıralarda genç bir milletvekili olan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle'ye sık sık «27 Mayıs'ın gününü, saatini biliyor muydunuz, yoksa bilmiyor muydunuz» diye sordum.

Göle, 1970'lere değin bu soruyu yanıtlamadı. Yalnızca güldü.

27 Mayıs'ın üzerinden çok zaman geçmişti, 1983'lere gelmiştik. 1983'de bir gün bu soruyu yineledim.

«— Bilmiyoruz, diyebilir miyim?» dedi. «Elbette biliyorduk. 26 Mayıs gecesi yatarken eşime, yarın sabah erkenden 'bir şeyler' olacağını söyledim. Olacaktı, biliyorduk.»

Sözlerini doğrulaması için, yanımızda oturan eşini tanık gösterdi.

Doğaldı. Özellikle Ankara'da tüm sivil kesime egemen olan CHP'nin, İsmet Paşa gibi bir liderin şemsiyesi altındayken Ordu içindeki kıpırdanışlardan, hattâ oluşmalardan habersiz kalması düşünülemezdi. Hattâ CHP önder kadrosundan kimileri 27 Mayıs'ı yaratan kadronun bir bölümüyle —en azından— dirsek teması içinde olabilirdi.

Kimi gençlik örgütlerinin bildirileri CHP teksir araçlarında çoğaltılıyordu, etkili kimi gençlik örgütlerini yönetenlerin çoğunluğu CHP'li idi.

Sokak olaylarını, alan gösterilerini düzenleyenlerin bu kaynaklardan çıktıkları, CHP'den esinlendikleri kesindi.

Esasen basın almış başını gidiyordu.

Bürokrasinin büyük bölümü artık CHP'nin yanındaydı.

1955 yılında, tutuklandığımın ertesi günü Millet Meclisi'ndeki görüşmelerde «ihtilal» sözcüğünü Türkiye'nin gündemine getiren Menderes, daha sonraki aylarda artık bu sözcüğü bolca kullanacaktı. «İsmet Paşa'nın ihtilali getirecek yöntemler» kullandığını konuşmalarında sık sık vurgulamaya çalışacaktı. Ama, siyasal dengeyi sağlayan ipler elinde değildi. Buna karşın 4 Aralık 1957 günü İsmet Paşa Millet Meclisi'nde «... Bizi, muhalefeti, günlerden beri ihtilal metotları takip etmekle itham ediyorlar...» diyecek, ardından da «Bu isnat, hakikatlerin tam tersine çevrilmesidir...» diyerek, ihtilali tutumuyla Menderes'in hazırlamakta olduğunu —üstü kapalı biçimde, ancak «anlaşılır kolaylıkta»— söyleyecekti.

İsmet Paşa, seçim kazanmanın olanaksızlığını görüyordu. DP'nin «kütüklerden CHP'lileri çıkararak kendine yanlı seçmen kitlesi yaratmasından başlayarak, radyoyu, devletin bütün olanaklarını, hattâ para dağıtımı yoluyla muhalefetin beceremeyeceği yolları» seçim zaferini sağlamak için kullanmasından yakınıp duruyordu. Oysa, oy potansiyeli yönünden, her seçimde ne uzuyor, ne kısalıyordu. 1957'lerde bir ölçüde artan CHP oyları, yıllar yılı —seçmen sayısı artsa da— yüzde 30'u bir türlü aşamıyordu.

Hazin olan şuydu: DP'nin türlü oyunları karşısında seçimde zafer elde edemeyeceğini anlayan, Türkiye'ye anlatmaya çalışan İsmet Paşa, yaşamının sonuna değin, milletin oylarıyla «tek başına» iktidar olamadı. Ama, kişiliğiyle «tek başına» iktidardı.

İsmet Paşa 27 Mayıs sabahı Ordu'nun darbe yaptığı haberini yatağında öğrendi. İlk sorduğu «Nerede,



İSMET PAŞA, belki de, 27 Mayıs sabahı darbenin geleceğini biliyordu. Uyandırılır uyandırılmaz, bu fikre hazır olan kafası, «...yönetime el koyanların nerede, ne ölçüde egemen olduklarını» sorarak, darbenin başarı şansını saptamaya çalıştı. İhtilalin liderliğine getirilen Orgeneral Cemal Gürsel ile ilişkileri zaman içinde güçlenmedi, gücünden yitirdi.

ne ölçüde duruma egemendiler?» sorusunun geçmiş günlere yönelen bir altyapısı yok muydu?

Bu soruyu İsmet Paşa'nın askerlikten gelen alışkanlıklarla dürtülerine bağlayanlar oldu. Ne var ki, bu sözünün bir başka gerekçesi olabilirdi. İsmet Paşa, belki de, 27 Mayıs sabahı darbenin geleceğini biliyordu. Ne olacağını biliyordu.

Uyandırılır uyandırılmaz bu fikre hazır olan kafası «... yönetime el koyanların nerede, ne ölçüde egemen» olduklarını sorarak, darbenin başarı şansını saptamaya çalışmıştı. Belki de bir direnme kuşkusu, bir iç kargaşa korkusuydu kafasında yaşayan.

Darbeyi yapanların hemen her yerde «egemen» olduklarını öğrendikten sonra, İsmet Paşa için yeni bir dönem, bir siyasal uğraş başlıyordu.

O, olayları yaratan, sonra yoğurup biçimlendiren bir siyaset sanatçısı değil miydi?...

Celal Bayar'ın 27 Mayıs ihtilalinden önceki tutum ve sözleri, kamuoyuna —kimi yerde belki de saptırılarak— geniş ölçüde yansıyordu.

Özellikle Ankara'da, Kızılay alanında durmaksızın gösteri yapan, bir türlü susturulamayan öğrencilerle ilgili Başbakanlıktaki bir toplantıdan çıkarken, devrin İçişleri Bakanı Namık Gedik'e:

«— Bizden olanları bir yana, olmayanları öte yana ayırıp, ateş edersiniz» dediği yaygındı. Yıllar sonra (birkaç bölüm sonra görüleceği gibi) Bayar, bu sözleri söylemediğini bana anlatacaktı. Ama, o günlerin ortamı öyle bir ortamdı ki, Bayar'ın İçişleri Bakanına bu yolda «direktif» verdiği yayılıp duruyor, bu da kışkırtıcı bir öğe olarak durmaksızın değer kazanıyordu.

27 Mayıs öncesi kargaşasını önlemek için Çankaya köşkünde yapılan bir başka toplantıda «çare» olarak —Prof. Ali Fuat Başgil'in— Menderes'in başbakanlığı bırakmasını önermesi üzerine Bayar'ın,

«— Dere geçilirken at değiştirilmez» dediği ve öneriye karşı çıktığı kamuoyuna yansımıştı. Yıllar sonra, Bayar'la «27 Mayıs» üzerine teyp çalıştırıp banda aldığım uzun konuşmamızda eski Cumhurbaşkanı kendisine yakıştırılan bu cümleyi de özünde yalanlıyordu.

Daha ılımlı izlenim vereceği için öğrenci hareketlerini hükümet değişikliği yoluyla durdurma önerilerine Menderes'in karşı çıkmadığı, fakat Bayar'ın iradesi karşısında çaresiz kalıp durduğu öne sürülüyordu. «Dramatik» görünümlü o toplantılarda bulunan Sıtkı Yırcalı bana böyle anlatmıştı.

«Olumsuz gidişi durdurmak için» Menderes'i zorlandığı «son bir davranış» önerisi —kulise göre— gene Cumhurbaşkanından gelmişti:

Menderes'e, «... Millete dön!...» buyruğunu vermişti. Bu yoldan DP'ye, iktidar partisinin millet yanındaki kudretine karşı çıkanlar susturulabilirdi. Görkemli DP mitingleri «kem gözlerle kötü sözleri» köreltebilir, susturabilirdi.

Sonuçta :

İşte millet,

İşte DP,

İşte Adnan Menderes!...

Milletin istekleriyle eğilimlerine kim karşı gelebilirdi ki?...

Bu sırada, çeşitli köy, kent ve kasabalarda iki partiyi tutanlar arasında başgösteren kavgalar bir yana, kitleler arasında düşmanlaşma süreci giderek büyüyordu. Bir iktidarı düşürmeye yönelen savaşın arenası, ilk ağızda Kızılay alanıydı ya, orada, alanın çevresindeki

binalarda yerleşmiş parti militanları karşı partilerden olup da mitinglerde önder olarak kaynaşanları birer ikişer saptıyorlardı. DP yandaşları egemen oldukları güvenlik güçlerine CHP yanlılarını «ihbar» ederken, CHP'liler DP iktidarı düştükten sonra saptadıkları adları gelecekte kamuoyunda sergilemek için not defterlerine yazıyorlardı.

27 Mayıs 1960'ın üzerinden on yıla yakın süre geçti.

Bir gün Türkiye baktı ki, geçmiş yirmi yılın karanlığı aydınlığa çıkmış, 1950-60 arasında tam on yıl aralarında siyasal savaşım vermiş iki eski düşman, kolkola girip dost olduklarını ilan ediyorlar.

İsmet Paşa, 1970'lerde, Bayar'ı evinde ağırlıyor, birlikte eski anıları tazeliyorlar.

Böylece İsmet Paşa'nın Bayar'a kin birikimiyle bakmadığı kanıtlanıyor, Bayar'ın da İnönü'ye iyi duygularla kucak açtığı sergileniyordu.

Bir süre sonra «kuyudan adam çıkarma» operasyonu olarak nitelenen bu «barış günlerini» İsmet Paşa'nın hangi nedenlerle yarattığı çeşitli biçimlerde yorumlanacaktı.

Bayar, adı karışmadan, bir, birbuçuk yıl önce, 1969 seçimlerine gidilirken İsmet Paşa'nın, Adalet Partisiyle olan siyasal kavgasına «önemli ölçüde malzeme» olmuştu. CHP, elbette, başta İsmet İnönü, bir ihtilalin üzerinden on yıl geçtikten sonra, Demokrat Partili olup da hâlâ siyasal haklarını kullanamayanlara, bu hakların verilmesi savaşımını açmışlardı. Kamuoyu da bu görüşten yanaydı. İsmet Paşa, bir yandan «eski hataları onararak puan» toplayacak, daha önemlisi —Ordu'nun karşı çıktığını öne sürerek— eski DP'lilere siyasal haklarını geri vermeye bir türlü yanaşmayan, bu konu-

da Bayar'ın dilediği yönde politika sergilemeyen AP'yi, yaklaşan genel seçimde belki de hezimete sürükleyecekti. Oyun, AP'nin dayandığı sağ oyların eritilmesi üzerine kurulmuştu. Hemen her siyasal manevrasında bu denli «ince hesaplar»la ün yapan İsmet Paşa, bir taşla değil iki kuş, birçok kuşu vuracaktı.

Direnen Demirel, 1969'da gene tek başına iktidar oldu ama, parti içinde «siyasal af»fı silah olarak kullananların kurşunlarına hedef oldu. «Bayar ve arkadaşlarının siyasal hakları»nın geri verilmesi sorununu gerekçe yapan —Demirel'in en yakın arkadaşları— AP'yi bir hamlede parçaladılar.

Özellikle 1958-59 yıllarında Türkiye'nin aydın kesiminden başlayarak «sade vatandaş» ortamına değin her kesimde «Bayar ile İnönü arasında kişisel hesaplaşmaya dayanan ve kökeninde uzun bir geçmiş olduğu vurgulanan savaşımdan» söz edilirdi. Bu olguyu yadsımak olanaksızdı. Ayrıca, bu olguyu yadsımaya kalkışmanın pratikte hiç bir önemi yoktu. Çünkü, «inanç» böyle kemikleşmişti.

1950-60 arası ile 1960'dan sonraki beş altı yıl, geçen, gelen ve gelmeye hazırlanan tüm kuşakların kulakları sürekli dinledikleri Bayar - İnönü arasındaki kişisel savaşımın öyküleri ve yargılarıyla doluydu.

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞME

«...DİYEMEM Kİ SOSYALİST DEĞİLİM...»

Ev, sakindi.

Sokağa bakan pencerelerin önünde oturuyorduk.

Dağınık, bakımsız kahverengi möblelerle döşenmiş salon oldukça genişti. Arka odalara doğru, yarı karanlıktı ev.

Yıllardır görmediğim bir insanı inceliyordum. Yetmiş yılı aşan ömrünün on yılına bir «iktidar»ın damgasını vurduğu ender kişilerden birini irdeliyordum...

Arada sırada sokaktan eve, korna sesleri, bağırışmalar yansıyor.

Ses alma aracı çalışıyor. Karşımda oturan, bir zamanların ünlü insanının maddî varlığında bir çökmüşlüğün, bir yıkıntının izleri görülüyor. Ama, sesi, konuşmadaki ustalığı, konuları birbirine bağlamaktaki sanatçı yanı olduğu gibi, dipdiri yaşıyor.

Ses alma aracı çalışıyordu. Band durmaksızın delerken —ötekilerin arasında— şu cümleyi yutuverdi:

«— Ben, diyemem ki sosyalist değilim...»

Samet Ağaoğlu, şaşkınlığımı hafifçe alaya alarak, sözlerini sürdürdü.

Ses alma aracı çalışıyordu, kafamda, «... Ben, diyemem ki sosyalist değilim...» cümlesi yankılanıp yineleniyordu.

Samet Ağaoğlu'nu ilk kez nerede, nasıl görmüştüm?...

1950 seçimleri öncesiydi, DP merkezinin koridorlarında eskimiş, üzerine bir türlü oturmayan giysileriyle, esmer, gaga burunlu, geriye doğru kıvırcık saçlarıyla Samet Ağaoğlu dolaşırdı.

DP'nin öteki önderleri, Ağaoğlu'na önem verirlerdi. Sağlam bir kültürü vardı. Konuşma sanatını çok iyi bildiği söyleniyordu. Bir ara CHP listesinden aday olacağı söylentileri çıkmıştı. Ticaret Bakanlığında bir genel müdür yardımcısıydı. Önemli adların iki partiden hangisini seçip adaylıklarını koyacaklarının tartışıldığı günler, Ağaoğlu, DP'yi seçerek manşetlere geçmişti. Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ün, kurmay albay Seyfi Kurtbek'in yaptığı gibi. Sürpriz, şaşırtmaca.

Aile açısından da şanslıydı. Atatürk döneminin ünlü adlarından Ahmet Ağaoğlu'nun oğluydu. Bu özelliği, adının daha çarpıcı olmasına yol açıyordu

Kısa sürede, 14 Mayıs'ta iktidara gelen DP'nin gözdelerinden biri oldu. Menderes'in kurduğu kabinelerde yer değiştirir ama, koltuğunu korurdu.

Menderes'in ilk kabinesinde başbakan yardımcısı olarak göreve geldi, Mectis'te CHP'ye karşı DP'yi savunan konuşmalarıyla ünlendi.

İktidar kudretine o denli vurgundu ki, bir kezinde Mectis'te uygulamaya konulan işlerin yasaya dayandığı yolundaki eleştirilere «...istim arkadan gelir...» yanıtını vererek —iktidar milletvekillerinin yanı sıra— muhalefetin alkışlarını da toplamıştı.

Ozan Fethi Giray, iktidara geldikten sonra Ağaoğlu'nun yeni giysilerine, pırıl pırıl ayakkabılarına bakar, «...Hey gidinin Samet'i... Meyhaneye gelir, Orhan Veli'nin, öteki arkadaşların ısmarladığı iki kadehi atar giderdi... Sosyalistti... Bir de şimdi bakın...» derdi, iç çekerek.



SAMET AĞAOĞLU :

İktidara geldikten sonra Ağaoğlu'nun giysilerine, pırıl pırıl ayakkabılarına bakar, şöyle derdi Fethi Giray: «Hey gidinin Samet'i... Meyhaneye gelir, Orhan'ın (Orhan Veli), öteki arkadaşlarının ısmarladığı iki kadehi atar giderdi... Sosyalistti... Bir de şimdi bakın..»

1982 yılının Mayıs ayı idi.

Ses alma aygıtı çalışıyordu. Ağaoğlu Samet konuşuyor, konuşuyordu. DP'nin her çeşit liberal davranışının sözcülüğünü yapan Samet Ağaoğlu, «Ben, diyemem ki sosyalist değilim» diyordu ses alma aygıtının mikrofonuna.

Ağaoğlu, «Âlemin de bildiği gibi, komünizmden uzak bir adamım ama, isterseniz devletçi kelimesini kullanayım, devletçiyim! Babam devletçi değildi, liberaldi. Benim yerimde babam olsaydı, babam da devletçi olurdu...» diye sürdürüyordu sözlerini.

1950'de «devletçi» olduğunu öne süren CHP'ye karşı DP saldırılarını savunan, giderek bu saldırıların sa-

vunucusu olan Ağaoğlu o gün bana neler söylüyordu böyle?...

«Hafıza-ı beşer»in «şaşar» olması?!..

Olasıydı.

Türkiye'de insanlar yerine göre sağda, işine gelince solda, ama gerçek şu ki, çok zaman sağda da solda da yer alır, oynardı.

Sağa kaydıysa, günün koşulları gereği, soldakine «komünist» diye damgayı basar;

Yalancı bir solcuysa, sağdakine «faşist» diye haykırırdı.

Çünkü bu adamlar, bu insanlar, yaşamları boyunca hiç bir şeye, ama hiç, hiç bir şeye inanmamışlardı.

1983 yılının seçimlere kayan günlerinde Demirel'in elini ayağını öpenlerin, özellikle Demirel'den ve Demirel'cilerden kurtulmayı planlayanlarla birlikte olduklarına tanık değilmiydik?..

Kimbilir, daha neler görecektik?...

Babası kendi yerinde olsaydı, «devletçi» olacağını vurgulayan Ağaoğlu'na;

«— Bir nesil sorunu mu?...» diye sordum.

Samet Ağaoğlu «evet»ledi. «Nüfusun artmasıyla birlikte aynı zamanda nesillerin inançları meselesiyle karşı karşıyayız...» dedi...

Ses alma aygıtı çalışıyordu:

«—Sosyalizmin artık bütün devletlerin prensibi haline gelmiş noktaları var ki, bununla mücadele edemeyiz... Bakın, bundan 50 sene evvel filan arzuyu ortaya sürerek, bu arzuya göre kanun teklif eden 'vatan haini' diye itham edilirdi...» diyordu Ağaoğlu.

Kendilerine karşı olanların iktidarları döneminde hapishanelere atıldığı gibi... Söylemedim bunları. Ağa-

oğlu yaşlıydı, o sırada içtendi, DP dönemini bir yana bırakmış, 1950 öncesinin Samet'i olarak karşımdaydı. Saygıyla karşılıyordum. Ağaoğlu, hiç değilse 1982 yılının Mayıs ayında —ölümünden pek az önce— bir yerine getirip gerçek inançlarını içtenlikle dile getiriyordu.

«...Dünya ne büyüyor, ne küçülüyor. Bir ekmek davası var bütün dünyayı saran» diye konuşuyordu Ağaoğlu. Sonra duraksıyor, «bir ekmek davası...» diye yineliyordu.

«— Bir nesil sorunu...»

Ses alma aracını dinliyorum. Yakın tarihimizin bu unutulmaz sesi yaşamının bir başka gerçeğini seslendiriyordu:

«— Hapisten çıktıktan sonra, yani 1960'larda. Benden TV bir konuşma istedi» diyor.

«— Orada, imalı bir soru soruldu» diye konuşuyor yeniden duraksıyarak, sözcükleri tartarak:

«— Tektaş, yavaş yavaş, sola doğru gidiyordu. Onu ima eden bir şey. 'Ben' dedim. 'Çocuklarımdan namuslu ve şerefli insan olmalarını isterim. Fikirlerine karışmam. TV'den çıkardılar.»

Ağaoğlu'nu dinliyorum. Sık sık soruyor:

«— Ne demek istediğimi bilmem anlatabiliyor muyum?...»

Anlatıyordun Samet Ağaoğlu, hem de çok iyi!

Samet Ağaoğlu ölmüş. Ses alma aygıtı çalışıyor, saat gecenin 23.20'si.

Sesi kalmış bandta:

«— ...Ben itiraf edeyim ki, bilhassa siyasî hayatta zaman zaman vehimlere kapılmışımdır... Ama bu veh-

me kapılmak kelimesini şey ederken, vehimlerimin bana telkin ettikleri olmadı manasına söylemek istemiyorum. Korktuğum şekilde olmadı, araya başka şeyler girdi...»

Aygıtı durdurdum. Daha sonrasını biliyordum, Ağaoğlun'un «...siyasî hayatta hangi vehimlere zaman zaman kapıldığını...» bunlardan kimilerini nasıl açıkladığını, biliyordum.

Ağaoğlu ile görüşürken soramamıştım: O «vehimler» arasında «İsmet Paşa'nın ihtilal yaptırmak amacıyla siyaset kurduğunu» içeren bir başka «vehim» var mıydı?...

Vardı. Daha 1950'de DP iktidara geldikten sonra, Samet Ağaoğlu bu «vehmin» tutsağı olmuştu. İsmet Paşa'nın kimi generallerle buluştuğunu, oyla gelen iktidarı indirmek için hazırlıklara giriştiğini vehmetmişti. O yıllar DP'nin altın yıllarıydı. İsmet Paşa'nın gücü de yetmezdi bir ihtilal yapmaya. Çünkü, 1950'de halk indinde İsmet Paşa «yoktu» ... İsmet Paşa'yı, oyu sindirememiş DP iktidarının, saçma sapan, çılgınlıklara varan davranışları yeniden diriltmiş, yeniden güçlendirmiş, adından sürekli söz edilir, giderek korku duyulan insana dönüştürmüştü.

Belki, ölmeden önce Samet Ağaoğlu siyasal yaşamındaki «vehimlerinden» birinin bu olduğunu söyleyecekti. Sorsam açılacaktı. Ben sormadım, o söylemedi.

Sonra bandtaki sesiyle Samet Ağaoğlu'nun 1982 sonrasına dönük «vehimleri» sahneye girdi.

Mayıs 1982'de Ağaoğlu'ndan 1982'den «geleceğe bir bakış»ın özetini yapmasını istemiştim. Şöyle başlamıştı:

«— İtiraf edeyim ki, bu sorunuzun cevabında çeşitli yönlerden zorluk duyabilirim. Memleketin şartları bakımından, bu şartlar karşısında kendi inanışları za-

viyesi bakımından. Hattâ yaradılışında şayet zaten düşüncelerde tereddütler, hattâ vehimler hâkim olabilir bir yaradılışı da varsa insanın; o bakımdan da bu soruyu soracağınız insana göre çok değişik cevaplar alabilirsiniz...

...Aynı soruya bir adam, bir eski siyaset adamı yahut yeni siyaset adamı yaradılışı bakımından çok müspet cevaplar verebilir. Gene yaradılışı bakımından tecrübeleri bakımından bir siyaset adamı da tereddütlü cevaplar verebilir...

...Hattâ bu tereddütü, vehimlerini çok ileri noktalara kadar götürmesi de başka bir siyaset adamı için mümkündür...

...Ben, itiraf edeyim ki, bilhassa siyasî hayatta zaman zaman vehimlere kapılmışımdır...

...Şimdi de söyleyeceğim bir iki vehim vardır ki, bunlar yüzde yüz gerçekleşir diye söylemiyorum, sorunuzu cevaplamak için söylüyorum...»

Ağaoğlu, bu vehimlerini anlatırken Sovyet Rusya'nın genişleme, dolayısıyla Çarlık Rusyasından bu yana Türkiye'ye yönelik «emelleri» ile ilgili kaygılarını açıklıyordu. Ayrıca bulunduğu yer açısından «hicretlerin geçiş bölgesi» olduğu için pek çok etkili öğenin Türkiye'de yaşamakta olduğunu vurguluyordu. Ülkenin bölünmesi için sürdürülen çalışmalara değiniyordu.

1966'da eşi Neriman Ağaoğlu ile Rusya'ya gittiğini, ülkeyi «bir baştan bir başa gezdiğini» söyledikten sonra, «...Kremlin'de bizi Lenin'in çalışma odasına götürdüler. Baktım, duvarda bir Anadolu haritası. Beş altı devlete bölünmüş. Büyük Pedro'dan kalma...» dedi.

1976'da mıydı, daha sonra mı, Ecevit'le Moskova'ya gitmiştik. Kremlin'de Lenin'in çalışma odasını gezdirdiler bize de. Böyle bir harita yoktu. Ağaoğlu, bir gazetede bana anlattığını uzun uzadıya yazdığı, o günler-

de hayli gürültü kopardığı için özellikle böyle bir harita aramıştım Leninin odasında. Yoktu!

Sovyet ilgililerine Samet Ağaoğlu'nun yazdıklarını aktarıp «haritayı» sormuştum. «Yok, öyle bir harita, efendim» yanıtını almıştım.

Ağaoğlu'na söyledim bunu. Durdu:

«— Kaldırmışlardır» dedi.

Ağaoğlu ölmüş, sesi bandta kalmış, karşılıklı söyleşiyoruz:

Ben: «... Rusya'nın bu emellerini anlattınız. Rusya'nın emellerine karşı Amerika'nınkiler nelerdir?...» diye soruyorum.

Ağaoğlu: «...Amerika'nın almak istediği tedbir ne zaman ortaya çıkar? Burada sağlam bir devlet olmazsa, o zaman tedbir düşünür, müstakil dört devlet olsun istemez. Amerika komünizme karşı bir duvar, Türkiye parçalanırsa bu duvar olmayabilir...»

Ben: «...Türkiye'nin bütünlüğü tehlikeye girerse, bu duvar çöker düşüncesi mi egemen olur?...»

Ağaoğlu: «...Fakat mani olmazsa kendisi de o bütünlüğü kaldırır...» (Karışık bir anlatım. Anlam çıkarmak güç)

Ben: «... Yani Sovyet yanlısı devletler olacağına kendine yanlı devletler olmasını mı ister Amerika?...»

Ağaoğlu: «... Kurulmasını ister.. O bakımdan söylüyorum...» (Fikir, daha belirginleşiyor)

«— Bu vehimlerim inşallah tahakkuk etmez...»

Boğuk, durağan, giderek güçten düşen bir ses.

Bandı geriye alıyorum, cızırtılı bir sesle dönüyor başlara. Ağaoğlu'nun sosyalistliğini yinelediği bölüme geliyorum. İlginç:

«...Sanayileşme hareketiyle beraber, sanayileşmenin tabiî neticesi olan sosyal birtakım değişmeler mevcuttur. Yakın tarihten bir hikâye anlatayım kısaca:

Zannediyorum, ikinci veya üçüncü Meclis'te sanayileşme mevzuu konuşulurken, milletvekillerinden bazıları fabrikalar yapılmasında ısrar ediyorlar, bunun yanı başında da sosyalizmden şikâyet ediyorlar. Rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver cevabı veriyor:

'Fabrika istiyorsunuz, fabrika isteyince işçi gelecektir. İşçi gelince sosyalist cereyanlar da başlayacaktır. Yapılacak şey onları zararsız hale getirmektir, yoksa önleyemezsiniz'.

...Toplumda değişiklik vardır...

...Ben, diyemem ki sosyalist değilim...

...Âlemin de bildiği gibi komünizmden uzak.....»

.....Ses alma aygıtını kapadım. Ağaoğlu'nun konuşmasını içeren bandı zarflayıp arşivdeki yerine kaldırdım.

«İnsan, geliştiği sürece, insandır» gibi, bir cümle kurdum, mırıldandım.

Samet Ağaoğlu ile ilgisi neydi bu saçmalığın, bilemiyorum.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AYNADA DEVLEŞENLER

1

FUAT KÖPRÜLÜ

«...Ben Köprülü'yü 'Minelkadim' sevmemişimdir. Türkçülük çıktığı zaman bu akıma karşı idi. Sonradan Ziya Gökalp'e yaranmak için baş Türkçü kesilmiştir. Yahya Kemal'in hoş bir fıkrası vardır: Ziya Gökalp fikirce durmayan, yürüyen, gelişen, açılan bir adamdı. Bir aralık Köprülü soğuk algınlığından on gün kadar hasta yatmış. Kalktığında Büyükada Yat Kulübünde Ziya Gökalp'in on gün önce söylediklerini tekrarlayınca hocasından bir temiz azar yemiş. Gökalp kendinden on gün ilerde idi.

Ziya Gökalp'in koltuğu altında üniversite eğitim üyeliğine girdi ki, yüksek diploması olmadan üniversite profesörlüğüne geçen tek 'hudayi-nabit' belki yalnız odur.

Cumhuriyet devrinde Millî Eğitim Bakanlarına sokuldu idi. Fakülte bir dergi yayımlayacaktı. Yazılar ilmî olacağından sayfa başına beş lira kopardı idi. O zamanki beş lira şimdiki yüz lira! Dergiler birbiri arkasından çıkınca mesela yüz sayfadan doksanının Köprülü imzası ile dolu olduğu görülmüştür. Bir aralık genç Millî Eğitim Bakanlarından biri şöhretine kanarak kendisini Bakanlık müsteşarlığına getirdi. Bir müddet sonra işe yaramadığı anlaşılarak atıldı idi.

Pek geç de olsa Atatürk'e yanaşmanın yolunu bulmuş, milletvekili olmuştur.

Dil devriminde bir aralık ben lügat komisyonu başkanlığı ediyordum. İlk çıkan kılavuz bu komisyonun eseridir ve altında komisyon üyelerinden Köprülü'nün imzası vardır. Ne tuhaftır ki Demokrat Parti devrinde Türkçe Anayasanın Osmanlıcaya çevrilişi takririni veren de odur.

Atatürk öldüğü vakit Millî Eğitim Komisyonu üyeleri arasında,

— Millet kurtuldu! demekten kendini alamayan da odur.

Üyelerden biri üstüne saldırdı idi.

Celal Bayar'ın anlattığına göre Başbakan Saraçoğlu dörtlü takririn geri alınmasını istediği zaman,

— Geri alıyoruz! demek için Köprülü ayağa kalkmış ve Bayar eteğinden çekerek yerine oturtmuştur. Sonra da dörtlü takrir geri alınmadığı için Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri olmuştu.

Demokrasi hürriyetleri başlayınca Ankara çevresi köylerinde Arapça ezan propagandasına çıkanların başında Köprülü'yü gördüğümde fena halde içerledimdi. Bu sözde bir Türkçü, sözde bir üniversite profesörü idi. Hepsinin sadece sömürücülüğünü yapmıştır. Dış Bakanı olarak da dışarıda gezip dolaşmaktan ve dolar toplamaktan başka bir işe yaramamıştır.

En son talihi Menderes tarafından atıldığı için Yassıada'ya gitmemek olmuştur...»

(F. Rıfkı Atay'dan)

Fuat Köprülü'yü bu denli «özetlemek» ancak onu çok yakından tanıyan bir usta kalemin işidir.

Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi «Kıbrıs'ın Yunanistan'a ait olduğunu içeren notayı» getirdiğinde, hiç düşünmeksizin bu notayı kabul eden Dışişleri Ba-



«...Ben Köprülü'yü 'minel kadim' sevmemişimdir. Türkçülük çıktığı zaman bu akıma karşı idi. Sonradan Ziya Gökalp'e yaranmak için baş Türkçü kesilmiştir.» (F. Rıfkı Atay)

kanı Köprülü idi. Hemen ardından Menderes'in araya girmesiyle «her şeyin bir anda berbat edilmesi»nin önü güçlükle alınabilmişti.

Böylesine beceriliydi.

Köprülü'ye ait son çizgi:

«...Köprülü o günler bir CHP heyetiyle yurdu dolaşmış, gittiği her yerde Demokratlara DP'nin artık eski, bildikleri DP olmadığını söylemiş, onları, çetin savaşında CHP'yi desteklemeye davet etmiş, 1946 DP'nin ideallerini şimdi CHP'nin temsil ettiğini, Bayar'la Menderes'in davaya ihanet etmiş bulunduklarını anlatmıştı...»

(İsmet Paşa'yla 10 yıl, Metin Toker)

Ölürken hangi partideydi, hiç anımsamıyorum.



KÖPRÜLÜ :
Ölürken hangi partideydi hiç anımsamıyorum.

2

MÜKERREM SAROL

Gazetecilikten politikaya geçen, ancak 1955'lerde Babıâli'de oldukça önemli yeri olan Tekin Erer, Metin Toker'e,

« Geçen gün Atıf Sakar'ın yanındaydım. Bana bir belge gösterdi. Buna göre, Dr. Mükerrem Sarol, sahipliğini bıraktığını ilan ettiği Türk Sesi gazetesinin gene patronu, değişen bir şey yok!» dedi.

Toker, eski dostu Erer'den aldığı haberle irkildi.

«— Bana bir iyilik yapsana» dedi Tekin Erer'e. «Atıf Sakar'dan Mükerrem Sarol'un gazetenin sahipliğini bırakmadığını kanıtlayan belgenin hangi noterde hazırlandığını, onaylandığı günü öğreniversene...»

Erer, isteği kabul etti.

Tekin Erer'in getirdiği haber, Metin Toker için son derece önemliydi. Eğer aldığı bilgiyle yazılarındaki savları kanıtlayabilirse, yedi ay yirmi gün «hapishane kuşu» olmayacaktı. Savını kanıtlaması zorunluydu.

Olay, Akis'teki bir yayınla başladı. Dr. Mükerrem Sarol, o sırada Menderes iktidarının gözdelerindendi. Kısa sürede yükselmiş, DP grubu içinde kimi kıskançlıklara yol açacak ölçüde Başbakanın indinde değer kazanmıştı. Menderes'in yanından ayırmadığı, giderek «Başbakanın harem-i ismeti»ndeki kişilerden biri olmuştu. Kadın-doğum uzmanıydı. Milletvekili olup gelmezden önce İstanbul'da, önemli ölçüde ün salmıştı.

Dr. Sarol, güzel konuşurdu, yakışıklı adamdı, «ateşli nutuklar» çekmekte ustaydı da!..

Haziran 1955'lerde yurdun çeşitli yörelerinde yaptığı konuşmalar o sıralarda, siyasal edebiyatımızda birer «inci» olarak nitelendiriliyordu.

Örneğin Dr. Sarol, İnönü'den söz ediyordu:

«...Bana, bu ihtiyar adamı rahat bırak diyorlar.. O ise cemiyeti rahat bırakmıyor ki... Bir köşede oturup hatırâtını yazsa bütün memleket kendisini Meryem Ana ziyaretgâhı gibi gelip ziyaret edecek...»

Dr. Sarol «nükte» yapıyordu:

«...Demin Halil adında bir delege arkadaş konuştu. Soyadını sordum, 'Bal' dediler. Hakikaten ağzından ballar aktı. Bu balları, Kasım Gülek'in ekşimiş midesine akıtmak lâzımdır...»

Dr. Sarol övünüyordu:

«...Kader beni hep İsmet Paşa ile karşı karşıya getiriyor...»

Dr. Sarol, serttir de:

«...Arkadaşlar, bunları hep birlikte onların —yani CHP'lilerin— kalın kafalarına sokmaya çalışalım. Şayet kafaları almazsa cehenneme defolup gitsinler...»

Devlet Bakanı, Menderes'in «harem-i ismeti» Dr. Mükerrem Sarol, işte böylesine ilginç bir siyaset adamımızdı.

Devlet Bakanı Dr. Mükerrem Sarol'un kimi görevleri arasında «basın işleriyle uğraşmak» gibi önemli bir görevi daha vardı. 1955'lerde, Menderes'le basın arasındaki savaşım iyiden iyiye alevlenmişti. Menderes, basına karşı yasal önlemler alırken, bir yandan da, İzmit kâğıt fabrikasından gazetelere «dilediği ölçüde» kâğıt verme gibi bir başka güçle de donatılmıştı. «Besleme»

diye nitelendirilen Menderes şakşakçısı basın organlarına —hakları olmadığı halde— ölçüsüz kâğıt verilirken, İstanbul basınına gününe, iktidarın beğenisine ya da beğenmemesine koşut biçimde giderek gereksindiğinin altında kâğıt ayrılıyordu.

İktidarın elinde, yasalar dışında basına karşı «gazete kâğıdı önemli bir silahtı...»

Dr. Mükerrem Sarol, günlerden bir gün, «namussuz basının (?) akıttığı zehri» önlemek için DP iktidarının savunusunu yapacağı savıyla bir gazete çıkarmaya başladı, adını da «Türk Sesi» koydu.

Akis, olaya parmak bastı. Bir devlet bakanı, hem de basının sorunlarıyla, başta kâğıt sorunuyla uğraşan bir bakanlığın başında olan biri nasıl olur da gazete sahibi olabilirdi. Evrenin her yerinde bir gazete sahibi bakan olsa, gazeteyle ilgisini keserdi, özel hastane sahibi olan bir kişi Sağlık Bakanlığına gelir gelmez, o işini bırakırdı. Bizde her şey gibi, bu demokratik yöntemler de aykırı işliyordu. Bir doktor, bakan oluyor, basının kâğıt sorununa el atıyor, bu arada çıkardığı gündelik gazeteye —belki de gereğinden fazla— kâğıt «tahsisi» yapıyordu!

Olayın yansımaları büyük oldu. Akis'in, daha doğrusu Toker'in mantığını kamuoyu onaylıyordu. Bu arada DP grubu içinde «Menderes'in yakını» olan Dr. Sarol'a karşı durum alanlar da homurdanmaya başlamışlardı.

Masallarda olduğu gibi, —gene günlerden bir gün,— iyi yürekliliğini kanıtlamayı görev sayan olayın iki kahramanından biri, üzerine düşeni yaptı:

Bir de baktık ki, Dr. Mükerrem Sarol, bir açıklamayla «Türk Sesi» gazetesini sattığını duyuruyor.

DP'deki olumsuz tepkiler durdu, kamuoyunda eleştirinin hedefini bulduğu kanısı güçlendi, ama Metin Toker olaydan elini çekmedi.

Akis'te Toker «...Ne ne kadar..» diyordu. «Dr. Sarol gazeteyi sattığını ilan etmiştir, ne var ki, bu satış ilanı bir muvazaadır, gerçek değildir..»

Dr. Sarol, Metin Toker'i dava ediyordu. Toker'in suçu bir bakanı «muvazaa» yaptı demek yoluyla sahtekârlıkla itham etmekti.

Oysa, Toker'in giriştiği savaşımı desteklemek için ben de devredeydim. Görevim, «Türk Sesi» gazetesinin devletten gördüğü yardımı, resmî kuruluşları gazeteye abone ettirdiğini belgelerle saptamaktı!

Bir gün, yanımda foto muhabiri Hüseyin Ezer'le Çankaya ilkokuluna gittik. Okul tatildeydi. Koridorlarda camlı vitrinler vardı ve bunların kimilerinde «Türk Sesi» gazeteleri, üzerindeki posta kuşakları hiç koparılmamış, öylesine yatıyordu.

Hüseyin Ezer, bir ilkokulun camlı vitrinlerdeki bu hazin görünüşü, ama gerçeğin ta kendisini yansıtan bu görünümü resimledi. Bu arada, Ankara Millî Eğitim Müdürlüğünden de «Dr. Sarol'un Türk Sesi gazetesine abone» olunmasını buyuran resmî yazının bir kopyasını da ele geçirdik. Bu kanıtlar, Toker'in «Türk Sesi» konusundaki savlarında ne denli haklı olduğunu ortaya koyuyordu.

Bütün bu olgulara karşın, Toker aleyhine açılan davaya başlanıldı. Yedi ayı geçen bir hüküm giydi. Dava temyiz edildi. Ne var ki, yürürlükteki yasalarla Menderes'in buyruğunda olan Yargıtay, «sanığın savunusu alınmadığı için» mahkeme kararını bozdu.

Menderes'e karşın, Türkiye'de Yargıtay vardı.

Artık, olayın ikinci ve önemli perdesi açılıyordu.

Toker-Sarol davasına yeniden başlanacaktı. Bu sırada Tekin Erer, Akis'in sahibi ve yazarı Toker'i ziyaret ediyor, Dr. Mükerrem Sarol'un gazetesini satmadığını, bunun noterce onanlı bir belgeyle saptandığını, «muvazaa savları»nı kanıtlayacak çok değerli bilgiler getiriyordu.

Duruşma açılınca Toker ve avukatları, «muvazaa savlarını kanıtlayacak bir belgenin İstanbul, Beşiktaş'taki bir noterde yapılan sözleşmede yazılı olduğunu, bu sözleşmeye göre, Dr. Sarol'un gazeteyi satmadığını» söylediler. Noter belgesinin gün ve sayısını da verdiler. Tekin Erer, dostluk görevini yapmıştı.

Ne var ki, Sarol'un avukatı Burhan Apaydın'ın da noter belgesinin mahkemeye getirilmesine yanlı olması gerekiyordu. Apaydın, olayı küçümser bir davranışla,

«— Gelsin, efendim, gelsin» dedi.

O denli kendine güveniyordu.

Ve... mahkemenin istediği belge Beşiktaş'taki noterden getirtildi.

Bu, Dr. Sarol'la gazeteci Atıf Sakar ve —sonradan büyük ün kazanan— «kromcu» Oğuz Akal arasında yapılan «gizli bir anlaşmaydı...»

Bu belge, Dr. Sarol'un sattığını ilan ettiği «Türk Sesi»nin gerçek sahibinin gene Dr. Sarol olduğunu ortaya koyuyordu. Dr. Sarol, öteki iki kişiye üçte bir oranında ortaklık payı veriyordu ama, Sakar'la Akal istediği anda gazeteyi Dr. Sarol'a bırakacaklarını kabul ediyorlardı.

Metin Toker basın mahkemesinde —bu kez— aklanıyordu.

Menderes'e karşın, Türkiye'de Yargıtay ve mahkemeler vardı.

Toker aklanmasına aklanıyordu ama. Dr. Sarol'un bağlı olduğu iktidar, olayın ve elbette Toker'in peşini bırakacağa benzemiyordu.

Bırakmadı da.

Mahkemenin beraat kararını, bu kez, Dr. Sarol temyiz etti. Yargıtay, davaya bir yorum getirdi. Muvazaa savı kanıtlanmıştı, fakat bakanlar hakkında «ispat hakkı» geçerli değildi. Geçmişte önemli siyasal olaylardan biri olan Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel —avukat— Kenan Öner arasındaki davada «bakan olan Yücel için 'ispat hakkı' olgusunun kullanılmadığı örnek olarak gösteriliyordu.

Toker, bu yorumla yedi ay yirmi üç gün hapse hüküm giydi.

«Ankara Hilton» müşterisi oluyordu.

Türkiye'de bir Menderes vardı.

Yıllar biribiri ardına gelip geçti. Toker, Sarol'un sayesinde «içeri» girdi, çıktı. İkinci kez bir başka davayla gene girdi, çıktı.

27 Mayıs ihtilali oldu. Dr. Sarol da, bütün DP önde gidenleri gibi Yassıada'ya, oradan da Kayseri hapishanesine gitti.

İsmet Paşa, 1960'dan sonra Başbakanlık yaptı. Koalisyon hükümetleri kurdu. Hükümet ortakları AP'ydi, sonraları YTP'ydi, CKMP'ydi. Her koalisyon hükümeti kurulurken ortaklarının öne sürdükleri önemli koşul, eski DP'lilerin affedilmesiydi. Affın ardından eski DP'lilerin siyasal haklarının geri verilmesi sürecine geçildi.

İsmet Paşa, bu iki aşamada «27 Mayısı benimsemiş, 1961 anayasasına toz kondurmayan, ne var ki, eski DP'lileri giderek siyasal alanda görmeye dayanamayan Silahlı Kuvvetleri» yanına alabilmek için uğraştı, durdu.

Kamuoyu da yıllar geçip, belleklerde 1960 öncesi olayları eskilemeye başladığı için, eski DP'lilerin affıyla siyasal hakları konusunda daha hoşgörülü davranıyordu.

Nedenleri, yapılış biçimi, etkilendiği güçler konusunda sürekli tartışmanın bütün yurtta sürüp gittiği bir ihtilalden sonra, DP'lileri affetmemek, ardından da «muhtar seçilmelerini önleyecek» derecesine varan siyasal hak kısıtlamalarına uğramalarına göz yummak, günü geldi ki, yadırganır olaylardan biri oldu.

Yeri geldiğinde ayrıntılarıyla anlatılacak: Eski DP'lilere siyasal haklarını geri vermek sorunu, 1969 Türkiye'sinin siyasal gündeminin bir numaralı konusu haline gelecekti.

Dr. Sarol, aftan sonra İstanbul'a yerleşti. Kalender tepelerinde büyük, bütün Boğaz'ı, Marmara'yı gören «zarif hatlı villasına» çekildi.

Bu sırada Celal Bayar, doğasındaki savaşım gücüyle siyasal hakların geri verilmesi için uğraşırken, Türkiye'nin genelde gösterdiği gelişmeleri dikkatle izliyordu. Yaşları henüz siyasetten çekilmeye uygun olmayan eski DP'lilerle İstanbul'daki evinde yaptığı toplantılardan sonraki davranışları, eski partisinin «devamı» olduğunu ilan eden AP'yi, onun lideri Demirel'i zaman zaman etkiliyordu.

İnönü ise, ister siyaseten diyelim, isterse duygusal ya da mantıksal nedenlerle gerçekleştiğini söyleyelim, Bayar'la yakınlaşmasını sağlayacak kimi girişimleri

terslemiyordu. İnönü-Bayar yakınlaşması sonra sonra «iki düşmanın barışması» biçiminde yorumlanacak olay, sonunda «İnönü'nün kuyudan adam çıkarması» diye anılır oldu.

Sarol da, Bayar'ın yakınındaydı. Yüreği yeniden siyasete dönme duygusuyla kıpır kıpırdı. Hapse atılmasına ön ayak olduğu Metin Toker'le yıllar sonrası başbaşa yemekler yedi. Acaba kim kimden özür diliyordu?...

Süleyman Demirel'in evindeki çalışma odasına girdiğim zaman, yanındaki koltukta Dr. Sarol oturuyordu.

Demirel, «...Tanışır mısınız?..» diye sordu. Evetledim. Nasıl tanımazdım ki... «...Efendim, Dr. Sarol ile akraba da olduk..» dedim. Demirel ilgiyle baktı yüzüme. Sarol «...kızkardeşimin kızı Cüneyt'in kayınbiraderiyle evli...» diyerek, duruma açıklık getirdi.

Sarol gitti, Demirel'le yalnız kaldık.

«— Ne istiyor? diye sordum. Yanıtlamadı, önüne baktı. Oysa, bir genel seçime gidiyorduk, Dr. Sarol da AP'den aday olmayı istiyordu. Bu yargımı söyledim. Demirel, gülmekle yetindi, konuya başkaca açıklık getirmedi.

Bir gece, Dr. Sarol'la görkemli villasında son kez karşılıklı oturduk.

Siyaset üzerine, bankerler üzerine, basın sorunlarıyla «kahraman bir gazeteci hanım» üzerine söyleşide bulunduk. Baktım, Sarol, Demirel'den ilk önceleri «akıllılığı, zekâsı, çalışkanlığı» ile söz açıyor, sonradan da

yerden yere vuracak yargılar sıralıyordu. Bu, bir yöntemdi. Övme yoluyla kötülemek!

Oysa, Dr. Sarol'a AP lideri geçit verip milletvekili olmasını sağlasaydı, 12 Eylül'den sonra gene benzeri konuşmalar yapar mıydı?.. Böyle düşündüm, ama, işte, yıllar sonra oturup pekâlâ dostça görüşebiliyorduk.

3

CELAL BAYAR

Celal Bayar,

«— Prensipte aynı düşüncedeyiz. Devlet Başkanı Evren'in konuşmasına dikkat ettim. 'Atatürk sağ sol değildi' diyor.» diye konuştu.

1948'lerden başlayarak bütün muhalefet yıllarında, on yıllık iktidarı süresince Bayar'ın çevresinden hiç kopmayan, 1960 sonrasının ıstıraplı yıllarında da eski Cumhurbaşkanına olan saygıyla karışık bağlılığını hiç eksiltmeyen foto Mehmet Sürenkök'ün verdiği öğle yemeğindeydik.

Sürenkök, Bayar'ın Ankara'ya gelmesinden yararlanarak «beyefendi»yi bir öğle yemeğine almak istemişti. Bayar, çok sevdiği Sürenkök'ü kırmamış, ancak yemekte kimlerin olacağını sormuştu:

«— Ben de size sormadan adınızı verdim, çok memnun oldu, Nevzat Ünlü ile yemek günü Ankara'da olacağını öğrendiğim Nezih Demirkent de gelecekler,» dedi.

Uzun süredir Bayar'ı görmemiştim. Yanında damadı, yemeğe oturmamıza yarım saat kala geldi. Herkesin hatırını sordu. Eski «Demokrat»larla hanımları, 12 Eylül'den sonra «işsiz kaldıklarını» söyleyen AP'li bakanlar da çağrıldıydı. Hepsi Bayar'ın elini öptüler, bir koltuğa oturdu. Dikkatle çevresini gözden geçirdi, konuşması son derece dikkatliydi.

«—Maaşallah sağlığınız yerinde görünüyor, beyfendi» dedim Bayar'a.

Genizden gelen gülüşüyle «Evet, iyiyim» dedi. «Gelecek yıl artık 'dalya' diyeceğim» diye de ekledi.

Günlerden perşembe, 8 ocak 1981'di.

Bayar, bir resmî törene çağrılmıştı. Törenden sonra Çankaya köşkünde verilen kabul resmine katılmıştı. Devlet Başkanı Evren'le «özel bir görüşme» yapıp yapmadığını sordum.

«— Kalabalıktı, olmadı. Ama, Başbakan benimle çok ilgilendi» diye yanıtladı.

Bayar, sürekli olarak ülkenin içinde bulunduğu ağır koşulları dile getiriyor, komünizm tehlikesini sürekli ön plana alıyor, «Evren Paşa da, eğer bugün biz burada konuşmasaydık, onlar yani komünistlerin konuşacağını söylüyor» diyordu.

Çünkü, Bayar, 12 Eylül harekâtından bir süre önce, altı ay içinde Türkiye'nin komünistleşeceğini önü sürmüştü. Şimdi, bu yargısına yardımcı olacak her sözü kapıyor, kendi mantığının desteği olarak yineliyordu.

Bayar'ı biraz daha sıkıştırmak, takındığı son tutumun nedenlerini eleştirerek daha da konuşmasını sağlamak amacıyla, Ankara'daki görüşmeleriyle ilgili soruları ardardına soruyordum. Hiç birine doğrudan yanıt vermiyordu. Sonunda, «Bir özel konuşmada sen anlatırsın, ben anlatırım, karşılıklı anlatırız; bu daha iyi,» dedi.

İstanbul'a gelip kendisini görmemi istiyor gibi bir izlenim aldım. Söyledim de bu izlenimimi... «Evet, gelin,» dedi.

Yemeğe geçtik. U biçiminde bir masada oturuyordu konuklar. Bayar, U'nun alt çizgisinde, ortadaydı, ya-

nında Demirkent, karşısında da ben oturuyordum. İştahası yerindeydi. Bu arada eski siyaset günleriyle ilgili öyküler anlatıp değerlendirmeler yapıyordu.

Bir «yüzyıllık» insandı. Kendisini ilk görüp tanıyıncaya değin, 1949'a değin, Bayar neler görmemiş, hangi olaylarla karşılaşmamıştı ki... savaşta, barışta, binlerce gün yaşamıştı.

1950-60 arasında Cumhurbaşkanıyken bir iki kez Çankaya'da Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu olarak kendisini görmüştük. Sonra, olaylar içinde, kulisteki söylentilerde, gazete sütunlarındaydı hep. Gazeteciler için belli başlı adlardan biriydi.

Mesleğe 1947'de başladığım zaman duymaya başladığım Bayar adını, sonra kendisiyle konuşmalarımı anımsarken, 8 Ocak 1981 günü, karşımda yeniden Bayar'ı buluyordum.

Bayar'ın uzun yaşamında ise, 1960'a değin inişler az, çıkışlar, doruğa tırmanışlar çokluktaydı. 1960 ihtilaliyle Yassıada'ya giden, adadaki hapishanesine iki gardiyanın kolunda elleri kelepçeli yürüyen Bayar'la, 1981'de Çankaya köşküne devlet konuğu olarak giden Bayar arasında —Yarabbi— ne denli büyük, geniş, değişim, gözler alabildiğince uzun bir yol vardı?...

Oyla geldiği Çankaya'dan bir darbede indirilen Bayar, 12 Eylül harekâtından sonra konuk olarak, çağrılı olarak, 1960'da zorla uzaklaştırıldığı Çankaya köşküne gitmişti.

Kader bir kez ağlarını örmeye başlamasındı.

Çankaya'dan zorla koparılan bir insanı, günü geliyor Çankaya'ya çağrılı, özen gösterilen bir konuk kimliğine kavuşturuveriyordu.

1960'dan sonra yıllar boyu, değil Bayar'ın siyasal fikirlerinden yararlanmak, eğilimlerinin var olup olmadığını tartışmayı, bırakalım Menderes'le Bayar'ı yığınların partisi olduğu kuşkusuz Demokrat Partiye «sempatizan» görünen insanların arkasından «kuyruk, kuyruk» diye seslenilen dönemler geçirdik.

Bayar adı, toplumda bir çeşit bulaşıcı ve öldürücü hastalıkmış gibi bir etki yaparken, 1983'lere geliveriyorduk ve... Bayar'dan yeni kurulacak siyasal partiler konusunda fikir alınıyor», daha da öteye «Bayar'ın kurulacak bir sağ eğilimli partiyi demeçleriyle desteklemesi» isteniliyordu.

Çiftehavuzlar'daki evinden —Demirel'le AP'ye bağlı kişileri ayrı tutarsak— kimler gelip kimler geçmiyordu ki, Ağustos 1983'de «Fevkalâde müsaadeye mazhar bir lider» olmadığını söylemek zorunluluğunu duyan, daha doğmadan geleceğin iktidar partisini kuracağını açıkça söylemekten çekinmeyen Turgut Sunalp bile, bir kaç kez, bu eve konuk oldu.

Sunalp, inandırıcı gücünden o denli kuşku duymuyordu ki, Bayar'ın partisini destekleyeceğini açıkça ilan edivermişti de... Yalnız o değil, ötekiler de —Turgut Özal dışında— Bayar'ın kendilerini destekleyeceğini söylüyorlardı.

Ulusu'nun parti kurma çabalarından arındığını açıklamasından hemen sonra, 1983 yılı Mayıs ayında, Bayar'ı, bir kez daha, Çiftehavuzlar'daki evinde gördüm.

Konu şuydu: Siyasal partiler düzenine geçerken Bayar'ın bugüne değin Türkiye'deki partileşme süreçlerindeki olayları anlatıp çözümlemesi.

Çevresi kalabalıktı. Konuya girmeden önce, yeni siyasal partilerle, Ulusu'nun parti kurmaktan vazgeçtiği konularına değindik. Bayar son derece dikkatliydi.

Ulusu'dan sonra Sunalp'in ve ötekilerin girişimleri ile ilgili hiç bir 'şey' söylemiyordu. Bana sordu, o sıradaki oluşmaların içeriğini özetleyen «bir şeyler» söyledim. Sonra durdu, güldü, «Bizde parti kuracak çoook genç insan var» dedi.

Alay mı ediyordu, yoksa ciddî bir yargıyı mı dile getiriyordu, pek anlaşılır gibi değildi. Ama, Bayar'ın parti kurma girişiminde bulunanlarla bir ölçüde alay ettiği duygusu uyandı. Biçimine getirerek, parti kurmadaki zorluklara değiniyordu.

Bayar, vardığı yaşta seçimlere giremezdi. Ama, bir partiyi desteklemesinin önemli göstergesi damadı Ahmet İhsan Gürsoy'u o partiden adaylığa zorlaması olabilirdi. Zorlaması diyorum, Ahmet İhsan Gürsoy'un partiye girip milletvekili olmak gibi bir heves içinde bulunmadığını sanıyorum. Ama, Bayar isterse, Gürsoy'un bu isteğe karşı çıkma şansı da yoktu. Çünkü, kayınpederine karşı son derece saygılı ve Bayar'a yürekten bağlı bir insandı.

Sunalp'ten önce Büyük Türkiye Partisinin kurulması aşamasını yaşıyorduk.

Bu partide Bayar'ın «kırması olasılığı çok zayıf insanlar» görev alıyorlardı. Örneğin, 1960'da ihtilalle birlikte Bayar'la arkadaşlarına —yalnızca bir inanç uğruna— hizmet veren, karşılığını hiç düşünmeyen Hüsamettin Cindoruk'a karşı Bayar'ın olumsuz bir davranış göstermesi olanaksızdı. Öte yanıyla «12 Eylül felsefesini sivil dönemde yürütecek 'bir başka kadro'nun sağ oylara dayanarak seçimde iktidar yolunu araması» girişimlerine önayak olanlar da Bayar'ı yanlarına çekmek istiyorlardı. Sağ oyları bir partide birleştirme çabaları ise «boşta» kalıyordu.

Gün geldi ki, Bayar'ın damadı Gürsoy'u BTB'den, bir gün sonra ise «öteki» yörüngedeki partiden aday göstereceği söylentileri yayıldı. Gerçek olan yanıyla, Bayar da, ortadaki kargaşada ne yapacağına bir türlü karar veremiyordu. Karar üzerine karar değiştiriyormuş gibi bir izlenim veriyordu.

Eski siyaset adamları için anayasaya konulan kimi kısıtlamalarla ilgili olarak Çankaya'ya bir mektup göndermişti. Bu mektubunda 12 Eylül harekâtının zorunluluğundan söz etmiş, ne var ki, kısıtlamaları «hafifçe» eleştirmişti. Bayar'ın mektubu Çankaya yetkililerine Antalya'da bulundukları sırada verilmişti.

Bir de bu baskının altındaydı. 1960'ı gören bir insanın siyasal kısıtlamaları, demokratik yapıya ters düşen dalgalanmaları onaylamasının olanaksızlığı, durmaksızın, kendisine söyleniyordu.

Bayar, referandum sonuçlarından sonra siyasal partiler kuruluncaya değin, sustu.

Partilerin kurulma sürecinde ise birkaç kez konuştu. Bu sözleriyle hiç bir partiye bağlanmadığını göstermek istedi ama, yeterli değildi.

Son olarak, bir pazar günü, MDP genel başkanı Emekli Orgeneral Turgut Sunalp kendisini ziyaret etti. Bayar'dan ayrıldıktan sonra verdiği demece bakılırsa, Bayar, Sunalp'in kurduğu MDP'yi kesinlikle destekliyordu.

Bu demeçten iki gün sonra Bayar, gecelerden birinde gittiği bir yemekten çıkarken gazetecilerle kısa bir görüşme yaptı: «Hiç bir partiyi desteklemiyordu!..»

Bayar, artık, durmaksızın komünizm karşısında olduğunu yineliyor, bir de sağ kesimdeki birikimin destekçisi olduğunu anlatıyor, anlatıyordu.

Yalnızca Bayar'da mı bir «değişim» söz konusuydu. Yükselen ve birden inen, sonra 100 yaşını doldurduğu zaman «dalya» diyeceği günler yaklaşırken yeniden «saygınlık»a doğru tırmanan Bayar'ın yanısıra, Bayar'a daha önceleri başka gözlerle, yorumlarla bakanlarda da bir «değişim» göze çarpıyordu.

«...Hissî sebepler bu iki adamın —İnönü ile Bayar'ın— biribirleriyle münasebetlerinde hep rol oynamıştır...»

Bu yargıya varan Metin Toker, *(İsmet Paşa'yla 10 Yıl)* kitabında (2'nci cilt, *1954 - 1957,* sayfa 9), Bayar'ı «iptidaî» duygularla davranan kaba ve daha basit bir insan olarak nitelemişti. Aynı kitapta «öteki» insan yani İsmet Paşa'yı «daha kültürlü olduğundan hislerini kontrol edebilen» insan olarak göstermişti.

Dost, candan arkadaş Metin Toker, 1983'de Milliyet'in on gün kapanıp yeniden çıkmaya başladığı günlerde yayımladığı «40 *Yıllık Bölük Pörçük Anılar*»ında, İnönü ile Bayar'ı birlikte gösteren resmin altına «...İsmet İnönü ile Celal Bayar arasında bir 'çekişme', hattâ 'düşmanlık' olduğu şeklindeki yorumların tutarlı olmadığı söylenebilir...» diye yazmıştı.

Yıllar akıp geçtikçe Bayar'a her biçimde eylemi «reva» görenlerde beliren yumuşama, Toker'de de giderek artan bir «hoşgörü»ye mi dönüşmüştü acaba?..

Toker, ya Bayar'a karşı İsmet Paşa'nın sürdürdüğü tutumun yanlış anlaşılmasının önüne son kez geçmek istiyordu, ya da yıllar sonrası Bayar'a «yumuşak» gözle bakıyordu.

Örneğin, ikinci kez hapishaneye girmesi söz konusu olduğunda, bu eyleme DP'nin girişemeyeceğini söylediği zaman Toker'in İsmet Paşa'dan aldığı yanıt —aynı kitaba göre— «...Ne melundurlar, bilmezsin...» biçiminde idi. Bu, 'melundurlar' sözcüğünün içine İs-

met Paşa'nın, Bayar'ı koymadığını söyleyebilir miydik?...

Ayrıca biz, İnönü ile Bayar'ın geçmişte biribirlerine nasıl «düşmanca» baktıklarını, giderek Cumhurbaşkanı iken, Bayar'ın İnönü'yü yabancı konuklar şerefine verdiği yemeklere bile bu «düşmanlık» duygusuyla çağırmadığını, olayların kökeninde «düşmanlık» duygularının yattığına değgin izlenimlerini İsmet Paşa'nın çevresinden «sürekli» olarak edinmiştik.

Demek ki, «sürekli» olarak yanılmış ya da yanıltılmıştık!

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜKLERE MASALLAR

«...Demirel 27 Mart 1973 sabahı saat 11.30'da Millet Meclisi'ndeki çalışma odasına girdi. Saat 13 - 15 arası partinin genel yönetim kurulu toplanacaktı. Kafalara hep aynı soru takılmış, giderek büyüyordu. Gürler arzuları gene yeşerebilirdi.

Saat 12'ye doğru, AP Grup sekreteri Sami Çelikbaş, Demirel'in yanına geldi ve küçük bir kâğıt parçası uzattı:

«Başbakan sizinle görüşmek istiyor» yazılıydı kâğıtta.

Demirel yanıbaşında oturan AP genel sekreteri Nizamettin Erkmen'e,

«— Konuş Başbakanla, bakalım ne istiyor,» dedi.

Erkmen gitti, döndü:

«— Başbakan Ferit Melen, Genel Kurmay Başkan Vekilinin sizinle görüşmek istediğini, bu görüşmenin Başbakanlıktaki odasında yapılmasını düşündüğünü söyledi,» dedi.

Demirel, «Eğer davet sahibi sayın Başbakan ise gelirim, içeri girer ve çıkarken gazetecilere de beyanat veririm, lütfen bunları sayın Melen'e iletir misiniz?» diye konuştu.

Başbakanın yanıtı olumluydu. Demirel, saat 13.00'e doğru yanına Erkmen'i de alarak Başbakanlığa gitti.

Melen'in makam odasında —o sırada Genel Kurmay Başkanı Semih Sancar Amerika'da bulunduğu

için— Genel Kurmay Başkan Vekili Orgeneral Eşref Akıncı ile İkinci Başkan Orgeneral Turgut Sunalp vardı. Yuvarlak masanın çevresinde toplandılar. İki orgeneral Ordudaki huzursuzluğu anlattı. Cumhurbaşkanının «bir an önce seçilmesini» dilediler. Orgeneral Akıncı sözü sonuçlara getirdi:

«— Sunay Paşa'nın süresini bir yıl daha uzatma sağlanamadı. Adayımız Gürler'dir» dedi. «Seçiniz Gürler'i.»

Demirel, «Bu mümkün değildir. Nedenini uzunca izaha gerek yok. İmkânsız Gürler'i seçmemiz,» yanıtını verdi.

Meclisteki oy sonuçlarına değin indi. Akıncı, «Sizi zorlamıyoruz» diye konuştu. Gürler'in Mectiste Cumhurbaşkanlığı seçimini yitirdiği günü amaçlayarak, Demirel, «Türk Silahlı Kuvvetleri, 13 Mart günü..» diye söze başladı, «...büyük bir itibar sağlamıştır.»

«— Nedir o itibar sayın Demirel..» diye soruyordu orgeneral Akıncı. Demirel yanıtlıyordu.

«— O gün, 13 Mart günü, eğer Gürler Paşa seçilmezse, Ordunun idareye el koyacağı yaygındı. Öylesine yaygındı ki, herkes bekliyordu. Ordumuz, sükûnet içinde kaldı ve elbette ki, bu sonuç, yaygınlaşan söylentileri bir anda sildi. Silahlı Kuvvetlerimize büyük itibar sağladı...»

Turgut Sunalp atıldı:

«— Söylentilere siz de inandınız mıydı?»

Demirel, «İnanmam veya inanmamam mesele değil. Ne olursa olsun, 13 Mart günü ne yaptı isek, gene yapacaktık. Bu itibarı zedelemeyiniz, muhafaza ediniz...» dedi.

Yukarda yazılanlar, 1973'de TBMM'de Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili bir buçuk aya yakın bir süreyle izlenen önemli olaylardan yalnızca küçük bir sahnedir.

12 Mart 1971 müdahalesinden henüz çıkmıştık ki, Türkiye'nin önüne bir başka sorun geldi: Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı sona eriyordu, 6 Nisan 1973'e değin yeni Cumhurbaşkanı seçilmeliydi. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler, istifa etti, kontenjandan senatör oldu, Cumhurbaşkanı seçimine adaylığını koydu ve... 13 Mart 1983 günü şansını yitirdi.

Orgeneral Gürler'in, Genel Kurmay Başkanlığından ayrılmazdan önce ve sonra, çevresindeki iki insandan biri Turgut Sunalp'ti. Ötekisi ise sonraki yıllar CHP Maliye Bakanlığına getirilen Ziya Müezzinoğlu.

«Hürriyet», Cumhurbaşkanlığı seçimini, başkentte geniş bir kadroyla izliyordu. Başımızda başyazar rahmetli Ecvet Güresin vardı. Gazeteye günlük oluşmaları yansıtan yazılarımızda ikiye bölünmüştük. Ecvet Güresin ile Yılmaz Çetiner, Faruk Gürler'e yanlıydılar. Ben ve Oktay Ekşi ise, Genel Kurmay Başkanlığından soyunarak 'dolaylı yoldan' parlamento üyesi olan Gürler Paşa'nın seçimini demokratik bulmuyorduk, karşıydık.

Faruk Gürler Paşa'ya çıkarken hiç bir biçimde duygusal değildik. Hele ben, Gürler Paşa'yla —Gazeteleri değil, gazetecileri sevdiğini söyleyen Sunalp ile de— bir kez yanyana gelmiş değildim. Belki de, anlatıldığı gibi, çok iyi bir askerdi. Ne var ki, soyunup Meclise gelirse «mutlaka seçileceği»ni söyleyen AP'nin bir bölüm milletvekiliyle senatörünün kurbanı olmuştu. Gürler'e seçileceği güvencesini veren AP'lilerin içinde Haldun Menteşeoğlu, Hamdi Maden, Aydın Yalçın, Sabri Keskin, giderek Ahmet İhsan Kırımlı da vardı. Bu adların bir

bölümü doğrudan Gürler ile ilişki kurdularsa, bir bölümü Sunalp Paşa'yla konuşmuş olmalıydılar.

Oysa, AP'ye egemen olan önder kadro, Gürler Paşa'nın kişiliğine değil, Gürler Paşa'nın izlediği yöntemle Cumhurbaşkanı seçilmesine karşıydılar.

Turgut Sunalp Paşa 'Olaylar ve İnsanlar' dergisinde yayınlanan röportajda söylediklerine bakılırsa, hemen her görevde «üstün başarı» göstermişti. Ziya Müezzinoğlu ile Brüksel'de tanışmışlardı. Sunalp, Nato askerî kanadında görevliyken, Müezzinoğlu da Ortak Pazar'da Türkiye'yi temsil ediyordu.

Bütün bunları birdenbire 1971 ve 1973 olaylarına atlamak için söylemiyorum.

Dikkati çeken bir sürecin, bir oluşmanın 1973'den 1983'e doğru uzanıp geldiğini —dar sınırlar içinde— anımsatmayı istediğim için belirtiyorum.

Faruk Gürler Paşa, onurlu insandı. 1973 Cumhurbaşkanlığı olayları içinde karşılaştığı davranışlardan sonra kansere yakalandı, öldü.

1973'de bir onurlu insanın çevresinde toplananlar, Müezzinoğlu dışında hepsi, 1983 yılında kurulan MDP'de buluştular.

Bu buluşmanın bir anlamı olmalıydı. Menteşeoğlu, Maden gibi adlarla Sunalp, Akıncı gibi 1973'ün söz birliği eden önemli kişileri, on yıl sonra, bir çatı altında bir araya gelmelerinde yalnızca bir yazgıdan söz edilemezdi. Bu sonuçta bir etken, bir anlam acaba yok muydu?..

6 Kasım seçimlerinden sonrasına bir ışık tutacağı inancıyla, 1973'ü —çok kısa— anımsatıp, 1983'le bir bağlantı aramak cüretinde bulunuyorum.

Bu bölümün amacı yalnızca ve yalnızca, şimdilik budur.

1973'deki demokratik ortamda Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesine karşı çıkışımı, on yıl sonra, 1983'de unutmamış olanlar bulunabilirdi.

Bu olayları hâlâ anımsayanlar arasında Gürler Paşa'nın yakın arkadaşları, kimi dostları, yakınları da vardır sanıyorum.

37 yıllık bir gazeteciyi bu kuşkuya sürükleyen kimi bilgilerin varlığı da söz konusudur.

1983'ün Mayıs ve Haziran'ında —o aylarda— henüz kurulmakta olan Turgut Sunalp'in MDP'ne karşı olumsuz birkaç yazımın yayımlanmasından sonra, çalıştığım «Milliyet»e «dolaylı yoldan» neden «şikâyet» edilmiştim?..

Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'in bir sözüne —izniyle— hak veriyorum:

«— Ben, politikacıyı iyi bilirim.»

Doğruydu. Emekli olmazdan önce, taa 1973'lerde bizzat politikanın içinde olduğunun kanıtları gazete koleksiyonlarında yatıyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DIŞ KREDİLER, IMF, BATI, ABD, VB...

1

DÜNDEN BUGÜNE

Bugünden yakınanların, asıl dünden yakınmaları, İsmet Paşa'dan, Menderes'ten, özenle konuk edilen Celal Bayar'dan yakınmaları, kısaca, özgeçmişimizden, yakın tarihimizden yakınmaları gerekir.

1950-60 arasının belirgin özelliği şuydu: Yurt içinde birbirini yiyen DP ve CHP'nin önde gidenleri, görevle olsun, bir çağrıyla olsun gittikleri yabancı ülkelerde birbirinden ayırımlı bir tutum sergilemezlerdi.

Adını da «memleketseverlik» ya da «ülkeyi yurt dışına jurnal etmemek» koymuştuk.

Nato sorunu mu söz konusudur:

DP ve CHP bir ve beraberdirler.

ABD yardımı mı söz konusudur, CHP'lisi, DP'lisi bu konuda biribirini desteklediklerini söylerlerdi.

Bu tutum, siyasal yaşamımızda kimi zaman esen «bahar havası»na değin uzandı.

Örneğin, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, çağrılı gittiği (Ne zaman gitmezdi ki?) ABD'de verdiği bir demeçte, dış politikada Menderes'i desteklediklerini söylemiş, ilk kez bir muhalefet önderinin demeci Türkiye radyolarından duyurulmuştu. Adnan Menderes de, bu demeci çok «cafcaflı» cümlelerle yanıtlamıştı.

İşte, böylesine «memleketsever» bir muhalefetiniz vardı. Sanki ABD Ankara Büyükelçiliği Türkiye'-

de olup bitenlerden habersizdi. İki partinin biribirini köşeye sıkıştırsalar gözlerini oyacak ölçüde birbirine «düşman kamplar»a ayrıldıklarını görmüyordu. Kimi ABD elçilik görevlilerinin Menderes hükümetini tutan «gizli raporları»na karşın, ABD istihbarat örgütleri Türkiye'deki parti çekişmelerinin giderek aldığı biçimi, olayların içeriğini —Türk dostlarının da verdiği bilgilerle— Washington'a günü gününe iletiyorlardı.

İçerdeki bu savaşıma karşın, «dış dünyadaki birlik gösterileri»ne ne gerek vardı, ayrıca neye yarardı ki?. Kimi aldatıp yanılgıya düşürmeye çalışıyorduk. Partiler arasındaki bu gösterişli dayanışma örnekleri, olsa olsa, iki parti arasında esen sert rüzgârları kısa süreler için dindiriyordu.

Dış politikanın ana ilkelerinde CHP'nin DP'den, DP'nin CHP'den ayırımlı tutumları yoktu ama, en azından uygulama yöntemlerinde İsmet Paşa'nın, Menderes gibi hele hele Menderes'in yakındığı Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü gibi düşünmediği kesindi. Bu göstermelik «birlik» sergilemelerine uygar açıdan bakacak olursak, iki partinin dış politikada da ayırımlı çözümler benimsemeleri kökende doğal değil miydi?

Türkiye, bu noktaya ancak 1973 genel seçimlerinden sonra gelebilecekti. İnönü'nün dış politika uygulamalarına karşı çıkışlarında öne dönük hiç bir öğenin bulunmaması, 1964'den sonra —Kıbrıs anlaşmazlıklarıyla— ne denli yanlış tutum izlediğimizi kafamıza vuracaktı. Andlaşmalardan doğan «müdahale hakkımızı» kullanacağımızı duyan ABD Başkanı Johnson'un yazdığı mektup, yılların usta dış politika uzmanı sanısıyla üzerine titrenilen İnönü'nün bile gözünü açacaktı.

Böyle bir mektuba yanıt verdikten sonra İsmet Paşa'nın «yeni bir dünya kurulacağını, burada Türki-

ye'nin yerini alacağını» söylemesi, dış politikada kesinkes bağımlılığın ne denli tehlikeli olduğunu vurgulaması açısından önem kazanacaktı.

Tek yanlı dış politikaya, ittifaklar içinde olunsa da, her ülkenin kimi sorunlarda bağımsız davranmaya haklı olduğunu, biz, 1973'lerden sonra «fiilen» göstermeye başlayacaktık. Bu eğilimi kanıtlayan sesler yükselecekti de ne olacaktı?..

Bağımsız dış politika istemiyle dolu sesler, nereye varacaktı? Hiç! (Ecevit)

Bu konularda sesini açıktan kamuoyuna duyurmayan, ama resmî görüşmelerde belirli çıkışları yapmaya önem gösteren bir öteki sesin varacağı nokta ne olacaktı: Hiç! (Süleyman Demirel)

Maddî ve manevî çemberi içine düştüğümüz güç, ABD'ydi. Egemendi. Bu egemenliğe karşı çıkan iç güçleri, —bu güçlü insanların ABD'nin eline vereceği fırsatları da değerlendirerek—, kısa sürelerde «hiç»e indirmesini öylesine iyi biliyordu ki...

Örneğin, Menderes'in 27 Mayıs'ta düşürülmesinden önce Sovyetleri resmen ziyaret edeceği açıklanmıştı. 1960'dan sonraki yıllarda kimi çevrelerde Moskova ziyaretinin resmen açıklanmasıyla 27 Mayıs arasında köprü kuranlar da görüldü. Stalin'den sonra (1952'lerde sanırım), Sovyetlerin, Türkiye'ye bakış açılarında önemli ayrımlar gözleniyordu. Giderek Sovyetler bakış açısındaki ayrımları Ankara'ya da duyuruluyordu. Ama, Ankara gözlerini Washington'a çevirmiş olduğu, İsmet Paşa'ysa içerde bir iktidarı düşürmekten öteye bir başka şeyle, uğraşamadığı için «dışımızdaki bu gelişmeler»le pek ilgilenen yoktu.

Öte yandan, Amerika'nın Sovyetler'e yönelttiği «soğuk savaş»ın uygulama alanındaydık. Menderes gibi iç politikasındaki kazançları Amerika'nın cebine

dayamış bir politikacının, Waşhington'un isteklerine karşı çıkarak yeni bir durum alması beklenebilir miydi?

Önümüzde duran nedenleri görmek istemezsek, Menderes'in apar topar gidişine bir dış özür arayabilirdik. Türkiye'nin «cephe değiştirmesi»ne değil, «kuzeye daha ılımlı bakması»na bile dayanamayan ABD'nin, 27 Mayıs'a yeşil ışık yaktığından söz ediliyordu.

Oysa İsmet Paşa'nın istediği bir ihtilali, ABD'nin durdurmasına olanak yoktu.

1958'lerde Menderes'in nefesi kesilmek üzereydi.

1954'de ABD'yi resmen ziyaret eden Menderes'e Türkiyenin ödemeler dengesindeki açığın ABD'ce «her zaman» kapatılacağı gibi bir sanı içinde olmaması «nazikçe» anımsatılmış, anlatılmıştı.

Ama, Menderes, coğrafî stratejik zorunluklar, Sovyetlerle ABD arasında süregiden soğuk savaş gibi önemli göstergeleri dikkate alarak Washington'un Ankara'ya yardım elini sürekli uzatacağını sanıyordu. Soğuk savaşın şampiyonu dış bakanı Dulles'ın, Menderes'le dostluğu güçlüydü.

Çarenin bittiği noktada, Türkiye, 1958-60 arasında ilk önemli devalüasyonu geçirdi.

Menderes'in bu dönemlerde dış kredilere gereksinmesi o denli fazlaydı ki... Sovyetler'den bile kredi almayı düşünebilirdi.

Bir iktidarın ekonomik sıkıntılarını çözmesini dilemek, elbette iktidara gelmeyi düşleyen bir muhalefet partisi için söz konusu olamazdı. Yalnız bir nokta vardı:

Ağustos 1958'de DP hükümeti, ABD'nin «yeni yardımları»nı abartarak 359 milyon dolar yerine 759 mil-

yon dolar göstermişti. Burada vurgulamak istediğim (İsmet Paşa'nın yanından on yıl ayrılmayan Metin Toker'in yardımıyla) başka bir «şey» var:

«...359 milyon dolar, 759 milyon dolar lafları sadece sokaktaki adamı değil, Faik Ahmet Barutçu gibi (rahmetli oldu), Ferit Melen gibi (sonunda MDP'ye girdi) CHP milletvekillerine bile pusulayı şaşırtmıştı. Menderes kurtuluyordu!...»

«...4 Ağustos kararları karşısında 1958'de, CHP milletvekilleri arasında esen hava, dıştan bakıldığında, bu ithamlara hak verdirecek mahiyetteydi. CHP milletvekilleri sahiden, Menderes'in en büyük handikapı olan iktisadî çemberden kurtulduğu endişesindeydiler...»

«...Menderes'in iktisadî çemberden geçici bir süre kurtulmamasını isteyen sadece CHP milletvekilleri değildi. İsmet Paşa da aynı kanaatteydi...»

Şimdi «gerçekçi yanıtı» baş tanığımızdan (Toker'den) alıntı yaparak, aktarıyorum:

«...Memleket kaderinin Bayar-Menderes ikilisinin elinden alınması kesin bir zaruretti. Fakat halka, sade vatandaşa, basit seçmene gözünü açtıracak olan iktisadî sıkıntılardı. Rejim ve siyasî hürriyetlerle ilgili bütün tahditler en alt tabakalarına kadar şüphesiz aksediyordu. Ama bu akisleri oraya götüren, katalizörlük görevini yapan, iktisadî sıkıntılardı. Yokluklar, pahalılık, geçim zorluğu halkı siyasî rejimle ister istemez ilgili kılıyordu. Bunlar bertaraf edilse, İsmet Paşa, demokrasi mücadelesinde kütlelerin desteğinin kolay kazanılmayacağından emindi...»

Elbette, Menderes de bu görüşün tersine oynuyor, ekonomik sıkıntılardan kurtulabilmek için, ABD yardımı sağlamak için elinden geleni yapıyordu.

Türkiye'deki iktidarların yazgısı, taa o günlerden başlayarak böyle gelişti.

Kimi sonuçlar çıkarmak gerekirse:

— Menderes'i düşürebilmek için İsmet Paşa, «ekonomik sıkıntıların» çözüme kavuşmasını asla istemiyordu. 1954'de seçimleri yitirdikten sonra yapılan «gizli» bir parti toplantısında ilk işaretlerini verdiği politik ilkeler, iktidarı halkın çeşitli kesimlerinde ekonomik bunalımlara gitmesine seyirci kalınıp eleştirmeyi öngören siyaset anlayışı, 1959-60'da siyasette ana ilkeye dönüşmüştü.

— İsmet Paşa, bir kezinde, «Beni kızdırmayın, yapmayacağım şey yoktur» demişti. Gerçekten İsmet Paşa'nın 1959-60'da Menderes-Bayar ikilisini düşürmek için yapmadığı «şey» kalmamıştı. Giderek aşama aşama ihtilali hazırlamış, 27 Mayıs'a yeşil ışık yakmıştı.

— 27 Mayıs'tan sonra, CHP'nin, «iktidarı iyiniyetle, sürekli olarak uyardıkları» halde dinletemedikleri İsmet Paşa'nın ana savlarından biriydi. CHP, bu savı bütün yurtta kabul ettirmek istiyordu. «DP'nin kendi sonunu elleriyle hazırladığı» sloganını halkın sindirmesi için —her olayı kullanarak— uğraşıyorlardı.

Daha sonraları uyarıcı nitelikteki davranışların yalnızca bir örtü olduğu kesinlikle anlaşılacak, sağduyusu güçlü olan Türk halkı 1961 genel seçimlerinde, beklendiğinin tersine, İsmet Paşa'yla partisine iktidar şansı vermeyecekti.

Kıbrıs harekâtından sonra ABD bize karşı «silah ambargosu» koydu.

Geçerliliğini hâlâ koruyan inandırıcı olmayan birtakım savlar, acaba o zaman neden ortalıkta yoktu?..» «Nato'nun güney kanadının güçlü ülkesi, batının doğudaki son kalesi, Sovyet emellerine set çeken çelik duvar» Türkiye unutulmuştu. Bütün bu lafların, sav-

ların, parlak sözlerin ABD kongre adamları önünde «beş paralık değeri» olmadığını görecektik. Gördük görmesine de, gözümüzü açabildik mi?

1973-75'de gelen silah ambargosundan sonra, ABD'-nin güçlü sesi resmî bütün yadsımalara karşın egemen olduğu finansman kuruluşlarında duyuldu.

Benzetme uygun düşer mi, düşmez mi bilemiyorum, doberman köpeklerinin nasıl eğitildiğini bilirsiniz, çok duyarlı kulakları olan bu köpeklerin uzaktan yönetilmeleri için insan kulağının duymayacağı sesler çıkaran özel düdükler kullanılıyor. Birkaç kilometre öteden bu düdükleri üflediğinizde, doberman köpekleri eğitildikleri hedefe doğru hızla koşuyorlar ve hedefi, boğazından dişleyerek yere seriyorlar.

Kıbrıs politikasında Türkiye, ABD «congressmen» inin dilediği ödünü vermediği için bir «hedef»ti. ABD resmen yadsıyordu, kulağımıza resmî bir ses gelmiyordu gelmesine ama, Türkiye'ye, parası olsa da silah veren hiç bir ülke ortalıkta görünmüyordu.

Silah ambargosu Türkiye üzerinde istenilen etkiyi yaratmayınca, ABD «congressmen»iyle yönetiminin Kıbrıs konusunda dilediği ödünler verilmeyince, —kökende giderek bozulan Türk ekonomisine— yeni bir darbe düzenlendi.

İnsan kulağının duyamayacağı sesleri çıkaran ABD düdüğü görevini yerine getirince, doberman köpekleri Türkiye'ye saldırdılar.

Bu kez, «ekonomik ambargo» geldi.

Süleyman Demirel, 1977'lerde bir gün, ABD büyükelçisi Ronald Spiers'ı kabul etti.

Elçi ülkesine mi dönüyordu, yoksa başka bir iş için mi Başbakanı görmek istemişti; geçmiş gün, anım-

samıyorum ama, unutulmayacak bir görüşme gerçekleşti.

Demirel, elçiye, «silah ambargosunun yanı sıra, Amerika'nın bir de ekonomik ambargo» uyguladığından söz açınca, Spiers, Türkiye'nin ekonomik sıkıntılarını çözmesinden yana olan ABD'nin böyle bir tutumu olmadığını savundu.

Aslında, Türk yetkililerine —başta Demirel'e— egemen olan yargı, ABD'nin silah ambargosundan sonra bir de ekonomik ambargo uyguladığı idi.

ABD, Türk ekonomisinin düzelebilmesi için, başta, bizzat Türklerin bir şeyler yapması tezini savunuyorlardı. Bu tez, daha sonra bütün ayrıntılarıyla IMF'ce öne sürülecekti.

Bütün bunlara karşın, Türkiye'yi haklı çıkaracak «acayip bir durum» sergileniyordu:

Her ne denli —bir söyleşimizde bana anlattıklarını— Süleyman Demirel, ABD büyükelçisine söylemediyse de «Türkiye'nin elinde ekonomik ambargoyu kanıtlayacak bilgiler» vardı.

O dönemde Başbakan olan Demirel, bana «...*Buğdayımız var, satmak istiyoruz. Döviz sağlayacağız. Satacağımız ülkeyle tam anlaşmayı imzalayacağımız gün, bir de bakıyoruz ki, alıcı ülke, bir neden göstermeksizin, vazgeçtiğini bildiriyor...*» diye anlattı. Başka bir örnek daha verdi:

«...*Sıkıntımız giderek artıyor, dövize mutlak gereksinmemiz var. Finans kuruluşları kulaklarını tıkamışlar. Altınımız var, rehin edeceğiz. İsviçre'deki büyük bir banka ile görüşmelere başlıyoruz, görüşmeler olumlu düzeye geliyor. Altını rehin edip istenilen dö-*

vizi sağlayacağımız gün, bankadan bir haber geliyor: Vazgeçtik!...»

İyimser olanlar için, bu girişimlerle sonuçları, «ABD, salt Türkiye'nin iyiliğini düşündüğünden ötürü tezgâhlanmıştır!...» Bir iyimser görüştür, bir yargıdır, bir şeycikler diyemem...

Süleyman Demirel, bu örnekleri sıraladıktan sonra, dudaklarını, hayretini ifade eder biçimde büküyor, önüne bakıyor, «Bu işin içinde bir iş var, ama ABD Büyükelçisine göre, ekonomik ambargo filan yok, hayalimizde kuruyoruz biz hepsini...» diyordu. Acı acı gülerek...

Demirel, özellikle 1969'dan sonra, ABD'nin Türkiye'ye dilediğini yaptırmak, hele Kongrenin baskısı karşısında, Kıbrıs'ta «ödün» vermemizi sağlamak için «her şeyi, ama her şeyi» yaptığından kuşku duymuyordu.

2

IMF'YE ÜYE SOSYALİST ÜLKELER

1979 öncesi bir MC hükümeti zamanında —Erbakan'ın kimi yerde anlamsızlığa varan karşı çıkmalarına karşın— bir çıkış yolu aranıyordu. Demirel, Maliye Bakanı Cihat Bilgehan'ı, uluslararası bir toplantı nedeniyle ABD'ye gönderdi.

Bilgehan'ın asıl görevi, uluslararası toplantı değildi. IMF ile görüşecek, Türkiye'ye dış finans kaynaklarının yardımcı olmasını sağlamak için bu kuruluşun yardımını sağlayacaktı. Bilgehan'ın Washington'da IMF yetkilileriyle yaptığı görüşmeden edindiği izlenim öylesine doyurucuydu ki, o gece, Başbakan Demirel'e, IMF'nin yabancı kredi kaynaklarını harekete geçirmeye söz verdiğini içeren bir telsiz mesajı gönderdi.

«Demirel de, Maliye Bakanından gelen bu bilgi üzerine, bir ölçüde rahatladı.»

Daha sonra Bilgehan, —ölünceye değin bırakmadığı alaylı üslubuyla— bana anlatıyordu:

«...Washington'da bu sonucu aldıktan sonra New-York'a geçtim. Çünkü, IMF yetkilileri hemen New - York'a gitmemi, oradaki para babalarıyla görüşüp ilk resmî temasları yapmamı söylemişlerdi. Bir de garanti vermişlerdi: Ben New - York'a gittiğim gün, IMF, Türkiye'ye yeni krediler verilmesi gerekliliğini vurgulayan bir açıklama yapacaktı. Böylece, görüşeceğim para ba-

baları, bankalar, IMF'nin de Türkiye'ye kredi verilmesini onayladığını anlayacaklar, isteklerimizin hiç değilse bir bölümü olumlu sonuca ulaşacaktı...»

Bilgehan, daha sonra, «...IMF ne bildiri yayınladı, ne de New - York'taki bankalara, para babalarına, telefonla, «olumlu baktıkları»na değgin bir bilgi verdi. Elim böğrümde kalmıştı...» dedi, bir kahkaha attı.

Sonuna değin IMF'nin isteklerine boyun eğilmedikten sonra, uluslararası kuruluşları Türkiye'nin yanına itmeyi IMF düşünebilir miydi?

Ankara'daki Türk «muhibbi» ABD'li görevlilerse, inandıkları gazeteciler aracılığıyla Türkiye'nin, her şeyden önce, IMF ile anlaşması gerektiğini yayıyorlardı.

MC hükümeti gitti, Ecevit geldi. Hâlâ darboğazın içindeydik. Ama, şimdi bir umudumuz vardı.

Ekonomiyi bütünüyle düzeltemezdi belki, ama hiç değilse, düzelmeye yönelmesini sağlayabilirdi. Birleşik Amerika başta, öteki Batı ülkeleri de Ecevit'e umut bağlamışlardı. Türkiye'ye yeni bir yüz vereceğine, Alman Başbakanı Schmidt'in anlatımıyla, domuz ahırı kokusundan arındıracağına, uluslararası ilişkileri düzene sokup, Türkiye'yi bataktan çıkarabileceğine inanıyorlardı.

Türk kamuoyu da böyle düşünüyordu.

Ayrıca, dışardaki siyasal ya da ekonomik her oyunu Ecevit'in «batının kurallarıyla oynayacağını» sanıyorlardı.

Ama, gerçekte, Ecevit'in ikilemi, hem içerisiyle, hem dışarısıyla, hem de kendisiyle ilgiliydi.

ABD ve Batı'nın Türkiye'nin gereksindiği «taze para, yeni kredi»yi sağlaması için öne ittikleri IMF ile Ecevit ne yapacaktı?.. Ecevit, Türkiye'de, Türkiye'ye göre bir «sol»du.

Özetlemek gerekirse, gerçek sola göre, Ecevit bir sol değildi, iyi niyetli, sosyal demokrat olmaya çalışan, içtenliği söz götürmez bir insandı.

Ecevit, bir yandan da «ekonomide bağımsızlık» ilkesine öylesine sarılmıştı ki, iktidara gelir gelmez, önüne, batı para kaynaklarının simgesi IMF'yle anlaşmaya varmak sorunu çıkıyordu.

Hem yurt içinde kendi kamuoyunu, hem de yurt dışındaki odakları bulacağı bir formülle nasıl doyuracak, Türkiye'nin gereksindiği parayı nasıl bulabilecekti?....

Dışarda esen «romantik duygularla örülü ilişkiler» yeterli değildi. Batı katıydı. Batı koyduğu kurallara uyulmasını isterdi.

Türkiye yoksuldu, yoksulluğunu gidererek girişimlerde bulunurken —Batının katılığını umursamaksızın— bir de zıddına gidecek davranışlar da bulunacaktı ha?!...

Oysa, «ekonomide bağımsızlığın sağlanması» ilkesine bağlanan Ecevit,« taze para, yeni kredi» olanaklarının aranmasında IMF reçetelerine ne ölçüde bağlanılması gerektiği konusunda kararsızdı. Partisinde başlaması olası dalgalanmalarla kişisel inançları IMF'ye açıktan ve bu kuruluşun «reçeteleri» yönünde davranış göstermesini engelliyordu.

Bu arada, hükümetindeki kimi bakanlar IMF'yle daha sıkı bir işbirliğiyle sorunun üstesinden gelinebileceğini savunurken, kimi bakanlar, aykırı yönde politika izlenmesini istiyorlardı.

Böylesine çelişkili bir ortamdaydık. Üç beş gazeteci, haftanın belirli günlerinde —muhalefetteyken başlayan— bir proğram uyarınca Ecevit ile buluşuyor, sorunları görüşüyorduk.

O gün, konu IMF ve reçetelerine değin uzandı. Kimi arkadaşlar, kapitalist düzenin maşası olduğuna inandıkları IMF reçetelerine önemli ölçüde bağlı kalınmamasını istiyorlardı. Ecevit, dinliyordu.

Sonunda yumuşak bir sesle,

«— Ama» dedi, «Yugoslavya Batı sisteminde değil, IMF'ye üye. Romanya Doğu Blokunda, IMF'ye üye. Her iki ülke de para dengeleriyle değerlerini IMF göstergelerine göre ayarlıyorlar...»

Bu sözler üzerine odadakilere bir suskunluk çöktü.

Ecevit'in de IMF'ye boyun eğeceği kuşkusu, doğrusu, gazeteciler arasında yaygınlaştı.

Ecevit'in arkadaşlarınca uygulanmak istenilen «IMF'ye kimi önlemler» götürerek, hem «teslim» olunmadığını vurgulamak, hem de istenilen kredileri almak... Nasıl olacaktı?..

Olmadı da.

1979'un sonbaharında, (O aylar öylesine önemli aylardır ki) Türkiye'de halk, başta akaryakıt olmak üzere yemeklik yağdan, çimentoya değin hiç bir temel maddeyi bulamıyordu.

İsmet Paşa'nın, 1958-60 arasında bir iktidarı düşürmek için «...ekonomik sıkıntıları çözümlemesini engellemek...» kuralı, yıllar sonra, bir başka CHP iktidarı döneminde, İsmet Paşa'nın «eski» partisince bizzat kendine yönelerek uygulanıyordu. 1979 Ara Seçimleri, o günlere değin halk arasında görkemli desteği sağlamış olan Ecevit'in CHP'si için bir hezimetti. Ne biçim kaderdir ki, o Ara Seçiminde, CHP'nin oyları, 1960 - 70 arasında bir türlü aşamadığı noktaya, gene yüzde 30 dolaylarına iniyordu.

Ara Seçimlerinin ardından «...Milletin AP'ye yöneldiğini...» söyleyen Ecevit'in de direnmesiyle, AP bir azınlık hükümeti kurdu.

Azınlık hükümeti ünlü «24 Ocak Kararları»nı getirdi.

Kararların kapsadığı ana ilkelerin hepsi «IMF'nin isteklerine» koşuttu. Bunu yadsımak olanaksızdı.

Demirel için, 24 Ocak kararları, ne Friedman modeli, ne de IMF'ydi. Demirel'e göre, bütün bu tartışmalar «kuramsal» alanda geçerliydi.

Ara Seçimlerine girerken de kazanıp çıktıktan sonra da, sürekli olarak «piyasada bulunmayan, halkın gereksindiği 'yedi' temel maddenin bir an önce» halkın kullanımına sunulmasını savunmuştu.

24 Ocak kararlarıyla, «yedi temel madde», altı, yedi ay gibi bir süre içinde yeniden piyasaya çıkıyordu. Demirel'in hedefi de buydu.

Kökende, 24 ocak kararlarına «yedi temel madde projesi» adını vermek daha doğruydu. Böyle adlandırmanın bir nedeni de vardı.

24 Ocak kararlarına nasıl varıldığının içeriğini yakından bildiğim için, askerî yönetimle bir başarıya ulaştığı varsayılan bu kararlara sahip çıkanların davranışlarına, hele bu kararları yürütmekle görevli olanları —olayları olduğunca yazma savıyla— göklere çıkaranlara hayretle bakıyorum, bir ölçüde de gülüp geçiyorum.

İktidardan çekildikten sonra 1980'lerde «24 Ocak kararlarıyla önde giden hazırlayıcılarının» görkemli çalışmalarına tanık olduğumuz günlerde, Süleyman Demirel'e sordum :

«... Altı yedi aylık uygulamayla 24 Ocak kararları halkın şiddetle gereksindiği temel maddelerin piyasaya

çıkmasını sağladı. Ama, ardından halka kimi yükümlülükler getirdi, öylesine uygulamalar sergilendi ki, bu kararlara karşı çıkan herkese haklılık kazandırdı. Bu kararlar yürüyüp gidecek miydi?.. Ne yapacaktınız kalsaydınız, ne düşünüyordunuz?...»

Demirel,

«—...'Yok'ların sağlanmasından bir süre sonra bu kararları tümüyle gözden geçirecektik. Yeniden ele alacaktık. Türkiye gibi ekonomik yapısı çaprazlarla dolu bir ülkede 24 Ocak kararlarının düzenlemeler yapmaksızın aynen yürümesinde direnmek halk açısından bazı ağır yükümlülükler getirirdi, bizce bu imkânsızdı...» dedi.

4 Ağustos 1958'de 359 milyon dolar bulduğu zaman sevincinden ayağa kalkan bir Türkiye'den başlayarak,

1976'dan itibaren «bir milyar dolarla» ekonomisine yeni bir yön bulmağa çalışan Türkiye arasında, «nitelikte de, nicelikte de» büyük ayırımlar söz konusu değildi.

1980'lerde ise, gereksinilen miktar, 1,5 milyar dolar dolaylarında.

Dış siyasette, iç siyasal gelişmelerde, ekonomide hiç bir zaman büyük ayırımlar görülemeyecekti.

NOT : 1955-60'daki ekonomik-siyasal gelişmelerden başlayarak, 1970'lerde, 1980'lerdeki önemli olayları içeren kimi satırlar, o günlerden bu yana olayların gelişmesini toplu olarak açıklayabilme amacıyla, yalnızca birer örnek olması için kısaca verilmiştir.

Daha sonraki ciltlerde, bu konulara, olaylarla uygulayan insanları, uygulamaların sonuçlarını ayrıntılarıyla vererek değineceğiz. Bunu yapmayı da zorunlu buluyoruz.

Çünkü, bu büyük olayları anlatmak, bir biçime, Türkiye'nin yazgısından söz etmektir.

C. A.

3

«BAHAR HAVASI»

Yeni Türk demokrasisine özgün kimi deyimlere 1950'den sonra alışmaya başladık.

1954 seçimlerinin ardından gelen kimi aylarda, —isterse kış ortasında olalım—, gazeteler büyük puntolarla, iktidarla muhalefet arasında «bahar havası»nın başladığını yazarlardı.

Garip bir şeydi, anlaşılmaz bir nesne gibiydi bu «bahar havası!»

Bu hava siyasal yaşamımıza geldi mi, Ankara kulislerinin, parti yöneticilerinin, basının yüzü sevinçle aydınlanırdı. Muhalefetin «rejim ve demokrasi yöntemleri açısından» öne sürdüğü, ne çare ki, iktidar yöneticilerinin tam tersine davranışlarla karşı koydukları kimi önemli sorunlara artık, DP ile CHP'nin ortak bir çalışmayla çözüm bulabileceği sanısı yaygınlaşırdı.

Önemli sorunlarda sonuç alabilmek için İnönü ile Menderes'in bir araya gelmeleri, konuşmaları yeterli sanılırdı.

İsmet Paşa, CHP üst kadrosu ne derse desin, dilediği anda, dilediği biçimde gidip Menderes'le konuşabilecek geniş yetkilere sahipti. Bu rahatlığı, elbette, kişiliğinin ağırlığından kaynaklanıyordu. «Ülkeye egemen Millî Şef» gitmişti ama, «Partiye egemen Millî Şef» kalmıştı.

Bu kişilikte bir insanın iktidarla doğrudan ilişki kurmasında, «bahar havası»nın yarattığı ortamda gerekli girişimlerde bulunmasına öteki yöneticilerin karşı çıkması, hele bu oluşmada «sakınca» bulması söz konusu edilemezdi.

İktidar için, özellikle Menderes için İnönü'ye benzer yargılara varabilmek zordu. Menderes, 1950'den sonra DP'ye lider olmuş, yurt düzeyinde kısa sürede bir «fenomen» haline gelmişti ama, «yüksek siyasette» İnönü gibi yalın iradesiyle ve rahatlıkla davranıp gerekeni yapabilme olanağından yoksundu.

Hepimiz bilirdik : Menderes için DP genel yönetim kurulu, DP grubu gibi, bir partide söz sahibi olan, «asıl» olan «yetkili kurullar» pek önem taşımazdı. Bu kurullara, kurulları örgütleyen bireylere adları ne denli önemli olursa olsun hepsine —kuşkusuz— egemendi. Devlet yönetiminde olduğu gibi, parti yönetiminde de «tek adam» izlenimini verecek ölçüde güçlüydü. Hattâ DP'yi kuran 4'lü ekibin öteki iki üyesi, Refik Koraltan ile Fuat Köprülü'nün de Menderes üzerinde etkisi, yok denecek denli azdı, zayıftı.

Menderes'in genel siyasal stratejiyi kurarken, bu stratejinin ana öğelerini Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın onayından geçirmesi gerekiyordu. Başbakanın —Bayar dışındaki— öteki kurucu üyeleri, parti yöneticilerini, bakanları ve milletvekillerini özel söyleşilerde «alaya alıp her biri ile dalga geçtiği» bilinirdi. Fakat Menderes'in «Çankaya'daki adam»a, Cumhurbaşkanına karşı bu tutumu sergileyemediği, tersine Bayar'ın devlet yönetimiyle parti işlerine «kimi müdahalelerinden» yakındığı bir gerçekti.

Bayar'ın partinin her kademesinde ağırlığı olduğunu biliyordu Menderes.

Menderes «fiilen» genel başkandı, Bayar Cumhurbaşkanı seçilince, genel başkanlık görevini —görüntü-

de— bırakmıştı. Bayar'ın gücünü iyi bildiği içindir ki, Menderes, Cumhurbaşkanına karşı —özellikle önemli siyasal konularda— direnç gösterecek durumda değildi. Hele «büyük siyaset» akla gelince.

Bilinen bu neden yüzünden bir «bahar havası»nda Menderes'in İnönü ile buluşması, konuşmasıyla istenilen sonuca varamayacağını hesaba katmak gerekiyordu. Menderes - İnönü buluşması ikili bir uzlaşma ortamı gibi görünse de, bu konuşma sırasında görülmeyen, ancak Menderes'in yanında kesinlikle kudretini duyuracak olan Bayar etmenini kulakardı etmek olanaksızdı.

Bayar'ın istemediği bir yöntem ya da olumlu oluşmayı, İnönü ile başbaşa konuşup Menderes'in kotarması düşünülemezdi.

Bana bir görüşmemizde söylediği gibi, Bayar, oğlu gibi sevdiği Menderes'i, bir çocuğu gibi etkileyip dilediği noktaya sürükleyecek denli iradesine de, parti güçlerine de egemen bir insandı.

Bir süre geçecek, Bayar, tarafsız Cumhurbaşkanı olduğu halde, DP amblemli bastonuyla ortalıkta gezecek, böylece ne denli bir partici olduğunu açıktan kanıtlayacaktı.

Bütün bunlar dikkate alınırsa «Köşk» Menderes ile İsmet Paşa'nın başbaşa vererek demokratik rejimimizde görülen «pürüzlere» çare aramalarına —elbette— yanlı olamazdı. Menderes'in hırçınlığı bir açıdan doğasından kaynaklanıyorsa, bu hırçınlığı kışkırtan öteki etken, Celal Bayar'dı.

Bayar'ın bu tutumunun kökenindeki öğeler üzerinde çeşitli varsayımlarla yargılar yaygındı.

Özel ve resmî söyleşilerde bu konuda İsmet Paşa'nın konuşmasına karşın, CHP önder kadrosunun yaygınlaştırdığı ilk yargı şöyleydi :

Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanlığına getirilen İsmet İnönü'nün kendisini başbakanlıktan uzaklaştırmasını DP'nin bir numaralı adı Bayar, bir türlü içine sindirememişti.

İnönü'ye karşı (eğer varsa) «düşmanca» duyguları geçmişten kaynaklanıyordu. Bu, ana varsayımlardan biriydi.

DP'lilerse, halk oylarıyla iktidardan uzaklaştırılan İsmet Paşa'nın bu olguyu bir türlü kabul edemediği (daha ötesi kendisinden başkasının devleti yönetemeyeceğine inandığı) içindir ki, DP önder kadrosunu özde aşağılıyordu. Bu yargıyı benimseyen Bayar'ın, İsmet Paşa'yla işbirliğine yanaşmayı istemediği yargısı yaygındı. Bu dokunun içeriğini somut biçimde doğrulayan sözler, TBMM kürsüsünden de duyulmuştu. Gazetecilerin hapsedilmesi, basına karşı girişilen savaşımla ilgili 21 Mayıs 1955 günkü Millet Meclisi görüşmelerinde, Menderes'in, «Ne sanıyor İsmet Paşa kendini. 'Kalkın ey ehli vatan!' deyince, milletin derhal ardına düşeceğini mi sanıyor?» biçimindeki cümleleri, DP önder kadrosuna egemen olan havayı pekiştiren yargılar değil miydi?.

Bayar ile Menderes'in, İsmet Paşa'nın 1950'den, hele 1954 seçim hezimetlerinden sonra, «köşesine çekilip» saygın bir devlet büyüğü gibi yaşamasını istedikleri, giderek bekledikleri, açık seçik bir gerçekti. Oysa, 1950 genel seçimlerinden sonraki ilk günlerde İsmet Paşa siyaseti bırakmak yerine, muhalefet önderi olarak yeni yeni yerleşmekte olan demokrasiye hizmet etmeyi kararlaştırmıştı. İnönü'nün, DP iktidarını milletin oylarıyla düşürüp, milletin oylarıyla iktidar olma «hırsı» içinde bulunduğu biliniyordu.

İsmet Paşa için 1950 genel seçimlerinin sonuçları, «partinin geçmişi göz önüne alınırsa» beklenilmedik değildi. 1954 seçimlerine «milletin aldatıldığı» savıyla girip gene yitirmesine karşın bir sonraki seçimi neden beklemesindi?.. Beklerdi. Yaşı yetmişlere merdiven dayamış olsa bile, demokratik yaşamda öylesine gençti...

Ama «piri fani»nin Pembe köşkteki köşesine çekilmesi gerçekleşirse, İsmet Paşa'ya karşı yönetimin sürdürdüğü tutum elbette, tümüyle değişecekti. Bu sonucun hemen ortaya çıkacağını kanıtlar nitelikte örnekler görüyorduk.

Giderek, bu konuda açığa çıkmamış örnekler de verilebilirdi:

İsmet Paşa, bir gün, partideki odasına değin gelerek Hüseyin Cahit Yalçın'dan aldığı telgrafı Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle'ye gösterdi. Usta yazar, kanserden kuşkulanıyordu, dış ülkelerden birinde muayene olması gerekliydi. Ne var ki, Türkiye'nin o sırada, çoğu dönemlerde olduğu gibi, döviz sıkıntısı vardı. Ayrıca, muhalefetten «birilerinin» yurt dışına gitmesi için gereken olanakları DP iktidarı kolaylıkla sağlamazdı. İsmet Paşa, Göle'ye «durumun kendi ricası olarak Başbakana iletilmesini» buyurdu.

Turgut Göle, pek de umutlu olmayarak buyruğunu yerine getirdi. Başbakanın Özel Kalem Müdürü Muzaffer Ersü'yü aradı. Telefonu kapamasının üzerinden on dakika geçmişti ki, Ersü'den telefon geldi. Başbakan istenilen miktarda dövizin «derhal tahsis edildiğinin» İsmet Paşa'ya «saygılarıyla» iletilmesini rica etmekteydi.

Bu gibi olaylar, o dönemde gerçekten önem taşırdı. Zamanın deyimiyle olumlu sonuç veren bu tür olaylar, Menderes'in «râkik kalbinden» mi kaynaklanıyordu, yoksa politika gereği miydi, bu konularda zaman zaman herkes kararsız kalırdı.

Bir gerçek vardı: Menderes'in yaşantısındaki sert tutumuyla özel yaşantısındaki insanlara bakış açısı çoğunlukla birbirine aykırı düşerdi. Başbakan insanlara «yumuşak» bakardı, hele yaşam sıkıntısı söz konusu olduğunda gerekli yardımı esirgemezdi. Belki de, zekâsının yanı sıra kurnazlığı, böyle davranmasını buyuruyordu.

CHP'nin ünlü siyaset adamlarından Faik Ahmet Barutçu'nun kanser olduğunu duyunca, devletin maddî ve manevî tüm olanaklarını «seferber» etmişti.

1960 ihtilalinden sonra, kimi yazarlara Başbakanlığın örtülü ödeneğinden paralar verildiğini kanıtlayan belgeler çalışma odasındaki kasadan çıktıktan sonra, bunları «o yazarları satın almak amacıyla» kullandığı bütün basınca savunuldu. Elbette, siyasetçiler bu konuyu basından da çok sömürdü.

Bir yasaya bağlı olmayan, bir Başbakanın dilediği gibi kullanması için devlet bütçesinden ayrılan örtülü ödeneği, bu biçimde kullandığı için Menderes karalandı. Bu parayı kullanırken kimi hatalar yapmamış mıydı?... Belki, yapmıştı. Oğullarından birine gönderilen paranın bu ödenekten alındığından tutunuz, kendisine «cımbız» aldığına değin —sömürüye yatkın— türlü amaçlarla kullanılmıştı ödenek.

Ama, ödenekten para alan yazarlar, bu parayı neden almışlardı?... Yalnızca satılmışlar mıydı?.. Yoksa, yaşamlarında sıkıntıya düştükleri bir noktada —istedikleri için— Başbakan'dan yardım mı görmüşlerdi?.. Hiç biri araştırılmadı.

27 Mayıs 1960 günü ve ardından gelen günler, ihtilalle düşürülen Menderes'i karalama tahtası haline dönüştüren günlerdi. 1960 günlerinde, Türkiye'de özellikle bir kesim, bir baştan öteki başa «tek sesli koro» gibi Menderes'i, DP yönetimini, hattâ bu partinin yan-

daşlarını bütünüyle karalayacaktı. Bu tutuma bir gerekçe bulunuyordu: Menderes yönetiminin özellikle 1954'den sonra aydınlara, basına, kimi siyaset adamlarına «çok çektirdiği» kulislerde öne sürülüyordu. Bu birikimin ihtilalden sonra meyve vermesinin doğal olduğu savunulabilirdi.

Ancak, bu tutum, Türkiye'nin demokratik yaşamında bir «ahlâk» biçimine dönüştü. Böylece, siyasette, her kişiyi, «iktidardan gittikten sonra» olanca hıncımızla kötülemeyi bir marifet haline getirdiğimiz yadsınabilir mi?..

Gelenekleşen bu tutumla Türkiye çok şey yitirdi.

Menderes ile İsmet Paşa'nın yaratılan «bahar havası»ndan yararlanmalarını önleyen başka nedenler de bulunabilirdi:

Menderes'in doğasında yatan nitelikleri iyi bilenlerin başında kuşkusuz Celal Bayar geliyordu.

Bayar, «Siyasî hasmı» olan İsmet Paşa'yla olan polemiklerinde acımasız olan Menderes'in, CHP önderi ile yanyana geldiğinde Paşa'nın tarihsel kişiliğinden ve mantığından «etkileneceğinden» çekiniyordu. Bana kalırsa, İsmet Paşa da, Menderes'in bu yönünü «keşfettiği» içindir ki, «tarafsız» Cumhurbaşkanıyla, öteki DP önderlerinden çok, Menderes'le bir araya gelmeyi istiyordu. İsmet Paşa'nın elinde mantıklı bir koz da vardı: Menderes, DP Genel Başkanı ve Başbakandı. Sorumlu görevde olan Menderes'ti.

Menderes'in «İsmet Paşa korkusu»ndan bir türlü sıyrılamadığını varsaymak, yanlış bir yargıyı dile getirmek sayılmamalıydı. Özel bir toplantıda, Paşa'dan söz açıldığı zaman Menderes'in —daha çok korkusunu yansıtan— kızgınlığını, «İsmet Paşa, sırtıma çıkmış, ne

iniyor, ne de şey ediyor» cümlesiyle özetleyip yakındığı söyleniyordu. Bu, Paşa'nın hem «iktidarsızlığını», hem de siyasal saldırı gücünü sergileyen bir cümleydi. O sırada Menderes'in Paşa'yla ilgili bu cümlesini aktaranlar, özellikle «iktidarsızlık» yorumunda oldukları için kahkahalarla gülüyorlar, İnönü'nün siyaset gücü'yle ilgili dokundurmayı hiç dile getirmiyorlardı.

Oysa, İsmet Paşa, DP yönetiminin artık genel siyasette, ekonomide açık vermeye başladığını görmüştü. DP'nin 1954'den sonra inişe geçtiğini saptadığı için demokratik yaşamı düzlüğe çıkarmak savaşımının yanı sıra, iktidar yollarını arıyordu.

«Bahar havası»nı engelleyen nedenlerden bir öteki, İsmet Paşa'nın «muhalefet tutumu»na karşı Menderes'in duyduğu tepkilerdi. 1950-53 yılları arasında, DP henüz taze bir iktidarken, Menderes hükümetleri, Türkiye'de o güne değin görülmemiş kimi girişimlerde bulunuyorlardı. Yollar yapılıyor, hava alanları açılıyor, limanlar ortaya çıkıyor; bu arada çeşitli nedenlerden ötürü köylünün ürünü —geçmiş yıllara oranla— daha çok değerlendiriliyordu. Jandarma dayağından vergi memurunun zulmüne değin «baskıdan» yılgın olan halk, bireylere karşı devlet zorbalığının «tamamen kalkmasa bile» çok azaldığını görüyordu. Daha önemlisi, halk yığınları ile temsilcileri, herhangi bir sorunları olduğunda kalkıp Ankara'ya gelebiliyorlar, karşılarında da dertlerini dinleyen sorumlular buluyorlardı.

Atılan bu olumlu adımlara karşın İsmet Paşa'nın ağzından «olumlu ya da destekleyici» tek bir sözün çıkmaması Menderes'i «deliye çeviriyor»du. Çoğu kez

bu ıstırabını halk önündeki ve TBMM'deki konuşmalarında dile getiriyordu. Paşa ise, bunu «işitmemezlikten» geliyordu.

On yıllar sonra, Türkiye'de, «iktidar yapar, muhalefet karşı çıkar»a değin varan bir başka «demokratik ahlâk»ı bize armağan edenlerin başında, demokrasiyi kuran İsmet Paşa'nın geldiğini söylemek, acaba, anısına saygısızlık mıydı?...

Menderes'in kafasında —açıkça söylemiyor, söylenmiyordu ama— bir de, İsmet Paşa'nın kendisinden başka «insan tanımadığı» yargısı kökleşmişti. Bu bakış açısı içinde —daha önce de değindiğimiz gibi— Paşa'nın başta kendisini (Menderes), yönetime getirdiği kadronun tümünü «beğenmeyip aşağıladığı» inancı yerleşmişti.

İsmet Paşa'dan «kalkın ey ehli vatan» deyince, milletin peşine düşeceği «vehmiyle» dolu bir insan gibi söz etmesi, Menderes'in bir noktada hangi duyguların girdabına sürüklendiğini de gösteriyordu.

Başlarda İsmet Paşa'ca «aşağılandığı» duygusuyla uzak durmaya çalışan Menderes, yıllar geçip de rejim konularında dilediği gibi at oynatmasını İsmet Paşa'nın engellediğini anlayınca, hele Bayar'ın «millet desteğine sürekli dayanmak gerektiğini» vurgulayan telkinlerinin de etkisi altında kalınca, artık Paşa'ya dayanamaz duruma gelmişti.

Böylece, İsmet Paşa da demokratik rejimin «tek güvencesi» olup çıkıyordu.

İsmet Paşa'yı 1950'de bıraktığı yerden yeniden alıp, 1955'lerde yeniden kudretli İsmet Paşa'ya dönüştüren Menderes'le Bayar olmuştur.

4

«DİYALOG»

«Bahar havası» adı verilen DP - CHP yakınlaşmaları, özellikle 1973 Genel Seçimlerinden sonra, hele 12 Eylül 1980 harekâtından bir, bir buçuk yıl önce, «liderler arası diyalog» direnmesine dönüştü.

Demirel ile Ecevit arasında başladıktan sonra, AP ve CHP'nin merkez ve örgüt kadrolarına değin ineceğine inanılan «diyalog»un, ülkede bir baştan öte başa esen sert siyasal rüzgârı dindireceğine, —bana kalırsa— çok daha değişik nedenlerle yönetilir olmaktan çıkmış devlet çarkının yeniden, hem de tüm olumluluğuyla işleyeceğine kendimizi inandırmıştık.

Giderek «kurtuluşu» AP - CHP ortak hükümetinde bulanlar çoğunluktaydı. Bu kısa bölümde ayrıntıya gerek yok! Çok yakın geçmiş, belleklerde tazedir. Hattâ bu hükümet formülü ile yetinmeyip, nice varsa, bütün partilerin «millî koalisyon» adı altında toplanmasında direnenler de vardı, «kurtuluşu» bu hükümet biçiminde bulanlar da...

Tıpkı 1955 - 60 arasındaki «Bahar havası» gibi, 1977 - 1980 arasında da «diyalog» da her şeyi «kurtarıp» esenliğe kavuşmamızı sağlayacaktı... Demirel ve Ecevit ile aynı gün, ama ayrı ayrı bir konuyu bir çok kez konuştuğumu anımsıyorum da, bir açıdan bu tür inanışlara hayretle bakıyorum.

Ecevit'e göre, «Demirel, eskimiş fikirlerle inanışları kristalize olmuş, değişmeyen kalıplar içinde kalan» bir insandı. Oturup konuşsalar bile Demirel «içten» olamazdı, «mutlaka siyasal bir manevranın hesabı içinde» davranacaktı. Bir olayın içinde geçiyorduk. Demirel'in konuyla ilgili demeci geldi. Bir aydır söyleyegeldiklerini, değişik cümle düzenlemeleri içinde yineliyordu. «Eski fikrinde mi direniyor?» diye soracak oldum, Ecevit,

«— İşte bu nedenle her gün biraz daha yitiriyor» dedi.

Ecevit'e göre, «her gün taze ve yeni bir başlangıç»tı.

Demirel ise, Ecevit'e bir başka bakıyordu.

Başbakandı. Bir konu nedeniyle muhalefet lideri Ecevit'i başbakanlığa rica etmişti. Görüşmeden sonra Ecevit Başbakanlığın önünde gazetecilere uzun bir demeç verdi.

Bir zaman geçtikten sonra, gene bir açmaza düştüğümüz günlerdi, Demirel'e Ecevit ile görüşüp sorunu çözmeyi —açıkça eleştirerek— neden denemediğini sordum. Demirel,

«— Herkes görüşmemi istiyor, görüşmesine görüşeyim de, sayın Ecevit'le yapılan görüşmelerde 'gizli' kalmasına titizlendiğim hususları da anlatıyorum. Ne var ki, sayın Ecevit içeride ne konuştuysak; hepsini kapı önünde gazetecilere anlatıyor» demişti.

Bu sözleri Ecevit'e aktarınca aldığınız yanıt, «bu yöntemi» sürdürüp geldiği «açık politika»nın bir kanıtı sayılması gerektiği idi. Başbakanlığı sırasında her şeyi halka söyler miydi, bilemiyorum ama, hiçbir şey «halktan saklanamazdı»... Öyle derdi.

Günü gelecek, yazılacaktır elbette:

«Diyalog»ları olumsuzluğa iten nedenler acaba neydi, iki lider arasındaki yapısal ayırım mıydı.? Anlaşmaya varıp varmamak noktasında acaba hangisi sürekli biçimde bağnaz bir tutum sergilemişti?...

Olayların ayrıntılarına inilince, belki de, kimi peşin yargıların yanlışlığı, aldatıcılığı ortaya çıkacaktır.

ALTINCI BÖLÜM

İHTİLALE DOĞRU

1

AYLAK YILLAR

Günüm dolmuştu herhalde, Metin Toker, birgün Akis'teki özel odasına beni çağırdı.

«— Ayrılalım» dedi.

Şaşırmadığımı söyleyemem. «Peki» dedim. Sanki aykırı bir şeyler söylesem, dediğim olacakmış gibi. Nasıl bir gerekçe gösterdi, neler söyledi, şimdi anımsamıyorum. Anımsadığım kimi çizgiler olsa bile, «Şimdi ne gereği var» diyorum. Belki de birlikte çalışmamızdan «tedirginliğini» içeren kimi cümlelerdi.

Maaşım 900 liraydı. Bir çek yazdı Metin, temiz 900 lira. O zamanlar bir gazeteci kovulduğu zaman tazminat almazdı. Toker, belki tazminat öncesinin az görülen patronluğunu, belki de onca çalışmamın bir ödülünü veriyordu.

Akis'in Rüzgârlı sokak Ovehan'daki bürosundan çıktım.

Açıktaydım.

Toker'in Akis'i büyük, daha büyük yapmayı düşlediğini biliyordum. Bir mürettiphane kurmak, bir dizgi makinesiyle rotatif edinmek gibi görkemli planları vardı. Bu planlara arada bir şöyle değinir geçerdi. Doğrusu, bu planların içinde, çalışanlardan biri olarak hep kendimi görürdüm.

Dergiden şapkamı alıp çıktığımda Akis'in 40 bin dolaylarında satışı vardı. Bir yıl öncesi bankadaki he-

sabında kuruş aranılan bir derginin bir yıl sonraki hesabı oldukça yüklüydü.

Belki Metin Toker'e uygun düşmeyen çalışma düzenim, olabilir ki artık seçkin insanlarla geçirdiği bir evrene uymayan bir özel yaşantım, ya da ne bileyim, Akis gibi kamuoyunda bir numaraya yükselen ünlü bir yayın organını temsile uygun yeteneklerim yoktu.

Hepsi, ama hepsi olabilirdi. Kovulmayı umursamadım. İnanılmayacak türden bir duyguyu dile getirmeme izin verilirse, diyebilirim ki, Toker'in «kibarca» ama kendine özgü kararlılıkla beni Akis'ten kapı dışarı etmesine kızmamıştım.

Basın mesleğindeki deyimle, «hamalların» işsiz kaldığı görülmemişti.

Ziraat Bankasının çeki cebimde Posta caddesindeki meyhanelere uzandım. Akis'ten kapı dışarı edilişimin bende yaratacağı etkiyi hafifletmek için Adnan Aktan'ın, Faruk Taşkıran'la öteki dostların çabalarını içim ürpererek karşılıyordum. Ne o sıralar sordum, ne daha sonraları, ne de şimdi öğrenmek istiyorum, ne var ki, Akis'ten kovuluşumun nedenini bir türlü çıkaramıyordum.

Ama Toker'in kardeşi Mübin Toker'i —o sıralar çok dost olduğu— Bedii Faik'in «Dünya» gazetesinde staja gönderdiğini, yerime geçecek aileden birinin hazır olduğunu sonradan basın evreninden dinledim.

O gün ve bugün, Türkiye'deki «aile şirketleri»ne işte bu yüzdendir ki, saygıyla şapkamı çıkarmayı becerebiliyorum.

İki kez hapse düşmesine karşın, Metin Toker, dergiyi 27 Mayıs 1960'a değin olanca hızıyla yüceltti, yönetti ve dorukta tuttu.

27 Mayıs'tan bir süre sonra Akis —bana göre— inişe geçti.

Toker, usta bir gazeteci, güçlü bir kalem, kendine göre inançları, eğilimleri olan, bunları sonuna değin savunmasını bilen bir insandı. Ama hiç bir zaman gazetecilikle ticareti biribirine bağdaştıracak niteliklere sahip değildi.

«İniş» hem bu nedenden, hem de Akis'in 1960 ihtilali sonrası izlediği politikanın kurbanı oldu. Genç bir yayın organıyken yaşlanıverdi.

1963 - 64'lere değin uzayıp giden Akis yayını, 1961 genel seçimlerinden sonra teklemeğe başladı. Bana göre —belki yanılıyorum— Akis'in bu duruma gelmesinin gerekçesiyle nedenleri başkaydı.

Akis'in 1961 seçimleriyle kan yitirmeye başlamasının nedeni, 1960 öncesi siyasal durumuyla 1961 seçimleri sonrası siyasal gelişmeleri arasında önemli ayırımdan kaynaklanıyordu. 1960'a değin İsmet Paşa'ya göre oynanan oyunun, 1961'den sonra toplumsal yapıdaki kıpırdanışlara göre sürüp gitmesi, özellikle İsmet Paşa iktidarına oynanması olanaksızdı.

1960 öncesinin başkalığı vardı. 1954'den sonra DP'ye karşı, özellikle aydın kesiminde başgösteren direniş, İsmet Paşa çevresinde bürokratlardan üniversiteye değin uzanan her çevrenin bütünleşmesi, DP'yi dışlayan ortamın Ankara, İstanbul gibi büyükkentlerde pekişmesi, Akis gibi basın evreninde kendine özgü bir anlatımla olaylara karşı çıkan bir dergiyi «gözde» haline getirmişti. Kısaca sayılagelen bu etkenlere, Metin Toker'in İsmet Paşa'nın damadı olması gibi önemli bir olgunun eklenmesiyle dergi, her hafta aranan, dağıtımcılarda bulunmazsa karaborsada araştırılan yayın organı kimliğini almıştı.

Gerçekte pek öyle değildi ama, Akis'in her satırında İsmet Paşa'nın varolduğu kabul ediliyordu.

Akis, 1960 ihtilalinden sonra da, bir bir buçuk yıl büyük etkinliğini sürdürdü.

1961 seçimlerine değin Yassıada duruşmaları, geçmiş, yıkılmış bir iktidarın kamuoyuna yansımayan yüzü, yeni anayasayla yeni demokratik yaşamın hazırlanması gibi, kökende çok önemli oluşmaların odak noktasıydı.

Ne var ki, Akis —tıpkı CHP gibi— 1960 ihtilalinden sonra, Türk toplumsal ve siyasal yapısındaki değişimi gerektiği düzeyde izlemiş değildi. Doğrusu, aydın kesimi, bürokrasi, üniversite 1960 ihtilalinden sonra da, İsmet Paşa'nın eşsiz politik manevraları, mantığıyla gene CHP kanallarındaydı. Ancak, ihtilal olayına karşı açıktan sesini duyuramayan, cephe alamayan yığınlarda DP'yi düşüren İsmet Paşa'yla CHP olduğu yargısı giderek güçleniyordu.

Kısacası, yanılgı şuradaydı: Ülke bir baştan öteki başa İsmet Paşa'yla CHP'ye bağlılık, minnettarlık duygularıyla titremiyordu. Tersine, ihtilalin İsmet Paşa'yla giderek O'nun buyruğuyla gerçekleştiği yolunda «anti-CHP» kesimde kimi yargılar pekişiyordu.

Üstelik, hemen her seçimde görüldüğü gibi, «normal koşullarda yapılan bir seçimde» sağ oyların birikimi, klasik CHP oylarından, en azından yüzde 10-16 daha fazlaydı.

Akis'in günün gereklerine, koşullarına koşut kimi yazıları da, sade vatandaşı «tedirgin» ettiği gibi, yeni gelecek siyaset adamlarının bunları sömürmesine yol açıyordu. Kaç kişiden dinlemişimdir: Örneğin —tam tamına aktaramıyorum— İsmet Paaş'nın Maltepe'deki yalıdan denize girerken, Bayar - Menderes'le arkadaşlarının yattığı Yassıada'ya bakarak «...onlar orada, ben ise...» anlamına gelen davranışla günün banyosunu aldığının yazılması, olumsuz duygusal tepkiler yaratıyor-

du. Aslında bu tür benzetmeler, Akis gibi bir derginin geleneksel anlatım biçimiydi. Kime anlatırsın ki?...

Ayrıca, dergi başka bir inancın sahibiydi. 27 Mayıs' tan sonra ülkenin gelecekteki kaderinin İsmet İnönü'ye «teslim» edileceğinden kuşku duymuyordu. Ya da, ancak bu biçimde davranılırsa, Türkiye'nin düzlüğe çıkabileceğini savunuyordu.

O günün koşullarında, «yüksek politika»da, bu öğeler de geçerli olabilirdi. Ama, halkın sağduyusu ile kimi yerdeki duygusallığı, bu inançları pekiştirmek için örneği geçen biçimdeki davranışlara pek yatkın değildi.

Bunlar göz önüne alınırsa, Akis'in, 1960 öncesi yayın çizgisiyle 1960 sonrası izlediği yolda bir kırıklık yoktu. Ne var ki, toplumsal yapıyla siyasal gelişmeler durmaksızın yön değiştiriyor, halk arasındaki değerlendirmeler 1960 öncesine benzemiyordu.

•

(1960 sonrasının İsmet Paşa'yla başlayan, O'nunla simgeleşen olayları bu kitabın kapsamı dışındadır).

«Ne yapabilirim?» diye düşündüm. 900 lirayla bir yıl, iki yıl geçinip gitmek olanaksızdı. Bana bir «iş» gerekliydi. Bu iş, mesleğimden beni koparıp almayacak, gazetecilik sınırları içinde kalmamı sağlayacak bir iş olmalıydı.

Büyük gazeteler vardı, muhalefet ediyordu. Dergiler vardı, güçlü dayanaklarla çıkıyordu. Her ikisinden de yoksundum. Fakat denemeye değer olan bir başka «iş» vardı.

Bir dergi de ben çıkarırdım. Maddî olanaklarım yetersizdi. Ulus'ta çalıştığım sıralarda düzeltmen olarak görev yapan, daha sonra Hukuk Fakültesini bitirerek

avukatlığa atılan Arif Avcı, bir dergi yayımlamak için gereken parayı bulup verebileceğini söyledi.

Bir şirket kurduk. Bir büro tuttuk. Derginin hazırlıklarına başladık.

Akis'te iken Siyasal Bilgiler Fakültesinde asistanlığa başlayan Attila Karaosmanoğlu, Haluk Ülman, Mehmet Selik, Necat Erder gibi gençlerle tanışmış, onlardan dergiye yazı vermelerini sağlamıştım. Bir gün, Fakültenin bir odasında oturup, çıkacak derginin nasıl bir yayın yöntemi izleyeceğini uzun uzadıya konuştuk. Bu toplantılar sürdü.

Yazı konusunda her biri yardım edeceklerdi, Bülent Ecevit yazmaya söz vermişti. Turan Feyzioğlu (o zamanlar ne denli gençti, ne denli sevilirdi) yazacaktı. Muammer Aksoy yardımını esirgemeyecekti.

Doğrusu, dergi çıkmaya başladıktan sonra, her biri sözlerini tuttular.

Derginin adı ne olacaktı?... Önemli sorulardan, giderek sorunlardan biri buydu.

Bülent Ecevit'e çeşitli adlar anlattım, sıraladım. Hiç birini beğenmedi. Birden «Neden» dedi «dergiye 'Rapor' adını koymuyorsunuz?»...

Yazı kadrosu 'Rapor' adını tuttu.

Akis'ten daha büyük boyda, bir gazete sayfasının sekizde biri ölçüsünde çıkacaktı. Çalışmalar hızla ilerledi. Erol Simavi'ye mektup yazıp, derginin bir kaç ilanını «ücretsiz» koymasını rica ettim. Hürriyet'te Rapor'un çıkışı duyuruldu.

Akis üslubunu bırakmıyorduk. Ama, Rapor'da daha çok araştırıcı yazılar yer alıyordu. İlk sayısı çıktığı zaman, CHP'nin Kızılay'daki Ulus sinemasında toplanan bilmem kaçıncı Kurultay'larından biri başlamıştı. Kapıda Ecevit'i görüp dergiyi verdim, pek sevdi.

Dergiye bir kapak yapmamıştık. Birinci sayfaya —örneğin Menderes'in ya da o hafta önem kazanan birinin— dört renkli basılan bir resmi konuluyordu. Ne var ki, ayırımlı bir uygulama yapıyorduk. Bu resim birinci sayfada ayrılan bir yere bir kenarından yapıştırılıyor, altına da o kişini iç dünyasını, uygulamasını gözeten bir karikatür konuluyordu. Bir kezinde Menderes'i «kapak» yaptık. Ama, resminin altındaki zemin simsiyahtı. Bir ölçüde Menderes'in faşist yöntemlerini bu siyahlıkla simgelemek istemiştik.

Gece yarılarına, sabahlara değin çalışıyordum. Yalnızca yazı işleriyle değil, derginin hazırlanması, basılması dağıtımcılara gönderilmesi gibi başlı başına birer ayrı işi birlikte yürütmeye çalışıyordum.

Bu uğraşı biçimi yormuyor değildi. Bitiriyordu. Beni sıkan, üzen bunlar değildi. Arif Avcı bir kaç hafta sonra hafiften yan çizmeye başladı. Bir gün duydum ki, Refik Koraltan'ın büyük oğlu ile bir evde buluşmuş, «muhalefet organı bir dergiye bu denli yakınlık duyması» eleştirilince, ülkeye bunca hizmeti geçen, halkın sevgilisi haline gelen bir iktidarı daha fazla üzmemek amacıyla Rapor'un batması için «ufak» bir hizmette bulunmaya söz vermişti.

«Kâğıttan ekonomi yapalım» diyerek derginin boyunu küçülttük. Ama inatla, ısrarla Rapor'un sürüp gitmesine uğraşıyordum. Rapor'u Burhanettin Balkanoğlu'nun basımevinde diziyor, basıyorduk. Burhan'a haftalarca para veremiyordum. Bir gün o durumdaydım ki, Rapor'u basacak kâğıt yoktu, alamıyordum. Burhan kâğıt parasını verdi, ben de ona imzalı boş bir kâğıt. Bu parayı hiç bir zaman ödemedim.

Ne o günler, ne de daha sonraki aylar borç ödeyecek durumda değildim.



Müdürü
CÜNEYT ARCAYÜREK
İmtiyaz sahibi ve
Yazı İşleri Müdürü
DUSDAR ARCAYÜREK
Kitap Doğan . Hediyet
Foto : Basın Fotoğraf Ajansı

HAFTALIK SİYASİ GAZETE

rapor

İdare : Rüzgârlı Sok. 17/A
ANKARA
Telefon : 16676
P. K. 220 . Ankara
ABONE ŞARTLARI
Yıllık : 35, altı aylık : 17,
Üç aylık : 8 T. L.
İlân şartları : Santimi 4 T. L.

7 HAZİRAN 1950 — SAYI : 4 — FİATI : 75 KURUŞ

İÇİNDEKİLER

GAZETEMİZİN ORTAYA ATTIĞI HÜSEYİN AVNİ GÖKTÜRK MESELESİ MECLİSTE

★

HÜRRİYET TERBİYESİ

★

YENİ BASIN KANUNU VE D.P. DEKİ YENİ HAREKETLER

★

MÜHTEKİRLERE İDAM CEZASI MEVZUUNDA TETKİK

★

İÇİNDEKİLER

ASIL TEMİZLENMESİ LÂZEM GELENLER

★

GELİR VERGİSİ

★

TÜRK EDEBİYATINA KAPALI DURAN KAPI: RADYO

★

MUSİKİ

★

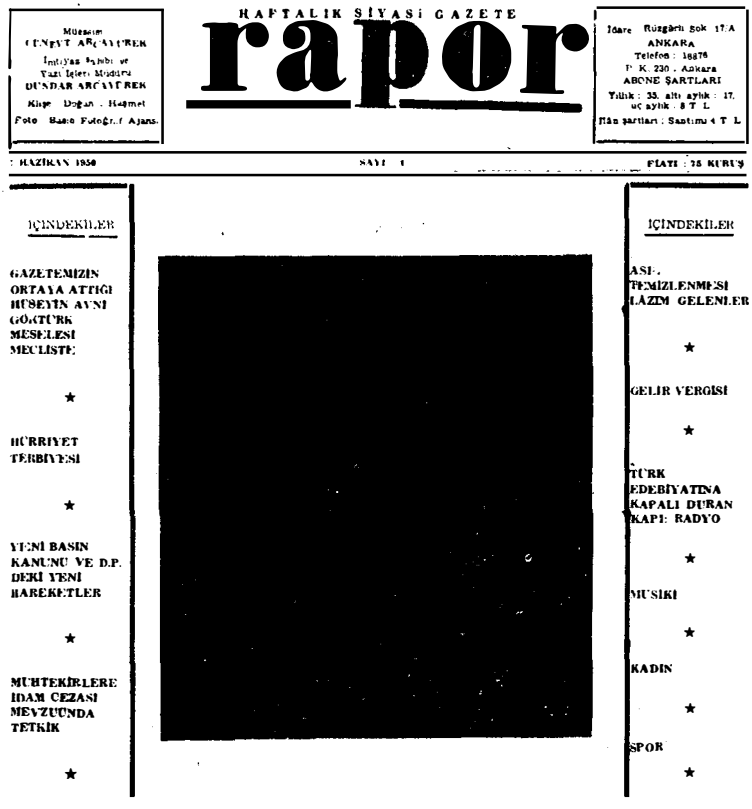
KADIN

★

SPOR

★

«Rapor»da «Akis» üslubunu bırakmıyorduk. Dergiye bir kapak yapmıştık. Birinci sayfaya o hafta önem kazanan birinin resmi konuluyordu. Ne var ki, ayırımlı bir uygulama yapıyorduk. Bu resim birinci sayfaya bir kenarından yapıştırılıyor, altına da o kişinin iç dünyasını, uygulamasını gözeten bir karikatür konuluyordu.



Müdürü
CENGİZ ARÇAYÜREK
İmtiyaz Sahibi ve
Yazı İşleri Müdürü
DUNDAR ARÇAYÜREK
Klişe Doğan - Hasmet
Foto Basın Fotoğr. / Ajans

RAFTALIK SİYASİ GAZETE

rapor

İdare Rüzgârlı Sok 17/A
ANKARA
Telefon : 16876
P. K. 230 - Ankara
ABONE ŞARTLARI
Yıllık : 35, altı aylık : 17,
üç aylık : 8 T. L.
İlân şartları : Santimi 4 T. L.

: HAZİRAN 1950 SAYI : 1 FİATI : 75 KURUŞ

İÇİNDEKİLER

GAZETEMİZİN ORTAYA ATTIĞI HÜSEYİN AVNİ GÖKTÜRK MESELESİ MECLİSTE

★

HÜRRİYET TERBİYESİ

★

YENİ BASIN KANUNU VE D.P. DEKİ YENİ HAREKETLER

★

MÜHTEKİRLERE İDAM CEZASI MEVZUUNDA TETKİK

★

İÇİNDEKİLER

ASİL TEMİZLENMESİ LÂZIM GELENLER

★

GELİR VERGİSİ

★

TÜRK EDEBİYATINA KAPALI DURAN KAPI: RADYO

★

MUSİKİ

★

KADIN

★

SPOR

★

Bir kezinde Menderes'i kapak yaptık. Ama, resminin altındaki zemin simsiyahtı. Bir ölçüde Menderes'in faşist yöntemlerini bu siyahlıkla simgelemek istemiştik.

Bir gün Hüsnü «Baba» (Prof. Hüsnü Göksel) Rapor'a geldi.

Nasıldım, yorgun muydum, hasta mıydım, hiç bilmiyordum. Yumuşak sesiyle bir doktor arkadaşına gitmemizi önerdi. Kıramadım, gittik. Dr. Fikret Kırmızı, Hüsnü «Baba»nın inandığı çok yakın dostuydu.

Fikret Kırmızı beni muayene etti; «sol akciğer üst köşede kimi zafiyet belirtileri..»

Veremin ucuydu. Hüsnü Göksel derhal tedaviye geçilmesini istedi, bastırdı. Bir seri iğne yedim. Çalıştım da.

Bir sabahtı. Geç yatmış, zor uyanmıştım. Kapı çalınmış, annem açmış. Kapıda «şubeden» geldiğini söyleyen biri duruyor. Annem geldi yatağımın başına, «Gene seni istiyorlar şubeden oğlum, ne yaptın ki...» dedi.

«— Yok, bir şey olmaz, sen üzülme» dedim.

Kapıda duran kişiye baktım. Bizleri savcılığa götüren polislerden biriydi herhalde. Öyle düşünüyordum. Giyindim Kapıdan çıktım, bir cip duruyordu. Bindik.

Cip, her zaman gittiğimiz Emniyet Birinci Şubenin bulunduğu Hacıbayram'a doğru değil de, Cebeci'ye doğru yol alıyordu.

«— Birinci Şubenin yeri mi değişti, niye Cebeci'ye doğru gidiyoruz» diye soracak oldum. Yanımdaki adam,

«— Bu şube başka şube yeğenim», dedi sırıtarak. «Seni asker kaçağı diye askerlik şubesine götürüyoruz!» diye yanıt verdi.

«— Sağolasınız amcacığım,» dedim polise.

Soğukkuyu Askerlik Şubesi, Cebeci'de sarı, iki katlı bir bina. Girdik. Bir odaya soktular. Masada bir binbaşı oturuyordu. Yer gösterdi, çöktüm. Sigara verdi, içtim. Kahve, dedi, istemedim.

«— Sizi hemen askere göndereceğiz» dedi binbaşı.

Askerliğimin bir yıl ertelenmiş olduğunu anlattım. Binbaşı üzgün bir sesle, «Olabilir» dedi. «Ama, kesin emir var».

Sonra masanın üzerindeki sümeni kaldırdı, bir yazı gösterdi, altında Kara Kuvvetleri Komutanı'nın imzası vardı. Benim, Ulus yazarı Şinasi Nahit Berker'in, galiba Ulus yazı müdürlerinden Nihat Subaşı'nın «derhal ve âcilen» Yedek Subay Okuluna teslim edilmemizi buyuruyordu.

«— Koskoca komutan, herhalde beni tanımaz binbaşım», dedim.

«— Tanımaz elbette. Fakat sizin askerliğinizi yapmadığınızı bilen bir meslekdaş dostunuz vardır» diye içtenlikle yanıtladı binbaşı sözlerimi.

Kimdi?... Bilemezdim, sonradan bir ad söylediler ama, kesin kanıtlayamadığım için yazmak istemiyorum.

«— Ehhh» dedim binbaşıya. «Askere gideceğiz, anlaşılan... İzin verirseniz, Yedek Subaylığa hak kazanabilmem için lise diplomamı, dilediğiniz öteki evrakı getireyim»

Binbaşı sade bir sesle,

«— Hiç birine gerek yok kardeşim» dedi. «Sizin Yedek Subaylığa hak kazandığınızı biz biliyoruz»

Türkiye Cumhuriyetinin sade vatandaşı Cüneyt Arcayürek ile devletin bunca özenle ilgilenmesine içten teşekkürlerimi sunarak, «Şimdi ne yapacağız?» diye sordum.

«— Çok basit» dedi binbaşı. «Kapının önündeki cip sizi Yedek Subay Okuluna teslim edecek.»

«—Eyvallah» diye yanıt verdim binbaşıya, bu özenle karışık, koruyucu, yorulmamı önleyecek önlemleri aldığı için.

Soğukkuyu Askerlik Şubesinden ayrılırken binbaşı, «Kusura bakma kardeşim» dedi. «Emri gördün...»

«— Gördüm, gördüm» dedim. Cibe bindik, Yedek Subay Okuluna gittik. Beni teslim ettiler.

Zemin kata indik. Saçlarımı, bir güzel, sıfır numaraya vurdurdular. Bıyıklarıma dokunmadılar. Okula girdikten bir süre sonra bıyıklarımı da kestirdiler.

Okulun yaz dönemiydi. Beni 8. bölüğe verdiler. (Sonradan general oldu, Kıbrıs barış harekâtına katılan tek gazeteci olarak Ada'ya çıktığım zaman, orada tekrar karşılaştık) Yüzbaşı Süleyman Tuncel beni «deppo»ya gönderdi. Ne çare ki, bölük tamamdı. Bölükte bulunanların sayısında piyade tüfeği, palaska, kitap vb vardı deppoda. Bana da birbuçuk kilo ağırlığında bir sten düştü.

Sonradan baktım ki, Yedek Subay Okulunda yalnız değilim. Ulus'ta bir ara çalışan —sonradan CHP milletvekili ve senatörü olan— Orhan Vural'la aynı bölükteyiz. Bir başka bölükte de Nihat Subaşı ile Şinasi Nahit Berker...

Doğrusu, daha fazlası can sağlığı. Bir aradan yararlanarak dergiye telefon ettim, askere alındığımı ağabeyim Dündar'a müjdeledim. «Ne yapacağız şimdi?.» diye sordu.

«— Hiççç!.» dedim, «Rapor, artık battı.»

«— Sağol» dedi, kapadı. Anneme durumu anlatmasını da rica etmiştim Dündar'dan.

Yedek Subay Okulu'nda üstlerimiz, askerliğin verdiği olanaklar çerçevesinde, biz muhalif gazetecilere çok iyi davranıyorlardı. Okulun Kurmay Başkanı, sonradan 27 Mayıs'ı gerçekleştiren kadronun içinde yer alan Muzaffer Yurdakuler'di. Arada bir Dündar, Yurdakuler'i

arar, «çok önemli bir sorunun çözümü için» izin vermesini dilerdi. Yurdakuler de, «çok önemli işin bir palavra olduğu»nu bilerek, beni çağırır, o gün izinli sayıldığımı gösteren küçük bir pusula verirdi.

Daha o günlerde, Ordu'da DP'ye karşı beliren hoşnutsuzluk seziliyordu artık. Sezerdik, ama söyleyemezdik. Konuşulmazdı.

Gırtlağa değin borç içindeydim. Annemin emeklilik maaşıyla geçinmemize olanak yoktu. Henüz subay değildik, okuldaydık. Maaşım da yoktu.

Maddî sıkıntıların pençesinde altı ayı tamamlayıp Subay çıktıktan sonra, Asteğmen maaşı bir «yaşam iksiri» gibi geldi bana. Okuldayken belirli geceler Ulus'ta çalışıp üç beş kuruş almamı sağlaması için Toker'e rica etmiştim. O da Paşa'ya söylemiş, Paşa da Kasım Gülek'e. Çağırdı, gittim. Gülek, hoş adamdı, hoşsohbetti, dışardan bakıldığında insanseverdi. Fakat Akis'te hamamda yaptığı basın toplantılarını alaylı dille resimleriyle verişimizi pek unutmuş görünmüyordu. Bana, biraz da terslenerek, «Ayda otuz lira» dedi.

Sonradan çoook dost olduk, hâlâ da öyleyizdir ya. Gülek'e «Bahşiş»i bahçıvana vermesini salık vererek yanından ayrıldım.

CHP için bir duygu, halk arasındaki deyimiyle «vefa duygusu» hep uzak bir öğe olarak kalmıştır. CHP, son yıllarda bir kesimi dışında, sürekli olarak kullanmış, kullandığını sürekli olarak tutup bir yana atmıştır. CHP'ye hizmet vermek, o günün koşullarında geçerliyse, baş üzerinde... CHP'ye hizmet vermek, günün koşullarında «hiç» ise, unutulmuşlar köşesine...

Bu tutum, CHP'ye bel bağlamış, ne var ki, günü gelmiş bir hizmet vermekten uzak kalmış kişilere karşı işletilmiş, bu nedenlerle CHP kimi kişilerce pek hayırla anılmamıştır.

Buna karşın, DP ve DP yöneticileri, sonradan AP' de sürüp gittiği gibi, partilerine hizmeti geçenleri hiç bir zaman unutmamışlar, ellerinin tersiyle bir yana itmemişlerdir.

Yüz liraya gereksinen bir insana, iyi ya da kötü, büyük ya da küçük hizmeti geçen bir gazeteciye karşı gösterilen bu anlayışın ta içimde kimi fırtınalar kopardığını saklayacak değilim.

O günlerin maddî bunalımlı anlarında, bu olaydan çıkardığım bir sonuç, daha sonraları bir rehber görevi yaptı. Hiç bir partiye, hiç bir siyasal kuruluşa bağlanmamak!

O kadar ki, kimi derneklere bile üye olmamayı bir ilke kabul ettim.

Askere gitmemden en çok sevinç duyan, annemdi. Yedek Subay giysileriyle beni karşısında görünce, «Allaha şükürler olsun» dedi. «Artık mahkemeler, hapishaneler yok.»

Yanılıyordu. Bu kez, asker kaçağı olarak Yedek Subay Okulundayken mahkemeye çıkarıldım.

Ama, kaçak olmadığım, geçerli nedenlerle bir iki devre askere başvurmadığım kabul olundu, beraat ettim.

Yedek Subaylığım bittikten sonra, iş bulamadım.

Adı «muhalife» çıkmış, Menderes'e karşı geldiği için hapishanelere düşmüş gazetecilere, o sırada, Babıâli'de pek «iltifat» edilmiyordu. Menderes'in basın üzerinde kurmaya çalıştığı zorba sistemin sonucuydu bu, gerçekte basın da kendi yaşamını o koşullar içinde sürdürebilmek için bu tür önlemlere gereksiniyordu.

Çalacağım son kapı, Erol Simavi'ydi.

Üçüncü mevki kompartımanında, sabaha değin uyumayarak, İstanbul'a indiğim zaman ne umutluydum, ne de umutsuz.

«Hürriyet» müracaat memuruna adımı verdim, Erol Simavi'yi görmek istediğimi söyledim. Bekledim. Derhal birinci kata çıkardılar. Erol Simavi, içtendi, her zamanki gibi, yıllar öncesi gibi cana yakındı. Odasında oturduk.

Meteliğim yoktu, işsizdim. Bir görev rica ediyordum.

Erol, «Şu günlerde işi boşver» dedi. Açıkça görev veremeyeceğini söylemek istemiyordu. Bunu anlıyordum. «Paran var mı?» diye sordu.

«— Borcum var, bunlar da beni son derece rahatsız ediyor» dedim Erol Simavi'ye.

Kapıyı açtı; «Feridun, gel» dedi. Feridun Eryılmaz geldi, «Benim paramdan Cüneyt'e üç bin lira ver» diye buyurdu. Üç bin lira?... 1955'lerden sonra... Büyük paraydı, büyük. Verdi parayı bana, «Dilediğin zaman gene gel, üzme kendini» diye teselli etti. Parayı aldım. Çıktım. Borçları temizledim. Ama, Erol'un bana verdiği üç bin lirayı yıllar geçtikten sonra da geri vermedim. 1980' lerde bir gün, verdiği parayı da, o günkü ortamı da anlatırken kendisine, «Paranı da geri vermedim, anımsıyor musun?» diye sorduğumda,

«— Hayır, hiç hatırlamıyorum, böyle bir şey olmuş muydu?» dedi.

Oysa, Erol Simavi —kimi kanıların tersine— belleği son derece güçlü, olayları yıllar sonra ince ayrıntılarına kadar anımsayan bir insandır.

Borçlardan kurtulmuştum. İşsizlik sürüyordu.

Ev, Denizciler Caddesindeydi. İlkokul arkadaşım, daha doğrusu babasının özel okulunda «fakir» çocuk olarak ücretsiz okuduğum Oktay Çubukgil'e gittim bir gün. Avukattı, yazıhanesi Denizciler Caddesinin Adliye Sarayına bakan ucundaydı.

İşsizliğimi, parasızlığımı anlatmama gerek kalmadı, Oktay anladı.

«— Gel buraya be,» dedi. «Avukatlıktan anlamana gerek yok. Oturur kimi konularda yardımcı olursun, idare ederiz...»

Böylece «avukat çıraklığı» dönemim başladı.

Bana duyurmadan öğle yemeğini ısmarlar, sevdiğim sigaraya çok bayılıyormuş gibi birkaç paket sigara getirtir, geceleri de sıkıldığım, üzüldüğüm, burulduğum anlarda alır bir meyhaneye, lokantaya götürür, olayları alaya alan bir konuşma biçimi içinde konuşur, konuşurdu.

Ben de kimi günler Oktay'ın mahkemelere verdiği ya da vereceği dilekçeleri, itiraz metinlerini daktiloda temize çekerek yardımcı olurdum. Bu, «yardım» etmekle ilgili bir davranış biçimi değildi. Gösterdiği insancıl tutuma karşı «bir şeylerle» yanıt verme dürtüsünden kaynaklanan bir olguydu.

Oktay, bunu sezer, sesini çıkarmaz, giderek kimi işler de verirdi. Mahkemeye gittiği sıralar, bürosunu bekler, gelen müşteriyi içeri alır, «avukat beyin kısa süre sonra Adliye'den döneceğini» söylerdim.

Daha sonra, Sadi Kazan'la birlikte çalışan avukat Nejat Günal da bize katıldı. Oktay'la aynı handa, aynı kattaydılar. Onların işleri olmadığı zamanlar, üçümüz bir araya gelir, olmadık olaylar yaratır, olmadık söyleşilerle eğlenirdik.

Bütün bunlar sıkıntılı, bunalımlı bir yaşantıya serin bir esinti gibi gelirdi. Tatlı acı gönül serüvenleri, sonu acıyla biten kimileri o günlerin anımsanacak olaylarıydı.

2

PEŞİN YARGILAR

1959 yılında, annemin teyzesinin oğlu Münir Müeyyet Bekman, radyoda yeni bir programda çalışıp çalışamayacağımı sordu. Kıbrıs sorunu bütün görkemiyle, çarpıcılığıyla sürüp gidiyordu. Kıbrıs Türklerini desteklemek, onlara «anavatanın sesi»ni her gün onbeş dakika duyurabilmek için radyoda bir «Kıbrıs Saati» düzenlenmişti.

«Kıbrıs saati»nde Ada'yla ilgili haberleri verecek, Türkiye'nin politikasını yeri geldiğinde, Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Genel Müdürü İsmail Soysal'ın talimatına göre, yazıp yayınlayacaktık. Elbette, o sırada Başbakan olan Karamanlis'i, daha çok, Yunan Dış bakanı Averof'u, Makarios'u durmaksızın eleştirecektik.

Vergisi gittikten sonra her gün için on, oniki lira geçecekti elime.

Sonunda görev, dış sorundu, Kıbrıs'tı. Kabul ettim.

«Avukat yardımcılığım» sona erdi, Oktay ve Nejat' la dostluğum hiç bitmedi.

Daha sonra Basın - Yayın Genel Müdürlüğünde görev verdiler. Birtakım broşürlerin düzenlenmesinde yardımcı oluyordum. O sıralarda, Hürriyet'in Ankara temsilciliğine getirilen Necati Zincirkıran'la tanıştım, dost olduk.

Günler akıp geçti. İç politikayı izliyordum ama, uzağındaydım. Kıbrıs saatini yazıyordum ama, «her satırı özenli bir denetim»den geçiyordu. Arada «bir şeyler» sıkıştırırım kuşkusuyla... Ne CHP'nin adamı olabilmiştim, ne de DP beni benimsemişti. Kaderin bu cilvesine, zaman zaman, oturur gülerdim. Gazeteci çevrelerinden, giderek gazeteci dostlardan uzak duruyordum. Herkes almış başını gidiyordu. Herkes bir başka evrenin insanı olmuştu. Herkeste bir kahramanlık, bir büyüklük, yücelik duygusu egemendi. Gidip Basın - Yayın Genel Müdürlüğünde görev almış bir «eski muhalif»e kucak açmak?... Aman Yarabbi!.. O günlerin önde giden, ya da kendilerini önde sayan gazetecileri için olanaklı mıydı?

Sürünürdün, aç kalırdın, beş paran olmazdı; bakacak bir anan, yaşayacak bir gençliğin vardı, bunların hiç biri önem taşımazdı, sorulmazdı, yardım edilmezdi. Ne vakit ki, bıçağın kemiğe dayandığı bir anda, namusu, sağduyuyu, erdemi bırakmaksızın bir iş edinirdin, aramayan, sormayan bütün gözler, birden sana döner, DP iktidarının (oysa devletin) Basın - Yayın'ında görev alınca, «kötü yola düşmüş» insan davranışlarıyla karşılanırdın!

Oysa, evet oysa, hakareti, ezmeyi o yıllarda «mübah ve meşru sayan»lar, daha sonraki yıllarda zilletin içinde yuvarlanıp önümüzden geçtiler. Her birini adlarıyla sanlarıyla, gelmiş geçmiş bütün ruhsal yoksunluklarıyla kamuoyunun önüne serivermek, bugün işten bile değil.

Sonra ne oldu?... Bu kişiliksiz kişiler, mesleğin posası oluverdiler, kâğıttan bir bardak gibi buruşturulup bir köşeye atılıverdiler. Sağ kalanlar, ayakta duranlar biz olduk.

Nisan'da evlendim, Mayıs'ta ihtilal oldu. Bonn'da basın ataşesi yardımcısıydım.

Genç bir kadın. Bir ihtilal. «Akşam» gazetesinde bir yazı: Vatana karşı gösterdikleri ihanete varan davranışlarından dolayı, DP iktidarından görev alıp dış ülkelere giden Cüneyt Arcayürek ve... diye başlayan bir haber. Eşten dosttan mektup yok, haber yok. Kıstırılmış av hayvanları gibi Bonn'un Bad Godesberg kentinde bir küçük evin duvarları arasında sabahlara değin uykusuz geceler.

Haziran 1960 ortalarıydı sanırım. Bir sabah erken, telefon çaldı.

Karşımdaki ses, Erol Simavi'nin sesiydi. «Derhal atla uçağa gel, seni Hürriyet'in Ankara Temsilcisi yapacağız», diyordu.

Erol Simavi'den sonra, Hürriyet'in yazı müdürlüğüne getirildiğini öğrendiğim Necati Zincirkıran konuşuyordu.

Gelmek mi?... Uçarak, koşarak!

Telefon kapandı, hâlâ inanamamıştım. Sonra gerçek, kafama vurdu. Tuttum Esin'e sarıldım, «İşsiz kalmayacağım, işsiz kalmayacağım» dedim. Gençti, anlamıyordu bu duyguları, bir şeylerin oluştuğunu görüyordu, ama bu oluşmadaki heyecanı eliyle tutup destek olamıyordu.

İlk önce Esin gitti. Birkaç gün sonra da ben. Çünkü o sırada herkes tutuklanıyordu. Basın - Yayın Genel müdürü Altemur Kılıç'ın kaçtığı yazılıyor, arandığı söyleniyordu. Hiç biri doğru değildi. Bir ihbar salgını, bir kötüleme, insanları alaşağı edip rezil etmeye yönelen bir erdemsizlik fırtınası esiyordu.

Ve suçum: Basın - Yayın'da görev kabul etmekti. İhanetti bu! Haindim, ülkemi satmışçasına, devleti beş paralık etmişçesine... Basında o sırada köşe başlarını

ele geçirmiş kimilerinin saldırıları durmaksızın artıyordu.

İlk önce Esin'i gönderdim, bir iki gün sonra ben, uçağa atlayıp gittim. Eğer Yeşilköy'de tutuklanırsam, karım bu olayı yaşamamalıydı.

Yeşilköy'e inerken Bayar'ın yüzlerce genci kıyma makinelerinden geçirttiği, Menderes'in kimilerini buldozerle öldürttüğü, eski Cumhurbaşkanının bankalarda milyonlarca lirasının saptandığı gibi, zaman geçip çılgınca akan sular biraz durulunca doğrulanmayan gazete haberlerinin etkisi altındaydım.

Sağa sola baktım, polisler vardı, ancak benimle ilgilenmiyorlardı.

«Hürriyet»e gittim. İşe alındım. Ankara'ya gidince, Orduevi'nin karşısındaki küçük gazeteci kulübesinden onaltı kuruşluk dilekçe pulu aldım. Basit bir kâğıda, «İstifamın kabulünü rica ediyorum» yazıp imzaladım.

Mithatpaşa caddesindeki Basın - Yayın Genel Müdürlüğüne gittim. İhtilal önderlerinden Ahmet Yıldız, genel müdürdü. Bir süre bekletti, sonra kabul etti:

«— Siz ve öteki bazı arkadaşlarınızı merkeze alıyoruz» dedi bana.

Dilekçeyi uzattım. Okudu ve birden «Bu nasıl iş? Geriye alacağız, burada çalışacaksınız diyorum, istifa ediyorsunuz, bu kaçıncı?..» diye bağırıyordu.

«— Efendim» dedim. «Hürriyet gazetesinden iş önerisi geldi, onu kabul edeceğim».

Suratıma şöyle bir baktı: «Ya!..» dedi. «Demek ki, Hürriyet'te çalışacaksınız?»

«Evet», dedim.



Gazetelerin, doğrulanmayan haberleri kamuoyunu müthiş etkiliyordu. Buzhanelerde toplu halde cesetler çıktığı ve ölenlerin çoğunun da gençler olduğu bildiriliyordu.

O sırada içinden neler geçtiğini kestirmem olanaksızdı. Bozuldu. Ahmet Yıldız'a, ihtilale yardakçılık yapanlar indinde «bir hain» diye tanıtıldıktan sonra, tek suçumun Basın - Yayın'da görev alıp hiç bir şeye karışmamak olduğunu anlatarak bu görevi sürdürmenin yakışık almayacağını söyleyemezdim ya!

Ahmet Yıldız, bir ihtilalciydi, öyle bir gündeydi, mağrur, muzaffer, anlamazdı.

Görevdeyken bağırmaya, çağırmaya hakkı vardı. «Yani ihtilale karşı çıkacaksınız?..» benzeri bir şeyler söyledi. Görevden istifa eden ya da görevini sürdürmeyeceğini söyleyen herkesin 27 Mayıs'a karşı olduğu gibi yanlış kanısını o gün düzeltmeme olanak yoktu.

İstifada direndim. «Pekalâ» dedi.

Yanından çıktım. 27 Mayıs'la birlikte hemen her devlet dairesinde «soruşturma kurulları» oluşturulmuştu. İhbarlar burada değerlendiriliyor, sivri kimi adlar kimi tanık ifadeleriyle mahkemeye gönderiliyordu. Örneğin, Basın - Yayın'da Genel Müdür Yardımcılığı yapan Münir Müeyyet Bekman hakkında birkaç dava birden açıldı. Suçları arasında en önemlisi, gece saat 20:00' de görevinden çıktıktan sonra, daireye ait bir steyşin arabayla evine gitmekti. Ya da çoğu kez birlikte gittiğimiz, ancak yediğimizin içtiğimizin parasını sonuna değin ödediğimiz akşam yemeklerinin bedelini devlete ödettiği için kovuşturmaya uğramıştı.

İnsanlar, iğrenç girişimler, davranışlar gösteriyorlardı. Bekman'ın evine dairenin aracıyla gittiğini, bu yoldan «otomobil suistimali» yaptığını ihbar edip tanıklık yapan kadın ise, bir işe yaramayan, ne var ki, Bekman'ın «himaye» ettiği memurlardan biriydi.

Üçüncü kattaki soruşturma kurullarından birine girdim. Adımı söyledim, durumumu anlattım :

«— Eğer hakkımda açılmış, açılacak bir soruşturma varsa, ifade vermeye hazırım» dedim. «Ne davası, ne soruşturması?» diye sordular. Hepsi gençti, Siyasal Bilgileri yeni bitirmiş müfettişlerdi. Öteki soruşturma kuruluna sordular. «Nereden çıkardınız, yok bir şey» yanıtını verdiler.

«— İyi, iyi» dedim. «Şimdi lütfen bana, hakkımda bir soruşturma olmadığını belirten bir yazı verebilir misiniz?..» diye sordum.

Güldüler.

«— Ama muteber gazetelerle gazeteciler vatan haini olduğumu yazdılar, bu suçlamadan şu veya bu şekilde arınmam gerekir, anlayınız», dedim onlara. Anladıklarını belirleyen biçimde başlarını salladılar, bir kaç gün sonra gelip yazıyı almamı söylediler.

Necati ile buluştuk, vatan hainliğinden arındığımı söyledim. «Boşver bunları, haydi büroya gidelim, devredeyim, işe başla» dedi.

Yıllar geçti. Bir gün Meclis koridorlarında tabiî senatör Ahmet Yıldız'la karşılaştım. Anımsamadığım bir konuda eski ihtilalcileri savunur bir şeyler yazmışım.

Dedi kî :

«— İhtilalden hemen sonra, gazeteciliğe başlayınca, 'bu Cüneyt Bonn'da onu barındırmadığımız için artık bize karşı vaziyet alır' diyorduk. Hiç birini yapmadın».

Güldüm. «Böylesine peşin hükümler Menderes'i de yedi, şimdilerde başkalarını yiyor, Türkiye'nin do-

ğasında bu var, günü gelecek kimbilir kimleri de yiyecek» dedim.

Eski ihtilalci Ahmet Yıldız «Doğru, doğru» dedi, sol koridora doğru yürüdü gitti.

Ben de orta salona doğru.

Hürriyet'i seviyordum, işimi seviyordum, erken saatlerden geç vakitlere değin çalışıyordum. Kin, husumet dinmiyordu. DP'ye yakın olanlar ya da yakın oldukları varsayılanlara «kuyruk» adı takılmıştı. Sokaklarda, otellerde: «kuyruk, kuyruk!..»

Bu anlamsız karalamalar 1961 seçimlerine değin sürdü. Akis dergisinin, 1961 seçimlerini —bir kaçı dışında— hemen bütün illerde CHP'nin kazanacağını büyük bir haritayla kapağında ilan ettiğinin ertesi hafta, sandıklar açıldı. Bir de baktık ki, CHP çoğunluğu sağlayamamış. Tersine, bölünen DP oylarından bir AP, bir YTP çıkmış. Sağ oyların bir bölümünden CKMP de «nasibini» almış.

«Kuyruk, kuyruk!..»

Halk görkemli İsmet Paşa'yla, ihtilalin lokomotifi, anayasanın, seçim yasalarının babası CHP'den oylarını esirgemişti.

Seçimlere değin, gazeteciler hâlâ biribirileriyle uğraşıyorlardı. Ankara Gazeteciler Cemiyeti'nin —Üç aşağı beş yukarı bir tanımlamayla— kuruluşundan bu yana üyesi olan ben ve kimi arkadaşları, «kovmak» için düzenlemeler yapıldı. Oktay Ekşi, İbrahim Cüceoğlu gibi gerçeklere gözlerini kapamamış olan arkadaşların savunularıyla Ankara Gazeteciler Cemiyetinden «ihraç» edilmekten kurtuluyordum. Örneğin DP organı Zafer'-

de çalıştıkları için Turhan Dilligil ile Fatih Fuat ağabeyi, Cemiyetten çıkarıyorlardı.

Bağnazlık öylesine egemendi. Bağnazlığın örneklerini ihtilali, özgürlüğü, fikir özgürlüğünü, yazın ve düşün yaşamımız için yaptıklarını haykırarak söyleyen gazetecilerin meslek kuruluşları sergiliyordu. Kurucu Meclis'e Ankara Gazeteciler Cemiyetinden seçilerek üye olacak arkadaşları seçmek için oylama yapıldığı gün Cemiyete gittiğimde, bir odadan beni gören Ayhan Yetkiner'in «bu kuyrukları buraya kim sokuyorrrr?» diye bağırışını, kimi arkadaşların kendisini «teskin» etmeye çabalayışlarını anımsıyorum hâlâ.

Cemiyetten atılıp atılmayacağımın tartışıldığı günlerin ardından bir gün Erol Simavi ile oturuyorduk. Bana «Seni de kovacaklar diye korktum» dedi. Haklıydı. Zaman öylesine bir zamandı ki, Hürriyet gibi bir gazetenin Ankara temsilcisinin Ankara Gazeteciler Cemiyetinden «kovulması» çeşitli biçimlerde yorumlanabilirdi.

Birkaç yıl geçtikten sonra aynı Cemiyetin yönetim kuruluna seçiliyor, Metin Toker'in başkan olduğu dönemde, ikinci başkanlık görevini üstleniyordum.

3

«HÜRRİYET» BENİ SEÇİYOR

«Adnan Menderes asılacak adam değildi!...»

Hayır, bu anlatım yeterli değildi. Halkın oylarıyla seçilen siyaset adamları bir sehpada sallandırılmamalıydı.

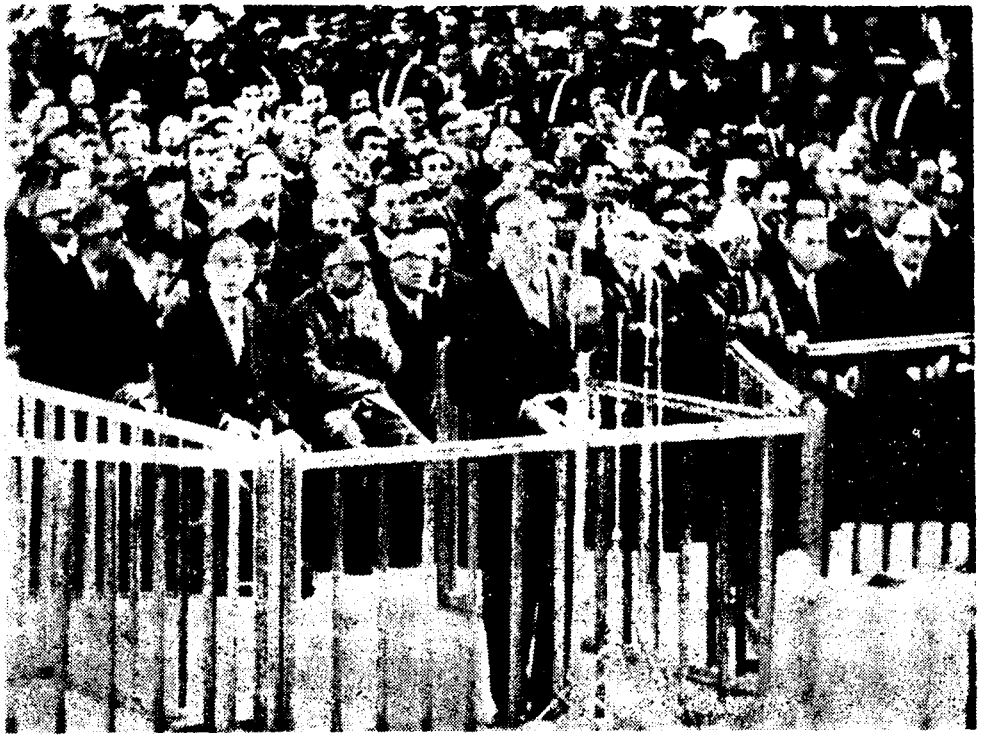
Bu yargıda kemikleşen mantığım, yıllar ilerledikçe daha bir gelişti. İdam cezaları kaldırılmalıydı.

27 Mayıs 1960 ihtilalinden hemen sonra, sanırım, haziran ayında, Erol Simavi'den telefon geldi. Hürriyet'in Ankara temsilciliği görevini veriyordu. Bonn'dan, daha sonra ayrıntılarıyla anlatmağa çalışacağım gibi, büyük bir sevinç dalgası içinde yurda dönüyordum.

Hürriyet'in Yazı İşleri Müdürlüğüne, yerini alacağım Necati Zincirkıran getirilmişti. Hemen gazeteye gittim, Erol Simavi dostluğunu gene esirgemedi. Oturup bir süre konuştuk. Sonra bana «Artık yukarı, üçüncü kata çık, ağabeyimle konuş» dedi.

O güne değin Haldun Simavi ile hiç karşılaşmamıştım. Necati ile yanına girdik. Gösterişsiz bir odada, basının merkezi Babıâli'nin önde gidenlerinden biriyle, Haldun Simavi ile ilk kez karşılaşıyordum.

Necati, Hürriyet gibi bir gazetenin Ankara temsilciliğine salık verdikleri insanı Haldun Simavi'ye tanıt-



YASSIADA DURUŞMALARI sonunda Menderes idama mahkûm edildi. Ama, Menderes asılacak adam değildi.

mak amacıyla «...Efendim, belki anımsarsınız, Cüneyt bir ara Akis'in...» diye başlayacak oldu.

Haldun Simavi sözünü kesti :

«— Cüneyt'le kâğıt üzerinde tanışalım..» dedi. Kısacası geçmişimle değil, gazetesinde yapacağım çalışmayla beni ölçeceğini anlatmak istiyordu.

Diyecek ne vardı ki!.. Haldun Simavi'ydi karşımdaki insan.

Yanından çıkmak üzereydik, birden, «Bu son durum karşısında ne düşünüyorsunuz?» diye sordu. Soru, birden gelmişti. İhtilali ilk kez gören bir ulustuk. Getirecekleriyle götüreceklerini kıyaslayıp sonuçlar çıkaracak deneylerden yoksunduk. Ama, 27 Mayıs —eğer büyük kentler bir ölçü ise— olumlu karşılanmış gibiydi.

Buna karşın demokrasiye ulaşan, bu rejimin insanlara getirmesi olası hazları bir nebze tadacak yaştaydık. Aklımızda, vicdanımızda, duygularımızda ne İsmet Paşa'nın «millî şef» dönemine, ne de Menderes'in sertlik heveslerine yer vermiştik. 1950 öncesinin devlet terörüyle 1954'den sonra ummadığımız halde geliveren anti-demokratik uygulamaları içimize sindirememiştik. Aklımız, vicdanımız, duygularımız parlamenter düzenin sürüp gitmesine yatkındı.

Sürüp gitmesini dilediğimiz parlamenter düzen içinde demokrasinin yozlaşmasını engellemeğe heveslıydık. Giderek, benim gibi düşünenler, bu konuda, inançlıydı da. Evet, Menderes, rejimi çığrından çıkaran çeşitli yöntemler uygulamıştı. Ama, Menderes'in bu çılgınlıklarına karşı, genelde İsmet Paşa muhalefetinin de kışkırtıcı bir rolü zaman zaman üstlendiği de gerçekti. Muhalefetin içinde —küçük de olsa— görev yapmış olanlar, biz, çılgınlıklara karşı kışkırtmaların da tezgâhlandığını görmüştük.

Soru, birden gelmişti. Haldun Simavi'nin sorusunu aynı çabuklukla yanıtladım:

«— Milletin oylarıyla seçilen bir parlamentonun bir darbede indirilmesini pek anlamıyorum, efendim..» dedim.

Tanımadığım, ne var ki gücünü, kimilerine göre «ters insan» sergilemelerini bildiğim bir «patron»a karşı bu yanıtımın nasıl bir tepki yapacağını hesaplamaksızın konuşuvermiştim.

Necati susuyordu.

Doğamdaki kafamdan geçeni söylemek kuralı, «birden» işlemişti. İhtilalden çıkmış bir ülkede, o ihtilali —belki de— destekleyecek bir gazete sahibi bu yanıtımdan sonra Hürriyet için önemli olan bu görevi bana vermekten vazgeçebilirdi.

Başkalarınca önemli bu tür ince hesapları yapmaksızın yanıt vermiştim.

Üstelik, bir buçuk-iki aylık evliydim. İş bulmuşken, yitirebilirdim.

Haldun Simavi,

«— Hemen işine başla yavrum..» dedi. Haldun Simavi yaş ayırımı gözetmeksizin yanında çalışanlara «yavrum» diye seslenirdi. Sonradan öğrenecektim.

Eşimin İstanbul'da olduğunu, göreve başlamadan önce bir hafta birlikte olup olamayacağımı soracak gibi oldum. Sert bir sesle, «Derhal işine başla, yavrum» dedi Haldun Simavi.

Necati, huyunu suyunu bilmediğim Haldun Simavi'ye karşı fazla «pot» kırmamdan çekinerek, kolumdan tutup çıkardı beni. Ertesi günü Ankara'ya hareket ettim.

1960 ihtilali Menderes'in, Polatkan ile Zorlu'nun idamlarıyla sonuçlandıktan hemen sonra, Hürriyet'in temsilcilik görevini sürdürürken Ankara radyosundan bir «açık oturum» çağrısı aldım. Açık oturumu Rıdvan Çongur adında bir spiker yönetecekti. Konu —dilediğimce— açık değildi ama, idamlar ve sonrası üzerinde konuşacaktık. Hürriyet'ten ben çağrılı idim, Cumhuriyet'ten de rahmetli Ecvet Güresin. Bir başka arkadaş daha vardı, bugün anımsamıyorum.

Konu, ister istemez, idamların Türk toplumuna etkisi üzerinde gelişmeğe başladı. Güresin ağabeyimize göre, idamlar zorunluydu, bu denli açık söylemese de idamları savunuyordu. İdam fikrini savunmadığım gibi, siyaset adamlarının ipe çekilmelerine karşı olduğumu açıkça söyledim.

Bu açık oturum radyoda yayınlandı.

Bu oturumdan sonra beni bir daha radyoevine çağırmadılar. 1970'lere gelinceye değin.

Hürriyet, bir haber gazetesiydi.

Haldun Simavi, sonradan saptayacaktım, «bir soru-bir yanıt»lık konuşmamızın içeriğini Hürriyet'te ayrıntılarıyla sürdürdü.

Haldun Simavi kitlelerin duygularıyla eğilimlerini olanca doğrulukla saptayan ender insanlardan biriydi.

Haber gazetesi olmasına karşın Hürriyet'in bu olumlu sonuçlarını satış tablosunda görüyorduk. Gazete durmaksızın tırmanıyordu.

Ve... Etkisi de giderek artıyordu.

Olay, çok basitti:

Halk yığınları Hürriyet'te kendilerini buluyorlardı. Olayların basit yoldan resimlerle, ama vurucu biçimde anlatılmasından hoşlanıyorlardı. Söyleyemediklerini

söyleyen, bir haber başlığı, bir fotoğrafla eğilimlerini yansıtan gazeteydi Hürriyet.

Kısa süreli iki ayrılık hesaba katılmazsa Hürriyet'te, 1982 yılına değin yirmi iki yıla yakın çalıştım.

4

«27 MAYIS GÜNÜ» DERT YARATIYOR

11 Ocak 1970 gecesi, saat 21.00 dolaylarında telefon çaldı.

Bir süredir Hürriyet'in genel müdürlüğünü yapan, eski ihtilalcilerden Orhan Erkanlı;

«— Senin yazı dizisi yarınki Milliyet'te başlıyor» dedi. Gülüyordu.

Askerliği çok iyi bilebilir, ihtilal yapabilir, fakat Babıâli'yi, basın toplumu içindeki kimi oyunları —kolaylıkla— anlamayabilirdi. «Ne oldu?» diye sordum, anlattı. Terlediğimi anımsıyorum.

Basında o güne değin görülmemiş bir olay yaşanıyordu. Başrol de bana verilmişti.

«— Yarın sabah burada ol» dedi ve kapattı.

Kayınbiraderim Cengiz Kapkın'la Anadol'a atlayıp, İstanbul'a doğru gazladık.

«Başıma gelen olayla» ilgili geçmişte kalan ayrıntıları, bu olayın geleceğini etkileyecek ne gibi sonuçlar doğuracağını yol boyu düşünüp durdum.

Milliyet'ten 7 Ocak 1970'de istifa etmiş, aynı gün uzun yıllar çalıştığım Hürriyet'te göreve başlamıştım. Milliyet'le ilişkim yedi ay sürmüştü. Abdi İpekçi'nin esirgemediği dostça yaklaşımlarına karşın, bir ölçüde duygusal, büyük ölçüde —meslekte o sıralardaki yapım

gereği— Milliyet'in yayın biçimine, iç yapısına uyamadığım için gazeteden ayrılıp Hürriyet'e dönüyordum. Yedi ay önce Hürriyet'ten Milliyet'e geçişimin nedenleri ile olaylarını içeren renkli öyküyü —belki günü gelir anlatırım— buraya almıyorum.

Hürriyet'ten ayrıldıktan sonra —dostlar sayesinde (!)— iki ay süreyle «boşta» kaldım. Günleri doldurmak, yazmaktan başka yapacak işi olmayan bir insanı oyalamak için Hürriyet'ten ayrılışımla ilgili öyküyü yazmaya çalıştım. Beceremedim. Duygularımla olayların akışı o denli sıcaktı ki, bunları kâğıda dökerken öyküyü kuramıyor, yalnızca günlük gelişmeleri sırasıyla not alıyordum.

Yıllar yılı birlikte olduğum, sevinçleri, kederli günleri paylaştığım insanların —son tutumları geçmişlerine aykırı da düşse— bir çözümleme masasına yatırmayı bir türlü beceremiyordum.

Böylesine duygusal bir ortamdaydım ki, Abdi İpekçi çağırdı, Büyük Ankara Otelinde buluştuk. Milliyet'te çalışmamı önerdi. Yalnızdık. Her gün sabahtan gece yarılarına değin aralıksız çalışmaya alışmış bir insan için İpekçi'nin önerisi «çölde bir vaha» gibiydi.

Önerisini kabul ettim. Sordu:

«— Aylığın ne olsun, istersin?»

Yanıtladım:

«— Hürriyet'ten aldığımın altında olmasın, yeter» dedim.

Hürriyet'teki aylığımı sordu, söyledim. Güldü. «Milliyet'ten ben bu kadar alıyorum, eğer her gün yazdığım 'durum' yazılarından telif almasam... Anlıyorsun değil mi?» dedi. Her zamanki sakin, ama alaycı ses tonuyla İpekçi'nin ortaya koyduğu kişisel gerçeği karşısında şa-

şırıp kalmıştım. Söyleyecek söz de yoktu. Ama, İpekçi, «Peki», dedi, «senin aylığını dilediğin gibi çözerim, Ercüment Beye de (Karacan) ağırlığımı koyarım.»

Milliyet'te çalışmaya başladım ve... Bir gün aklıma okuyucuyu çekeceğine inandığım bir konu geldi. Eğer kabul ettirebilirsem Celal Bayar'ın 27 Mayıs günkü yaşantısını bir dizi yazıyla kendi ağzından kamuoyuna verebilirdik.

27 Mayıs'ta bir darbeyle iktidardan uzaklaştırılan Bayar, hâlâ, Türk kamuoyunda çeşitli nedenler ya da olaylarla sözü edilen «bir numara»lardan biriydi.

İpekçi'ye yapmak istediğimi anlattım, «yapma» demedi, gönülden «yap» da demedi.

1969 seçimleri öncesi, önemli bir siyasal olay, Bayar'la yıllar sonra karşılaşmama, kimi konuşmalar yapmama olanak tanımıştı. 1950-60 arasında savaşım verdiğimiz Cumhurbaşkanı Bayar'la, 1960'dan sonra hapsedilen, affa uğrayan, ne var ki eski DP'lilerle birlikte siyasal haklarını alma uğraşısı içinde olan Bayar ve İsmet Paşa ile AP yönetimi, tabiî Süleyman Demirel arasında başgösteren siyasal savaşımda «biz» taraftık.

Eski DP'lilerin siyasal affı konusu apayrı ve önemli bir olaydır. Bu olay, AP'nin 1970'den sonra çözülüp parçalanmasına değin uzanacak bir dizi siyasal gelişmenin başlangıcıdır.

Eski DP'nin oy tabanında «devamı» olduğunu söyleyen AP ile eski DP'nin bir numaralı adı Celal Bayar ve Bayar'la bu konuda aynı siyasal kampta görülen İsmet Paşa arasında kıyasıya bir çatışmaya tanık olmuştuk.

Bayar gibi, İsmet Paşa da «muhtar seçimlerine dahi giremeyecek» ölçüde siyasal hakkını kullanmaktan yok-

sun bırakılan eski DP'lilerin artık affedilmesini istiyordu.

Demirel ve arkadaşları da aynı yargıdaydı. Ne var ki, AP iktidar partisiydi, kuliste kesinlikle söylenildiğine göre, Ordu üst düzeyi (Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'tı) eski DP'lilerin siyasal haklarına yeniden kavuşmalarını istemiyordu. Daha doğrusu, 27 Mayıs'ı benimseyip kendine mal eden 1960'ın genç subayları, Orduda daha üst rütbelerde görevdeydiler. Bu kesim, affa karşıydı.

Demirel bir ikilemin içine düşmüştü. İsmet Paşa'ysa seçimlere giderken «hem kuyudan adam» çıkararak Bayar'ı ve arkadaşlarının önünü açmak istiyor, hem de DP'nin devamı olduğunu ifade eden AP'yi kendi oy potansiyeli önünde küçük düşürmeyi planlıyordu.

Bütün bu savaşımlar sırasında Hürriyet'in Ankara bürosunun sorumlusu olan benimle, Hürriyet'in ikinci gazetesi Yeni Gazete'nin temsilcisi Oktay Ekşi, İsmet Paşa'yla Bayar'ın yanında durum almıştık.

İşte, daha ayrıntılı biçimde anlatılmaya değer bu olay sırasında, sık sık Ankara'ya gelen Bayar'la bir iki kez görüşmüştüm. İnançlarını destekleyen yazılarımı, Bayar'ın —elbette öyle olacaktı— beğeniyle okuduğuna tanıktım.

Bu yargıya dayanarak Bayar'ın İstanbul'daki evini aradım, kızı Nilüfer Gürsoy'a yapmak istediğimi anlattım.

Bir iki gün sonra yanıt geldi. Bayar, isteğimi geri çevirmemişti, belirlenecek bir gün İstanbul'a gidip Bayar'la «27 Mayıs gününü» konuşacaktım.

Gittim de.

O güne değin 27 Mayıs ihtilali üzerine pek çok yazı yazılmış, kitaplar yayımlanmıştı. Bunlardan biri, hattâ başlıcası Abdi İpekçi'nin Ömer Sami Coşar'la hazırladığı kitaptı. Ancak, bu yazıların, kitapların —bana göre— bir eksik yönü vardı. Olaylarla sonuçlar kimi kişilere dayandırılıyordu ama, Bayar'ın ihtilalin ilk gününü kendi ağzından veren herhangi bir bölüme rastlanmıyordu. Oysa, 27 Mayıs ihtilalinin bir numaralı insanı Bayar'dı. Çankaya köşkünde o gün ya da öncesi günlerde geçen olayları, Bayar'ın bizzat değerlendirmesi, öyküleştirmesi çok ilginç olabilirdi.

Hele, Bayar'ın «27 Mayıs'ı anlatmayı» kabul etmesi, belli başlı bir olaydı.

O günlere kadar 27 Mayıs'ı yorumlayan, kimi noktaları üzerinde duran Bayar'ın ihtilal günüyle öncesini «bir tanık» gibi anlatmaya yanaşması gazetecilik açısından da önemliydi.

Kökende, Bayar, kendine özgü karakter yapısı olan insandı. İktidarı sırasında «çevresinde» olan herkese karşı «vefa duyguları»nı hiç bir zaman yitirmemişti. Üzerindeki olumlu puanların —bence— belli başlısı buydu. «27 Mayıs'ı anlatmayı» kabul ederken, kuşku yok ki, bir iki yıl öncesi giriştiği siyasal savaşımda özgür irademizle —onun yanında— yer alışımın bir ödülünü vermek istiyordu.

Çiftehavuzlar'daki evine gittiğim gün, alt katta küçük bir salonda beni bekliyordu. Birkaç övücü cümleyle başladı.

Sonra teybi açtım, bandı yerleştirdim, Bayar'ın sözlerini almağa başladım.

Kafamda yazı dizisinin ana başlığını da kararlaştırmıştım:

«Celal Bayar, 27 Mayıs'ı anlatıyor»

Milliyet'ten ayrılmadan çok önce, yazı dizisini Abdi İpekçi'ye gönderdim.

Günler geçiyor, dizi yayımlanmıyordu.

İpekçi, eski DP'lilerin siyasal haklarının partiler arası kavgaya dönüştüğü, şu ya da bu biçimde Ordu'nun olaya karıştığı günlerde çok sevdiği İsmet Paşa'nın yanında yer almamıştı. Desteklemekle desteklememek arası bir tutumla olayı geçiştiriyordu.

Gerilimli siyasal ortamdan sonra İpekçi'nin, «etken çevrelere sevimli görünmeyecek» böyle bir diziyi yayımlamak istememesini de —bir ölçüde— anlıyordum. Anlayamadığım şuydu: Biz, bu yazı dizisiyle kimseye hak vermeyecektik, tarihin yargısını değiştirmeye çalışmayacaktık. Ne var ki, ucundan köşesinden, o günleri anlatan öykülere, içinde yaşayan insanın değerlendirmelerini katacak, bunun da ötesi o günkü olayların renkli çizgilerini sunacaktık.

Benim anlayışıma göre, Bayar'ın bu konuşmalarını vermek gazetecilik açısından geçerli olduğu ölçüde, okuyucu açısından da değerliydi. Yazı dizisinin yayımlanmamasını işte, bu nedenlerle anlayamıyordum.

İpekçi'ye yazı dizisinin yayımlanıp yayımlanmayacağını birkaç kez sordum. Kaçamaklı yanıtlar aldım.

7 Ocak 1970'de Hürriyet'te yeniden göreve başlarken bu yazı dizisini önerdim.

Benimsendi.

Bu önerimi yaparken mantığım sade ve açıktı. Bayar, bu yazı dizisine malzeme olacak konuşmayı «benimle» yapmıştı. Bayar'a giderken konuşmayı Milliyet adına yapacağımı ne söylemiştim, ne de böyle bir soruyla karşılaşmıştım. Yazı dizisi, bana göre, benim malımdı. Üstüne üstlük Bayar'la yaptığımız konuşmalardan çı-

kan anlam açıktı. Eski cumhurbaşkanı o günleri bana bir ödül, bir armağan olsun diye anlatıyordu. Bu sonucu çıkaracak kesin, açık sözler söylemiyordu, ancak cümleler arasına yerleştirdiği sözcüklerle kimi davranışları bana bu izlenimi kesinkes vermişti.

11 Ocak 1970 günü Hürriyet'in birinci sayfasının hemen hemen yarısı Bayar'la ilgili yazı dizisinin 13 Ocak günü yayınlanacağını bildiriyordu. Hürriyet'in okuyucuya duyurusu şöyleydi:

«BAYAR 27 MAYISI ANLATIYOR

- *Şimdiye kadar pek çok konularda konuştu. Başbakanını anlattı. FAKAT...*
- *Ülkemizi hâlâ etkileyen 10 yıl önceki olayın ayrıntılarını ilk defa Hürriyet'e açıkladı.*
- *Ankara Büro şefimiz Cüneyt Arcayürek eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile uzun uzun konuştu ve bugünün olaylarına, bazı değerlendirmelere ışık tutacak nitelikteki bu konuşmaları ses alma cihazı ile tespit etti...*
- *Bu yazı serimizde*
  Bayar'ın dili ve gözü ile 27 Mayıs sabahı ihtilalciler ile karşılaştığı anda hislerini, düşüncelerini ve eğilimini.... bulacaksınız.»

Ve benzeri çekicilik taşıyan özetler...

Sayfanın yarısını kaplayan bu duyurunun, son satırı yazı dizisinin «salı günü Hürriyet'te» başlayacağını bildiriyordu.

Hürriyet'in yayıma geçeceğini ilan ettiği salı günü, 13 Ocak 1970'di.

Milliyet ise 12 Ocak 1970 pazartesi günü, «Celal Bayar, 27 Mayısı anlatıyor» yazı dizisinin ilkini, büyük başlıklarla imzamı kullanarak birinci sayfadan geniş yer vererek yayımlamağa başladı.

Hürriyet'in yayıma geçmesinden birgün önce, Milliyet'in aynı diziye başlaması gazetede ve elbette ki benim üzerimde bir «şok» etkisi yapacaktı.

Milliyet bununla da yetinmiyordu. Bayar'ın bu konuşmayı Milliyet için yaptığını çerçeve içine koyduğu bir açıklamada duyuruyor, beni ve benim yüzümden Hürriyet'i «başka gazetenin gerçekten sahip olduğu malı» kullanmakla suçluyordu. Kökende yaratılan koşullar altında, Hürriyet'in ne suçu vardı ki?!. Okuyucunun bilemeyeceği —öteki kimi nedenlerle— İpekçi ustaca bir girişimde bulunuyor, beni ayrıldığım gazetenin olan bir yazı dizisini Hürriyet'e pazarlamakla suçluyor, daha ötesi kamuoyuna sergiliyordu.

Kesinlikle bildiğim kimi gerçekleri düşünüyor, işte bu noktaya değin uzanan suçlamayı bir türlü içime sindiremiyordum.

İstanbul'a doğru gece yarısı yol alırken, olayın içinden nasıl çıkacağımı bilemiyordum. Daha önemlisi, Hürriyet'e, bırakalım gazeteyi bir yana, Erol Simavi'ye haklılığımı nasıl kanıtlayacağımı kara kara düşünüyordum.

12 Ocak 1970 sabahı, Milliyet'te adım ve yazım iri puntolarla yayımlanırken, olayı çözümlemek amacıyla Hürriyet binasına giriyordum.

Kapıda karşılaştıklarım, içine düştüğüm açmazı yansıtan bakışlarla, «Patron kafeteryada» dediler.

Asansöre girdim. Çalışanların öğle ve akşam yemeklerini yedikleri, arada sırada dinlenmeye çıktıkları kafeterya katına çıktım. Sakindim.

Patron, sağını solunu çepeçevre saran Hürriyet önde gelenleriyle oturmuş, konuşuyordu. Beni görünce, güldü:

«— Gel bakalım,» dedi.

Başka özelliklerinin yanı sıra, Erol Simavi, büyük olayları «sükûnetle» karşılayan, ince eleyip sık doku-

duktan sonra vardığı kararı —her ne pahasına olursa olsun— sonuna değin sürdüren bir «patron»dur. Simavi'yle ilgili bu yargıya kolaylıkla varmamıştım. Yıllar yılı gözlediğim Erol Simavi'nin belirli olaylar karşısındaki tutumunu bildiğim için o gün de verdiği karardan dönmeyeceğinden kuşkum yoktu.

Oturdum, kahve söyledi, geldi. «Eeeee!» dedi gene gülerek.

«— Milliyet'in savı yanlış» diyerek başladım. Dinliyordu:

«— Celal Bayar bu konuşmayı Milliyet için ya da Milliyet'te olduğum için değil, doğrudan bana yaptı. Milliyet'in bu türlü davranışının 'bildiğiniz özel nedenleri' de var» dedim.

«— Ellerinde yazı dizisinin bütünü var mı?.»

«— Elbette var» diye yanıtladım Erol Simavi'yi. «Ayrılmazdan çok önce, okusun diye Abdi İpekçi'ye gönderdim. Uzun süre yayımlamadığı gibi, yayımlamaya da pek gönüllü değildi».

Simavi'ye «ima» ettiğim «özel nedenler» basın topluluğuna özgü, okuyucunun duymadığı olaylardı. Ben Milliyet'ten ayrılırken, Ankara bürosundaki rahatsız çalışma ortamından kurtulmak isteyen Mete Akyol da Hürriyet'e gelmişti. Mete, Milliyet'in yetiştirdiği, yazı kadrosunda tutmaya özen gösterdiği genç, fakat yeteneklerini kanıtlamış değerli bir gazeteciydi. Mete Akyol'un Hürriyet'te çalışmasını Erol Simavi öteden beri isterdi.

O sırada Hürriyet'e yeniden dönüşümü Milliyet bir ölçüde kabul edebilirdi. Ne var ki, Mete Akyol da kaçıyordu. Bu beraberliği sindirememiş olabilirlerdi. Çünkü, Mete gazeteden ayrılacağını bildirdiği günün gecesi İstanbul - Ankara arasında yoğun bir telefon trafiği sürdürülmüştü. Mete, kararından caymadı.

Erol Simavi, sustu, çevre sustu. Milliyet'ten bir gün sonra aynı diziyi yayımlayıp yayımlamamak söz konusu idi. Milliyet ile Hürriyet yetkilileri arasında telefonla sürdürülen görüşmelerden de bir sonuç alınamamıştı. Milliyet, dizinin kendine ait olduğunda direniyordu. Hattâ Bayar'la konuştuklarını, eski Cumhurbaşkanının bu konuşmayı Milliyet için yaptığını doğruladığını içeren bir haber de yayımlamışlardı.

Erol Simavi için önemli olan, bir açıdan yazı dizisiydi, asıl değer verdiği ise Hürriyet'in aldatılıp aldatılmadığının kanıtlanmasıydı. Yani, benim durumumun açıklığa kavuşmasıydı.

«— İsterseniz,» dedim Erol Simavi'ye, «Şimdi Bayar'dan bir görüşme isteminde bulunurum. Bir arkadaş benimle gelir. Yazı dizisine malzeme olan konuşmayı bana mı, yoksa Milliyet'e mi yaptığını sorarız. Alacağımız yanıt her şeyi aydınlatacaktır.»...

Erol Simavi, kafasındaki her çeşit kuşkuyu ortadan kaldıracak bu öneriyi onayladı.

Hürriyet'in Merkez İstihbarat Şefliğini yapmakta olan Erol Dallı ile birlikte, Kadıköy'e Bayar'ın evinin olduğu Çiftehavuzlar'a doğru yola koyulduk.

Bayar, anlattıklarımı özenle dinliyordu. İçine düştüğüm açmazı —elbette— çok iyi görüyor, elbette değerlendiriyordu. Ama, ben konuşurken tek sözcük söylemiyor, ellerine bakıyor, arada bir başını kaldırıp beni izliyordu. Düşüncesini açığa vuracak bir davranışta da bulunmuyordu.

Oysa, söyleyeceği tek cümle Babıâli'deki gelenekleri çiğneyip çiğnemediğimi, ayrıca iki gazeteyi aldatan insan olup olmadığımı, benim için daha önemlisi, Erol Simavi'ye karşı «yalancı» durumundan kurtulup kurtulamayacağımı ortaya koyacaktı.

Hürriyet'ten bir tanık önünde, böylesine gergin bir hava içinde, konuşmayı noktaladım ve bekledim. Bayar ağır ağır, sözcükleri tartarak,

«— Beni, gazeteler arasındaki rekabete lütfen sokmayınız,» dedi.

Bu, durumu açıklığa kavuşturacak nitelikte ve içerikte bir cümle değildi.

Bayar'a, «...Sizi gazeteler arasında bir ayırım yapmağa ya da gazeteler arasındaki rekabette bir araç gibi kullanmayı düşünmek, aklımızdan bile geçmiyor...» dedim.

Benim açımdan olumlu ya da olumsuz çıkacak bir sonuç almak zorundaydım. Konuşmayı sürdürdüm:

«— Benim için önemli olan şu nokta efendim: 27 Mayıs'ı anlatmanız için size başvurdum. Lütfettiniz, kabul ettiniz. Geldim. Konuşmayı teybe aldım. Sonra bandı çözdüm. Bu arada kimi olayları daha aydınlığa kavuşturmak için sizin dışınızda DP önderlerinin kimileriyle görüştüm. Yazı dizisini hazırladım. Gazetecilik geleneklerine uymamasına karşın yazı dizisinin tam metnini bütünüyle size gönderdim. Amacım, bana bu konuda bunca yakınlık gösteren sizin, belki de ekleyeceğiniz, belki düzelteceğiniz bölümler olması olasılığı idi.»

Sonucu vurguladım. «Şimdi aradığım şudur, efendim. Bu konuşmayı Milliyet'te olduğum için mi benimle yaptınız, yoksa gazete söz konusu olmaksızın 'bana'-mı?..»

Bayar konuşmadı, bir davranışta da bulunmadı. Dinliyordu.

Bir süre geçti. Sonra... Bayar, ağır ağır konuştu:

«— Bu konuşmaları şahsınız için yaptım, gazete mevzuu bahis değildi,» dedi.

İçimden ılık bir şeyler aktı. Erol Dallı'ya baktım. O da bana bakıyordu. Sevecendi.

Gazeteye döndük.

Milliyet'in öncelik almasına karşın Hürriyet, okuyucusuna duyurduğu gibi, 13 Ocak 1970 günü birinci sayfadan büyük boyutlarla:

«Celal Bayar, 27 Mayısı anlatıyor» yazı dizisini yayımlamaya başladı.

Temize çıkmamın yanı sıra bir yazı dizisindeki bu serüven, beklentilerin tersine kişiliğim üzerinde olumsuz etkiler yapmadı. Olumsuz çizgiler çizmedi.

Kamuoyu öylesine değişik bir varlıktı ki, yazı dizisinin iki gazetede birden yayımlanmasını olumlu karşıladı.

1970'in üzerinden yıllar geçti. 1983 yılının Mayıs ayında Celal Bayar'a yeniden başvurdum. Bir konuyu konuşmak istiyordum. Çiftehavuzlar'daki evine gittim, bir süre geçti.

Bayar, 101 yaşına karşın öyle bir davranışta bulundu ki... Şaşırmadım diyemem:

«— Eğer bu konuşmamızı tamamlamak imkânını bulursak, bu konuşmayı ben Cüneyt'in şahsına verdim diyeceğim, herhangi bir gazeteye değil...» dedi.

Ocak 1970'deki durumu anımsatıyor, on üç yıl önceki olayı bütünüyle unutmadığını, gülerek söylüyordu.

Sonuncu konuşmayı —nedense, bir türlü— tamamlayamadık.

5

1957 - 60 ARASI OLAYLARINA TOPLU BAKIŞ

İhtilal öncesi yıllar için bir genel toparlama yapmak gerekiyor.

Kimi olaylarla kimi söyleşilerdeki çizgilere daha bir anlam verilmesini sağlamak için.

27 Ekim 1957 seçimleri, 1960 öncesinin önemli olayıdır. İhtilalin başlangıç tarihi sayılabilir.

CHP'nin o zamanki savları ve görünen kimi olaylara bakarsak, DP'nin bu seçimi oldukça değişik yöntemlerle kazandığı söylenebilir. Bu seçimlerden sonra iki önemli yakınma duyuldu:

— Seçmen kütüklerinde, özellikle CHP'lilerin yazılı olmadığı savı öne sürüldü. Bu nedenle İçişleri Bakanı Namık Gedik'e bir süre sonra «kütük bakanı» sıfatı takıldı.

— Öteki savlara göre, DP örgütü seçimlerde büyük paralar harcamıştı.

1957 seçimlerinden hemen sonra, illerdeki yönetici kadroların, başlayan taşkınlıklarda yan tutması nedeniyle, olaylar, kimi yerlerde olağanüstü çapta gelişmeye başladı. Oysa DP'nin böylesine bir davranış dizisine gereksinimi yoktu: Seçimlerde DP, gene 424 milletvekilliği kazanmıştı. Ama, DP'yi korkutan sonuç, 1954'-de yerle bir ettiği, 32 milletvekiline değin indirdiği CHP'



1957 SEÇİMLERİNDE ilk belirlemelere göre partilerin kazandığı milletvekili sayısını MİLLİYET 28 Ekim 1957 tarihli sayısında böyle duyurmuştu.

nin, bu kez, 178 milletvekiliyle Meclis'e gelmesiydi. CMP 4; ispat hakkının tanınması savıyla ortaya çıkan DP önderlerinden Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başkanlık ettiği ünlü siyasal çalkantının kaynağı olan Hürriyet Partisi ise, ancak 4 milletvekilliği alabilmişti.

Seçim öncesi «karşılıklı» saldırılar hemen her gün dozunu artırarak sürüyordu. 1956 şubatında, Menderes CHP'yi «komünistlik, ulusal çıkarlara kundak koymak, jurnalcilik»le suçluyordu. İnönü'nün bu saldırıya yanıtı, «sendikalara grev hakkının verilmesi» biçimindeydi.

Menderes giderek hırçınlaşıyor, «...muhalefet ve basının açmış olduğu şiddetli ateşin himayesinde... komünist birliklerinin» davranışlarından söz ediyordu. Başbakan, «Kanunlar kâfi gelmiyorsa kanun hükümleri getireceğiz. Ta ki ihtilalci metotlar, bu fitne artık bitsin» diyordu.

İsmet Paşa ise, «demokratik rejimi geri çevirmenin herhangi bir babayiğidin harcı» olmadığı yanıtını veriyor, —kim buna teşebbüs ederse— «daha o günün akşamı dünya başına zindan olacaktır» diye konuşuyordu.

Üniversitede Turan Feyzioğlu öğrencilerine, «nabza göre şerbet verilmemesini» öğütlediği için Fakülteden atılıyor, arkasından hükümetin davranışını protesto etmek amacıyla Aydın Yalçın, Muammer Aksoy, Munci Kapani, Coşkun Kırca, Şerif Mardin üniversitedeki görevlerinden istifa ediyordu.

İnönü, 1956 yılında «Işıktan korkuyorsunuz, karanlıktan medet umanlar, elbette tarihimizin köşelerinde unutulacaklardır» diyor, ardından,

«— Eğer DP'nin şansı varsa, benim sağlığımda çekilmek lütfuna uğrar. Onları ileride müdafaa edecek 'tek adam' ben olacağım!..» diye bağırıyordu.

27 Aralık 1957'de DP, Meclis'teki denetimi kısıtlayan önlemler alıyordu.

Oysa dört gün önce, Binbaşı Samet Kuşçu belki DP'nin gözünü açmaya yarayacak, belki de gelişen olayların varacağı sonucu (27 Mayısı) durduracak bir «ihbar»da bulunuyordu.

6

DEĞERLENDİRİLMEYEN İHBAR

Binbaşı Samet Kuşçu, edindiği bilgileri zamanın iktidarına eriştirebilmek için, birçok kapıyı çaldı. Fakat, Ordu'dan herhangi bir davranış gelmeyeceğine o denli inanılmıştı ki, bir binbaşının bu savlarını özenle ele alıp değerlendirmek o günün iktidarınca yapılmadı.

Samet Kuşçu, sonunda, İstanbul'da İçişleri Bakanı Namık Gedik'le görüştü. Durumu anlattı. Ordu'da bir ihtilal girişimiyle ilgili hazırlıklar vardı. Daha sonra CHP adayı olan Cemal Yıldırım, Faruk Güventürk, İlhami Barut, Kâzım Atıfrat, Naci Aşkın, Hasan Sabuncu gibi subaylar ihtilal hazırlığının önderleriydiler. Kuşçu, bu grubun kendisine de «açıldığını», amaçlarını söylediklerini ve kimi toplantılarına katıldığını söylüyordu.

Türkiye'de «ihtilal» sözcüğünü siyasal gündeme ilk getirenin Menderes olduğu anlatılmıştı. Ancak, bu sözcük, yalnızca Menderes'in konuşmasıyla değil, çevremizde olup biten olaylarla da Türkiye'nin gündemindeydi. Suriye'deki darbeler, hele 1952'de Mısır'da kral Faruk'a karşı yapılan başarılı darbenin «sessiz duran çevrelere» çekici gelmediğini söylemek olanaksızdı. Hele Nâsır'ın Mısır'ı ele alıp bir çeşit Arap sosyalizmiyle yönetmeye, yüceltmeye giriştiği haberleri, Ordu'nun kimi su-

bayları üzerinde istenilen etkiyi yapıyordu kuşkusuz. Bu davranışlara Irak'taki kanlı darbe de eklenirse, Türkiye, çevresinde sürekli ihtilallerin olduğu bir ülke durumundaydı. Bizde demokrasi vardı ama, Menderes yönetimi bir Irak kralı, bir Mısır kralı ölçüsünde «tek başına buyruk» durumdaydı. Krallığa karşı yönelen subayların «tek adamlığa oynayan» bir insana karşı aynı duygularla harekete geçmeyeceklerini kim garanti ederdi ki?!.»

Giderek adı sonradan «9 subay olayı» olarak konulan ihbar sorununa Millî Savunma Bakanlığında bulunan Şemi Ergin'in de adı karıştı. Elbette kulislerde duyuldu.

Kuşçu'nun belki gördüğü ilgisizlik, belki de sinirlerinin oldukça yıpranması sonucu tutarsız kimi davranışlar yapıp sözler söylemesi üzerine, bu ihbar iktidarca yavaşça askıya alındı. Kuşçu'nun ihbarıyla tutuklanan Yıldırım ve arkadaşları Yargıç General Arif Onat'ca sıkı sorguya çekildiler. Önüne çıktıkları mahkemenin başkanlığını Cemal Tural yapıyordu, bir süre sonra beraat ettiler, Samet Kuşçu ise, iftira suçundan hüküm giydi.

9 subay olayıyla doğrudan ilgilenen tek insan, Cumhurbaşkanı Bayar oldu. Daha sonraki bölümlerde bu olayı bana Celal Bayar, yargılarıyla birlikte anlatıp değerlendirecek.

BİR AÇIKLAMA

Artık Türkiye'de hemen her köşede ihtilal tartışılıyordu.

Samet Kuşçu'nun ihbarı unutulmuştu. Bu ihbarda adı geçen Cemal Yıldırım, 1960'dan sonra, «...Biz genç

subaylar, eğer İsmet Paşa seçimleri yitirmesine karşın iktidarı vermek istemeseydi ona ve ona uyacak komutanlara karşı çıkacaktık..» diyen bir subaydı. Hattâ Samet Kuşçu'nun adı söylenmediği günlerde, 1960'dan sonra Faruk Güventürk «...İhbarda belirtilen her şey doğruydu... okunan planlar tamamen hakikate uygun ve bizim planlarımızdı» diyerek Kuşçu'yu doğrulayacaktı.

Eylül 1983'de bir gün, Samet Kuşçu ile yolda karşılaştım. Kuşçu'yu yüzbaşılığından tanıyordum. DP iktidara geldikten sonra Kocaeli'nde büyük bir manevra yapılmıştı. Gazetecilere «mihmandar» olarak yüzbaşı Kuşçu verilmişti.

9 subay olayına değindik. Yolda ayaküstü bir konuşmaydı bu. Kuşçu, iftira suçundan hüküm giydikten sonra Antalya'da iki okul açtığını söyledi. Şimdi TMO'de çalışıyordu. O günleri anımsadık.

«— Yazılmasını istemem, yararı da yok. Ben, ihbarımı, asıl, solcu bir ihtilalin hazırlığı üzerine yapmak istemiştim. İhtilalciler, tıpkı Mısır'da olduğu gibi, Nâsır biçimi bir darbe yapacaklardı. Bayar'la doğrudan konuşmadım, ama İçişleri Bakanı Gedik, beni anlamıştı sanırım...» dedi.

«— Peki, bunca önemli bir sorunu neden örtbas ettiler?...» diye sordum.

«— Menderes'in çok yakınında olanlar da ihtilal teşebbüsünün içindeydiler. Menderes'in, sonradan Londra uçak kazasında ölen yaveri Muzaffer Ersü de ihtilalcilerle birlikteydi ve İlhami Barut'la ilişkiliydi. Ölümünden sonra bu durumu kanıtlayan kimi belgeler kasasında bulundu, ama Menderes'in buyruğuyla imha edildi ..» yanıtını aldım.

1957'den sonra ekonomik bunalımın giderek arttığı günlerdi. Türkiye dışalımlar için dolara gereksiniyordu. Fakat hesapsız harcamalar yüzünden Batının, özellikle ABD'nin dilediğimizce dolar vermediği gözleniyordu. Menderes, Tokyo'ya değin uzanan bir turda, sürekli olarak gereksindiğimiz kredileri arıyordu. Sonuç, Ağustos 1958 devalüasyonuydu.

CHP ise, artık hemen her sorunu alabildiğine sömürüyor, yeni bir genel seçime ya da ihtilalle Türkiye'nin alacağı yeni yüze kendini hazırlıyordu.

24 Kasım 1958'de Hürriyet Partisi —oy alamayan bir partinin yapacağı ne vardı ki— CHP'ye katıldı.

Ocak 1959'da CHP, «İlk Hedefler Beyannamesi» adı altında bir bildirge yayımladı: İki Meclis, Anayasa Mahkemesi, yeni bir Anayasa, Cumhurbaşkanının bağımsızlığı, yargıç güvencesi, sosyal adalet, nispi temsil sistemi gibi ilkeleri içeren bu bildirge, 1960 ihtilalinin hazırladığı anayasanın özünü taşıyordu.

17 Şubat 1959'da Menderes, Kıbrıs görüşmeleri için Londra'ya giderken uçak kazası geçirdi. Uçak bir ormana düşmüştü. Başbakan, ayaklarından başaşağı asılı, ama sağ kalmıştı.

Menderes, Türkiye'ye büyük gösterilerle döndü. Kısa süre sonra, halk arasında, —böylesine büyük bir kazada ölmediği için— «evliya» diye tanımlanmaya başladı.

İnönü, Menderes'i Ankara garında karşılayacak mıydı, karşılamayacak mıydı, o günlerde sorulan soruların başında, bu geliyordu. İnönü, çevresinde olayı tartıştıktan sonra, gitmediği takdirde halk önünde eleştirileceğini hesaplayarak, Ankara garında hazır bulundu, Menderes'i karşıladı.

Oysa, geriye sayma başlamıştı.

Kısa süre sonra, 27 Mayıs gelip iktidarın kapısını çalacaktı.

YEDİNCİ BÖLÜM

BAYAR, 27 MAYIS'I ANLATIYOR

1

«SOKAĞA ÇIKALIM, SAVAŞALIM»

27 Mayıs 1960 günü, sabah saat 03.30'a doğru, Reşide Bayar, Çankaya köşkünün ikinci katındaki odasında uyumakta olan eşi Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın omuzuna dokundu:

«— Celal bey, Celal bey, kalkınız,» dedi. «Uyanınız, kalkınız..»

Bayar uyandı ve eşi'nin anlattıklarını dinledi:

«— Yaver *Mustafa Tayyar,* hanıma telefon etmiş. Hanım bana geldi, aşağıda —kentte— bazı hareketler oluyormuş, silah sesleri işitiliyormuş, dedi. Hemen kalktım, giyindim...

Giyinirken sâkindim. Yazı masasının gözünü açtım. Tabancamı çıkardım. Ceketimin sol dış cebine koydum.

Köşk'ün birinci katına merdivenlerden yavaşca indim. Yalnızdım.

Aşağıda, salonların, yaver odalarının olduğu kattaki yazı odasına geçtim.

Yaveri çağırdım. Durumu anlattı: «Asker alarm halindedir, aşağıdan da silah sesleri geliyor» diye tekrarladı.

Mustafa Tayyar'ı dinledikten sonra, kararımı verdim:

«— Ne duruyoruz, çıkalım, gidelim dışarıya dedim kendisine..

«— Sokağa mı çıkalım dediniz yaver Mustafa Tayyar'a?..»

«— Tabiî.. Vaziyet ortada idi. Bir askerî hareket bize karşı değil miydi?.. O halde, ne duruyoruz diye tekrarladım.

Başyaver Tayyar, «Bilmiyoruz kuvvetlerini..» dedi.

«— Kuvvetlerini bilmek veya bilmemek meselesi yok ve şu anda önemli de değil. Biz vazifemizi yapalım, dedim.

O sırada Köşk'e gelen asfaltın nizamiyesi önünde tankların sıralandığını gördük. Köşk'ün Muhafız Alayı Kumandanını çağırdım. Osman (Köksal) geldi. Ona «Vazifeni yap» dedim. Başladı sarsılmağa.. Sarsıldı...»

Albay Köksal'ın görevi, Bayar'ı ya teslim olmağa, ya da kaçmağa zorlamaktı «Bayar Kaçarken» de ihtilalin dilediği yere götürülecekti.

Bayar, teslim olmamağa kararlı idi. Köksal ikinci yolu denedi. Bayar anlatıyor:

«— Sarsıldı.. Tekrarladım: «Hadi, ne duruyorsunuz, çıkıp tenkil edelim..» Durmaksızın «Kaçsanız daha iyi olacak. Size bağlı kuvvetlerin yanında emniyette olabilirsiniz, diyordu.

Osman'a dedim ki: «Bir yere adım atacak değilim. Şiddetle red ederim kaçmayı..»

«— Osman Köksal kitaplara geçtiği gibi, sizi tankla mı kaçıracaktı?

«— Yok, hayır, tankla değil..

«— Sadece 'kaçınız' diyordu?.»

«— Evet, kaçınız diyordu.

«— Siz ne yapmayı düşünüyordunuz dışarı çıkınca, savaşacak mıydınız?»

«— Müsademeyi kabul edeceğim

«— Meşrû Cumhurbaşkanı olarak, sonucu ne olursa olsun..»

«— Tabiî.. Hareketi tenkil etmek taraftarıydım ben..»

Osman Köksal'ın «kaçmağa teşvik» çabasını Bayar bir gülüşle nitelendirdi: «Nasıl kabadayılık yapmış değil mi?..» dedi.

«İçerde ve dışarda» durum, değişik bir görünüş içindeydi. Bayar, silahlı bir direnme taraflısı olduğunu söylüyor, dışarıda ihtilalci gruplar, Cumhurbaşkanını bir an önce teslim almak için plan düzenliyor..

2

«DÖRT KURŞUN ONLARA, BİR KURŞUN BANA»

Bayar, duraksamalı, gerilimli ve her şeyin olup bitmesine kısa sürenin kaldığı sırada, kısa bir muhakeme yaptı «Dışarda müsademeyi kabul etmek» olanaksızdı, Köşk'ü savunacak askeri güçler ihtilalin yanındaydılar. Ardından ihtilalci bir grubun kendisi ile görüşmek istediği haberi geldi. Bayar anlatıyor:

«İhtilalciler bir heyet halinde geldiler, başlarında bir paşa vardı.

«— Burhanettin Uluç Paşa?.»

«— Evet, o ve diğerleri geldiler. Ve ben cebimde rövelverimi, böyle tutuyorum.. (Sol eli ceket cebinde ve tabancanın namlusu içerden ihtilalcilere çevrilmiş. Gösterdi Bayar o anda tabancayı nasıl tuttuğunu) Solakda olduğum için...

Paşa, geldi bana doğru. 'Sizi götüreceğiz, misafir edeceğiz' dedi. Buna bilinen cevabımı verdim, 'millî irade ile geldim, gitmem' diye karşıladım.

Etrafındakilere bir işaret yaptı, beni kavrasınlar diye. Hemen tabancamı çektim. O anda ateş etmek gibi bir fikir uyandı bende. Dört kurşunu karşımdakilere kullanayım, beşincisini kendime alıkoyayım. Bu iki fikir, hızla, birden geçti aklımdan...

Sonra.. Sonra kan dökmeyeyim, intihar edeyim, nasılsa öleceğim diye düşündüm. Tabancayı burama (sol şakağını göstererek) koydum.

Hücum ettiler, kaptılar. Sol bileğime sarıldılar.

Birkaç gün sonra Harp Okulu'nda iken, daima nöbet tutan subaylardan birisi benimle dostça konuştu. Harp Okulu'nda, Yassıada'ya nispetle daha rahattık. Daha henüz her türlü tedbiri almamışlardı, tazyik tedbirlerini.. O subay, benimle dostça konuşan o subay dedi ki: 'Toplu idi tabancanız, bir miktar tetiği çekmişsiniz. Oynamış kurşun, orta yere gelmiş namluda. Bir küçük hareket daha olsa patlayacakmış, dedi. Bu halde bulduk tabancanızı...'

Kısacası ilk evvel onlara suikast yapmak, sonra kendimi öldürmek istiyordum. Fakat son kararım, anlattığım gibi değişik oldu..»

Bu açıklamaları yaparken bana, yanında kızı Nilüfer Gürsoy vardı Bayar'ın. İhtilal, DP devrinin her yönlü liderini, Cumhurbaşkanını işte böyle teslim almıştı..

Bayar, açıklamalarını sürdürdü :

«— Evvelâ benim iki koluma girerek götürmek istediler..

Bırakınız, dedim sertçe. Bıraktılar.. O anda bana fena bir davranış göstermediler. Sert bir hareket yapmadılar. Hakaret etmediler. Kendi aralarında kısa bir konuşma geçti. 'Hakaretten çok çekiniyor, yapmayalım' dediler aralarında.. İşittim bunu..

Sonra bir otomobile bindirdiler. İki yanımda geliyorlardı.

Harp Okulu'nda ilk önce kumandanın odasına aldılar, sonra daha geniş, salon biçiminde brifing yapıldığı söylenen bir başka yere naklettiler..

«— Adnan Menderes'i hiç gördünüz mü Harp Okulu'nda?..»

«— Bizi muhafaza altında tuvalete götürüyorlardı. Bir defasında, Harp Okulu'nda ikinci gün galiba, tuvalete gittim. Muhafızlarımız içeri girmiyorlardı. İçeri



MENDERES İLE BAYAR, Harp Okulunda tuvalette karşılaşacaklar, Bayar, «Olan oldu» diyecekti. Menderes de, «Evet beyefendi» diye yanıtlayacaktı.

girdim. Lavabonun başında birisi elini yüzünü yıkıyordu. Baktım, hayretle gördüm, Adnan beydi. O da durdu ve bana baktı..

«Olan, oldu..» dedim Menderes'e. «Şimdi artık metin ve sâkin olmak lâzım Adnan bey..»

Baktı ve sadece «Öyle efendim..» dedi.

O çıktı, ben kaldım içeride..

Adnan beyle son konuşmamız, işte bu ve bu kadar oldu...»

14 Mayıs 1950'de Bayar'a «İktidardayız beyefendi» diyen bir Adnan Menderes ve «Uğur» adı verilen cibiyle Meşrutiyet caddesindeki gösterişsiz evine giden DP lideri Celal Bayar ile 27 Mayıs 1960'da, iktidara gelişlerinden on yıl 13 gün sonra «Olan, oldu» diyen lidere eli yüzü sular içinde «Öyle efendim» yanıtını veren bir Adnan Menderes!

3

26 MAYIS 1960 GÜNÜ ÇANKAYA'DA DURUM

İstanbul'da, Çiftehavuzlar'da eşi Reşide Bayar'a ait olan evde, kızı Nilüfer Gürsoy ve damadı Ahmet İhsan Gürsoy'la oturan Celal Bayar'la görüşürken, yıllardır, herkesin kafasını kurcalayan soruyu birçok kez sordum:

1957'de, 1958'de ve hele 1959'u 60'a bağlayan heyecanlı, karmaşık ve siyasal açıdan çok çekişmeli geçen günlerde iktidarın üst düzeyine bir ihtilal hazırlığı bildirilmiş miydi? Hele, ihtilal sözcüğünün sokağa, meydanlara döküldüğü, yayıldığı, «gün meselesi»nden söz edildiği anlar, Bayar'la başlayan DP yönetici piramidinin değerlendirmesi acaba neydi, bunları öğrenmek istedim.

Daha sonraki bölümlerde, çeşitli olaylar nedeniyle bu sorunun yinelendiğini görecek ve o günkü DP üst yönetiminin değerlendirmelerini Bayar'ın yanıtlarında bulacaksınız. Şimdi olayları, 27 Mayıs sabahının 18-20 saat gerisine kaydırıyorum. Bayar'a soruyorum, anlatıyor :

«— O gün, 26 Mayıs günü 'bir hareket olabilir' diye bir haber, bilgi gelmedi mi?..»

«— Hayır gelmedi.

«— Herkesin bildiği ve yazdığı bir nokta var ki önemli.. Bir ihtilalin olacağı o denli belliydi ki..» dedim Bayar'a. «Bunu DP iktidarı bir türlü görüp kabul etme-

di. Siz de, bir ihtilalin gelmekte olduğunu sezmiyor muydunuz?..»

Celal Bayar şu açıklamayı yaptı:

«— Bir hareket vardı meydanda...

Hareketin belirli olması üzerine bizim yaver jandarmaya emir veriyor. Geliyorlar, Çankaya Köşk'ünde cephe alıyorlar. Süvarileri de yaver getiriyor. Bizim yaverin getirttiği süvariler hem bizi, hem de Başvekâleti bekliyorlar...»

Duruyor bu anda Bayar, gözlerini kapıyor,

«— Yatıp uyuyorum, emniyet içinde uyuyorum.» diyor.

«— Muhafaza altında olduğunuzu bilerek?..»

«— Evet, muhafaza altında.. Sonra diyorum ki, çıkıp tenkil edelim.»

Baharın tüm görkemiyle Ankara'nın üzerine, ağaçlarla çevreli Köşk'e egemen olduğu gün için ayrıntılı bilgi istiyorum Bayar'dan. 26 Mayıs sabahından itibaren ihtilalin başladığı dakikalara değin, Çankaya Köşkü'nün iç bünyesindeki yaşantıyı görebilmek ve öğrenmek istiyorum. Bayar'ın anlattıklarından edindiğim izlenim, Çankaya Köşkü dışında kalan evrende parolaların alınıp verildiği, birliklerin harekete hazır hale getirildiği sırada, Bayar'ın çevresine «normal bir günün esnekliği» egemendi. Yeni bir gün daha doğmuş, bir yeni gece inecekti Ankara'ya. Böyle düşünenler çoğunluktaydı. Hükümetin başı ve kimi bakanlar, Başbakanla Eskişehir'deydi.. Başkentte, İstanbul'da ve Eskişehir'de düzenli bir sessizlik.. Direniyorum 26 Mayıs gününün tüm ayrıntılarını alabilmek için..

4

GENEL KURMAY BAŞKANI KOMUTANLARA NASİHAT EDİYOR

Bayar, o günü kafasında ayrıntılarıyla canlandırmağa çalışıyor, bu uğraşıyı seziyorum. Topluyor anılarını, belki her dakikayı yeniden yaşamıyor ama, sıralıyor, «ayrıntılar» yerine en önemlilerini noktalıyor. Ses alma makinesi bu anlamlı sessizliği kaydediyor.. Sonra, Bayar anıların kendisini ürperten baskısından bir anda silkinerek kurtulmuş gibi, cümleleri kısa kısa veren dalgın bir sesle, 26 Mayıs'ın Çankaya'sını anlatıyor, yavaş yavaş:

«Günün tafsilâtına girmeyeceğim. Fakat şu kadarını söyleyeyim:

26 Mayıs günü Erkânı Harbiye Reisi Erdelhun Paşa bana geldi.

'Kumandanları, kumandan seviyesindeki yüksek rütbeli subayları toplayıp kendileri ile konuşacağım, onlara nasihat edeceğim' dedi.

«— Bir tedbirdir, yapabilirsiniz» dedik.

O gün toplandılar.

Erkânı Harbiye Reisini dinlemişler, Erdelhun Paşa da kendilerine tavsiyelerde bulunmuş.

Geldi tekrar ve toplantıdan sonra bana.. Anlattı toplantıyı.

Sordum: İtiraz eden oldu mu içlerinde?..

«Dikkatle dinlediler, itiraz eden de olmadı» dedi. Böyle bir vak'a geçti o gün, hatırlıyorum.

«— Erdelhun Paşa'nın diğer paşalara anlattığı neydi?..»

«— Bu türlü ve böyle nümayişler, bu hareketler doğru değildir. Ordu'nun bu meseleler, bu nümayişler ile alakadar olmaması lazımdır şeklinde konuşmuştu. Sadece dinlemişlerdi. 26 Mayıs günü kayda değer bir başka hadise olmadı, şimdi hatırlamıyorum..»

«— Siz durumu takip ediyor ve değerlendiriyordunuz?..»

«— O günler sakin gidiyordu vaziyet. İstanbul'daki öğrenci nümayişleri durmuştu, Ankara sükûnet bulmuştu. İstanbul mutlak sükûnet bulmuştu. Lazım gelen mukabil hareketlerle, kabuğunun içerisine çekilmişti.

Yeni hareketler olmayınca mesele bitmiştir diye, kabuğuna çekilmiştir gibi o istikamete meyil vermiştir, o tarafa teveccüh etmiş diye hükmolunabilirdi. Arkasından darbe geldi..»

«— 26 Mayıs'ta başka bir temasınız oldu mu?..»

«— Olmadı.

«— Gece Namık Gedik Köşk'e telefon etmiş diyorlar, Mustafa Tayyar ve Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri Munis Faik Ozansoy ile konuşmuş. 'kimi gelişmeler var' demiş. Size ihtilal girişimi başlamadan önce böyle bir bilgi verildi mi?..»

«— Hiç hatırlamıyorum. Yattım ve uyudum. Uykumdan kaldırdılar.»

Bayar'a bakıyorum. Olayın ayrıntılarını, ihtilalin kapıya dayandığını anlattığı sıralarda, yorgun, üzgün ve çeşitli duyguların esintileri içinde. Eski Cumhurbaşkanı, «durum özetleri»nde, sorunları kendi açısından değerlendiren tartışmalı cümlelerde canlı, vurucu oluyor.

Yavaşça 27 Mayıs'ın öncesine gidiyoruz.

15-25 Mayıs 1960 günleri arasındaki olayların aydınlığa çıkmamış bölümlerine, o günlerin gergin ortamını araştırmağa... Bayar'la konuşuyoruz:

«— 15-25 Mayıs günlerine geçiyorum. Değerlendirmeleriniz neydi? Menderes ile konuşmuş, ona 'git, halka dön' demişsiniz?..»

«— Adnan bey geziye çıkmayı kendisi arzu etti. Bana geldi. Kendi tedbiri olarak söyledi. İlk önce İzmir'e gitti. Tamamen kendi kararıdır.»

5

HERKES «FENA GİDİYOR» DİYOR AMA «VAZİYETİ İDARE EDEN YOK»

«— Halkı ikaz etmek istiyordu. Halkın belki de kendisine ve hükümete olan muhabbetini görmek ve göstermek istiyordu. Gezilere devam etmeyi düşünüyordu. Çünkü, Adnan beye İzmir'de muazzam tezâhürat yaptılar..»

İzmir'deki müthiş kalabalığı anımsayınca, bir sevinç dalgasına kapıldı Bayar.. «İzmir mitingi müthiş bir şeydi!.» dedim Bayar'a. «Bu gezilere çıkılmadan önce Prof. Ali Fuat Başgil'i çağırmışsınız?..» diye sorunca Bayar anlattı:

«— Bu görüşme daha evveldir. İstanbul'da bulunduğumuz bir gündür. Ben çağırmadım Başgil'i, kendiliğinden geldi. İstanbul'daki nümayişleri görmüş ve ürkmüştü. 'Çok heyecanlıdırlar, çok kararlıdırlar, hükümetin istifa etmekten başka çaresi yoktur' tezini takip ediyordu. Başgil'in bu tezini kabul etmedim.

Etmedim, çünkü, böyle bir zamanda vaziyet dediği gibi dahi olsa, bunlar, demektir ki, durmayacaklardır. Hükümetin istifası ile mesele bitmez. Ve bu hareketi, nümayişleri durdurmak lazımdır. Nitekim İstanbul'da neşrettiğimiz beyanname ve sonra, hareket duruyor.

Demek ki, Başgil'in tavsiyesi bir tedbir değil. Bilakis hükümet istifa edince sahipsiz kalır memleket.. Ve her tarafa yayılırdı ihtilal..

Hükümet istifa etmeden, İstanbul'u durdurduk, sonra darbe geldi.

İstanbul hareketinden ayrı geldi ihtilal. Nüansa dikkat ettiniz mi?..

Başgil'in teklifine taraftar olmadım, 'Katiyen doğru değildir' dedim ama, hükümet isteseydi istifa edebilirdi. Ben hükümeti, Adnan beyi tutmağa muktedir değildim.

Ve hükümet istifa etmedi. Bu tutumumu Adnan beye karşı bir fenalığım olarak söyler hasımlarım. Anlıyorsunuz değil mi?..»

«— Adnan bey istifa etmek istedi. Bayar mani oldu diyorlar..» diye sürdürdüm. Bayar, konuştu :

«— O kadar yanlış ki bu, istifa etmedi ve hattâ halka hitap etti. İzmir mitingi daha sonradır. Diğer mitingler de daha sonra oldu. İstifa temayülü olsa idi, bu mitinglere gitmeye lüzum görür müydü? Bir mütalaa..

Sonra bildiğiniz olaylar oluyor.. Adnan bey ile 25 Mayıs'ta konuştum, Eskişehir'e gideceğini söyledi..»

«— O kadar?..»

«— O kadar.. Söyledi ve ben de muvafakat ettim.

26 Mayıs'ta Eskişehir'de olan Adnan beyle bir telefon görüşmesi yapmadım. Derler ki, Celal Bayar, gece, telefonla, harekâtın olacağını Adnan beye bildirdi. Hayır, katiyen yok böyle bir şey. Derler ki, İsparta'dan bir emniyetçi imzası ile darbenin 29 Mayıs'ta olacağı hükümete ihbar edilmiş. Bana intikal etmiş.

Etmedi!.

Sonra, o zaman bana böyle bir ihbar intikal etse bile.. Herkes bir şeyler söylüyor.. Yani fena gidiyor diyorlar, vaziyeti idare eden yok»..

«Herkes fena gidiyor diyor ama vaziyeti idare eden yok..» sözünden sonra karşılıklı gülüyoruz Bayar'la.. İhtilalin «geliyorum» demesine karşın, bu gerçeği, DP üst

yönetiminin görmemesine —Bayar'ın anlattıklarını da dinledikten sonra— gözlerim yaşararak gülüyorum.. Bayar, gülüyor ama, o, etrafındaki «gaflet» çemberinin o günlerdeki tutarsız durumunu sonradan değerlendirdiği, kimi sonuçlara vardığı için gülüyor. Giderek bir ölçüde «çevresiyle» eğleniyor gibi...

Konuşmayı sürdürdüğümüz solanun öteki yanında, 1960'da üç beş yaşında olan Bayar'ın torunları, tarihsel değerdeki söyleşiden habersiz, piyano çalıyor, gülüşüyorlar.

Bir süre sonra yineliyor :

«— Vaziyeti idare eden yok..» diyor Bayar.

Gene gülmeğe başlıyoruz. Bu anlatımın altında yatan anlamı toparlayarak, bir sonuca varıyorum. Hayret içinde konunun üzerinde bir kez daha duruyorum:

«— Yani, önlem söyleyen yoktu değil mi, efendim?..» diyorum. Bayar, «evet» dercesine başını sallıyor..

1920 Atatürk ihtilalinden sonra, 1960'da demokratik bir ortamdayken ihtilale varışın anlamsızlığını, ele geçen «büyük bir fırsatın» göz göre göre elden çıkarılmasındaki «basiretsizliği» düşünüyorum. «Bakan, ama görmeyen gözler kadrosu bu» diye geçiriyorum içimden.

Bayar, içi yandığı için mi gülüyordu, bilemiyorum. Ama ben, böylesine önünü göremeyecek kadroya, taze bir demokrasi fidesinin bir balta darbesiyle yok edilmesine olanak tanıyanlara gülüyorum.

Fakat konuşmalarından Bayar'ın ihtilali sezinlediğini anlıyorum. Bu sezinlemenin, «milli iradeye dokunulamayacağına dayalı acayip felsefe» altında ezildiğini, yok olduğunu gözlüyorum. Zamanı gelince, millî iradenin bile olayların getirdiği birikimle «hiç»e ineceği bilinciyle, fakat bu gerçeğin anlaşılmamasına acıyarak, bir yıkılışın anılarına dönmek istiyorum..

6

YAZILMAMIŞ GERÇEKLER : «ORDU'YA KARŞI TAM EMNİYETTEYİZ»

Celal Bayar, bana 27 Mayıs sabahının dört gün öncesini, 23 Mayıs 1960 gecesini anlatmadı.

Yaşayan tanıklar, 23 Mayıs gecesi Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantının —yayımlanmamış— ayrıntılarını doğrulayabilirler. Zaman akıp, sular durulunca, 23 Mayıs gecesine ve benzeri toplantılara katılanlar, şimdi, «Yönetim ellerimizden kaydı, göz göre göre ihtilal geldi..» diyorlar. Bir noktada içtenlikle söylemeliyiz :

Bayar ve eski DP yöneticileri, 27 Mayıs'ı ve öncesi günleri anlatırken, kimseyi suçlamamağa özen gösterdiler.

Ve 23 Mayıs 1960 gecesinin ayrıntılarına geçiyorum :

23 Mayıs pazartesi günü DP Genel İdare Kurulu üyeleri, son günlerde sıklaşan toplantılardan birisi için, Çankaya Köşkü'ne çağrıldılar. Ülkede gözlenen ciddi ortamın yanı sıra, «parti iç genel tablo» bir düşünce ve fikir çizgisi üzerinde DP önder kadrosunun birleşemediğini sergiliyordu. DP grubunun bir kesiminde, «hükümet önlemlerinin olaylara egemen olmaktan uzak görüntüsü»nün yarattığı sinirlilik vardı. Önlemleri yeni baştan ve günün koşullarına göre ayarlamak eğilimi güçleniyordu.

Giderek Ordu'dan bile bir umud. Grubun derhal toplanması ve yurdu saran «ordu - gençlik» hummasını dindirmenin «başka yolları»nı araştırması isteniliyordu. Bu, «dışarıyı destekler anlamda, en azından muhalefetin koşutunda» bir davranış, bir tutumdu.

Genel Yönetim Kurulu üyeleri o gün hayretler içinde kaldı.

Görülmemiş biçimde toplantıya çağrılıyorlardı. «Telefonla ve acele..» Oysa, 23 Mayıs sabahı, Kâmil Gündeş, Mustafa Zeren, Rıfkı Salim Burçak, Sıtkı Yırcalı gibi kimi DP Genel Yönetim Kurulu üyeleri, kurulun «derhal» toplanması isteğini bir yazı ile genel başkanlığa bildirmişlerdi. Çok kısa bir süre sonra, «telefonlu çağrı» geliyordu.

O gece, Bayar'ın başkanlığında, Menderes'le birlikte toplandılar.

Görüşmeleri Kâmil Gündeş ve Rıfkı Salim Burçak açtı :

«— Memlekette geniş olaylar, görülmedik biçimde olup bitiyor. Asker ayakta, ordu olayların içinde. Kızılay'da subaylar, artık topluca geziyorlar. Hükümetin önlemleri yetersiz, anlamsız ve sonuç vermeyecek nitelikte. Bu önlemler, olayları bastıracağına tersine daha da geliştiriyor..»

Karşı sav çıkıyor önlerine, Samet Ağaoğlu ve Tevfik İleri söz alıyorlar :

Başbakan'ın İzmir'de nasıl karşılandığını, halkın Menderes'i ve DP'yi nasıl tutup sevdiğini anlattıktan sonra, bugünkü «kötü görünüşün» muhalefetin «menfi propagandasından doğduğunu» söylüyorlar..

Menderes bir açıklama yapmak zorunluluğunu duyuyor :

«— Müsterih olunuz» diyor, «Ordu'dan herhangi bir hareket gelmez ve gelmeyecektir. Kendileri ile konuş-

tüm. Mesele, bir polisin, bir subayın yakasına sarılmasından ileri gelen bir tepkidir. Ordu'ya karşı tam emniyetteyiz. Anlatılan vaziyetin hiç bir önemi yoktur. Ordu, bizimle beraberdir...»

Kalkıyor Menderes bu konuşmadan sonra, yerinden,

«— Dahiliye vekili beni bekliyor, bazı izahatı varmış..» diyor.

7

«HÜKÜMET ÇEKİLSİN!»

Sıtkı Yırcalı, Başbakanın bunca önemli toplantıyı bırakıp gitmemesi için atılıyor :

«— Müsaade ederseniz, bu kanaatlere iştirak etmediğimi söylemeliyim. Tedbirler, olayları tecviz etmiyor..» diye konuşuyor.

Bunun üzerine Menderes, oturuyor ve bekliyor. Yırcalı, ekliyor :

«— Halk sizi sever Adnan bey. Hattâ, muhalefet partilerinin üyeleri arasında da sizi sevenler vardır, biliriz bunları. Mitinglere kalabalık yığınlar gelebilir ve gelmişlerdir de..

Fakat bütün bu kalabalık, halk yığınlarının sizi karşılaması, icraatınızı ve yapılanları tasvip anlamında değildir. Size örnek vereyim :

1950'de İnönü Balıkesir'e geldiğinde, Bandırma'da idim. Ailem telefonla bilgi verdi. Görmeliydin Sıtkı o müthiş kalabalığı dediler. Sonra ne oldu? Malum..

Bütün bunları dikkate alırsak, kalabalıkları bir ölçü olarak kabul etmeyip, yeni tedbirler almalıyız..»

Menderes hemen soruyor :

«— Nedir yeni tedbirler?..»

Yırcalı:

«— Bir: Derhal seçim yapacağımızı söylemeliyiz.»

Menderes: «Derhal!.»

Yırcalı: «Tahkikat komisyonu lağvedilmelidir..»

Menderes: «Yarın lâğvedeceğim!.»

Yırcalı: «Hayır, lâğvettim diyemezsiniz, Meclis'ten yetki alan kurul için ancak 'görevini bitirdi' diyebilirsiniz.»

Menderes: «Pekâlâ!.»

Yırcalı: «Üçüncüsü: Önümüzdeki seçimleri normal kurallar ve koşular içinde yapacağımızı ilan etmeliyiz. Basına konan yayın yasakları kaldırılsın. Ancak bu tedbirlerle olayların yatışma ve olumlu bir sonuca doğru gitmesi imkân dahilindedir sanırım..»

Hayret!.. Menderes sinirli değildi. Yırcalı ve arkadaşlarının sözlerine içerlememiş gibi bir davranış ve tutum içindeydi. Sanki, gerçekten «bir çıkış yolu» arar gibi durmaktaydı.

Gitmek için ayağa kalkıyor Menderes..

«— Fakat kâfi değil beyefendi..» diyen ses, gene Yırcalı'nın..

Menderes dönüyor: «Niye?..» Daha ne var gibisine.

«— Memlekette emniyet havası öylesine kayboldu ki, bu tedbirleri alacak ve yapacak intibaını verecek bir hükümetin işbaşına gelmesi lazım..»

Yırcalı'nın bu son cümlesiyle işte, bomba toplantı salonuna düşüyordu. Derin bir sessizlik oldu. Başlar, Menderes'e döndü. Şimdi bütün şimşekler, tanrıların gazabı yağacaktı üzerlerine. Korku!

Menderes duruyor, susuyor ve düşünüyordu. İkinci kezdir ki, bu öneri önüne geliyordu. Toplantıda bulunanlar Menderes'i inceliyorlardı. İçlerinden, tuhaf diyorlardı, tuhaf.. Menderes sinirli değil, durgun.

Bayar araya giriyor :

«— Peki, nasıl olacak?.. Başbakan dahil mi bu işe?..»

Ortam, görüşmeleri Menderes'in çekilmesine kadar sürüklemişti. Tehlikeli bir nokta. Menderes'e «çekil» demek zor. Bu güçlüğü Yırcalı da biliyor. Başbakana «çekilme» demek, «güven vermek» savına bir güç getirmeyecek.

Yırcalı, «Başbakan'ı halk sever, herkes sever» diye yineliyor. «Demin de söylediğim gibi, muhalefetten bile Başbakan'ı sevenler bulunabilir. Bu sorun, Başbakan'ın kişisel sorunu değildir. Halka, kuruluşlara güven vermek sorunudur. Bu güvenceyi yerine getirecek inancı verecek bir hükümetin kurulması sorunudur..»

Bayar yanıtlıyor: «Pekâlâ ama, tam bu ortamda bir hükümet değişikliği dışarda ve içeride saygınlığımızı zedelemez mi?.» Sonra, siyasal çevrelerde yaygın olan ünlü sözünü yineliyor Bayar :

«— Dere geçilirken at değiştirilir mi?..»

Yırcalı açıklıyor :

«— Öyle bir durum var ki, sokaklarda her gün hareketler oluyor, subaylar bunların içerisinde. Tahkikat komisyonu havayı daha da ağırlaştırdı. Bakanlar sokaklarda düşmanca hareketlerle karşılaşıyor, hakaretlere uğruyorlar. Artık sorunun 'bir itibar veya itibarsızlık' sorunu biçiminde incelenmesi olanaksız..»

Bayar, bir yarım önlem öne sürüyor :

«— Kimi vekillerin değişmesi meselesine gelinebilir mi?..»

Samet Ağaoğlu karşı çıkıyor :

«— Yani üç beş arkadaşın üzerine mi atacağız olayları, sorumlulukları..»

Yırcalı bir açıklık getirmek ve kişiliği üzerindeki kimi kuşkulu düşünceleri kaldırmak için «Şimdi öneriyorum, Genel Kuruldan hiç bir arkadaş görev almasın yeni kabinede..» Ve ekliyor :

«Ayrıca, bu işlemi süratle uygulamaya koymak gerekli. Başbakan yurtiçi gezilerinden vazgeçmeli. Bu önlemleri güven havası içinde verecek bir düzenleme düşünmeli. Bu gezilerin, böyle bir zamanda tam karşısındayım. Hemen grubu toplamalı ve bu önlemleri orada görüşülmeliyiz.»

8

MENDERES'E GÖRE : DEHLİZDEN ÇIKIŞIN YOLU

Kartların açıldığı bu ortamda, «Başbakan ayağa kalktı» diyor geceyi anlatanlar.. «Ben geziden, Eskişehir'den döneyim, grubu toplayalım..» dedi.

Gelip, tam Yırcalı'nın arkasında durdu.

Elini Yırcalı'nın omuzuna koydu. Yırcalı'nın bir yanında Âtıf Benderlioğlu, öteki yanında, Rıfkı Salim Burçak oturuyordu.

Tam sevimliliği ile gülüyordu Menderes. Sonra, masanın çevresinde oturanların hepsini gözden geçirdi.

«— Ben, durumu sizler gibi görmüyorum..» dedi ve ekledi :

«— Sizler bir dehlizin içine girip de çıkış yolunu bulamamanın çaresizliği içinde bunları söylüyorsunuz. Ben, o dehlizin sonundaki çıkış noktasında tutuşan ışığı görüyorum. Sizleri o çıkış noktasından ben çıkaracağım...»

Ve de böyle görüşmelerde esen savuran Menderes, İçişleri Bakanı Gedik ile buluşmak üzere salondan ayrılıyordu..

Buruk bir havada, Bayar, «Biz devam edelim, Başvekil gelinceye kadar...» dedi. Yırcalı umutsuz, arkadaşları üzgün duruyorlardı. Yırcalı, «Fikrimizde direniyoruz. Fakat Başbakan çıkıp gidiyor. Konuşulacak bir şey kalmadı galiba..»

Sabah, saat 02.00'de Bayar «Öyleyse bir şeyler yiyelim..» diye havayı yatıştırmağa çalıştı. Hazırlanan büfede sabahı karşıladılar. Zaman, 04.00'e değin ayaküstü söyleşilerle geçti. Başbakan döndü Gedik'in yanından, konuya girmediler artık. Parti içinde «bir şeyler» yapmak, gidişi durdurmak isteyen üç beş kişi «üst yönetimle köprülerin atıldığı» ağır bir ortamda sağdan soldan söyleşiyorlar.

Evlerine Çankaya'dan yaya inen kimileri aralarında konuşuyorlar.

Anlattıklarına göre, Menderes'in «o dehlizden ışığa çıkışa» bulduğu çözümü hiç bir zaman öğrenemediler.

Menderes, «dehlizin içinden» çıkamadı.

Beraberinde tüm partiyi, DP önde gidenlerinin bütününü karanlığın içinde eritti.

9

«KENDİ HESABINA»

Seçim tarihini ilan etselerdi,

Menderes istifa edebilseydi,

İhtilal, eşikten geri dönerdi...

Döner miydi, dönmez miydi, şu anda bu sanıları somutlamak zor. DP içinde «seçime gitmek ya da gitmemek» konusunda tartışma, genelde bir çekişme var. Bu konu üzerinde Bayar konuşuyor :

«— Nisan olayları başlamıştı. DP'nin örgüt düzeyinde seçim havası esiyor. Tam bu sırada «Radyo Gazetesi» seçimlerin erkene alınması gibi bir eğilimin bulunmadığına değiniyor. 1961'de, yani parlamento dört yılını doldurduktan sonra yapılabileceğini ilan ediyor. Erken seçime gidilmekten neden vazgeçildiğini anımsıyor musunuz?»

«— Seçimler meselesinde hazırlıklar ilerlemişti. Memleket dahilinde de hadiseler oluyor.. Seçime gitmenin veya gitmemenin taraftarları zuhur etti. Ve arada görüşüldü. Akademik bir görüşme mahiyetinde. Normal, zamanında seçim yapılabilir, yok şimdi seçim yapalım diyenler bulundu. Bir karara varılamadı. Bu, bir akademik müzakereden ibaretti bence..

«— Yalnız İsmet Paşa, devamlı erken seçim istedi.. Erkene alalım, seçim yapalım, dedi. Sürekli olarak seçime erken gidelim, erken dedi, durdu?»

«— Kendi hesabına..

İsmet Paşa'nın bir beyanatı vardı. Bu mesele ile ilgilendirilebilir mi, ilgilendirilmez mi, bilmiyorum. Filan tarihe kadar, seçimin müddetini tayin ediyor, o gün geldiği ve seçim yapılmadığı takdirde, Anayasa ihlal edilmiştir diye ilan ederim, diyor.»

«— Gayri meşru ilan ederim...»

«— Evet, gayri meşru ilan ederim diyor

«— Sanırım 1961'e değin diyordu.»

«— Evet, seçim tarihini tespit etmiş, o tarihte seçim yapılmadığı takdirde 'gayri meşru ilan ederim' diye bir beyanatını hatırlıyorum. Halbuki seçime de hayli zaman vardı..»

Bayar'ın DP üst kademesinde erken seçim üzerinde başlayan tartışmalarla «Akademik görüşme»lerin kökeninde açıklanmamış kimi gerçekler yatıyor.

1957 seçimlerinden sonra, muhalefetin «seçmen kütükleri» oyunları ile DP'nin iktidarı aldığını ilan ettiği ve İçişleri Bakanı Namık Gedik'e «kütük bakanı» adını taktığı sıralarda, ülkede yer yer olaylar başlamıştı. İktidar - muhalefet çatışması yurt düzeyinde alabildiğine sertleşmişti. Kimi yolsuzluk olaylarıyla, İnönü'nün yurt içi gezilerine karşı girişilen kimi engellemelerin dikkatleri çektiği günlerde, DP üst yönetimi önemli ve «gizli» bir toplantı yapmıştı.

Tarih, 1959 yılı Şubat ayı başı.

Toplantı yeri, Dışişleri Bakanlığının ikinci katındaki «Andlaşmalar salonu» idi.

Bayar, toplantıda hazırdı. Başbakan Menderes ile beraber, DP Genel Yönetim Kurulu üyeleri, grup yöneticileri toplantıya katıldılar. Bakanlardan sadece Namık Gedik vardı.

10

ERKEN SEÇİMDEN VAZGEÇİLİYOR : «ZEMİN TEMİZLENMELİ, OLAYLAR SONUÇLANMALI... SONRA»

Konu, muhalefetin Meclis'e getirdiği gensorular karşısında izlenecek politikanın saptanması.

Menderes, etrafına sorar : «Ne dersiniz?»

Kâmil Gündeş, Mustafa Zeren, Sıtkı Yırcalı gibi üyeler, gensoruların görüşülmesine olanak tanınmasını savundular. Mazlum Kayalar da —Grup İdare Heyeti üyesi olarak— bu isteğe katıldı. Menderes, «Peki konuşulsun ama, sonuç ne olacak?» diye hem kuşkusunu, hem de varılacak sonucun ne olabileceğini öğrenmek istedi.

Başbakanı ürküten, gensoru görüşmelerinin sonunda, ilgililer için soruşturma açılması olasılığıydı. Giderek Koraltan, yapısına uygun «müthiş» bir buluşla ortaya çıktı: «Ne çıkar soruşturma açılırsa, veririz bize uygun hâkimlere, hepsi beraat ederler..» dedi.

Toplantıda bulunanlar, grubun gensoruları görüşme eğiliminde olduğunu Menderes'e anlattılar, kuşkusunu karşılamak için gensoruların görüşülmesinden sonra, grubun soruşturma açılmasını reddedeceğini bir «güvence» olarak söylediler.

Menderes bir başka kuşkusunu dile getirdi: «Peki, parti içinde bölünme olmaz mı?..»

Ötekiler, olayların onaylanmadığını, ancak bir soruşturmaya gidilmeyeceğini, ayrıca partide bölünme olmayacağını savundular.

Menderes: «Peki» dedi.

Ancak, Namık Gedik konuştu: «Fuzûlidir, gensoruları aramızı açmak için getiriyorlar. Gazeteler işi büyütecekler. Hükümeti, idare kadrosu önünde zayıf düşürmek istiyorlar. Gensorular görüşülürse, idare kadroları önünde güvenimizi kaybederiz. Bunlar —İnönü'ye karşı girişilen hareketler için— zabıta vakaları halindedir. Eğer bir de tahkikat açılırsa, veya bu konular Meclis'te görüşülürken sert bir tenkit havası sinerse, husumet havası yaygınlaşacağı gibi, idare kadrosuna bundan böyle söz geçirmemiz güçleşecektir. Çünkü hepsinde, yarınlarından korkma, çekinme başlayacaktır.»

Menderes duraksamanın içine yuvarlanmıştı. Dönüp, partinin öteki yöneticilerine sordu: «Emin misiniz sonucun kötü olmayacağından?.»

Yanıt olumluydu.

Gensoruların görüşülmesi uygun bir ortama kayınca aynı yöneticiler, hemen arkasından Zeren, Gündeş, Yırcalı, «Beyefendi, şu seçimleri de bir an önce yapalım..» dediler.. Böyle bir öneri için olgun ve olumlu yöndeydi hava.

Menderes «Haklısınız!.» yanıtını verdi.

Bu hak veriş, öneriye bir iki bakanın, hattâ Fatin Rüştü Zorlu'nun da katılmasıyla güç kazandı. Belirgin, olumlu bir hava doğuyordu. Bütçe geçtikten sonra, seçim günü ilan edilecekti. Seçim ayı Haziran olarak düşünülmekteydi.

Giderek seçimlerle ilgili kimi baskı işine başlandı, birkaç milyon da harcandı.. Artık, yöneticilerce bilinmektedir ki, DP iktidarı erken seçime gitmektedir.

Bayar'a dönüyoruz..

«— Peki ama, seçimden neden vazgeçilmişti?»

«— Olaylar durmadan devam ediyordu. Nisan ve Mayıs'a bu olayların içinden geçerek geliyorduk. Zemin temizlenmeli, olaylar sonuçlanmalı ve bitmeli ve sonra seçime gidilmeliydi.

«— Adnan beyle mi bu karara varmıştınız?»

«— Evet, Adnan beyle böyle karara varmıştık. Seçim ancak, zeminin temizlenmesinden sonra olabilir, diyorduk. Ve olayların durmasından hemen sonra, seçimi yapacaktık.»

DP'nin önde gidenlerinin bugün söyledikleri gerçek. Menderes'in yaradılışı gereği, «kuşkucu, duraksayan adam» olması, olayları değerlendirmede çok geç kalınmaya yol açtı. Yönetici kadro olayları, bugün yılların süzgecinden geçirdikten sonra, «Menderes'in her bunalımdan sonra Bayar'ın yanına koşmasını ve O'nun eteğine sarılmasını» eleştiriyorlar. Ayrıca Menderes hakkındaki öteki yargılarından biri de şu: Eski Başbakan kararların uygulanmasını bir gün geriye atarak, sürekli biçimde «geciktirme politikası» izlerdi.

11

BAYAR'IN ORDU ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ VE İLK İHTİLAL GİRİŞİMİ

Metin Toker, «*İsmet Paşa ile On Yıl*» kitabında, 1960 ihtilalinin başlangıç tarihini 27 Ekim 1957 seçimleri olarak gösterir.

Bu varsayımın haklılık derecesi herkese göre değişebilir. Ancak 1960'ların siyasal ortamı, «zinde kuvvetleri» —yani Ordu'yu— iktidara karşı bütünleştirecek nitelikteydi.

Ordu içinde, DP iktidarına karşı direnmenin, hoşnutsuzluğun başladığını görmemek olanaksızdı.

Bayar'ın 1957 seçimleri sonrasına ve 1958'de görülen iki önemli olayla ilgili görüşleri, DP iktidarını yöneten kadrosunun «davul çalarak gelen» ihtilali ne denli hafife aldıklarını, değerlendirmeleri nasıl da yanlış yaptıklarını gösterecek özellikler taşıyor:

Seçim sonrasının ortamı, kazanan partinin iktidarına karşı sert ve karışık. 1957 seçimlerinin hemen sonrası, başkentte tanklar dolaşmakta, Gaziantep'de jetler halk üzerinde uçmakta, kargaşalar dizisinin ilk önemli belirtileri. İktidar önderleri durumu görüşmek üzere sık sık toplantı halinde. Bayar'ın da katıldığı bir toplantı, İstanbul'da valilikte yapıldı... Bayar, açıklıyor :

«— Biz, 1957 seçimlerinde 1954'e nazaran zayiatımız olduğunu gördük. Fakat tamamen normal bir kazançtı bu.. İşaret ettiğiniz gibi bir telaşımız olmadı. Fev-

kalade tedbir ihtiyacını duymadık. Gaziantep meselesinde bize karşı tahrikât yapıldığına kaniiz.

Bu olayların ordu ile ilgisini görmedik.

Ordu'dan hiç bir şey gelmiyordu.

İstanbul'da vilayet binasında Adnan bey ve Meclis Reisi Refik Koraltan ile toplandığımızı hatırlıyorum. Normal bir buluşma idi. Her zaman olabilir. Bence bu toplantıları böyle telakki etmek lazım. Fevkalade tedbirler almak diye bir düşünce olmadığına göre, buna göre ve öyle telakki etmek gerekir.

Sonra, 1958 geliyor. Samet Kuşçu adlı bir binbaşı ihbarda bulunuyor. Hazırlanıyorlar, darbe yapacaklar diyor.. O zaman vaziyet şuydu :

1958'de dokuz subay'ın darbe için birleştikleri ihbarı geldi. Aralarında birleşip görüştükleri bildirildi. İhbar edildiği gibi birleştikleri ve bu maksatla harekete geçtikleri anlaşıldı. Gerek mahkeme ve gerekse daha yüksek makamlar olaya lazım gelen ehemmiyeti vermediler, beraat ettirdiler. Hakikatte fiil vakidir.

Ben, bu mesele üzerinde görüşmek üzere Hükümeti çağırdım.

Kendilerini ikaz ettim. Dedim ki, bu meselenin üzerinde durmak lazımdır ve denildiği gibi basit bir hadise değildir.

«— Adnan beyle mi konuştunuz, yoksa bütün bakanlarla mı?»

«— Adnan beyle konuştum, Heyeti Vekileyi çağırdım, onlarla da konuştum. Adnan beyin de dahil olduğu Bakanlar Kurulu toplantısında kendilerini ikaz ettim ve daha ciddî harekete davet ettim.

12

BAYAR'IN ÖNEMLİ AÇIKLAMALARI

«— Ne dediler size.»

«— Efendim, Türk ordusundan böyle bir subay çıkmaz, dediler.

«— Adnan bey de mi aynı kanaatte idi?»

«— Son şekilde, evet! Mahkemeye verdiler, gerekeni yaptılar, fakat lazım gelen ehemmiyeti vermediler. O toplantıda, Millî Savunma Bakanı Şemi Ergin'e gelen bir ihbar mektubundan bahsedildiğini söylüyorsunuz da, hatırlıyorum. Bilgi verdi bu konuda..

«— Buna rağmen ciddî bir değerlendirme ya da önlem bahseden olmadı?..»

«— Ehemmiyet vermeyenlerden birisi Şemi Ergin' dir. Şemi Ergin'in, general Faruk Güventürk ile bir konuşma yaptığından, ihtilal liderliği teklifi aldığından, o sıralarda haberim olmadı. Fakat sonra, liderlik teklif ettiklerine dair bilgi aldık.

«— O sırada Adnan beyin tutumu neydi?»

«— Yapmadılar, hiç bir şey yapmadılar. Haizi ehemmiyet olmayan bazı değişiklikler yaptı. Yani meselenin ehemmiyeti nisbetinde bir harekette bulunulmadı.»

«Eğer dokuz subay olayı iyi değerlendirilseydi, 27 Mayıs olmazdı..» yargısını anımsattım Bayar'a.. Hiç bir duraksama taşımayan bir anlatım düzeninde konuştu :

«— Gerçekten dokuz subay olayı iyi değerlendirilmiş olsaydı, 27 Mayıs olmazdı. Doğrudur bu kanaat. Bana, bu olayın dışında Ordu'nun iç bünyesi hakkında bilgi verilmemiştir. Şimdi, önemli bir noktayı tespit etmek istiyorum. İhtilalden sonra, bizim bakan arkadaşlardan bazıları, bu dokuz subay olayını yaratanların bazıları ile konuşmuşlar. 'Bayar'ın fikri, bu olaya dikkatle eğilmek noktasında idi, o zaman bize telkinlerde bulundu, dikkatimizi çekti,' demişler.

Dokuz subaydan bazıları, Bayar içinizde doğruyu gören tek insan olmuş, diye cevap vermiş. Onlara göre de, hakikî vaziyeti gören Bayar'dır ve hareketim tasvip edilecek anlamdadır..»

Ancak, burada Bayar'ın açıklığa kavuşturmadığı, sözlerindeki dokundurmalardan doğan bir gerçeği belirtmeli: Eski cumhurbaşkanı, Ordu'da daha geniş ayıklama, daha doğrusu ihtilalci gruplarla ilişki kuranların ayıklanmasına yanlı gibiydi. Olayların derininde yatan ciddî nedenleri araştırmak ve bunları saptayarak, önlem bulmak!

Bu, üzerinde durmadıkları kuraldı.

13

BAYAR'A GÖRE, İHTİLALİ VAR EDEN KİMLERDİR ?

Dokuz subay olayının yankıları devam ederken, maddi ve manevi dostluk bağları kurduğumuz Irak'taki darbe olayı bütün şiddeti ile Türkiye'ye yansıyor. İç dünyamızdaki ihtilal söylentileriyle sözleri, Irak'ta subayların harekete geçişleri, halkın sağduyusunda Türkiye ile koşutluk yaratıyor. Bayar konuşuyor :

«— Irak ihtilali ile bizim memleketteki ihtilal arasında bir münasebet kuramıyorum. Fakat biliyorsunuz, umumî manada, ihtilallerin tesisleri vardır, sâridirler.

27 Mayıs hareketinin, Irak ve Mısır ile sâri biçimde bir manevi bağı bulunduğuna, hattâ ve hattâ bir komünizm parmağının da müessir olduğuna kaniim...

«— Dışardan bir etki mi?..»

«— Evet efendim, solun kargaşalığı yaratması biçiminde.

Fakat, Türkiye'de komünist parmağı, bir komünist ihtilali şeklinde değildir. İhtilali teşvik etmek, bir ihtilal havasının yaratılmasında, sureti haktan görünmek, fakat ihtilalci zemin ile içinde beraber gibi görünmek... Sureti katiyede bundan eminim. Bu intiba sonradan geldi, sonradan yaptığımız muhakemenin bir neticesidir.»

Bayar, komünist rejim, halk ihtilali için «aşamalar» sorununu ortaya koyuyor. Gerçek «halk ihtilali» için ordu'nun bu tür müdahalelere kışkırtıldığını söylemek istiyor.

«— O sıralarda, Menderes Balıkesir'de sert konuşuyordu. İhtilal sözcüğünü yeniden söylüyor, İnönü Başbakana yanıtını gazetelerde veriyordu. Seçimden bir yıl önce çıkmış ülkede huzursuz bir ortam var. Bayar'ın, Menderes'in son hareketlerin olumlu karşılamadığı yolunda söylentiler dolaşıyor» Bayar, konuşuyor :

«— Anlıyorum bunları: Adnan beyin hırçınlığından memnuniyet veya âdemi memnuniyet!. Bunu duymadım. O konuşmaları efkârı umumiyeyi bir ikaz gibi telakki ettim. Efkârı umumiyeye vurmak gibi gördüm. Ve tabii karşıladım. Yurt içi politikanın sert oluşu.. Zaman zaman sertleşiyor, zaman zaman yumuşuyor. Siyasi hayatımızın tabii bir seyri gibi telakki etmenin imkânı vardı bunu..

«— İç politikadaki sertlik ihtilal sonucunu getirmez mi demek istiyorsunuz?»

«— Evet, öyle diyorum..»

Ve Bayar, 1960 öncesi İnönü tutumuna giriyor :

«— O zamanlar İsmet Paşa'nın tutumu?.. O zamanki istihbaratımız, bana taalluk eden istihbaratta, İsmet Paşa'nın böyle bir ihtilal yapacağı veya işi oraya götürmek istediği şeklinde bir akis olmadı. Sonradan çok şey söylenildi. Ancak iç çekişmeyi gündelik asabiyetlere verdik.

«— İsmet Paşa'nın günlük asabiyetlerine mi?»

«— Karşılıklı, günlük asabiyetlere verdik.»

14

«CHP, İKTİDARA SEÇİMLE GELME YOLUNU YİTİRDİĞİ İÇİN... İHTİLAL YOLUYLA»

«— İsmet Paşa'nın tutumuna sizin bir değerlendirmeniz olmalı. Kilit noktası bu olayın. İsmet Paşa'nın bu denli ağır konuşmalar yapmasının bir başka değeri var?..»

Bayar, sorudan sonra uzun süre susuyor karşımda. Parmakları masaya vuruyor, düşünüyor derin. «Bayar-İnönü görüşmesi ve barışmasından sonra, zor bir soru yöneltmiş olduk eski Cumhurbaşkanına» demek geçiyor içimden.

Gözleri bir noktaya dalmış, parmaklarını masaya kısa aralarla vuruyor.. Sonra, ağırdan konuşuyor, boğuk, dikkatle seçtiği sözcüklerle, derinden :

«— Bu cihetin açıklamasının zamanı geldi mi henüz takdir edemiyorum. O zamanki hislerim, demin söylediğimden ibarettir.

Fakat sonradan, mühim istihbaratımız oldu. Vakalar çıktıktan ve geliştikten sonra, hadiselerden sonra..

Halk Partisi'nin bazı yöneticileri harekete geçmiştir, mahiyetinde. Bize bu yönlü akisler oldu..

«— Ciddî bilgilerdi bunlar tabii.. İç istihbarat servislerinin?»

«— Evet, evet..

«—Hangî türden ciddî bir hareket. Yani bir ihtilâl ortamını hazırlayıcı bir hareket mi?»

«— Evet, efendim! Bir ihtilal hareketine..

Ve denildi ki, Halk Partisi seçimle iktidara gelmek şansını kaybetmiştir. Seçimle iktidara gelmek şansını kaybettiği için de, o halde kuvvet yoluyla..

Kendi aralarında bu istikamette toplantılar yapıldığını ve evvelâ İsmet Paşa'nın buna muarız olduğunu, fakat sonunda da böyle düşündüğüne dair bilgi geldi. Hâdiselerin başlangıcından sonra..

«— Yani, Nisan ve Mayıs olaylarından sonra?»

«— Evet, Nisan ve Mayıs olaylarından sonra akisler oldu. Bunu şimdiden böyle ifade edilmek noktai nazarında bir katî kararım yok.

Ve hattâ, bazı kimseler bu istikametteki içtimada bulunduk diye söylemişlerdir bana.

«— Demek gelip size anlattılar?»

«— Evet! Ama badü harabül Basra..»

«— Sonradan bunları size anlatanların hiç biri yok ortada tabii?.»

Kendisine özgü gülüşüyle noktalıyor Bayar, ihtilalden sonra, CHP'yi anlatanları, koydunsa bul bu insanları anlamına gelen sözlerimi.. Gülüyor.. Alay eder gibi. «Evet efendim, yoklar tabii!.» diyor. Bu gülüşte türlü deneylerden geçmiş insanların rahatlığı da var. Öyledir bu tipler, bilirim, işler sıkışınca ortadan yiterler demeğe getiriyor Bayar.

«— Herkes şunu söylüyor: Aslında İsmet Paşa bir ihtilal yanlısı değildi. Geri çevirmiştir bu fikri. Hattâ ihtilali yapmak isteyen subay gruplarından bazılarının görüşme talebini de geri çevirmiştir...»

«— Evet?.

«— ...diye yazıyor herkes?» diyorum Bayar'a. Ama Bayar,

«— İsmet Paşa çok zorlanmıştır. 1954'e kadar.. Bana akseden malumat budur.» yanıtını veriyor.

«— 1954'den sonra?»

«— 1954'den sonra anlaşılıyor ki, seçimle gelmek ihtimali yoktur.

«— ... Onun için de?..»

«— Kuvvet yoluyla iktidar, prensibinin düşünüldüğü aksetti..

«— CHP'nin sokak hareketlerinin kışkırtıcısı, hazırlayıcısı olduğu söylenebilir mi?»

Bayar, yuvarlak konuşuyor artık, daha önceki cümlelerindeki açıklık yok :

«— Bir hareket kendilerinden geliyor. İşte şimdi şikâyet ettiğimiz sert hareket...»

Bayar, Ordu'nun gerçek durumunu teşhiste yanıldıklarını söylerken, CHP'nin sokak hareketlerini yaratan kuruluş olduğunu belirtiyor ve buna, komünist elemanların desteğini ekliyordu. Bayar, İsmet Paşa konusunu 1969'un bu son ayında —dikkatli bir tutumla— tartışmak istemiyordu. İsmet Paşa'yı ihtilal isteklerini önceleri geri çeviren, ama 1960'da artık ihtilale «yeşil ışık» yakan, giderek destekleyen insan olarak kabul ediyordu.

Belki de, bu kanısını doğrulayacak belgelerden yoksundu, hepsi elinden alınmıştı. Belki de, bunca çekişmeden sonra, kolkola girip barıştığı İsmet Paşa'yı «rahatsız edecek bir şey» söylemek istemiyordu.

Ama ben, Bayar'ı dinledikten, yüz hatlarını, davranışlarını yakından izledikten sonra eski cumhurbaşkanının 27 Mayıs'ı —her yönüyle— İsmet Paşa'nın gerçekleştirdiğine inandığına, inanıyordum.

«Bayar'ın deyimiyle «bad ü harab-ül Basra»...

«Basra harap olduktan sonra...»

15

ESKİ DP'LİLERİN ANI DEF'TERİ

Bunalımdan bir çıkış noktası arayan, ne var ki gerçekci değerlendirmeden yoksun DP yönetimi, yurt içi kargaşayı muhalefetin yıkıcı davranışlarına bağlıyordu.

Bana anlattıklarına göre, 1959'u 1960'a götüren kargaşa günlerinde sık sık toplanan DP Genel İdare Kurulu üyelerine iki karşıt fikir egemen :

«— Daha sert önlemler alınmasını isteyenlerle yürürlükteki yasaların yeterli olduğunu savunanlar»

Kimi savları kanıtlamaya çalışan örnekleri, bu yazıları hazırladığım sırada bana eski DP'lilerden kimileri anlattı.

Örneğin Sıtkı Yırcalı, «Fısıltı gazetesiyle yayılanların dışında, örneğin kuzey illerimizden, Kars'ın, Ardahan'ın Ruslara satılacağını anlatan broşürler dağıtılıyordu» diyordu. Menderes'in Rusya'ya gideceği haberleri, «Borç para için ülkeden parça feda edileceğini» öne sürecek ölçüde yaygındı. Gerilimi yükselten öteki öğeler : İnönü'nün yurt içinde karşılaştığı olaylar ve gazetelerin aşırı ölçüde muhalefeti..

Yırcalı bana şunları söylüyordu :

«— Parti içindeki Kişisel temaslarımızda, ikili görüşmelerde, sert önlemleri isteyene rastlamıyorduk. Herkes aleyhinde idi. Fakat, yukardan, idareci kadrodan esen rüzgârın getirdiği sağnaktan, sertlik taraftarları kurtulamıyor ve resmî beyanlarında bunu açıkça ifade ediyorlardı.» .

Menderes, gene kararsızdı. Önlem, önlem ama nasıl? Grupta, Hulusi Köymen'in başkanlığında kurulan ve sorunu araştırmaya yönelen «küçük komisyon»u büyütmeli mi?.. Sorular geliyor aklıma :

«— Menderes karara varamamıştı. Muhalefete yanaşmalı mı, yoksa önlemler mi almalı?.. yanıt ortada o günlerde..» Bakalım, Bayar ne diyecek :

Bayar'ın bu konudaki sorularıma yanıtını bekliyorum. Tahkikat komisyonu kurulması sırasında iki liderin varacağı sonucu, fikri beraberliğin nasıl doğduğunu öğrenmek için.. Uzun bir susuştan sonra, Bayar, parmaklarını birleştiriyor, kelimeleri tartarak yavaş yavaş konuşuyor :

«— Bu konuyu Adnan beyle konuştuk tabii» dedi.

«— Nedir Adnan beyin size söylediği, sizin Menderes'e söylediklerıniz?»

«— Gaye, hareketleri önlemek ve normalize etmek. Bundan ileriye giden bir maksadımız yok.

«— Yalnızca sokak hareketlerini?..»

«— Evet, nomalize etmek. Ve bunu da Meclis içtüzüğüne göre, tanzim edilecek bir hareketle, meseleler tahkikat ile normal yola gelebilir, diye düşündük.

Tahkikat Komisyonu partilerin hareketlerini inceleyecek. Bunlar için tedbir düşünecek. Belki de kanun getirecek.. O şekilde kararlaştı.

Tahkikat Komisyonuna verilen mana ile mütenasip bir hareket düşünülmemiştir. Yani diktaya gitmek gibi.. Kısacası söyliyeyim :

Ben Tahkikat Komisyonunun normal şekilde vazife yapmasına taraftardım. Çünkü, bu komisyona o gün ve o zaman isnad olunan suçlar aklımızdan geçmiyordu. Bu, bir tedbirdir. İktidarı idare eden bir partinin bu mesele hakkında bir muayyen noktayı nazarı olmalıdır şeklinde tahkikat komisyonunun vazife görmesine taraftardım.»

16

BAYAR - MENDERES AYNI DÜŞÜNCEDE

«— Adnan bey ne diyordu size?.»

«— Adnan bey de aynı fikirde, aynı kanaatte idi...»

Bana mı öyle geldi bilmiyorum : Adnan Menderes'in başka bir düşünce içinde olabileceğini ya da olduğunu belirtmek ister gibi Bayar. Kargaşanın alabildiğine geliştiği ortamda, parti içi ve dışı muhalefetin alabildiğine kendisini sıkıştırdığı günlerde, Bayar'la aynı fikirde olmaktan başka çaresi var mıydı Menderes'in. Bu sırada Bayar :

«— Sonra ben, prosedür, tatbikat meselesi hükümetin sorumluluğu altında olduğu için, şahsî düşüncelerimi söylüyordum. İcraatım olamazdı.» diyordu.

«İcraatı olamazdı» Bayar'ın, bu doğruydu. Anayasa onu tarafsız kılmıştı, sorumsuz kılmıştı. Ama Bayar «tarafsızlığı» bir yana atmış, parti toplantılarına katılıyordu. «DP» amblemli bastonuyla geziyordu. Şimdi de «her şeyi hükümetin sorumluluğu» içinde görüyordu.

Ortaya koyduğu bu ikilem, anlaşılır gibi değildi.

«— Sonrası» dedim Bayar'a «Tahkikat komisyonuna yetkiler veriliyordu. Çıktı TBMM'de kürsüye İnönü, 'sizi ben de kurtaramam' dedi. O günün durum değerlendirmesi neydi?..»

«— Fazla bir şey yoktu.. Hararetli müzakereler cereyan ediyordu. Tahkikat komisyonunun kurulmasını istemiyorlardı. Evet, istemiyorlardı..»

Oysa, yanlızca CHP muhalefeti değil, partinin önde giden adamlarının çoğu da istemiyordu. Yasa komisyona gittiğinde, Sıtkı Yırcalı alabildiğine muhalefet ediyor, Meclis Genel Kurulunda, Turhan Fevzioğlu'nun yapacağı konuşmayı zenginleştirecek öğeler veriyordu.

Sıtkı Yırcalı'ya kurulan Tahkikat Komisyonuna geniş yetkiler veren yasanın müzakere edildiği geceyi sordum. Yırcalı anlattı:

«— Komisyonda muhalefet ettim. Gece, Samet Ağaoğlu benimle konuşmayı ısrarla istedi ve evime geldi. İsteği kısa idi, ertesi günü Meclis'te kanun görüşülürken, söz istemeyecek ve konuşmayacaktım. Onunla da tartıştık. Samet, bir başka biçimde görüyordu meseleleri. 'Bunlar bizi aday bile yapmazlar sonra Sıtkı, bırak' diyordu. Üst kademe, mutlak surette konuşmamı istemiyordu. Konuşmadım Meclis'te ama, muhalefet durmadan benim komisyondaki sözlerimi işledi, durdu. Türkiye'de ilk kez, bir komisyon görüşmeleri, bu kanun vesilesiyle teybe alınmıştır..»

Bayar'a dönüyorum. İstanbul'da sıkıyönetimin öğrencilere ve velilerine hitaben çıkaracağı bildiriyi Bayar bizzat yazdırıyor.. Bilinen yanı bu. Bilinmeyen yanı ise, «Bayar'ın otomobille İstanbul'da gezip, gerçekleri görüp saptamasıdır.» Anımsıyorum.

İstanbul olaylarının durmasını olaylarla ilgilenmesine bağladıktan sonra devlet merkezinde de benzeri uğraşıyı vermediği için üzgündü.

«— O sırada İstanbul'da valilik çekingen duruyor, askerler de ilgisiz davranıyorlardı. Devlet kuvvetlerinin birlikte hareket etmesini, biribiriyle anlaşmalarını sağlamak için hepsini bulundurdum toplantıda..» dedi Bayar.

«— Başka tedbirler düşünülüyor muydu?»

«— Ne yapılabilirdi ki?...

«— Bu denli büyük bir kaynaşmanın nedeni üzerinde bir muhakeme yapıldı mı İstanbul sıkıyönetim toplantısında?..»

«— Şimdi nasıl bağırıyorlar.. O zaman da 'Adnan Menderes istifa et' diye bağırıyorlardı..»

«Ne yapılabilirdi ki?»

İşte, 27 Mayıs gerçeği bu sorunun içeriğinde yatıyordu.

Öne sürülen önlemlerse, ancak «olayların durmasından sonra» ele alınabilirdi...

17

27 MAYIS İHTİLALİNİN LİDERİ HAKKINDA BAYAR'IN NOTU

27 Mayıs öncesinin kimi önemli anılarını Bayar'dan dinledim. Bir ara konu, Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'e verilen zorunlu izne ve Bayar'ın Gürsel'i değerlendirilmesine geldi.

Bayar, anlattı :

«Cemal Gürsel'in çalışma müddeti bitmişti. Şimdi tamamıyla hatırlamıyorum, emekliliği de gelmiş galiba..

Bize karşı vaziyeti de, kâh dost, kâh lâkayt vesaire şeklinde idi.

Kendisi kabadayı bir adamdır, böyle bir hareketi tasavvur olunamaz diye bir intiba vardı bizde.»

Eski iktidarın başı Gürsel Paşa'yı kabadayı bulmuş o zamanlar.. Kesin bir yargıya varmışlar üzerinde. Demek ki, kumanda sınıfı üzerinde değerlendirmeleri var.

Bayar sürdürdü :

«— Gürsel Paşa'nın Ethem Menderes'e yazdığı mektuba, Yassıada'da muttali oldum. Tarihi önemini görerek tesbit ettirdim..»

Bu noktada, eski DP'lilerin kimilerinin bana açıkladığı başka gerçeği yazmalı. 27 Mayıs günü Harp Okulu'na getirilen DP'liler, Gürsel'in mektubunu işte o sırada öğrenmişlerdi. Çok çetin tartışmalar, itham edici çekişmeler olmuştu aralarında.. Ethem Menderes, Başbakan

Menderes'e bu konuda bilgi vermediği için hırpalanıyordu. Ethem Menderes, «Gürsel'in mektubunu Başbakan'a okudum. Fakat kimseye bahsetmememi, hattâ Cumhurbaşkanına bile iletmememi söyledi..» diye savunuyordu kendini. Bu konuda Menderes'in tutumu —gerçek yanıyla— hiç bir zaman öğrenilemedi. Yassıada'da mektubun tekrar okunmasını bile istemedi. DP'lilere göre, mektup Bayar'ı kötülüyor, Menderes'i övüyordu. Mektubu öğrenince Bayar harekete geçebilirdi. Oysa Menderes, ordu üzerinde herhangi bir uygulamaya geçilmesini istemiyordu..

18

ANILAR - ANILAR

«555K» ve Kızılay'da çığ gibi akan öğrenciler arasında yolunu şaşırmış bir Başbakan. Bayar açıkladı :

«— Tesâdüfen oldu. Ben de oradaydım. Çankaya'ya gidiyorduk. Geçiyorduk. Geldiler, öğrenciler toplu halde, «yol değiştiriniz» dediler.

«— Yol değiştirmeyeceğiz» dedim.

Bu kararım üzerine girdik içlerine. Kızılay'da mubalağâ edildiği gibi bir hadise olmadı.

Adnan bey, içlerine girip bazı hareketler yapmak istedi.. Bir şey olmadı fazla..

Sonra başbakanlığa gittik.»

«— İşte bu sırada, siz Başbakanlık'ta Namık Gedik'e CHP'liler ile DP'lileri ayırınız, bizden olmayanlara ateş ediniz demişsiniz..»

Heyecanlandı Bayar. Bu konunun, özellikle o sırada yaygınlaşan bu buyruğun gerçek yüzünü anlatmak istiyordu, böyle bir buyruk verdiğini yalanlayan el kol davranışları yapıyordu.

Bayar, dedi ki :

«— Namık Gedik'e benim sözüm şu oldu: Bu kabil ahvalde ne yapılacağını ve vazifeyi, Türk Ceza kanunu tayin eder, dedim. Bunun yerine getirilmesini istedim...»

«— Gedik'ten...»

«— Evet Namık beyden! Ceza kanunu nasıl hareket edileceğini tayin eder, savulun der, kanun hükümleri vardır.. Namık Gedik'e verdiğim...

«— Emir...»

«— ... Direktif, vazifeni yapman lazımdır. Halka ilan edilir, dağılınız diye. Dağılmazsa havaya ateş edilir, tabii ateş var, ama kanun hükümleri dahilinde..

«— DP'lileri bir yana ayırarak?..»

«— Orada DP'lileri, Halkçıları nasıl ayırırsınız. Gedik'e, kanunun emrettiğine lazım gelen ehemmiyeti vermiyorsunuz, bunu yapmanız, yerine getirmeniz lazımdır, dedim.

«— Ya, Gedik'in size verdiği bilgiler, yaptığı açıklamalar?..»

«— Namık beyin izahat vermesine ihtiyaç yoktu. Hal meydanda idi zaten..»

Sonra Bayar, güldü, güldü...

19

«EŞHASI BİLİYORDUK»

Bayar, konuşuyor :

«— Kim yaptırıyordu bu hareketleri diye mi soruyorsunuz. Malûmdu bunlar.. Eşhas biliniyordu. Bence değil, zabıtaca biliniyordu. Şimdi isim vererek bir polemik havası açmak istemediğim için, umumî olarak söylüyorum. Yoksa?..

«— Genel olarak CHP örgütü mü sizce?..»

«— Evet, CHP teşkilâtının bazı elemanları..

«— Organize ediyordu?»

«— Evet efendim, CHP teşkilâtı organize ediyordu.

«— Kızılay olayları sırasında ve sonra, ordu içinde bir hareketin başladığını gösteren bir bilgi verilmedi mi hiç?..»

«— Esaslı bir şey aksetmedi. Fikrimizi değiştirecek ciddi bir haber gelmedi..»

Burada, gene eski DP'lilerden edinilen bilgiye geçiyorum. Zorunlu bu :

Emniyet Genel Müdürü Cemal Göktan, ailece tanıdığı DP'lilere gidiyor, huzursuzluğunu, kuşkularını anlatıyordu. Ankara valisi Dilâver Argun da, Göktan'a koşut konuşmalar yapıyordu.

Göktan, alınan önlemlerin olumsuzluğunu anlatıyor, «kendi istihbarat örgütünden gelen bilgilerin» savunulara uymadığını söylüyordu. İçişleri Bakanı Ge-

dik'in, verdiği bilgileri geri çevirdiğinden de yakınıyordu.

Sonra, Harbiyelilerin Ankara yürüyüşü.

Göktan ile Rüştü Erdelhun, Menderes ile bu konuyu görüşmek istediler.

Ethem Menderes, görüşmeyi sağladı. Menderes'e durumun bildiği gibi olmadığı anlatıldı. Ordunun durumuna ilişkin kuşku verici bilgileri sıraladılar. Bir şeylerin olacağından söz edildi.

Menderes dinledi. Köşk'ü aradı ve kendisine anlatılanları kısaca aktardı, «Arkadaşları bir de siz dinleyiniz..» dedi. Erdelhun ve Göktan Çankaya'ya Namık Gedik ile birlikte çıktılar.

Bayar anlatılan bilgileri, değerlendirmeleri dinledi. «İstihbarat teşkilâtımız var, adamlarımız durumu başka ve çok ciddî biçimde sonuçlara bağlıyorlar..» diyordu. Göktan'ın aynı gün dostlarına anlattığına göre Bayar'ın yanından bir kararla ayrılıyorlardı:

«— Harp Okulu Ankara'dan uzaklaştırılacak!.» Ayrıca, Göktan kendisine gelen bilgilerin bir kopyasını, Gedik'ten ayrı olarak Bayar'a gönderecekti. Bayar, iki kanaldan gelen bilgileri kıyaslayıp bir karara varacaktı..

Sadece Bayar'ın anıları mı?.. İhtilalden birkaç gün önce başka gerçekler.. Sıtkı Yırcalı'ya, 19 Mayıs'ta Balıkesir'de iken, «Ankara'daki önemli grup toplantısına araç sıkıntısı nedeniyle yetişemeyeceğinizi düşündüler, Ankara'dan emir aldık, sizi götürebiliriz» diyen hava üsteğmeni.. Sonra?.. Sonra, Harp Okulu'nda, DP'lilerle konuşan general Madanoğlu'nun Sıtkı Yırcalı'ya «Yahu, uçağa atlayıp gelseniz ve şu hükümeti düşürseydiniz, İhtilali durdururduk..» biçimindeki sözleri.

20

NEREDEN NEREYE ?

Belleklerinizi tazeleyin, dönün, 1960'dan gerilere, 1950'lere. Yıllar yılı egemen olan bir partinin, halk oylarıyla, iktidardan alaşağı edildiği 1950'nin Mayıs'ına. Çiçeği burnunda bir gazeteciyim. Mithatpaşa caddesindeki DP genel merkezini anımsıyorum . Yabancı - yerli gazetecilerin dolup dolup taştığı, DP lideri Bayar'ın kısa demeçlerinin Basri Aktaş eliyle duyurulduğu, Başbakan adayı Fuat Köprülü'nün, AFP ajansı muhabiri Erol Güney'e —sonra yurttan DP'lilerce atıldı— dış politika hakkında demeç verişi.. Kapının önünde, Koraltan'ın, elinde boyunun yarısı uzunlukta bir anahtarla, «Güney illerinin anahtarını getirdim» diyerek söylev verişini.. Ezilen büzülen kimi devlet memurlarını.. Halkı.. Caddelere sığmayan neşeyi.. Basına karşı o nazik Menderes'i.. Ötekilerini.. Hatta Ağaoğlu'nu, gülen, yıpranmış giysilerinin ceplerine soktuğu ellerini birden hareketlendirerek konuşmasını..

Ve, 1950'de halkoyu ile işbaşına gelen o iktidarın, 1960'a varışını...

Anlatmak istediğim bu bilinenleri yinelemek değil!.

Bir yazgı buluşmasını vermek istiyorum. 1950'de halkoyu ile iktidara gelen DP'nin, bir darbeyle iktidardan düşürülmesi girişiminin Bayar'dan kısaca öyküsünü aktarmak istiyorum :

«— 1950 Mayıs'ında kimi generaller, Çankaya Köşküne gitmişler ve İnönü'ye arzu ederse DP iktidarını ta-

nımayacaklarını bildirmişlerdi. Ordu ile ilgili bu haberi DP'ye, sonradan Savunma Bakanı olan Seyfi Kurtbek getirmişti.

Seyfi Kurtbek kanalı ile gelen haberden sonra eğer bir askerî müdahale olursa bunu önlemek için ya da gerçeklilik derecesi nedir diye anlamaya yönelik kimi görüşmeler yapıldı.

Bize Ordu'dan bir müdahale ihtimali aksetti. Bence, sonradan bunun o kadar ciddi bir şey olmadığı anlaşıldı.

«— Siz, zamanın Genel Kurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman Paşa ile bir görüşme yaptınız mı?»

«— Abdurrahman Nafiz Gürman ile seçimlerden hemen sonra, bittâbi bir görüşme yaptım. Partimizin takip edeceği politikayı anlattım ve Ordu'nun görüşlerini öğrenmek istedim.

Ordu'nun hakikî vaziyetini kendisinden sordum. Harp gücünü öğrenmek istedim. Politik mahiyette bir şey konuşmadım kendisiyle.. Nato'ya girmek fikrinde idi. Nato hakkında nokta-i nazarı nedir Erkânı Harbiye'nin, bunlar üzerinde durduk.

«— Bu arada Gürman Paşa size, seçimleri kazandığınızdan ve Ordu'daki durumdan söz etti mi?..»

«— Biz, daha işe başlamadan aksetti o haber. Seçimin bitişinden sonraki bir haftalık fasıla sırasında.. O sırada, Meclis açılmadan önce aksetti.

«— Siz hükümeti kurmak için zaman istemiştiniz İnönü'den?...»

«— İsmet Paşa'dan biz istemedik bunu. İsmet Paşa beni çağırdı. Seçimlerin hemen akâbinde. Aynı gün. Dedi ki, «seçimleri kazandınız, hükümet çekilmek istiyor. Bu takdirde size Başvekâleti tevdi etmek istiyorum, nokta-i nazarınız nedir» diye sordu. Kendisine dedim

ki: «Bir hafta mühlet vardır, normal Meclis seçimleri yapılacak, cumhurbaşkanı seçimi olacaktır. Bu mühlet zarfında hükümet kurulacak. Şimdi bir haftalık, nihayet dört beş günlük hükümet kurmanın manasını, ehemmiyetini görmüyorum, dedim. Hükümet devam eder, lazım gelen resmi formalite tamamlanır, ondan sonra düşünürüz» diye ekledim.

İsmet Paşa memnun oldu, hattâ.. Kalktı, 'Hükümet haber bekliyor, bildireyim,' dedi. Bir müddet daha kaldılar hükümette..

«— 22 Mayıs 1950'ye kadar galiba..»

«— Bir haftadan fazla duramazlardı..»

Bayar, güldü, güldü.

DP 14 Mayıs 1950'de iktidara geliyor.

Yıllar akıp gidiyor. 27 Mayıs 1960'da İhtilâl ile gidiyor.

1950 ve 1960 Mayıs'ları arasında DP, üç kez askerî girişimlerle karşılaşıyor.

21

NOTLARIN SONUCU

Ses almayı durdurdum.

Bayar, birkaç çizgi daha verdi 27 Mayıs'a, öncesiyle sonrası için.

Eski Cumhurbaşkanı, millî irade ile gelen bir iktidarın, yıllar sonra da —koşullar ne olursa olsun, bunları kabul etmeksizin— darbeyle uzaklaştırılma olgusuna yatkın, anlayışla karşılar tutum içinde değildi.

Yıl : 1969. Aylardan : Kasım.

Bayar'ın bir sözünü aktarmakta yarar görüyorum :

«— Bütün bunları anlatıyorum. Yeni nesillere bir örnek veya ibret olabilir diye..» dedi bana. Konuşmamızı bitirirken.

22

«OLAN OLDU»

1960 yılının Mayıs ayının bütün günleri, Ankara sokakları öğrenci gösterileriyle doluydu.

Emniyet güçlerinin copları, türlü önlemleri, gösterileri durdurmuyor, kent halkı, polise karşı öğrencileri koruyordu.

Devletin, hükümetin gücü ortadan kalkmıştı.

Hükümet, sorunu çözmeye yönelik hiç bir önlem getiremiyordu.

Celal Bayar'la konuşmalarda da gördük : DP üst düzey yöneticilerinin olayları yatıştırmaya yönelik çeşitli önerileri —Örneğin bir hükümet değişikliği, genel seçimlerin tarihini hemen ilan etmek gibi— «yatıştırıcı telkinler» uygulama aşamasına giremiyordu.

Menderes'le Bayar'ın yönetici kadroya aykırı düşen tutumları karanlık sonu göğüsleyecek önlemlerin ortaya çıkmasına engeldi.

Menderes'in ruhsal dengesi bozulmuştu, artık Başbakan olaylar karşısında serinkanlılıkla karar verip, «tünelin karanlığındaki hükümeti, esenliğe çıkaracak» olanaklardan yoksundu.

Menderes :

«Millete dönmüştü»



1960'LARA GİRİLİRKEN, Güvenlik güçlerinin copları, türlü önlemleri, gösterileri durdurmuyor; kent halkı, öğrencileri polise karşı koruyordu. Devletin, hükümetin gücü ortadan kalkmıştı.

Eskişehir'e gitmiş, havaalanında subaylar, Başbakana «arkalarını dönmüştü»...

Subaylar, milletin «etkili ve güçlü» bir bölümü değil miydi?

Menderes bütün bu ciddî göstergelere karşın, Eskişehir'de özellikle üniversite öğretim üyelerine esip savuruyor, «kara cübbeli» deyimini kullanıyordu.

23 Mayıs'ta Çankaya köşkünde yapılan üst düzey toplantısında —özellikle Sıtkı Yırcalı grubundan gelen— öneriye bir ölçüde uyuyordu. Menderes, 25 Mayıs'ta Eskişehir'de partilerin, özellikle CHP'nin sokak kargaşasını kışkırttığını kanıtlamak, ardından da yasal önlemler almak için kurduğu «Tahkikat Komisyonu»nun görevini tamamladığını bildiriyordu. Menderes seçim tarihi söylemiyordu. Söyleyemezdi de... DP grubunun büyük bölümü seçime hazır değildi, bu da bir bahaneydi, Menderes bir genel seçimde «gideceği» korkusu içindeydi.

Çankaya toplantılarında Yırcalı'nın tahkikat komisyonunu kaldırdığını ilan edemeyeceği, yalnızca «komisyonun görevini tamamladığını» hukuksal açıdan söyleyebileceği yolundaki «nasihatını» tutmuştu.

26 Mayıs sabahı Menderes'in bu yoldaki sözleri basına yansıdı.

İsmet Paşa'nın değerlendirmesi, «Adnan Menderes yeni tertipler peşinde» cümlesinde toplanıyordu. Muhalefet lideri artık, tahkikat komisyonunun kaldırılmasını dahi yeterli görmüyordu. Elbette böyle düşünecekti. Ok, yaydan çıkmıştı. Öte yandan «şaşkınlık gösterileri sergileyen» DP «olayları durdurmada biçare» idi.

İsmet Paşa'nın Menderes'in son davranışı karşısında bir başka değerlendirmesi vardı: «Aklınca vakit kazanacak» diyordu.

Bu alaylı değerlendirmeyi, özde elbette, İsmet Paşa denli kesinlikle yapacak başka kimse bulunamazdı. O biliyordu ki, ihtilal yola çıkmıştı. O biliyordu ki, Ordu'daki kıpırdanma son aylarda ciddî boyutlara ulaşmıştır. O biliyordu ki, Menderes - Bayar yönetiminin yuvarlanıp gitmesi artık gün sorunudur.

Yönetimi elinde tutan bir iki kişi, bu gerçeği göremiyordu.

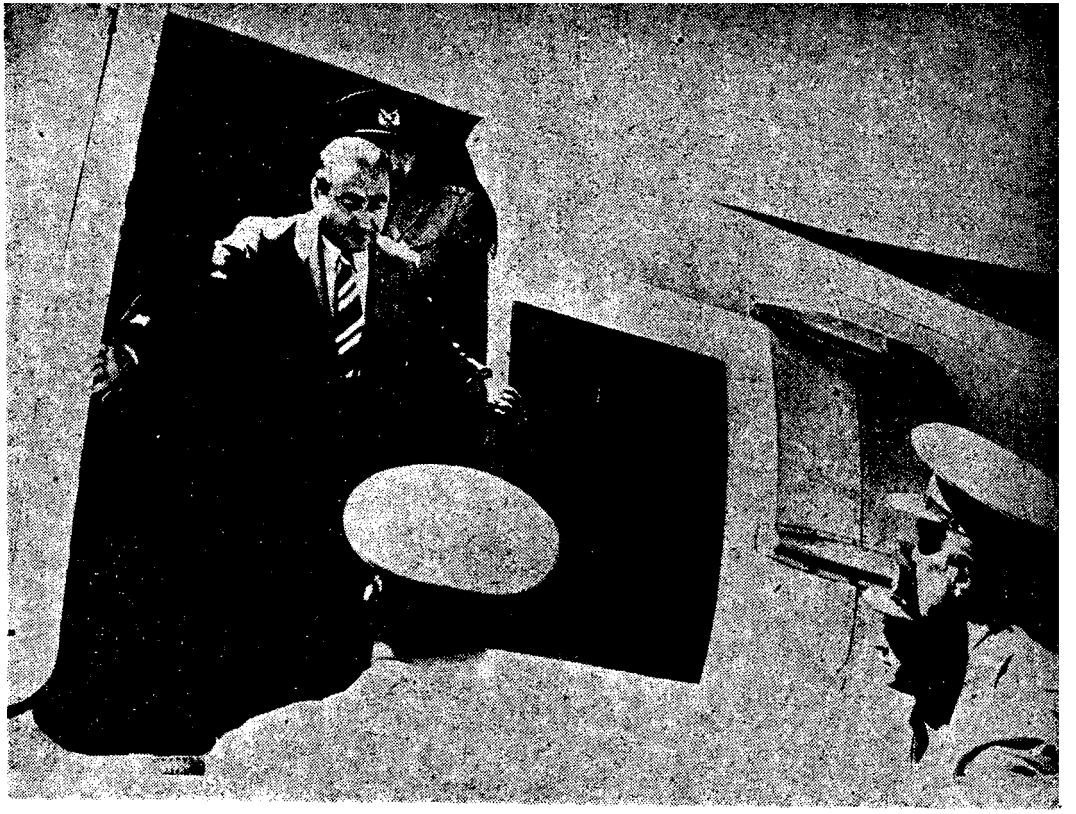
Öğrense bile, «basiretsizlik» diye nitelendirilecek bir tutkunun tutsağı idiler, o denli gözleri ışığı görmüyordu.

Bir ikisi dışında kalan, başkent kulislerinde so kaklarında esen rüzgârı bilen DP'lilerin bir bölümü, giderek önemli bölümü bir darbenin kapıyı çalmak üzere olduğundan kuşku duymuyorlardı. Telaşlarının bir ölçütü de buydu. Ne var ki Menderes'le —kimi göstergeleri değerlendirdiği halde— Bayar'ı «tünelden geri çevirmeye» güçleri yetmiyordu.

O sıralarda Devletin gizli istihbarat örgütünün başında olan Karasaban'ın Başbakana «...Ordu'dan bir hareket gelmesinin beklendiğini...» söylediği gün, 27 Mayıs'a o kadar uzak bir gün değildi. Bu bilgileri Menderes, eliyle itmiş, Ordu'dan hükümete karşı bir davranış gelemeyeceğini, buna inanamayacağını söyleyip, Karasaban'ı üstelik bir de terslemişti.

26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece, o sırada Pembe köşk kirada olduğu için Bahçelievler'de oturmakta olan İsmet Paşa, evinin bahçesinde gezerken «...İhtilal kapımızda...» diyordu.

Belki, ama —zayıf olasılıkla— belki, ordu müdahalesinin 27 Mayıs sabahı gerçekleşeceğini, partisinin



27 MAYIS 1960 SABAHI : MENDERES Kütahya'ya doğru giderken AGASİ ŞEN tarafından yakalandı, uçakla Ankara'ya getirildi. (Foto : Hüseyin Ezer Koleksiyonundan)

Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle bildiği halde, İsmet Paşa «bilmiyordu»...

Rahat, huzur içinde yatağına uzanıyordu. Demokrasiyle özgürlükleri kurtardığına inanarak... Açılan yolun, Türkiye'yi daha nerelere değin götüreceğini —belki de— hesaplamayarak.

İsmet Paşa, ihtilalin gününü, diyelim ki, bilmiyordu, ama Toker'in anlatışıyla, «DP iktidarının sonunun ihtilalle geleceğini» biliyordu.

Hem de, 1957'den beri.

İsmet Paşa huzur içinde uyurken, 27 Mayıs sabahı, ordu müdahalesini öğrenen Menderes, bir otomobile biniyor, Kütahya yönüne doğru gidiyordu.

Kaçıyor muydu?... Kimden ve nasıl?..

Bütün bu varsayımların hepsi saçmaydı. Eskişehir'deki genç hava subaylarından bir grup —sonradan Türk siyasal yaşamında adını sık sık duyuracak, 12 Mart 1971 müdahalesine imzasını atacak olan Muhsin Batur, 27 Mayıs yönetiminin başına getirilen Gürsel'in yaverliğini yapacak Agasi Şen— Kütahya'ya doğru giden Menderes'i tutuklayıp, bir askerî uçakla Ankara'ya göndereceklerdi.

Harp Okulu'nda toplanan DP büyükleriyle milletvekilleri arasında ayrı birer odaya konulan Bayar'la Menderes —eski cumhurbaşkanın bana anlattığı gibi— ihtilalden sonra, tuvalette karşılaşacaklardı.

Bayar, «Olan oldu» diyecekti Menderes'e.

Menderes de, «Evet, beyefendi» diye yanıtlayacaktı.

Menderes'in perişan görüntüsünü izleyen, kendine egemenliği, iradesi Menderes'ten çok daha üstün olan



27 MAYIS 1960 SABAHI, Ankara'ya getirilen MENDERES güvenlik önlemleri altında Harp Okuluna götürülüyor. (Foto : Hüseyin Ezer Koleksiyonundan)

Bayar, «Metin olmalıyız» diyerek, Başbakanı ruhsal direnmeye kavuşturmaya uğraşacaktı.

Menderes'in dramı —Kamuoyunun vicdanında müfütler dışında kimsenin onaylamayacağı biçimde— sonuçlanacak, Bayar ise, dirençli iradesiyle adını siyasal yaşamımızda uzun süre sürdürecekti.

23

3. CİLDİN SONU, 4. CİLDİN BAŞLANGICI

1950 - 1960 arası on yıl demokratik yaşantımızın iki parti savaşımlarıyla geçen sıkıntılı dönemlerini kapsıyor.

1960 ihtilalinin çeşitli uygulamaları eleştirilip karalanabilir ya da beğenilip övülebilir. 1960 ihtilaline değişik iki açıdan bakan mantık sahipleri bulunabilir. Ancak İsmet Paşa'nın siyasal şemsiyesi altında 1960 ihtilalini yapanların, uygarlığı özleyen bir ülkeye değerli bir armağan sundukları yadsınamaz.

— Yazın, düşün yaşamımıza, insan haklarına, kitlesel aşamalara getirilen yeni yöntemlerle —1971'lerde Nihat Erim gibi bir anayasa profesörünün «lüks» bulduğu— bir anayasanın koyduğu temel fikirler, Türkiye'nin ve Türk halkının bir yüzyıldır özlemini çektiği ilkeler dizisidir.

— Her fikrin, her eğilimin özgürce tartışıldığı 15-16 yıl süren bir siyasal, sosyal ve ekonomik ortamı, Türk aydını, Türk halkı kolayca unutacak değildir.

Sorun, bir anayasanın ötesinde Türk halkını eğitmek, kitlesel gerçeklerine inandırmak, temel ilkelerin süzgecinden geçen sağduyusuyla, oylarıyla güçlü, bağımsız, özgür, insan haklarına dayalı bir devlet varlığını sürdürmekti.

4. ciltte «Yeni bir Türkiye»nin içe ve dışa dönük manzaralarını ayrıntılarıyla verebilmek umuduyla,

3. cildi kapatıyorum.



Fotoğraf: Hüseyin Ezer

CÜNEYT ARCAYÜREK VE ANILARI

Gazetecilerin anıları daima ilginç olur. Çünkü gazeteciler olayların ortasında yaşarlar. Ama bu gazeteci bir "Ankara Muhabiri" ise, onun yazdıkları daha da çekicidir: Ankara Muhabirleri olayların içinde yaşarlar.

Cüneyt Arcayürek denilince benim gözümün önünde tipik ve ideal "Ankara Muhabiri" canlanır. Gazete sahibi veya genel yayın yönetmeni çok arkadaşım benden kendilerine bir "Ankara Muhabiri" tavsiye etmemi istemişlerdir. Daima bir tek ismi söylemişimdir: Cüneyt Arcayürek.

Cüneyt Arcayürek Ankara Muhabirlerinin ikinci kuşağındandır. Kendinden önceki "Mekki Sait Esen takımı"ndan bayrağı devralmış, sonradan çıkan boynuzun kulağı geçtiğini kanıtlamış, kendisini şimdi bir üçüncü kuşak takip ettiği halde "Ankara Muhabirlerinin krallığı tahtı"nı kaptırmamıştır.

Uzun arkadaşlığımız ve meslektaşlığımız sırasında birçok olayı Cüneyt Arcayürek ile birlikte izledik, beraber yaşadık. Bu kitap da böyle bir dönemi kapsıyor. Dönem, Türk demokrasisinin en önemli günleridir. Saatin ibreleri geri döndürülebilecek midir, döndürülemeyecek midir? Bunun mücadelesinde en amansız savaşçılar tek partiyi yaşadıklarından dolayı çok partinin kadrini belki herkesten iyi bilen genç gazeteciler olmuşlardır ve biz bunlardan ikisiydik.

İnanır mısınız, böyle bir dönemi Cüneyt Arcayürek'in kaleminden okurken birçok olayı hatırladım ama, birçoğunu da öğrendim. Onun için "gazetecilerin anıları daima ilginçtir, ama bu gazeteci bir Ankara Muhabiri ise onun yazdıkları daha da çekici olur" demiştim.

Cüneyt Arcayürek'in anılarının bu cildini de tamamladığınızda bana katılacağınızdan şüphem yok.

METİN TOKER

kapak baskısı pan matbaacılık ankara 12 14 22

500 LİRA